

**ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»**

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОЛІСНІЧЕНКО РОМАН МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 32:001.891.3+316.64:17.023.32

ДИСЕРТАЦІЯ

**ГЛОБАЛІСТИЧНА СВІДОМІСТЬ
ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ТА ПОДОЛАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ЛЮДСТВА
23.00.03 – Політична культура та ідеологія (052 – Політологія)
05 – Соціальні та поведінкові науки**

Подається на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 Р. М. Колісніченко

Науковий консультант – **Головатий Микола Федорович**, доктор політичних наук, професор

Київ – 2017

АНОТАЦІЯ

Колісниченко Р. М. Глобалістична свідомість як чинник трансформації політичної культури та подолання глобальних проблем людства. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.03 «Політична культура та ідеологія» (052 – Політологія). – Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2017.

У дисертації концептуалізовано феномен глобалістичної свідомості, визначено і теоретично обґрунтовано сутнісні характеристики, типологію, особливості розвитку, основні напрями та механізм формування глобалістичної свідомості в Україні та світі загалом.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у розробленні авторської концепції глобалістичної свідомості як чинника трансформації політичної культури та подолання глобальних проблем людства, що дозволяє у цілісному політологічному дискурсі осмислити сучасні, спільні для всього людства світові виклики, їх відображення у політичній свідомості та політичній поведінці.

Вперше запропоновано авторську концепцію феномена глобалістичної свідомості як специфічної форми суспільної свідомості, що становить ступінь інтересу до глобальних проблем сучасності, рівень знань, уявлень, цінностей, емоцій, переконань стосовно значення, змісту, особливостей світових викликів, людської діяльності, яка здійснюється з метою їх подолання, усвідомлення оптимальних способів розв'язання загальнопланетарних проблем, необхідності політичної участі в їх вирішенні шляхом здійснення дієвого впливу на глобалістичну політику, суб'єктивної готовності до такої участі, а також рівень розвитку глобалістичної самосвідомості; феномен глобалістичної свідомості осмислено у

нерозривному зв'язку з політико-культурними перетвореннями сучасності, з актуальними викликами, загрозами і перспективами суспільно-політичного життя як загальнопланетарного, так і регіонального рівня, зокрема і як вагомий для сучасної України чинник розбудови демократичних інституцій, подолання воєнної агресії та реалізації інтеграційних прагнень.

Детально визначено структурні елементи глобалістичної свідомості, зокрема пізнавальну, оціночну, емоційну, мотиваційно-вольову та самоаналітичну сфери, що відображають у тому числі й глобальні політико-культурні зміни; розкрито зміст спеціальних функцій глобалістичної свідомості (когнітивно-мотиваційної, чуттєво-ціннісної, антиманіпулятивної, порівняльно-стратегічної, політико-культурної, представницької, мобілізаційної, державно-політичної, цивілізаційної) та їх екстраполяцію на політичні інститути, відносини та процеси у сучасному світі.

Виявлено особливості структурно-функціональної взаємодії глобалістичної свідомості та політичної культури; встановлено, що глобалістична свідомість, не маючи власних суто поведінкових структурних елементів, здійснює визначальний вплив на політичну поведінку, пов'язану з подоланням глобальних викликів, відтак саме політична участь і політична діяльність, спрямовані на вирішення світових проблем, є найдієвішими формами практичного вираження глобалістичної свідомості.

Доведено, що за допомогою активізації пізнавальних, оціночних, поведінкових та інших механізмів політичної культури людства, глобалістична свідомість значно відчутніше впливає на світову політику та розв'язання глобальних проблем, порівняно з інституційними чинниками; встановлено кореляцію розвитку глобалістичної свідомості із сучасними тенденціями поступу перехідних суспільств, зокрема й українського, де процеси демократичних політичних змін однаково потребують як структурних, інституційних, нормативних реформ, так і політико-культурних трансформацій.

За низкою критеріїв розроблено типологію глобалістичної свідомості, що поділяється на загальну, критерієм якої є загальне ставлення до подолання глобальних викликів (гуманізаційна, деструкційна, нейтральна), та спеціальну, в основі якої – сприйняття й ставлення до певного виду гуманітарних, екологічних, воєнно-політичних чи соціально-економічних проблем глобального розвитку, можливих підходів до їх вирішення.

Сформульовано концепт «гуманізаційної глобалістичної свідомості», що ґрунтується на відповідності загальнолюдським інтересам, забезпеченні зростання конструктивного впливу населення світу на політичні еліти, підвищення ефективності планетарної боротьби за подолання глобальних проблем, розширення можливостей людства до встановлення справедливого світового порядку; обґрунтовано, що гуманізація глобалістичної свідомості розширює сучасні запити до розвитку демократичної політичної культури.

Запропоновано концепцію глобалістичної політики як одного з напрямів світової політики держав, міжнародних, зокрема громадських, організацій і рухів, об'єктом якого є сучасні гуманітарні, екологічні, воєнно-політичні та соціально-економічні проблеми глобального розвитку; встановлено, що основи глобалістичної політики формуються під визначальним впливом глобалістичної свідомості, політичної культури людства, політичної культури окремих суспільств, що зокрема є вагомим чинником дієвої участі або навпаки – бездіяльності окремих країн, в тому числі й України, у подоланні глобальних загроз.

Виокремлено такі основні типи глобалістичної політики як руйнівний (реалізація якого призводить до посилення глобальних загроз), стабілізаційний (що сприяє стабілізації на існуючому рівні тих світових процесів, які породжують глобальні проблеми) та солідаристський (спрямований на мобілізацію зусиль людства, зокрема міжнародних і національних політичних, громадських, приватних акторів задля справедливого розв'язання сучасних світових проблем).

Виявлено особливості розвитку глобалістичної свідомості в Україні та світі, визначено її регіональні, гендерні, вікові та освітні відмінності, причинно-наслідкові зв'язки з вирішенням глобальних проблем, зокрема доведено, що існуючий рівень розвитку глобалістичної свідомості населення планети є недостатнім для оперативного подолання світових загроз.

Визначено сутність глобалістичної соціалізації як процесу засвоєння суспільних знань, цінностей, переконань відносно глобальної проблематики, становлення глобалістичної свідомості. Сформульовано поняття глобалістичного виховання, що трактується як цілеспрямована діяльність, яка здійснюється з метою гуманізації глобалістичної свідомості – формування глобалістичної свідомості гуманізаційного типу; глобалістичну соціалізацію та глобалістичне виховання розглянуто як важливу та невід'ємну частину сучасного суспільно-політичного життя, громадянської та політичної освіти не лише розвинутих, а й перехідних суспільств, що зближує соціально-політичні орієнтири, цінності та інтереси людства.

Спираючись на досягнення в галузі політичних та інших соціально-гуманітарних наук, запропоновано механізм гуманізації глобалістичної свідомості людства, що передбачає залучення засобів масової інформації, організацій індустрії культури, закладів освіти, органів державної влади, політичних партій, профспілок, громадських об'єднань до об'єктивного інформування населення про сучасні глобальні проблеми та шляхи їх подолання; визначено основні напрями формування гуманізаційного типу глобалістичної свідомості в Україні.

Отримало подальшого розвитку дослідження змісту, класифікацій, сучасних особливостей та шляхів вирішення глобальних проблем, здійснення прогнозів майбутнього світового демографічного розвитку, зокрема на основі аналізу статистичних даних МВФ розраховано, що в разі продовження існуючих світових тенденцій зростання чисельності людства, кількість населення планети у 2055 р. збільшиться до 11023 млн. осіб, внаслідок чого

спостерігатиметься значне посилення соціально-економічних, воєнно-політичних та інших світових викликів.

Уточнено структурні характеристики суспільної та політичної свідомостей, сутність політичної культури людства, сучасні підходи до розуміння понять глобалізації, енвайронменталізму, їх взаємозв'язку з формуванням глобалістичної свідомості в Україні та світі, здійсненням глобалістичної політики.

Осмислюється специфіка впливу воєнних доктрин на воєнно-політичні рішення, основні чинники і рівні складності їх прийняття залежно від ступеня відповідності загальнолюдським цінностям, прагненням до справедливості та внутрішнім переконанням суб'єктів прийняття рішень, що відображаються у сутнісному наповненні воєнно-політичної складової глобалістичної свідомості.

Поглиблено розуміння сенсу та значущості внеску класиків політичної думки та сучасних науковців у вивчення актуальних напрямів розвитку глобалістичної свідомості людства, зокрема з'ясовано, що глобалістична свідомість займає важливе місце у наукових розробках українських та зарубіжних вчених, у теоріях сталого розвитку, ноосфери, політичної культури, системного аналізу, а також потребує постійного моніторингу й подальшого політологічного осмислення.

Окреслено методологію дослідження глобалістичної свідомості, її взаємозв'язок з політичною культурою, що передбачає застосування діалектичного, ціннісного, політико-антропологічного, політико-культурного, системного, структурно-функціонального, якісного, діяльнісного методологічних підходів, комплексу відповідних методів та принципів наукового пізнання.

Дисертацію доповнює розроблена методика проведення соціологічного опитування з метою виявлення сучасного стану глобалістичної свідомості населення, що, зокрема, дозволяє визначити рівні інформованості стосовно загальнопланетарної проблематики, дієвих шляхів розв'язання глобальних

проблем, переконаності у необхідності їх справедливого вирішення, готовності до особистої участі у здійсненні суспільного впливу на глобалістичну політику та подолання світових викликів.

Положення дисертації мають *теоретичне і практичне значення*, дозволяють розглянути сучасні політичні відносини, процеси і явища у їх тісній взаємообумовленості, регіональному та планетарному масштабах, розширити рамки та можливості аналізу сутності, механізмів, проблем і тенденцій розвитку демократичної політичної культури. Результати дослідження можуть бути використані міжнародними організаціями, органами державної влади і місцевого самоврядування, політичними партіями, громадськими організаціями, засобами масової інформації, організаціями культурної індустрії, релігійними громадами, іншими інститутами глобалістичної соціалізації. Під час проведення навчально-виховної роботи у вищих і середніх навчальних закладах при викладанні курсів з політології та спеціальних дисциплін з питань формування глобалістичної свідомості запропоновані висновки і рекомендації дисертації можуть бути використані в якості методичних та навчальних матеріалів.

Ключові слова: глобалістична свідомість, політична культура людства, глобалістична політика, глобалістична соціалізація, гуманізація, глобальні проблеми.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Колісніченко Р. М. Глобалістична свідомість людства: політологічний аналіз: монографія / Р. М. Колісніченко. – Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. – 422 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Колісніченко Р. М. Місце глобалістичної складової політичної свідомості суспільства у поглядах класиків західної політичної думки (від Платона до М. Вебера) / Р. М. Колісніченко // Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. [Відп. ред. О. В. Бабкіна] – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 8. – С. 14–21.

3. Колісніченко Р. М. Стан наукової розробки проблеми формування глобалістичної свідомості суспільства (XX – початок XXI ст.) / Р. М. Колісніченко // Український науковий журнал «Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації» [Гол. ред. В. М. Бебик] – К: Видавничо-друкарський комплекс університету «Україна», 2012. – № 3. – С. 118–123.

4. Колісніченко Р. М. Глобалістична свідомість: поняття, структура, типологія / Р. М. Колісніченко // Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. [Відп. ред. О. В. Бабкіна] – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 9. – С. 117–124.

5. Колісніченко Р. М. Історичний аналіз проблеми формування екологічної складової глобалістичної свідомості суспільства / Р. М. Колісніченко // Слов'янський вісник: збірник наукових праць. Серія «Історичні та політичні науки» / Рівненський державний гуманітарний університет, Рівненський інститут слав'янознавства Київського славістичного університету. – Вип. 15. – Рівне, 2013. – С. 97–101.

6. Колісніченко Р. М. Внесок Римського клубу у дослідження глобалістичної свідомості в кінці 70-х – на початку 90-х років XX ст. / Р. М. Колісніченко // Політичні науки та методика викладання соціально-

політичних дисциплін. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. [Відп. ред. О. В. Бабкіна] – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 11. – С. 15–22.

7. Колісніченко Р. М. Місце глобалістичної свідомості у західних футурологічних розробках середини 70-х років XX ст. / Р. М. Колісніченко // Слов'янський вісник: збірник наукових праць. Серія «Історичні та політичні науки» / Рівненський державний гуманітарний університет, Рівненський інститут слав'янознавства Київського славістичного університету. – Вип. 16. – Рівне, 2013. – С. 160–165.

8. Колісніченко Р. М. Розвиток західних та українських наукових досліджень глобалістичної свідомості наприкінці XX – на початку XXI ст. / Р. М. Колісніченко // Слов'янський вісник: збірник наукових праць. Серія «Історичні та політичні науки» / Рівненський державний гуманітарний університет, Рівненський інститут слав'янознавства Київського славістичного університету. – Вип. 22. – Рівне, 2015. – С. 75–80.

9. Колісніченко Р. М. Типологія екологічної складової глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Питання політології» [Відп. ред. О. А. Фісун] – Харків: Видавництво Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 2015. – Вип. 28. – С. 174–179.

10. Колісніченко Р. М. Типологія глобалістичної свідомості як чинника подолання загрози ядерної війни / Р. М. Колісніченко // Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії [Відп. ред. В. М. Денисенко] – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2016. – Вип. 8. – С. 153–160.

11. Колісніченко Р. М. Міжцивілізаційні відмінності світової глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Питання політології» [Відп. ред. О. А. Фісун]. – Харків: Видавництво Харківського

національного університету імені В. Н. Каразіна, 2016. – Вип. 30. – С. 120–126.

12. Колісніченко Р. М. Регіональні особливості глобалістичної свідомості населення світу / Р. М. Колісніченко // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: «Міжнародні відносини» [Гол. ред. Є. Б. Тихомирова]. – Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2016. – № 11 (336). – С. 88–94.

Статті у зарубіжних наукових виданнях та фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз:

13. Колісніченко Р. М. Типологічні характеристики глобалістичної свідомості в контексті справедливості воєнних дій / Р. М. Колісніченко // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані» (політичні науки) [Гол. ред. С. А. Квітка] – Дніпропетровськ: Видавництво «Грані», 2016. – № 1 (129). – С. 41–46.

14. Колісніченко Р. М. Енвайронменталізм і типологічні характеристики глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані» (політичні науки) [Гол. ред. С. А. Квітка] – Дніпропетровськ: Видавництво «Грані», 2016. – № 2 (130). – С. 33–38.

15. Колісніченко Р. М. Глобалістична свідомість в умовах диспропорцій глобального економічного розвитку / Р. М. Колісніченко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 109 (№ 6). – С. 305–312.

16. Колісніченко Р. М. Глобалістична свідомість в умовах світового демографічного зростання / Р. М. Колісніченко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 111 (№ 8). – С. 321–326.

17. Колісніченко Р. М. Глобалізація і демографічні ознаки глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 112 (№ 9). – С. 278–282.

18. Колесниченко Р. Н. Структурно-функциональное взаимодействие глобалистического сознания и политической культуры / Р. Н. Колесниченко // Актуальные проблемы изучения гуманитарных наук. Межвузовский сборник научных статей. – Баку, 2016. – № 3. – С. 256–263.

19. Колісніченко Р. М. Загальнопланетарний контекст трансформації глобалістичної свідомості людства / Р. М. Колісніченко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 113 (№ 10). – С. 326–331.

20. Колісніченко Р. М. Медичні та самоідентифікаційні якості глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // Науковий журнал «Політикус» [Гол. ред. С. М. Наумкіна]. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – Вип. 3. – С. 123–128.

21. Колісніченко Р. М. Стан глобалістичної свідомості на сучасному етапі світового розвитку / Р. М. Колісніченко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 114 (№ 11). – С. 312–316.

22. Колісніченко Р. М. Механізм гуманізації глобалістичної свідомості людства / Р. М. Колісніченко // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані» (політичні науки) [Гол. ред. С. А. Квітка] – Дніпро: Видавництво «Грані», 2016. – № 9 (137). – С. 109–115.

23. Колісніченко Р. М. Сучасні глобальні виклики в оцінках населення м. Кропивницького / Р. М. Колісніченко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 115 (№ 12). – С. 446–451.

24. Колісніченко Р. М. Еколого-демографічні особливості глобалістичної свідомості українського суспільства на прикладі

м. Кропивницького / Р. М. Колісніченко // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані» (політичні науки) [Гол. ред. С. А. Квітка] – Дніпро: Видавництво «Грані», 2016. – № 12 (140). – С. 45–51.

25. Колісніченко Р. М. Методологія дослідження глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // Науковий журнал «Політикус» [Гол. ред. С. М. Наумкіна]. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – Вип. 4. – С. 78–82.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають отримані наукові результати:

26. Колісніченко Р. М. Розвиток глобалістичної свідомості громадян України в умовах російської окупації Автономної Республіки Крим / Р. М. Колісніченко // Актуальні суспільно-політичні проблеми права та економіки : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 11 квітня 2014 року. – Кіровоград: Вид-во Кіровоградського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2014. – С. 7–8.

27. Колісніченко Р. М. Сутність глобалістичної свідомості в контексті порівняльного аналізу / Р. М. Колісніченко // Наукові пошуки: актуальні проблеми теорії та практики : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 20 травня 2015 року. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2015. – С. 6–8.

28. Колісніченко Р. М. Типи глобалістичної свідомості за способом подолання глобальних екологічних проблем / Р. М. Колісніченко // Наукові пошуки: актуальні проблеми теорії та практики : матеріали II міжнародної науково-практичної конференції 25 листопада 2015 року. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2015. – С. 8–10.

29. Колісніченко Р. М. Вплив воєнних доктрин на прийняття воєнно-політичних рішень / Р. М. Колісніченко // Наука та освіта: проблеми та

перспективи : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 28 квітня 2016 року. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2016. – С. 5–8.

30. Колісніченко Р. М. Типологія глобалістичної свідомості за ставленням до освоєння Світового океану та космосу / Р. М. Колісніченко // Історичні, соціологічні, політологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 23 – 24 вересня 2016 року. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 116–119.

31. Колісніченко Р. М. Готовність до воєнної оборони як риса глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // Реалії та перспективи розвитку суспільства: соціальні, психологічні і політичні аспекти : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 28 – 29 жовтня 2016 року. – Словацька Республіка. – Сладковічево: Вища школа «Данібус», 2016. – С. 162–163.

32. Колісніченко Р. М. Мотиваційно-вольова сфера глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // Актуальні питання освіти і науки : матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції 10 – 11 листопада 2016 року. – Харків: ХОГОКЗ, 2016. – С. 188–191.

33. Колісніченко Р. М. Воєнний захист Європи у світлі розвитку глобалістичної свідомості населення країн – членів НАТО / Р. М. Колісніченко // Політологія, філософія, соціологія, психологія: контури міждисциплінарного перетину : матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції 11 – 12 листопада 2016 року. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 43–45.

34. Колісніченко Р. М. Миротворчість НАТО в контексті дослідження глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // Теоретичні, методичні і практичні проблеми соціології, історії та політології : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 18 – 19 листопада 2016 року. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 117–119.

35. Колісніченко Р. М. Інформованість щодо класифікацій країн світу як риса глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // «Суспільні науки: проблеми та досягнення сучасних наукових досліджень : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 2 – 3 грудня 2016 року. – Одеса: ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2016. – С. 85–86.

36. Колісніченко Р. М. Гендерні особливості глобалістичної свідомості у м. Кропивницькому / Р. М. Колісніченко // Перспективи розвитку сучасної науки : матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції 2 – 3 грудня 2016 року. – Львів: Видавничий дім «Гельветика». – С. 104–105.

37. Колісніченко Р. М. Особливості ставлення населення м. Кропивницького до реформування глобальної системи охорони здоров'я / Р. М. Колісніченко // Актуальні питання розвитку суспільних наук у XXI столітті : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 9 – 10 грудня 2016 року. – Дніпро: НО «Відкрите суспільство», 2016. – С. 95–97.

38. Колісніченко Р. М. Соціально-економічні ознаки глобалістичної свідомості населення м. Кропивницького / Р. М. Колісніченко // Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах реформаційних процесів сьогодення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції 13 грудня 2016 року. – Кропивницький: Центрально-Українське видавництво, 2016. – С. 5–8.

39. Колісніченко Р. М. Воєнно-політичні особливості глобалістичної свідомості українського суспільства / Р. М. Колісніченко // Місце суспільних наук у системі сучасного гуманітарного знання XXI століття : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 16 – 17 грудня 2016 року. – Київ: ГО «Київська наукова суспільнознавча організація», 2016. – С. 106–108.

40. Колісніченко Р. М. Суспільна занепокоєність глобальними проблемами у контексті аналізу глобалістичної свідомості України та світу / Р. М. Колісніченко // Розвиток суспільних наук: європейські практики та національні перспективи : матеріали міжнародної науково-практичної

конференції 23 – 24 грудня 2016 року. – Львів: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2016. – С. 126–129.

41. Колісніченко Р. М. Сучасне ставлення мешканців м. Кропивницького до світової ядерної безпеки / Р. М. Колісніченко // Теоретичні та прикладні дослідження в галузі педагогіки, психології та суспільних наук : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 28 – 29 грудня 2016 року. – Республіка Польща. – Кельце: Holy Cross University, 2016. – С. 173–175.

42. Колісніченко Р. М. Вікові та освітянські відмінності глобалістичної свідомості м. Кропивницького / Р. М. Колісніченко // Суспільні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 20 – 21 січня 2017 року. – Одеса: ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2017. – С. 94–96.

SUMMARY

Kolisnichenko R. M. Globalistic Consciousness as a Factor of Transformation of Political Culture and Overcoming of Global Problems of Humanity. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation is for obtaining the degree of Doctor of Political Science in specialty 23.00.03 «Political Culture and Ideology» (052 – Political Science). – Private Joint-Stock Company «Higher Educational Institution «Interregional Academy of Personnel Management»; National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, 2017.

In the dissertation the phenomenon of globalistic consciousness is conceptualized, there are determined and theoretically substantiated essential characteristics, typology, peculiarities of development, main directions and mechanism of formation of globalistic consciousness in Ukraine and in the world in general.

Scientific novelty of the results is in development conception of globalistic consciousness as a factor in the transformation of political culture and overcome global challenges, which allows for a holistic political science discourse to comprehend modern, common to all mankind global challenges, reflected in their political consciousness and political behavior.

For the first time the author's conception of the phenomenon globalistic consciousness suggested as a specific form of social consciousness, which is the degree of interest in global issues of our time, knowledge, ideas, values, emotions, beliefs about the meaning, content, features global challenges, human activities carried out in order to overcome them, awareness of the best ways to solve the planetary problems, the need for political participation in their solution through effective influence on a globalistic policy, subjective readiness for such participation and the level of globalistic self-awareness; phenomenon of globalistic consciousness comprehended in close connection with the political and cultural transformations of our time, with current challenges, threats and prospects of social and political life as planetary and regional level, including as an important factor for modern Ukraine building democratic institutions, overcoming military aggression and the realization of integration aspirations.

The structural elements of the globalistic consciousness are determined, in particular cognitive, assessment, emotional, motivational-volitional and self-analytic spheres, reflecting including global political and cultural changes, the content of specific functions of globalistic consciousness is disclosed (cognitive-motivational, sensory-value, anti-manipulative, comparative strategic, political, cultural, representative, mobilization, public-political, civilizational) and their extrapolation to the political institutions, relationships and processes in the world today.

Features of structural-functional interaction of globalistic consciousness and political culture are revealed; it has been established that globalistic consciousness, without its own purely behavioral structural elements, has a decisive influence on the political behavior associated with the overcoming of global challenges, hence,

political participation and political activity aimed at solving world problems are the most effective forms of practical expression of globalistic consciousness.

It has been proved that by activating cognitive, evaluation, behavioral and other mechanisms of human culture, globalistic consciousness significantly influences world politics and solves global problems in comparison with institutional factors; the correlation of the development of globalistic consciousness with the modern tendencies of transition of transitional societies, in particular Ukrainian, where the processes of democratic political changes equally require both structural, institutional, normative reforms, and political and cultural transformations are established.

For a number of criteria developed typology globalistic consciousness, divided by the total, a criterion which is the general attitude to overcome global challenges (humanitarian, destructive, neutral), and special, based on – perception and attitudes towards a certain type of humanitarian, environmental, military and political or social-economic problems of global development, possible approaches to their solution.

Formulated the concept of «humanization globalistic consciousness» based on compliance with universal interests, providing constructive influence of world population on the political elite, efficiency planetary struggle to overcome global problems, empowering humanity to a just world order; it is substantiated that the humanization of globalistic consciousness broadens the contemporary demands for the development of a democratic political culture.

The concept of globalistic policy as one of the areas of international policy of states, international, including public organizations and movements, the object of which is the current humanitarian, environmental, military and political, social and economic problems of global development; found that globalistic policy foundations formed under the decisive influence globalistic consciousness, human political culture, political culture of some societies in particular is an important factor for effective participation or vice versa – the omission of certain countries, including Ukraine, to overcome global threats.

The following main types of globalist policies are described as devastating (whose implementation leads to increased global threats), stabilization (contributing to stabilizing at the existing level of global processes generating global problems) and solidarity (aimed at mobilizing the efforts of mankind, in particular international and national political, public and private actors for a fair solution to the current world problems).

The features of the development of globalistic consciousness in Ukraine and the world are determined, its regional, gender, age and educational differences, causal relationships with the solution of global problems are determined, in particular, it is proved that the current level of development of the globalistic consciousness of the planet's population is not sufficient for the operational overcoming of global threats.

The essence of globalistic socialization as a process of assimilation of social knowledge, values, beliefs in relation to global problems, formation of globalistic consciousness is determined. The concept of globalistic education is formulated, which is interpreted as a purposeful activity, which is carried out with the aim of humanizing the globalistic consciousness – the formation of a globalistic consciousness of the humanization type; globalistic socialization and globalistic education are considered as an important and integral part of modern socio-political life, civil and political education of not only developed but also transitional societies, which brings together social-political orientations, values and interests of mankind.

Based on achievements in the field of political and other social sciences, the mechanism of humanization of the globalistic consciousness of humanity, which involves the involvement of mass media, organizations of the cultural industry, educational institutions, state authorities, political parties, trade unions, public associations, informing the population about current global problems and ways to overcome them; the main directions of formation of the humanization type of globalistic consciousness in Ukraine are determined.

The further development of the study of content, classifications, modern features and ways of solving global problems, implementation of forecasts of future global demographic development, in particular, based on the analysis of IMF statistics, has been calculated that in the case of continuation of existing world trends in the growth of humanity, the population of the planet in 2055 will increase to 11023 million people, as a result of which there will be a significant strengthening of social-economic, military-political and other world challenges.

The structural characteristics of social and political consciousness, the essence of the political culture of mankind, modern approaches to the understanding of the concepts of globalization, environmentalism, their interrelation with the formation of globalistic consciousness in Ukraine and the world, the implementation of globalistic policy are refined.

The specificity of the influence of military doctrines on military-political decisions, the main factors and the complexity of their adoption depending on the degree of conformity with universal human values, the desire for justice and the internal conviction of decision-makers, reflected in the essential filling of the military-political component of globalistic consciousness, is contemplated.

An in-depth understanding of the meaning and significance of the contribution of classics of political thought and contemporary scholars to the study of the actual directions of development of the globalistic consciousness of mankind, in particular, revealed that globalistic consciousness occupies an important place in the scientific developments of Ukrainian and foreign scholars in theories of sustainable development, noosphere, political culture, system analysis, as well as requires constant monitoring and further political reflection.

The methodology of research of globalistic consciousness, its interrelation with political culture, which implies the use of dialectical, value, politico-anthropological, politico-cultural, systemic, structural-functional, qualitative, activity methodological approaches, a set of corresponding methods and principles of scientific cognition is outlined.

The dissertation is complemented by the developed methodology of conducting a sociological survey in order to identify the current state of globalistic consciousness of the population, which, in particular, allows to determine levels of awareness in relation to the planetary issues, effective ways of solving global problems, the belief in the need for their equitable solution, readiness for personal participation in the realization of social impact on global politics and overcoming global challenges.

The provisions of the thesis have *theoretical and practical significance*, they allow to consider modern political relations, processes and phenomena in their close interdependence, regional and planetary scales, to expand the scope and possibilities of analyzing the essence, mechanisms, problems and tendencies of the development of a democratic political culture. The results of the research can be used by international organizations, state and local government bodies, political parties, public organizations, mass media, organizations of the cultural industry, religious communities and other institutions of globalistic socialization. During conducting of educational work in higher and secondary educational institutions during the teaching of courses in political science and special disciplines on the formation of globalistic consciousness, the proposed conclusions and recommendations of the dissertation can be used as methodological and educational materials.

Key words: globalistic consciousness, political culture of humanity, globalistic policy, globalistic socialization, humanization, global problems.

LIST OF SCIENTIST'S PUBLICATIONS ON THE DISSERTATION'S THEME

Scientific works, in which the main scientific results of the dissertation are published:

1. Kolisnichenko R. M. Hlobalistychna svidomist liudstva: politolohichniy analiz: monohrafiia / R. M. Kolisnichenko. – Kyiv: DP «Vyd. dim «Personal», 2017. – 422 s.

Articles in scientific specialized editions of Ukraine:

2. Kolisnichenko R. M. Mistse hlobalistychnoi skladovoi politychnoi svidomosti suspilstva u pohliadakh klasykiv zakhidnoi politychnoi dumky (vid Platona do M. Vebera) / R. M. Kolisnichenko // Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 22. [Vidp. red. O. V. Babkina] – K.: Vydavnytstvo Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova, 2012. – Vyp. 8. – S. 14–21.

3. Kolisnichenko R. M. Stan naukovoï rozrobky problemy formuvannia hlobalistychnoi svidomosti suspilstva (XX – pochatok XXI st.) / R. M. Kolisnichenko // Ukrainskyi naukovyi zhurnal «Osvita rehionu. Politolohiia, psykhologhiia, komunikatsii» [Hol. red. V. M. Bebyk] – K.: Vydavnycho-drukarskyi kompleks universytetu «Ukraina», 2012. – № 3. – S. 118–123.

4. Kolisnichenko R. M. Hlobalistychna svidomist: poniattia, struktura, typolohiia / R. M. Kolisnichenko // Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 22. [Vidp. red. O. V. Babkina] – K.: Vydavnytstvo Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova, 2012. – Vyp. 9. – S. 117–124.

5. Kolisnichenko R. M. Istorychnyi analiz problemy formuvannia ekolohichnoi skladovoi hlobalistychnoi svidomosti suspilstva / R. M. Kolisnichenko // Slov'ianskyi visnyk: zbirnyk naukovykh prats. Seriia «Istorychni ta politychni nauky» / Rivnenkyi derzhavnyi humanitarnyi universytet, Rivnenkyi instytut slav'ianoznavstva Kyivskoho slavistychnoho universytetu. – Vyp. 15. – Rivne, 2013. – S. 97–101.

6. Kolisnichenko R. M. Vnesok Rymського клубу u doslidzhennia hlobalistychnoi svidomosti v kintsii 70-kh – na pochatku 90-kh rokiv XX st. / R. M. Kolisnichenko // Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriia 22. [Vidp. red. O. V. Babkina] – K.: Vydavnytstvo Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova, 2013. – Vyp. 11. – S. 15–22.

7. Kolisnichenko R. M. Mistse hlobalistychnoi svidomosti u zakhidnykh futurolohichnykh rozrobkakh seredyny 70-kh rokiv XX st. / R. M. Kolisnichenko // Slov'ianskyi visnyk: zbirnyk naukovykh prats. Seriia «Istorychni ta politychni nauky» / Rivnenkyi derzhavnyi humanitarnyi universytet, Rivnenkyi instytut slav'ianoznavstva Kyivskoho slavistychnoho universytetu. – Vyp. 16. – Rivne, 2013. – S. 160–165.

8. Kolisnichenko R. M. Rozvytok zakhidnykh ta ukrainskykh naukovykh doslidzhen hlobalistychnoi svidomosti naprykintsii XX – na pochatku XXI st. / R. M. Kolisnichenko // Slov'ianskyi visnyk: zbirnyk naukovykh prats. Seriia «Istorychni ta politychni nauky» / Rivnenkyi derzhavnyi humanitarnyi universytet, Rivnenkyi instytut slav'ianoznavstva Kyivskoho slavistychnoho universytetu. – Vyp. 22. – Rivne, 2015. – S. 75–80.

9. Kolisnichenko R. M. Typolohiia ekolohichnoi skladovoi hlobalistychnoi svidomosti / R. M. Kolisnichenko // Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia: «Pytannia politolohii» [Vidp. red. O. A. Fisun] – Kharkiv: Vydavnytstvo Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina, 2015. – Vyp. 28. – S. 174–179.

10. Kolisnichenko R. M. Typolohiia hlobalistychnoi svidomosti yak chynnyka podolannia zahrozy yadernoi viiny / R. M. Kolisnichenko // Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Filosofska-politologichni studii [Vidp. red. V. M. Denysenko] – Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka, 2016. – Vyp. 8. – S. 153–160.

11. Kolisnichenko R. M. Mizhtsyvilizatsiini vidminnosti svitovoi hlobalistychnoi svidomosti / R. M. Kolisnichenko // Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: «Pytannia politologii» [Vidp. red. O. A. Fisun]. – Kharkiv: Vydavnytstvo Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina, 2016. – Vyp. 30. – C. 120–126.

12. Kolisnichenko R. M. Rehionalni osoblyvosti hlobalistychnoi svidomosti naselennia svitu / R. M. Kolisnichenko // Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Serii: «Mizhnarodni vidnosyny» [Hol. red. Ie. B. Tykhomyrova]. – Luts'k: Skhidnoievropeyskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky, 2016. – № 11 (336). – S. 88–94.

Articles in foreign scientific magazines and professional editions of Ukraine included in the international scientometric bases:

13. Kolisnichenko R. M. Typologichni kharakterystyky hlobalistychnoi svidomosti v konteksti spravedlyvosti voiennykh dii / R. M. Kolisnichenko // Naukovo-teoretychnyi i hromadsko-politychnyi almanakh «Hrani» (politychni nauky) [Hol. red. S. A. Kvitka] – Dnipropetrovsk: Vydavnytstvo «Hrani», 2016. – № 1 (129). – S. 41–46.

14. Kolisnichenko R. M. Envaironmentalizm i typologichni kharakterystyky hlobalistychnoi svidomosti / R. M. Kolisnichenko // Naukovo-teoretychnyi i hromadsko-politychnyi almanakh «Hrani» (politychni nauky) [Hol. red. S. A. Kvitka] – Dnipropetrovsk: Vydavnytstvo «Hrani», 2016. – № 2 (130). – S. 33–38.

15. Kolisnichenko R. M. Hlobalistychna svidomist v umovakh dysproportsii hlobalnoho ekonomichnoho rozvytku / R. M. Kolisnichenko // Hileia: naukovyi

visnyk. Zbirnyk naukovykh prats / Hol. red. V. M. Vashkevych. – K.: «Vydavnytstvo «Hileia», 2016. – Vyp. 109 (№ 6). – S. 305–312.

16. Kolisnichenko R. M. Hlobalistychna svidomist v umovakh svitovoho demohrafichnoho zrostannia / R. M. Kolisnichenko // Hileia: naukovyi visnyk. Zbirnyk naukovykh prats / Hol. red. V. M. Vashkevych. – K.: «Vydavnytstvo «Hileia», 2016. – Vyp. 111 (№ 8). – S. 321–326.

17. Kolisnichenko R. M. Hlobalizatsiia i demohrafichni oznaky hlobalistychnoi svidomosti / R. M. Kolisnichenko // Hileia: naukovyi visnyk. Zbirnyk naukovykh prats / Hol. red. V. M. Vashkevych. – K.: «Vydavnytstvo «Hileia», 2016. – Vyp. 112 (№ 9). – S. 278–282.

18. Kolesnychenko R. N. Strukturno-funktsionalnoe vzaymodeistvie hlobalystycheskoho soznannia y polytycheskoi kulturi / R. N. Kolesnychenko // Aktualnie problemi yzuchennia humanytarnikh nauk. Mezhvuzovskyi sbornyk nauchnykh statey. – Baku, 2016. – № 3. – S. 256–263.

19. Kolisnichenko R. M. Zahalnoplanetarnyi kontekst transformatsii hlobalistychnoi svidomosti liudstva / R. M. Kolisnichenko // Hileia: naukovyi visnyk. Zbirnyk naukovykh prats / Hol. red. V. M. Vashkevych. – K.: «Vydavnytstvo «Hileia», 2016. – Vyp. 113 (№ 10). – S. 326–331.

20. Kolisnichenko R. M. Medychni ta samoidentyfikatsiini yakosti hlobalistychnoi svidomosti / R. M. Kolisnichenko // Naukovyi zhurnal «Politykus» [Hol. red. S. M. Naumkina]. – Odesa: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2016. – Vyp. 3. – S. 123–128.

21. Kolisnichenko R. M. Stan hlobalistychnoi svidomosti na suchasnomu etapi svitovoho rozvytku / R. M. Kolisnichenko // Hileia: naukovyi visnyk. Zbirnyk naukovykh prats / Hol. red. V. M. Vashkevych. – K.: «Vydavnytstvo «Hileia», 2016. – Vyp. 114 (№ 11). – S. 312–316.

22. Kolisnichenko R. M. Mekhanizm humanizatsii hlobalistychnoi svidomosti liudstva / R. M. Kolisnichenko // Naukovo-teoretychnyi i hromadskopolitychnyi almanakh «Hrani» (politychni nauky) [Hol. red. S. A. Kvitka] – Dnipro: Vydavnytstvo «Hrani», 2016. – № 9 (137). – S. 109–115.

23. Kolisnichenko R. M. Suchasni hlobalni vyklyky v otsinkakh naselennia m. Kropyvnytskoho / R. M. Kolisnichenko // Hileia: naukovyi visnyk. Zbirnyk naukovykh prats / Hol. red. V. M. Vashkevych. – K.: «Vydavnytstvo «Hileia», 2016. – Vyp. 115 (№ 12). – S. 446–451.

24. Kolisnichenko R. M. Ekoloho-demohrafichni osoblyvosti hlobalistychnoi svidomosti ukrainskoho suspilstva na prykladi m. Kropyvnytskoho / R. M. Kolisnichenko // Naukovo-teoretychnyi i hromadsko-politychnyi almanakh «Hrani» (politychni nauky) [Hol. red. S. A. Kvitka] – Dnipro: Vydavnytstvo «Hrani», 2016. – № 12 (140). – S. 45–51.

25. Kolisnichenko R. M. Metodolohiia doslidzhennia hlobalistychnoi svidomosti / R. M. Kolisnichenko // Naukovyi zhurnal «Politykus» [Hol. red. S. M. Naumkina]. – Odesa: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2016. – Vyp. 4. – S. 78–82.

**Scientific works certifying the testing of the materials of the dissertation
and additionally reflect the received scientific results:**

26. Kolisnichenko R. M. Rozvytok hlobalistychnoi svidomosti hromadian Ukrainy v umovakh rosiiskoi okupatsii Avtonomnoi Respubliky Krym / R. M. Kolisnichenko // Aktualni suspilno-politychni problemy prava ta ekonomiky : materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 11 kvitnia 2014 roku. – Kirovohrad: Vyd-vo Kirovohradskoho instytutu PrAT «VNZ «MAUP», 2014. – S. 7–8.

27. Kolisnichenko R. M. Sutnist hlobalistychnoi svidomosti v konteksti porivnialnoho analizu / R. M. Kolisnichenko // Naukovi poshuky: aktualni problemy teorii ta praktyky : materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 20 travnia 2015 roku. – Kirovohrad: Tsentralno-Ukrainske vydavnytstvo, 2015. – S. 6–8.

28. Kolisnichenko R. M. Typy hlobalistychnoi svidomosti za sposobom podolannia hlobalnykh ekolohichnykh problem / R. M. Kolisnichenko // Naukovi

poshuky: aktualni problemy teorii ta praktyky : materialy II mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 25 lystopada 2015 roku. – Kirovohrad: Tsentralno-Ukrainske vydavnytstvo, 2015. – S. 8–10.

29. Kolisnichenko R. M. Vplyv voiennykh doktryn na pryiniattia voienno-politychnykh rishen / R. M. Kolisnichenko // Nauka ta osvita: problemy ta perspektyvy : materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 28 kvitnia 2016 roku. – Kirovohrad: Tsentralno-Ukrainske vydavnytstvo, 2016. – S. 5–8.

30. Kolisnichenko R. M. Typolohiia hlobalistychnoi svidomosti za stavlenniam do osvoiennia Svitovoho okeanu ta kosmosu / R. M. Kolisnichenko // Istorychni, sotsiolohichni, politolohichni nauky: istoriia, suchasnyi stan ta perspektyvy doslidzhen : materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 23 – 24 veresnia 2016 roku. – Kherson: Vydavnychyi dim «Helvetyka», 2016. – S. 116–119.

31. Kolisnichenko R. M. Hotovnist do voiennoi oborony yak rysa hlobalistychnoi svidomosti / R. M. Kolisnichenko // Realii ta perspektyvy rozvytku suspilstva: sotsialni, psykhologichni i politychni aspekty : materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 28 – 29 zhovtnia 2016 roku. – Slovatska Respublika. – Sladkovichevo: Vyshcha shkola «Danibus», 2016. – S. 162–163.

32. Kolisnichenko R. M. Motyvatsiino-volova sfera hlobalistychnoi svidomosti / R. M. Kolisnichenko // Aktualni pytannia osvity i nauky : materialy IV mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 10 – 11 lystopada 2016 roku. – Kharkiv: KhOHOKZ, 2016. – S. 188–191.

33. Kolisnichenko R. M. Voiennyi zakhyst Yevropy u svitli rozvytku hlobalistychnoi svidomosti naselennia krain – chleniv NATO / R. M. Kolisnichenko // Politolohiia, filosofiia, sotsiolohiia, psykhologhiia: kontury mizhdystsyplinarnoho peretynu : materialy IV mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 11 – 12 lystopada 2016 roku. – Odesa: Vydavnychyi dim «Helvetyka», 2016. – S. 43–45.

34. Kolisnichenko R. M. Myrotvorchist NATO v konteksti doslidzhennia hlobalistychnoi svidomosti / R. M. Kolisnichenko // Teoretychni, metodychni i praktychni problemy sotsiologii, istorii ta politologii : materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 18 – 19 lystopada 2016 roku. – Kherson: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2016. – S. 117–119.

35. Kolisnichenko R. M. Informovanist shchodo klasyfikatsii krain svitu yak rysa hlobalistychnoi svidomosti / R. M. Kolisnichenko // «Suspilni nauky: problemy ta dosiahnennia suchasnykh naukovykh doslidzhen : materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 2 – 3 hrudnia 2016 roku. – Odesa: HO «Prychornomorskyi tsentr doslidzhen problem suspilstva», 2016. – S. 85–86.

36. Kolisnichenko R. M. Henderni osoblyvosti hlobalistychnoi svidomosti u m. Kropyvnytskomu / R. M. Kolisnichenko // Perspektyvy rozvytku suchasnoi nauky : materialy IV mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 2 – 3 hrudnia 2016 roku. – Lviv: Vydavnychiy dim «Helvetyka». – S. 104–105.

37. Kolisnichenko R. M. Osoblyvosti stavlennia naselennia m. Kropyvnytskoho do reformuvannia hlobalnoi systemy okhorony zdorov'ia / R. M. Kolisnichenko // Aktualni pytannia rozvytku suspilnykh nauk u XXI stolitti : materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 9 – 10 hrudnia 2016 roku. – Dnipro: NO «Vidkryte suspilstvo», 2016. – S. 95–97.

38. Kolisnichenko R. M. Sotsialno-ekonomichni oznaky hlobalistychnoi svidomosti naselennia m. Kropyvnytskoho / R. M. Kolisnichenko // Aktualni problemy rozvytku osvity i nauky v umovakh reformatsiinykh protsesiv sohodennia: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 13 hrudnia 2016 roku. – Kropyvnytskyi: Tsentralno-Ukrainske vydavnytstvo, 2016. – S. 5–8.

39. Kolisnichenko R. M. Voienno-politychni osoblyvosti hlobalistychnoi svidomosti ukrainskoho suspilstva / R. M. Kolisnichenko // Mistse suspilnykh nauk u systemi suchasnogo humanitarnoho znannia XXI stolittia : materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 16 – 17 hrudnia 2016 roku. – Kyiv: HO «Kyivska naukova suspilnoznavcha orhanizatsiia», 2016. – S. 106–108.

40. Kolisnichenko R. M. Suspilna zanepokoienist hlobalnymy problemamy u konteksti analizu hlobalistychnoi svidomosti Ukrainy ta svitu / R. M. Kolisnichenko // Rozvytok suspilnykh nauk: yevropeiski praktyky ta natsionalni perspektyvy : materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 23 – 24 hrudnia 2016 roku. – Lviv: HO «Lvivska fundatsiia suspilnykh nauk», 2016. – S. 126–129.

41. Kolisnichenko R. M. Suchasne stavlennia meshkantsiv m. Kropyvnytskoho do svitovoi yadernoi bezpeky / R. M. Kolisnichenko // Teoretychni ta prykladni doslidzhennia v haluzi pedahohiky, psykholohii ta suspilnykh nauk : materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 28 – 29 hrudnia 2016 roku. – Respublika Polshcha. – Kiy: Holy Cross University, 2016. – S. 173–175.

42. Kolisnichenko R. M. Vikovi ta osvitianski vidminnosti hlobalistychnoi svidomosti m. Kropyvnytskoho / R. M. Kolisnichenko // Suspilni nauky: suchasni tendentsii ta faktory rozvytku : materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 20 – 21 sichnia 2017 roku. – Odesa: HO «Prychornomorskyi tsentr doslidzhen problem suspilstva», 2017. – S. 94–96.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	32
РОЗДІЛ 1	
ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ГЛОБАЛІСТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОПЛАНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ.....	45
1.1. Глобалістична свідомість у дискурсі класиків політичної думки (IV ст. до н.е. – середина 70-х років XX ст.).....	45
1.2. Особливості активізації вивчення глобалістичної свідомості наприкінці 70-х років XX ст. – на початку XXI ст.....	75
Висновки до першого розділу.....	108
РОЗДІЛ 2	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДІАЛЕКТИКА ВЗАЄМОДІЇ ГЛОБАЛІСТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ Й СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....	111
2.1. Понятійно-категоріальний апарат і методологічні основи наукового аналізу глобалістичної свідомості.....	111
2.2. Структурно-функціональна взаємодія глобалістичної свідомості та політичної культури.....	137
2.3. Глобалізація і гуманітарна складова глобалістичної свідомості...167	
Висновки до другого розділу.....	195
РОЗДІЛ 3	
ТИПОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГЛОБАЛІСТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ, СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА РОЗВ’ЯЗАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ.....	198
3.1. Енвайронменталізм і типологія глобалістичної свідомості в умовах світової екологічної кризи.....	198

3.2. Типологічні ознаки глобалістичної свідомості в контексті прийняття воєнно-політичних рішень.....	224
3.3. Глобалістична свідомість у світлі глобальних соціально-економічних диспропорцій.....	252
Висновки до третього розділу.....	279

РОЗДІЛ 4

РОЗВИТОК ГЛОБАЛІСТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ В УМОВАХ

СУЧАСНОЇ ДИНАМІКИ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ПОЛІТИКО-

КУЛЬТУРНИХ ЗМІН.....

4.1. Загальнопланетарний та регіональний виміри становлення світової глобалістичної свідомості.....	282
4.2. Сучасний стан і механізм гуманізації глобалістичної свідомості як чинника розвитку політичної культури людства та подолання глобальних загроз.....	310
4.3. Формування глобалістичної свідомості українського суспільства у контексті демократизації політичної культури.....	338
Висновки до четвертого розділу.....	372

ВИСНОВКИ.....

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....

ДОДАТКИ.....

Додаток А. Анкета першого етапу соціологічного опитування «Сучасні глобальні виклики в оцінках населення м. Кропивницького».....	429
Додаток Б. Анкета другого етапу соціологічного опитування «Сучасні глобальні виклики в оцінках населення м. Кропивницького».....	433
Додаток В. Гендерний, віковий та освітній розподіл відповідей респондентів на запитання № 1–3 першого етапу та № 1, 3–7 другого етапу соціологічного опитування «Сучасні глобальні виклики в оцінках населення м. Кропивницького».....	438
Додаток Г. Розподіл відповідей респондентів на запитання № 4, 5 першого етапу та № 2, 8 другого етапу соціологічного опитування	

«Сучасні глобальні виклики в оцінках населення м. Кропивницького».....	447
Додаток Г. Гендерний, віковий та освітній розподіл відповідей респондентів на запитання № 4 першого етапу соціологічного опитування «Сучасні глобальні виклики в оцінках населення м. Кропивницького».....	453
Додаток Д. Гендерний, віковий та освітній розподіл відповідей респондентів на запитання № 5 першого етапу соціологічного опитування «Сучасні глобальні виклики в оцінках населення м. Кропивницького».....	458
Додаток Е. Гендерний, віковий та освітній розподіл відповідей респондентів на запитання № 2 другого етапу соціологічного опитування «Сучасні глобальні виклики в оцінках населення м. Кропивницького».....	463
Додаток Є. Гендерний, віковий та освітній розподіл відповідей респондентів на запитання № 8 другого етапу соціологічного опитування «Сучасні глобальні виклики в оцінках населення м. Кропивницького».....	472
Додаток Ж. Сучасні тенденції та прогнози світового демографічного зростання.....	480
Додаток З. Дані міжнародних соціологічних досліджень особливостей ставлення населення до глобальних проблем сучасності.....	483
Додаток И. Список публікацій за темою дисертації та відомості про апробацію отриманих наукових результатів.....	488

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Одними з найскладніших і найнебезпечніших на планеті є комплекс гострих світових загроз – тісно взаємопов’язаних, спільних для усіх країн і народів проблем глобального розвитку, справедливе вирішення яких можливе виключно за умов вчасного об’єднання зусиль усього людства. Провідні вчені світу розробляють дієві шляхи подолання гуманітарних, екологічних, воєнно-політичних, соціально-економічних глобальних викликів, надають відповідні рекомендації керівникам країн, урядів, політичних партій, впливових міжнародних організацій, представникам економічних еліт, профспілкам тощо. Проте, як доводить досвід, тих кроків, що здійснюються світовою спільнотою для забезпечення людства від найбільших загроз сьогодення виявляється недостатньо.

Вочевидь, причини невирішеності загальнопланетарних проблем сучасності полягають не стільки в інституційних чинниках, скільки у глибинах суспільної свідомості, політичної культури мас, політичних цінностях, інтересах і запитах населення переважної більшості країн світу. Зосереджені здебільшого на питаннях власної повсякденності, наші сучасники зазвичай приділяють недостатньо вкрай необхідної уваги спільним для всього світу глобальним проблемам, від вирішення чи загострення яких залежить якість життя кожного. Суспільства достатньою мірою не вимагають від політичних еліт здійснення рішучих кроків для подолання загальносвітових викликів. Відтак, розв’язання сучасних глобальних проблем потребує підвищення компетентності населення щодо загальнопланетарної проблематики, формування мотиваційних настанов на активну участь у подоланні світових небезпек, а, отже, – якісної трансформації політичної культури людства, розвитку особливої сфери суспільної свідомості, здатної винятково зосередитися на осмисленні й відображенні існуючих світових загроз. Цим обумовлена висока актуальність детального наукового аналізу

феномену глобалістичної свідомості як особливої форми суспільної свідомості, що відображає оцінки й ставлення соціуму щодо сутності, значення, особливостей, шляхів вирішення глобальних проблем людства, є вагомим чинником трансформації політичної культури населення, на рівні якої виробляються відповідні зразки політичної поведінки, необхідні для дієвої гуманізації існуючої системи глобальних відносин і подолання світових негараздів.

На вивченні сучасних соціокультурних та політичних цінностей і орієнтирів, політичної культури населення в умовах посилення світових викликів зосередилися Г. Алмонд, Л. Браун, С. Верба, Д. Габор, Б. Гаврилишин, Е. Ласло, Д. Медоуз, Дж. Нейсбіт, А. Печчеї, Т. Роззак, інші західні вчені. Вказану проблематику аналізували В. Андрущенко, Т. Андрущенко, В. Бабкін, О. Бабкіна, В. Бех, О. Волянчук, М. Головатий, В. Горбатенко, М. Дмитренко, В. Корнієнко, Н. Латигіна, Л. Нагорна, О. Новакова, М. Остапенко, В. Співак, Є. Тихомирова, Ю. Шайгородський, інші вітчизняні дослідники. Проте, незважаючи на існуючі дослідження глобалістичної свідомості, рівень її наукового вивчення залишається недостатнім. Існує потреба у подальшому науковому аналізі концептуальних засад, сутності, структури, функцій, типології глобалістичної свідомості, визначення її місця в структурі соціальної свідомості, специфіки взаємодії з політичною культурою; осмисленні характерних рис еталонної моделі «гуманізаційної» глобалістичної свідомості, орієнтованої на активну участь у гуманному вирішенні світових проблем; виявленні сучасних особливостей формування глобалістичної свідомості в Україні та світі. Високою актуальністю відзначається теоретичне обґрунтування соціально-політичного механізму гуманізації глобалістичної свідомості людства, основних напрямків становлення гуманізаційного типу глобалістичної свідомості в українському суспільстві як передумови посилення суспільних вимог відносно пріоритетної реалізації спільних загальнолюдських інтересів,

подолання глобальних викликів та побудови справедливого світового порядку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалася в межах науково-дослідної теми кафедри філософії та політології Українсько-Азербайджанського інституту соціальних наук і самоврядування ім. Г. А. Алієва Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»: «План і перспективи розвитку і реформування України як країни, держави і суспільства», затвердженої на засіданні кафедри (протокол № 1 від 2 вересня 2016 року). Тема дослідження затверджена Вченою радою Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (протокол № 5 від 28 травня 2014 року).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є концептуалізація феномену глобалістичної свідомості як чинника трансформації політичної культури та подолання глобальних проблем людства; визначення і теоретичне обґрунтування сутнісних характеристик, типології, особливостей розвитку, основних напрямів та механізму формування глобалістичної свідомості в Україні та світі.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких основних завдань:

- дослідити місце глобалістичної свідомості у дискурсі класиків політичної думки IV ст. до н.е. – середини 70-х років XX ст.;
- простежити особливості активізації вивчення глобалістичної свідомості наприкінці 70-х років XX ст. – на початку XXI ст.;
- визначити понятійно-категоріальний апарат та методологічні основи дослідження глобалістичної свідомості;
- виявити системний характер і особливості структурно-функціональної взаємодії глобалістичної свідомості та політичної культури;

- проаналізувати політичний зміст глобалізації та гуманітарної складової глобалістичної свідомості;
- дослідити концептуальне значення енвайронменталізму та запропонувати типологію глобалістичної свідомості в умовах світової екологічної кризи;
- охарактеризувати типологічні ознаки глобалістичної свідомості в контексті прийняття воєнно-політичних рішень;
- проаналізувати основні типи глобалістичної свідомості у світлі глобальних соціально-економічних диспропорцій;
- розглянути загальнопланетарний і регіональний виміри становлення світової глобалістичної свідомості;
- визначити сучасний стан і механізм гуманізації глобалістичної свідомості як чинника розвитку політичної культури людства та подолання глобальних загроз;
- окреслити сучасні особливості й основні напрями формування глобалістичної свідомості українського суспільства у контексті демократизації політичної культури.

Об'єктом дослідження є пошук політико-культурних стратегій розв'язання глобальних проблем людства.

Предметом дослідження є глобалістична свідомість як специфічна форма суспільної свідомості, чинник трансформації політичної культури та подолання глобальних проблем людства.

Методологічну основу дисертації становить комплекс філософських, загальнонаукових та спеціальних методів пізнання політичних явищ, що забезпечують єдність гносеологічного, соціально-психологічного і політологічного аналізу феномену глобалістичної свідомості як чинника трансформації політичної культури та подолання глобальних проблем людства. Дослідження здійснено у відповідності до принципів науковості, методологічного плюралізму, об'єктивності, історизму та соціального підходу.

Детально проаналізувати феномен глобалістичної свідомості з позиції різних наукових напрямків дозволили взаємопов'язані методологічні підходи. Широко застосовані ціннісний, політико-антропологічний та політико-культурний підходи, які є визначальними у контексті дослідження сутнісного значення глобалістичної свідомості для подальших демократизаційних змін у політичному житті окремих суспільств та людства загалом. Діалектичний, системний, структурно-функціональний та якісний підходи дозволили розкрити характерні структурні ознаки, функціональне значення, типи цієї специфічної форми суспільної свідомості, суперечливі та взаємозалежні процеси, що визначають її зміст і складають новітні виклики для трансформації політичної культури. Основні ж механізми й напрями формування глобалістичної свідомості у загальнопланетарному та власне українському вимірі політичної поведінки проаналізовані із залученням діяльнісного підходу.

У дисертації використовувалися методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції, абстрагування, узагальнення, а також порівняльний, біхевіористський методи, методи емпіричних соціологічних досліджень, що дало можливість всебічно й об'єктивно дослідити поняття, складові, функції глобалістичної свідомості, особливості її сучасного формування, зв'язків з політичною культурою, механізм гуманізації.

Емпірична основа дисертації базується на даних Міжнародного Валютного Фонду, статистичних звітах ООН, Державного реєстру виборців України, результатах міжнародних, всеукраїнських соціологічних опитувань, а також самостійно організованого соціологічного дослідження. Серед міжнародних соціологічних опитувань, дані яких були детально проаналізовані у дисертації, слід відмітити дослідження, проведені Міжнародною консалтинговою компанією «GlobeScan», Міжнародним науково-дослідним центром «Pew Research Center», Фондом Маршала «Німеччина-США», соціологічними центрами «Gallup International», «Transatlantic Trends», «WIN», «YouGov», Чиказькою радою з глобальних

питань «ССГА». У дисертації використані дані всеукраїнських соціологічних досліджень, проведених Інститутом соціальної та політичної психології АПН України, Інститутом соціології НАН України, Київським інститутом проблем управління імені Горшеніна, Київським міжнародним інститутом соціології, Соціологічною групою «Рейтинг», Соціологічною службою Українського центру економічних і політичних досліджень імені О. Разумкова, Українським інститутом соціальних досліджень імені О. Яременка, Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, Центром «Соціальний моніторинг», іншими соціологічними службами. З метою дослідження особливостей розвитку глобалістичної свідомості українського суспільства на прикладі одного з міст України, дисертантом організовано соціологічне опитування «Сучасні глобальні виклики в оцінках населення м. Кропивницького», що проводилося у вказаному обласному центрі 5 – 6 листопада 2016 р. у два етапи, в межах кожного з яких було опитано по 320 респондентів старших 18 років на основі вибірки за статтю, віком та рівнем освіти.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у розробленні авторської концепції глобалістичної свідомості як чинника трансформації політичної культури та подолання глобальних проблем людства, що дозволяє у цілісному політологічному дискурсі осмислити сучасні, спільні для всього людства світові виклики, їх відображення у політичній свідомості та політичній поведінці. Виходячи з цього, в дисертації сформульовано низку наукових положень, які визначають її сутність і спрямування.

Вперше:

- запропоновано авторську концепцію феномена глобалістичної свідомості як специфічної форми суспільної свідомості, що становить ступінь інтересу до глобальних проблем сучасності, рівень знань, уявлень, цінностей, емоцій, переконань стосовно значення, змісту, особливостей світових викликів, людської діяльності, яка здійснюється з метою їх подолання, усвідомлення оптимальних способів розв'язання

загальнопланетарних проблем, необхідності політичної участі в їх вирішенні шляхом здійснення дієвого впливу на глобалістичну політику, суб'єктивної готовності до такої участі, а також рівень розвитку глобалістичної самосвідомості; феномен глобалістичної свідомості осмислено у нерозривному зв'язку з політико-культурними перетвореннями сучасності, з актуальними викликами, загрозами і перспективами суспільно-політичного життя як загальнопланетарного, так і регіонального рівня, зокрема і як вагомий для сучасної України чинник розбудови демократичних інституцій, подолання воєнної агресії та реалізації інтеграційних прагнень;

- детально визначено структурні елементи глобалістичної свідомості, зокрема пізнавальну, оціночну, емоційну, мотиваційно-вольову та самоаналітичну сфери, що відображають у тому числі й глобальні політико-культурні зміни; розкрито зміст спеціальних функцій глобалістичної свідомості (когнітивно-мотиваційної, чуттєво-ціннісної, антиманіпулятивної, порівняльно-стратегічної, політико-культурної, представницької, мобілізаційної, державно-політичної, цивілізаційної) та їх екстраполяцію на політичні інститути, відносини та процеси у сучасному світі;

- виявлено особливості структурно-функціональної взаємодії глобалістичної свідомості та політичної культури; встановлено, що глобалістична свідомість, не маючи власних суто поведінкових структурних елементів, здійснює визначальний вплив на політичну поведінку, пов'язану з подоланням глобальних викликів, відтак саме політична участь і політична діяльність, спрямовані на вирішення світових проблем, є найдієвішими формами практичного вираження глобалістичної свідомості;

- доведено, що за допомогою активізації пізнавальних, оціночних, поведінкових та інших механізмів політичної культури людства, глобалістична свідомість значно відчутніше впливає на світову політику та розв'язання глобальних проблем, порівняно з інституційними чинниками; встановлено кореляцію розвитку глобалістичної свідомості із сучасними тенденціями поступу перехідних суспільств, зокрема й українського, де

процеси демократичних політичних змін однаково потребують як структурних, інституційних, нормативних реформ, так і політико-культурних трансформацій;

- за низкою критеріїв розроблено типологію глобалістичної свідомості, що поділяється на загальну, критерієм якої є загальне ставлення до подолання глобальних викликів (гуманізаційна, деструкційна, нейтральна), та спеціальну, в основі якої – сприйняття й ставлення до певного виду гуманітарних, екологічних, воєнно-політичних чи соціально-економічних проблем глобального розвитку, можливих підходів до їх вирішення;

- сформульовано концепт «гуманізаційної глобалістичної свідомості», що ґрунтується на відповідності загальнолюдським інтересам, забезпеченні зростання конструктивного впливу населення світу на політичні еліти, підвищення ефективності планетарної боротьби за подолання глобальних проблем, розширення можливостей людства до встановлення справедливого світового порядку; обґрунтовано, що гуманізація глобалістичної свідомості розширює сучасні запити до розвитку демократичної політичної культури;

- запропоновано концепцію глобалістичної політики як одного з напрямів світової політики держав, міжнародних, зокрема громадських, організацій і рухів, об'єктом якого є сучасні гуманітарні, екологічні, воєнно-політичні та соціально-економічні проблеми глобального розвитку; встановлено, що основи глобалістичної політики формуються під визначальним впливом глобалістичної свідомості, політичної культури людства, політичної культури окремих суспільств, що зокрема є вагомим чинником дієвої участі або навпаки – бездіяльності окремих країн, в тому числі й України, у подоланні глобальних загроз;

- виокремлено такі основні типи глобалістичної політики як руйнівний (реалізація якого призводить до посилення глобальних загроз), стабілізаційний (що сприяє стабілізації на існуючому рівні тих світових процесів, які породжують глобальні проблеми) та солідаристський (спрямований на мобілізацію зусиль людства, зокрема міжнародних і

національних політичних, громадських, приватних акторів задля справедливого розв'язання сучасних світових проблем);

- у комплексі виявлено особливості розвитку глобалістичної свідомості в Україні та світі, визначено її регіональні, гендерні, вікові та освітні відмінності, причинно-наслідкові зв'язки з вирішенням глобальних проблем, зокрема доведено, що існуючий рівень розвитку глобалістичної свідомості населення планети є недостатнім для оперативного подолання світових загроз;

- визначено сутність глобалістичної соціалізації як процесу засвоєння суспільних знань, цінностей, переконань відносно глобальної проблематики, становлення глобалістичної свідомості; сформульовано поняття глобалістичного виховання, що трактується як цілеспрямована діяльність, яка здійснюється з метою гуманізації глобалістичної свідомості – формування глобалістичної свідомості гуманізаційного типу; глобалістичну соціалізацію та глобалістичне виховання розглянуто як необхідну, важливу та невід'ємну частину сучасного суспільно-політичного життя, громадянської та політичної освіти не лише розвинутих, а й перехідних суспільств, що зближує соціально-політичні орієнтири, цінності та інтереси людства;

- спираючись на досягнення в галузі політичних та інших соціально-гуманітарних наук, запропоновано механізм гуманізації глобалістичної свідомості людства, що передбачає залучення засобів масової інформації, організацій індустрії культури, закладів освіти, органів державної влади, політичних партій, профспілок, громадських об'єднань до об'єктивного інформування населення про сучасні глобальні проблеми та шляхи їх подолання; визначено основні напрями формування гуманізаційного типу глобалістичної свідомості в Україні.

Отримало подальшого розвитку:

- дослідження змісту, класифікацій, сучасних особливостей та шляхів вирішення глобальних проблем, здійснення прогнозів майбутнього світового

демографічного розвитку, зокрема на основі аналізу статистичних даних МВФ розраховано, що в разі продовження існуючих світових тенденцій зростання чисельності людства, кількість населення планети у 2055 р. збільшиться до 11023 млн. осіб, внаслідок чого спостерігатиметься значне посилення соціально-економічних, воєнно-політичних та інших світових викликів;

- визначення структурних характеристик суспільної та політичної свідомостей, сутності політичної культури людства, сучасних підходів до розуміння понять глобалізації, енвайронменталізму, їх взаємозв'язку з формуванням глобалістичної свідомості в Україні і світі, здійсненням глобалістичної політики;

- осмислення специфіки впливу воєнних доктрин на воєнно-політичні рішення, дослідження основних чинників і рівнів складності їх прийняття залежно від ступеня відповідності загальнолюдським цінностям, прагненням до справедливості та внутрішнім переконанням суб'єктів прийняття рішень, що відображаються у сутнісному наповненні воєнно-політичної складової глобалістичної свідомості.

Поглиблено:

- розуміння сенсу та значущості внеску класиків політичної думки та сучасних науковців у вивчення актуальних напрямів розвитку глобалістичної свідомості людства, зокрема з'ясовано, що глобалістична свідомість займає важливе місце у наукових розробках українських та зарубіжних вчених, у теоріях сталого розвитку, ноосфери, політичної культури, системного аналізу, а також потребує постійного моніторингу й подальшого політологічного осмислення;

- методологію дослідження глобалістичної свідомості, її взаємозв'язку з політичною культурою, що передбачає застосування діалектичного, ціннісного, політико-антропологічного, політико-культурного, системного, структурно-функціонального, якісного, діяльнісного методологічних підходів, комплексу відповідних методів та принципів наукового пізнання;

- розробку методики проведення соціологічного опитування з метою виявлення сучасного стану глобалістичної свідомості населення, що, зокрема, дозволяє визначити рівні інформованості стосовно загальнопланетарної проблематики, дієвих шляхів розв'язання глобальних проблем, переконаності у необхідності їх справедливого вирішення, готовності до особистої участі у здійсненні суспільного впливу на глобалістичну політику та подолання світових викликів.

Особистий внесок здобувача. Наукові результати дисертації отримані автором самостійно, усі наукові праці опубліковані за темою дисертації є одноосібними.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Основні положення дисертації можуть скласти основи для подальшої розробки наукової проблеми розвитку глобалістичної свідомості людства та визначення перспектив дослідження відповідної проблематики. Політологічний аналіз сучасних проблем політичної культури, мотивів та орієнтирів громадсько-політичної активності, партійної та державної ідеології, міждержавних відносин сьогодні видається більш виразним у світлі актуальних глобальних викликів та новітніх можливостей формування й розвитку глобалістичної свідомості людства. Положення дисертації дозволяють розглянути сучасні політичні відносини, процеси і явища у їх тісній взаємообумовленості, регіональному та планетарному масштабах, розширити рамки та можливості аналізу сутності, механізмів, проблем і тенденцій розвитку демократичної політичної культури.

Результати дослідження можуть бути використані міжнародними організаціями, органами державної влади і місцевого самоврядування, політичними партіями, громадськими організаціями, засобами масової інформації, організаціями культурної індустрії, релігійними громадами, іншими інститутами глобалістичної соціалізації. Під час проведення навчально-виховної роботи у вищих і середніх навчальних закладах при викладанні курсів з політології та спеціальних курсів з питань формування

глобалістичної свідомості запропоновані висновки і рекомендації дисертації можуть бути використані в якості методичних та навчальних матеріалів.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданні кафедри філософії та політології Українсько-Азербайджанського інституту соціальних наук і самоврядування ім. Г. А. Алієва Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», а також пройшли апробацію на Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні суспільно-політичні проблеми права та економіки» (Кіровоград, 11 квітня 2014 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Наукові пошуки: актуальні проблеми теорії та практики» (Кіровоград, 20 травня 2015 року); Другій міжнародній науково-практичній конференції «Наукові пошуки: актуальні проблеми теорії та практики» (Кіровоград, 25 листопада 2015 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Наука та освіта: проблеми та перспективи» (Кіровоград, 28 квітня 2016 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Історичні, соціологічні, політологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» (Херсон, 23 – 24 вересня 2016 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Реалії та перспективи розвитку суспільства: соціальні, психологічні і політичні аспекти» (Сладковічево, Словацька Республіка, 28 – 29 жовтня 2016 року); Четвертій міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання освіти і науки» (Харків, 10 – 11 листопада 2016 року); Четвертій міжнародній науково-практичній конференції «Політологія, філософія, соціологія, психологія: контури міждисциплінарного перетину» (Одеса, 11 – 12 листопада 2016 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні, методичні і практичні проблеми соціології, історії та політології» (Херсон, 18 – 19 листопада 2016 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Суспільні науки: проблеми та досягнення сучасних наукових досліджень» (Одеса, 2 – 3 грудня 2016 року); Четвертій міжнародній науково-практичній

конференції «Перспективи розвитку сучасної науки» (Львів, 2 – 3 грудня 2016 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання розвитку суспільних наук у XXI столітті» (Дніпро, 9 – 10 грудня 2016 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах реформаційних процесів сьогодення» (Кропивницький, 13 грудня 2016 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Місце суспільних наук у системі сучасного гуманітарного знання XXI століття» (Київ, 16 – 17 грудня 2016 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток суспільних наук: європейські практики та національні перспективи» (Львів, 23 – 24 грудня 2016 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та прикладні дослідження в галузі педагогіки, психології та суспільних наук» (Кельце, Республіка Польща, 28 – 29 грудня 2016 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Суспільні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку» (Одеса, 20 – 21 січня 2017 року).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 42 одноосібні наукові праці, зокрема: 1 монографію (24,41 д. а.), 24 статті у фахових наукових виданнях України та інших держав (12 з яких надруковані у наукових виданнях, що індексуються у міжнародних наукометричних базах), 17 тез наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дослідження складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, поділених на одинадцять підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (392 найменування) та одинадцяти додатків. Загальний обсяг дисертації – 497 сторінок, основна частина дисертації – 351 сторінка. Основна частина дисертації містить чотири таблиці та один рисунок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ГЛОБАЛІСТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОПЛАНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

1.1. Глобалістична свідомість у дискурсі класиків політичної думки (IV ст. до н.е. – середина 70-х років XX ст.)

Глобалістична свідомість є специфічною формою суспільної свідомості, що відображає ставлення до глобальних проблем людства, їх характеру, причин, наслідків, загроз, людської діяльності, що здійснюється для їх розв'язання, можливих способів подолання й забезпечення становлення справедливого світового порядку. Перші спроби наукового аналізу глобалістичних характеристик суспільної свідомості у їх первинному локальному вигляді сягають часів Стародавньої Греції. Предметом роздумів античних мислителів були особливості ставлення людей до суспільних проблем, які на той час мали регіональний характер, проте, на більш пізніх етапах історичного розвитку поступово набули значення найбільших світових загроз для всього людства.

Античні філософи, на відміну від представників архаїчного світобачення, розглядають людину як істоту, відокремлену від природи, аналізують спільні та відмінні риси людського та природного. Таке відокремлення пов'язане, перш за все, зі зростаючою впевненістю людини у своїх силах, що приходить на зміну всеохоплюючого страху перед природними стихіями, людської пригніченості перед величчю природи, чим зумовлювалося її обожнювання. Навколишнє середовище сприймається античними мислителями лише як простір для життя і діяльності людей, сутність якого є переважно незмінною [154, с. 217; 278].

Разом з тим, в античній свідомості людина ще не посідає центрального місця в світі, основне призначення природи не зводиться до її підкорення

людством і задоволення людських потреб. Так, Платон (427–347 рр. до н.е.) виступає категорично проти протиставлення людей і тварин, піддає різкій критиці антропоцентризм, самовихваляння людини. Платон аналізує ставлення населення до екологічних катастроф, щоправда, здійснює це через призму власних міфологічних уявлень. Філософ переконує в існуванні можливості періодичного відхилення від своїх орбіт небесних тіл, що обертаються навколо Землі, внаслідок чого у пожежах знищується все живе на планеті. У такий спосіб, на думку Платона, Бог очищає світ від гріха [155, с. 48–51].

Ідеальною державою Платон вважає аристократію, яку ототожнює зі справедливим правлінням філософів, правлінням найкращих. Наголошуючи на тому, що кожна людина має займатися виключно своєю справою, Платон обстоював ідею невтручання більшої частини громадян у політичне життя, тобто коло осіб, здатних до осмислення і політичної участі у вирішенні суспільних проблем звужувалося лише до представників правлячих станів. У своїх працях «Держава» і «Політика» стародавній мислитель виправдовував соціальну нерівність, поклавши початок філософського аналізу проблем надмірної матеріальної диференціації суспільств і держав [129; 149, с. 26].

У контексті осмислення суспільних поглядів стосовно найбільш актуальних політичних проблем, Платон підкреслював, що основними завданнями держави є захист людей від зовнішніх воєнних загроз, забезпечення їх тілесними благами, створення можливостей для саморозвитку і щасливого життя [9, с. 12].

Предметом філософських роздумів Платона було й ставлення суспільства до способів підвищення якості роботи системи охорони здоров'я, що з часом набуває ознак глобальної проблеми. Основними критеріями, за якими, на думку філософа, необхідно оцінювати діяльність лікарів, є наявність досвіду лікарської діяльності та стан здоров'я самих медичних працівників [203, с. 96–98].

Один із найталановитіших учнів Платона – Арістотель (384–322 рр. до н.е.) – у відомій праці «Політика» започатковує філософський аналіз проблем демографічного розвитку населення. Причинами найбільш швидкого знищення людей, поруч із війнами і хворобами, філософ вважає зменшення рівня народжуваності, що може знижуватися як швидкими темпами, перетворюючись на трагедію, так і проявлятися поступово. Водночас, враховуючи обмеженість території, земельних ресурсів будь-якої країни, на думку мислителя, надмірне збільшення кількості населення призводить до його збіднення, дефіциту власності, що, у свою чергу, породжує соціальну напругу, злочинність. Саме тому Арістотель пропонує законодавчо обмежити рівень дітонародження залежно від наявності землі і власності з урахуванням показників дитячої смертності, бездітних шлюбів, наголошує на необхідності популяризації такої ідеї серед широких верств населення [155, с. 58–71].

Розмірковуючи навколо питань сприйняття суспільством проблеми вичерпання природних ресурсів, Арістотель звертає увагу на те, що народи, які використали ресурси своїх територій, змушені шукати інші території для помешкання. Розглядаючи періодичність геолого-географічного процесу, філософ приходить до висновку щодо згубності поширення у суспільній свідомості хибних уявлень світового катастрофізму на зразок ідей про прогресуюче висихання земної поверхні [155, с. 58–59].

Арістотель вважає, що саме від рівня розвитку політичного мислення народу має визначатися його історичне становище. Так, до стану рабів мали належати народи, не здатні до повноцінного осмислення політичних явищ, ті, які ефективно можуть лише підкорятися, тобто, говорячи сучасною мовою, носії слаборозвиненої політичної свідомості. До таких народів мислитель, зокрема, відносив підкорених греками варварів [189, с. 52].

На відміну від свого вчителя, найкращою формою державного ладу Арістотель визнавав «політію», що передбачає наявність рівних політичних прав в усіх громадян, їх участь однаковою мірою в управлінні державою, розв'язанні актуальних суспільно-політичних проблем. Щоправда,

громадянами, а отже і повноправними учасниками політичного життя, згідно з ученням Арістотеля, могли бути лише ті особи, які мають середній достаток, освіту, здатність самостійно мислити і ухвалювати рішення, тобто високорозвинену суспільну свідомість [10, с. 457–505; 17, с. 23; 189, с. 49–62].

Розглядаючи ставлення громадян до проблем майнової нерівності, Арістотель, на відміну від Платона, виступає категорично проти значної різниці у рівнях доходів бідних та багатих, наголошує на необхідності переважання в структурі населення заможного середнього класу із середнім достатком, що, на думку філософа, було найбільш ефективним способом запобігання збройним соціальним конфліктам, надійною гарантією політичної стабільності [189, с. 49–62].

Лукрецій Кар (99–55 рр. до н.е.) у праці «Про природу речей», даючи пояснення таким метеорологічним явищам, як дощ, блискавка, грім, веселка, вказує на недоліки свідомості тогочасного суспільства, піддає нищівній критиці поширені в суспільстві нераціональні й обумовлені релігійними чинниками уявлення людей на зразок віри в те, що блискавка і грім продукуються Юпітером. Мислитель вважає, що всесвіт складається з безлічі створених із атомів світів, кожен з яких протягом свого існування проходить такі історичні етапи, як народження, зростання, старість і загибель. На думку Лукреція Кара, Земля наближається до свого крайнього віку, можливості і ресурси природи виснажуються, якість ґрунтів знижується, планета поступово втрачає свою продуктивність і приречена припинити своє існування [8, с. 407–415; 97].

Пліній Старший (23–79 рр.) у книзі «Природна історія» звертає увагу на жагу людини до максимального розширення своїх територій, оволодіння якнайширшим простором, засуджує прояви людської жадоби як у відносинах між людьми (виступає проти війн між сусідніми народами, що ведуться з метою захоплення земельних володінь), так і у площині відносин між суспільством і природою [29, с. 238–261].

Таким чином, античні мислителі, незважаючи на низьку методологічну системність тогочасних спроб наукових досліджень, закладають основи політико-філософського аналізу особливостей ставлення людей до проблем суспільства, держави, міжнародних відносин, взаємин людини з природою, пропонують шляхи вирішення зазначених проблем, частина з яких, як-то зменшення народжуваності, формування середнього класу, уникнення загарбницьких воєн, залишаються актуальними і сьогодні.

Політико-культурні ідеї мислителів періоду Середньовіччя формувалися під впливом розвитку феодального устрою, поділу суспільства на стани, поширення християнства. Отже, основними рисами свідомості людини, на думку більшості середньовічних філософів, мали бути безальтернативне підкорення феодальній владі, визнання її божественного походження, обмеження політичної свободи суворими релігійними нормами, невтручання у політичне життя та неучасть у розв'язанні важливих суспільних проблем [94, с. 95–98; 274, с. 45–46].

Водночас, у середньовічному світогляді християнська релігія розглядає людину поза межами природної сфери, людина наділяється виключними правами і владою над природою. Таким чином, починає окреслюватися конфлікт між природою і суспільством, закладаються перші підвалини сучасної екологічної кризи [34].

Мислителі часів Відродження і Нового часу відносять людину у центр світу, можливості людини щодо приборкання та використання ресурсів природи оцінюють як необмежені. Разом з тим, поруч із формуванням утилітарно-прагматичної доктрини природокористування, закликами до протистояння між людиною і природою простежуються переконання у необхідності шанобливого ставлення до природного середовища, зваженого використання природних ресурсів [154, с. 219].

Англійський філософ Ф. Бекон (1561–1626 рр.) у творі «Новий Органон» підкреслює, що людство має повною мірою оволодіти своїм правом на природу, важливою умовою чого є глибоке пізнання людьми її

тонких матерій, закономірностей розвитку шляхом проведення експериментів з природними явищами, що вимагає наполегливої роботи людського розуму. Детальне ж пізнання природи може дати людині надзвичайні можливості панування над нею, розкрити значно могутніший потенціал природних надр, ніж людство це уявляє. Водночас Ф. Бекон стверджує про необхідність розсудливого використання дарів природи, переконує, що перемогти природу зможе лише той, хто їй підкоряється [19, с. 5–83].

Французький філософ Р. Декарт (1596–1650 рр.) у праці «Міркування про метод, щоб вірно направляти свій розум і знаходити істину в науках» відмічає, що природа має стати власністю людини, в результаті чого з'явиться можливість з легкістю користуватися природними благами та надійно зберігати людське здоров'я. Для цього є необхідним створення практичної філософії, яка шляхом проведення відповідних дослідів забезпечить досконале пізнання сили і дій вогню, води, повітря, інших природних тіл, а також широке поширення набутих знань серед населення, їх системне збагачення і передачу від покоління до покоління [70, с. 285–286].

Яскравий представник Нового часу Н. Макіавеллі (1469–1527 рр.) виступив одним із засновників світської політичної теорії, згідно з якою в основі політичної поведінки людини лежить не християнська мораль, а політична вигода й сила [17, с. 40]. Таким чином, мислитель намагається звільнити людську свідомість від надмірної зарелігієзованості, посилити у суспільній свідомості вплив раціональних чинників і, водночас, нівелює цінність моральних норм, деморалізує суспільне ставлення до політичного життя суспільства.

У творі «Державець» Н. Макіавеллі звернув увагу на формування поглядів людей щодо проблем колоніальної політики, які згодом набули глобального світового значення. Філософ вважав, що одним з основних завдань будь-якого керівника держави є постійна участь у загарбницьких війнах з метою розширення державних кордонів, обґрунтовував економічну

вигоду від захоплення потужними державами інших народів, утворення колоній, рекомендував тодішньому правителю Флоренції Л. Медичі ефективні способи утримання в покорі населення новозахоплених земель. Для цього Н. Макіавеллі, зокрема, радив знищувати роди попередніх правителів завойованих країн та зберігати закони, порядки і звичаї, що діяли до моменту захоплення [167, с. 5–12].

Прихильником протилежних Н. Макіавеллі поглядів щодо питань війни і миру виявився англійський мислитель Т. Гоббс (1588–1679 рр.), який у своїй праці «Левіафан, або матерія, форма і влада держави церковної і цивільної» основні причини війн між народами вбачав у глибині психоемоційних характеристик політичної свідомості особистості. На думку Т. Гоббса, поведінка людини є проявом вроджених войовничих, егоїстичних нахилів, таких людських пристрастей як прагнення до наживи, любов до слави, заздрість, суперництво, користолюбство, жорстокість, що й роблять людей ворогами, породжують масштабні воєнні конфлікти. Вроджена жадоба та неможливість її задовольнити призводить до війни всіх проти всіх, тому єдиним способом запобігання війнам філософ вважав приборкування людьми своїх пристрастей. Основним правилом життя, згідно з роздумами Т. Гоббса, має стати правило «не робити іншому того, чого не бажаєш, що було б зроблено відносно тебе» [58, с. 37–48; 172, с. 157–159].

Цікавими видаються роздуми Т. Гоббса стосовно змісту поняття свободи, що пізніше постає однією з центральних категорій політичної культури. Вільною людиною, згідно з ученням мислителя, є та, якій ніщо не забороняє робити бажане, оскільки вона за своїми фізичними, розумовими здібностями здатна це робити. Проте, свобода, у розумінні Т. Гоббса, мала вкрай обмежений характер, оскільки така «свобода підданого поєднується з необмеженою владою правителя» й фактично зводиться лише до права на захист свого життя [58, с. 163–165].

На відміну від Т. Гоббса французький мислитель Ш. Л. Монтеск'є (1689–1755 рр.) вважав, що природний стан людини не є станом війни всіх

проти всіх, а навпаки, являє собою мирне життя людини в сім'ї. У своєму творі «Про дух законів» Ш. Л. Монтеск'є вказував на те, що людям в природному стані не притаманне прагнення нападати один на одного. Людська ворожнеча, на його думку, виникає лише на подальших етапах розвитку людства, коли з'являється приватна власність і майнова нерівність. Філософ переконував, що люди мають жити у відповідності до законів свого природного стану, основними з яких є прагнення до миру і спілкування. Для цього основною метою держави має стати примирення існуючих між людьми протиріч [9, с. 387–442; 189, с. 221].

Ш. Л. Монтеск'є значно розвинув ідею політичної свободи, під якою розумів право робити все, що не заборонено законом. При цьому з метою недопущення обмежень свободи громадян закони, на думку мислителя, мають панувати над волею правителів, основною умовою чого є рівновага соціальних сил, що досягається шляхом розподілу і забезпечення незалежності законодавчої, виконавчої і судової гілок влади [102, с. 28–29].

Інший французький філософ Ж. Ж. Руссо (1712–1778 рр.) розмірковував над проблемами рівності між людьми, що пізніше поруч із категорією свободи постають у якості однієї з найважливіших політичних цінностей, невід'ємною ознакою гуманістичної суспільної свідомості. У своїй праці «Міркування про походження і основи нерівності між людьми» філософ здійснив спробу проаналізувати розвиток категорії рівності в історії людства. Ж. Ж. Руссо відмічав, що у первісному, природному стані люди були абсолютно рівними, вільними, незалежними. Причини ж появи і поглиблення нерівності вчений пов'язує із поетапним поділом праці, появою приватної власності, прийняттям законів і утворенням держав [172, с. 174–175; 219, с. 51–150].

На думку Ж. Ж. Руссо, єдиним виходом із несправедливої соціальної ситуації, що склалася, є укладання суспільного договору, який передбачатиме відновлення природної свободи і рівності шляхом створення

республіки, що можливо досягти через самовідчуження кожного на користь суспільства [172, с. 174–175; 219, с. 195–323].

Ж. Ж. Руссо звернув увагу на екологічну складову глобалістичної свідомості, наголошував на тому, що в освоєнні людьми природних ресурсів втрачається почуття міри, закликав при споживанні благ природи постійно повертати їй борг, вживаючи необхідних заходів для її відновлення [224].

Предметом роздумів філософа були й проблеми формування суспільної свідомості шляхом політичного виховання молоді. Ж. Ж. Руссо заперечував будь-який примус щодо молоді людини, запропонував метод політичного виховання і навчання шляхом гри, обґрунтовував шляхи обережного, поступового виховання допитливості, потягу до політичних знань, пристосування до політичного життя суспільства [172, с. 178].

Родоначалник німецької класичної філософії І. Кант (1724–1804 рр.) у трактаті «Вічний мир» основною умовою ефективного запобігання міжнародним воєнним конфліктам вважав делегування повноважень щодо вирішення питань війни і миру більшості громадян держави, що пов'язував із розвитком свідомості населення, моральним прогресом людства [237, с. 84–85].

Як бачимо, у політичних поглядах мислителів XVI – XVIII ст. простежується ідейне протистояння між прагненнями до колоніальних завоювань, підкорення народів та потребою збереження миру, вільного співіснування людей. Провідна політико-філософська думка поступово еволюціонує від відстоювання макіавеллівського безперервного воєнного загарбання, утворення колоній до формування переконливої аргументації на користь пріоритетного утвердження у суспільній свідомості таких цінностей, як мир, свобода та рівність.

У XVIII ст. предметом філософських роздумів все частіше стають особливості сприйняття суспільством проблем у відносинах між людиною і природою, у переважній більшості дослідників формується стійке

переконавання у необхідності обережного ставлення до природних багатств, досягнення гармонійної єдності людини з навколишнім світом.

Шведський натураліст К. Лінней (1707–1778 рр.) у творі «Економія природи» відмічає, що людина є найвидатнішою істотою на планеті, але при цьому залишається лише слугою природи, який підтримує її рівновагу для того, щоб жодна популяція не набула надмірного поширення, «не посилилося ніщо зайве». Цілком логічними є міркування К. Ліннея щодо демографічного розвитку людства, адже дослідник робить висновок, що суспільство має підкорятися природним законам та розумно регулювати власну чисельність, оскільки надмірне збільшення кількості населення, як правило, призводить до звуження його можливостей, посилення заздрості, злоби, розгортання війн, розповсюдження захворювань [28, с. 204–205].

Французький мислитель П. Гольбах (1723–1789 рр.) у роботі «Система природи чи про закони світу фізичного і світу духовного» зазначає, що людина породжена природою і є її невід’ємною частиною, яка має підкорятися природним законам. Піддаючи критиці негативні риси тогочасної суспільної свідомості, П. Гольбах звертає увагу на те, що люди не бажають пізнавати природу, не думають про щасливе сьогодення, натомість більше уваги приділяють міркуванням про уявне загробне життя. Філософ переконує, що цивілізована людина має використовувати природу для досягнення щастя, адже щасливим може бути лише той, хто вміє користуватися природними благами. Для цього слід вивчати природу, її енергію, образи дій, закони. Найбільш надійним способом пізнання природних процесів П. Гольбах вважає розвиток фізики та проведення фізичних дослідів [60, с. 5–68].

Німецький поет і мислитель І. Гете (1749–1832 рр.) наділяє природу божественною силою, ототожнює її з Богом. Наголошуючи на взаємозалежності людини і природи, І. Гете підкреслює, що природничі і технічні науки, які головним чином прагнуть до підвищення своєї ефективності, несуть відповідальність за бездумне вторгнення в природу і

грабунок її ресурсів. Мислитель вважає, що суспільство має чітко усвідомлювати наслідки розвитку природничих наук для людства поруч з іншими видами людської діяльності у контексті співіснування людини із навколишнім світом [148, с. 474–505].

Німецький філософ Ф. Шеллінг (1775–1854 рр.) у книзі «Ідеї філософії природи як вступ до вивчення цієї науки» обґрунтовує необхідність виділення філософії природи в якості окремої науки про природний світ, здатної забезпечити його всебічне об'єктивне пізнання. За Ф. Шеллінгом, вплив людства на природу є здійсненням його законного права користуватися природними благами, що обумовлено його розумом і свободою, але пануванню над матерією людина зобов'язана самій природі, яку наполегливо намагається підкорити. Філософ вказує на те, що природа завжди зберігає протилежні сили у рівновазі, у постійній боротьбі, людина ж своєю свідомою діяльністю здатна порушити таку рівновагу, що, на переконання Ф. Шеллінга, є неприпустимим [272, с. 152].

Американські філософи Г. Торо (1817–1862 рр.) та Р. Емерсон (1803–1882 рр.) виступили на захист дикої природи, котру розглядали як місце, де духовні сили є найменш викривленими, як джерело сили, насаги, тонізуючий стимул розвитку інтелекту, досягнення моральної досконалості. Втрата контакту з дикою природою, на думку філософів, робить людину слабкою, з чого випливає необхідність досягнення балансу між дикістю, що виявляється у життєздатності, витривалості, та притаманною цивілізації культурною витонченістю, етикою і людяністю. Для цього кожна людина має підтримувати контакт як з дикою природою, так і з цивілізацією, чергуючи своє перебування як у безлюдних просторах, так і у цивілізованих містах [122; 181].

Значну увагу дослідженню впливу свідомості суспільства на розвиток демократії в світі як чинника розв'язання проблем міжнародного значення приділив французький мислитель А. де Токвіль (1805–1859 рр.). У своїй праці «Про демократію в Америці» вчений визнав історичну неминучість

занепаду аристократії та руху в бік рівності і демократії, що обумовлено відповідністю останньої принципам соціальної справедливості, досягнення добробуту більшості громадян. Взірцем світової демократії дослідник вважав США, де представники влади є залежними від волі більшості, а закони виражають інтереси народу [189, с. 393–395].

Порівнюючи демократичний розвиток у східній і західній частинах США, а також у США і Франції, А. де Токвіль прийшов до висновку, що причини успіху американської демократії лежать не у географічному положенні країни, не в законах і інституціях, а у демократизмі звичаїв американців. Під звичаями вчений розумів готовність до активної участі у політичному житті, прагнення до свободи, незалежності, демократичні традиції, поширені серед людей вподобання, переконання, сукупність ідей, які визначають звички розуму, моральне й інтелектуальне обличчя народу. Тобто, саме у розвитку політичної свідомості суспільства мислитель вбачав витоки практичної реалізації громадянських свобод, народного суверенітету [189, с. 393–395; 241, с. 246–249].

Основною умовою розвитку демократії в світі дослідник вважав поширення демократичних звичаїв. «Ідеї і почуття підготують людей до свободи та дозволять нею скористуватися» – писав А. де Токвіль [241, с. 253]. Вчений наголошував на необхідності подолання ірраціональних явищ політичного життя у світі, зокрема, у тогочасній Франції шляхом популяризації демократичних цінностей рівності і свободи через навчання досвідів політичного мистецтва за допомогою нової науки про політику. Водночас, дослідник заперечував необхідність перенесення американського політичного досвіду в інші держави у його чистому вигляді. Поширювати демократичні цінності, на його думку, слід із урахуванням національних особливостей окремо взятих країн [189, с. 398; 241, с. 253].

У свою чергу, як зазначає А. де Токвіль, демократизація світового суспільного життя відкриє можливості для вирішення іншої не менш актуальної проблеми людства – проблеми воєнних конфліктів, оскільки у

демократичних народів відсутнє прагнення до війни з іншими народами, що пояснюється рівністю умов їх життя, страхом втратити власність, розважливим розумом [241, с. 530–534].

Німецькі політичні мислителі, основоположники марксизму К. Маркс (1818–1883 рр.) і Ф. Енгельс (1820–1895 рр.) запропонували вирішення багатьох проблем людства шляхом забезпечення абсолютного народовладдя, що ґрунтується на скасуванні приватної власності на засоби виробництва, їх усупільненні. Досягнення соціальної справедливості, згідно з марксизмом, можливе або мирно, або шляхом збройного повстання народу, революції, основною умовою успіху якої є диктатура пролетаріату [172, с. 280–281].

У своїй всесвітньовідомій праці «Капітал. Критика політичної економії» К. Маркс категорично засуджував колоніальну політику капіталістичних держав, спрямовану на отримання надприбутків за рахунок економічної експлуатації робітників, наголошував, що народ, який пригноблює інші народи, ніколи не зможе стати по-справжньому вільним [170, с. 774–784; 172, с. 280–281].

Політичне виховання населення, згідно з поглядами К. Маркса, має базуватися на розвитку класової свідомості трудящих, розумінні ними необхідності й умінні боротися за повалення панування буржуазії та встановлення влади робітничого класу. Обґрунтовуючи шляхи політичного виховання нової людини, засновник марксизму зазначав, що умовою зміни духовного обличчя особистості є зміна її суспільного буття, «якщо обставини визначають обличчя людини, то для її нормального розвитку необхідно олюднити обставини» – писав К. Маркс [169, с. 4–5].

Політичні погляди К. Маркса не варто ідеалізувати, адже, як свідчить досвід Радянського Союзу та інших соціалістичних країн, планова економіка на практиці, на жаль, не довела своєї ефективності. Між тим, ідеї марксистів щодо соціальної рівності відіграли важливу роль у подальшій еволюції політико-економічної теорії, світовому подоланні колоніальної залежності, становленні соціальної держави.

Британський філософ і соціолог Г. Спенсер (1820–1903 рр.) аналізує суспільну свідомість через призму розроблених ним типів суспільної організації, серед яких виділив військове суспільство, котрому характерна однакова будова народу і армії, організовані на основі примусового об'єднання, централізованої регулятивної системи, а також промислове суспільство, засноване на рівності, взаємодії людини з природою, відсутності примусового деспотичного регулювання, справедливому розподілі матеріальних благ. Г. Спенсер прогнозував, що розвиток промислового типу суспільної організації призведе до більш високого типу суспільства, у якому складеться «Союз усіх вищих представників цивілізацій», особисті бажання людини збігатимуться з інтересами усього суспільства, основними умовами чого є припинення воєн, відмова від мілітаризму та встановлення справедливих законів, що забезпечать свободу особистості від державного впливу й утвердження індивідуалістичної свідомості [149, с. 176–179].

Відомий німецький соціолог М. Вебер (1864–1920 рр.), на відміну від марксистів, заперечував, що історія є результатом соціальних конфліктів і матеріальних відносин. Визначальним чинником історичного розвитку, на його думку, є суспільна свідомість і цінності, на основі яких розвиваються економічні й політичні традиції. У праці «Протестантська етика і дух капіталізму» причини виникнення капіталізму на Заході вчений пов'язував із унікальністю західної політичної свідомості, пануючими цінностями протестантизму, під впливом яких купці, багато з яких були протестантами, замість того, щоб витрачати прибуток на розкіш, інвестували його у підприємницьку діяльність і вели скромний спосіб життя [186, с. 156–157].

М. Вебер обстоював необхідність раціоналізації свідомості європейського суспільства, забезпечення політичної свободи особистості [17, с. 67]. Засуджуючи «грабіжницький колоніальний капіталізм, що ґрунтується на прямому насильстві і примусовій праці», вчений звернув увагу на те, що одним із найбільш важливих чинників загарбницьких воєн між державами є зацікавленість у їх розгортанні з боку власників великих військових

підприємств, які продають військове спорядження й техніку усім сторонам воєнних конфліктів, включаючи і політичних опонентів своїх країн [38, с. 98–99].

М. Вебер наголошував на особистій політичній і економічній зацікавленості членів політичної спільноти у розвитку військових підприємств через їх високу прибутковість. Вихід із такої ситуації дослідник вбачав у демократизації суспільного устрою, зближенні політичних інтересів владної верхівки з інтересами більшості громадян та утвердженні у свідомості широких мас цінностей пацифізму [38, с. 98–103].

Таким чином, головними результатами розвитку політичної думки ХІХ ст. постають остаточне визнання доцільності розвитку демократії, доведення визначального впливу суспільної свідомості та політичної культури населення на утвердження демократичного політичного устрою, припинення колоніальних загарбань, демілітаризацію суспільного життя, забезпечення соціальної справедливості. Відтак значно активізуються наукові дослідження особливостей свідомості суспільства, еталонних моделей її майбутнього розвитку як вагомих чинників важливих політичних зрушень і перетворень.

У ХХ ст. під впливом загострення світової екологічної кризи, двох світових воєн, появи ядерної зброї, посилення інших глобальних загроз, глобалістична свідомість суспільства набуває нових ознак, починає розглядатися на якісно іншому рівні. У науковому світі остаточно визнається справедливість тези про неприпустимість надмірного тиску на довкілля, необхідність істотних політичних, економічних, соціальних змін, трансформації суспільної свідомості як невід'ємної умови гарантування безпеки людства [34; 154, с. 220].

Видатний український теоретик часів Російської імперії, УНР, а згодом і Радянського союзу В. Вернадський виступив засновником наукового вчення про ноосферу, що сьогодні набуває особливої актуальності. У працях «Наукове життя як планетарне явище», «Декілька слів про ноосферу» в

термін «ноосфера», запозичений ним у французького вченого Е. Леруа, В. Вернадський вкладає особливий зміст, інтерпретує її в якості завершального стану еволюції біосфери, в якому людина, її свідомість вперше постають найбільшою геологічною силою, що перетворює біосферу в інтересах вільно думаючого людства як єдиного цілого [40; 41; 224].

Вчений переконливо доводить, що людство нерозривно пов'язане з природою, котра розглядається як взаємозалежна мікрочастинка космосу, людина здійснює визначальний вплив на природу і водночас залежить від неї та має корінним чином перебудувати сферу свого життя, здійснити невідкладні заходи з метою збереження природних багатств планети для майбутніх поколінь [40; 41; 224].

Згідно з концепцією В. Вернадського, саме еволюціонуючий розум людства, розуміння людьми оточуючої дійсності, власне рівень глобалістичної свідомості суспільства є основною рушійною силою перетворення біосфери у ноосферу, головним чинником регулювання і стабілізації екологічних, воєнних, демографічних та інших соціальних процесів. Важливими передумовами цього дослідник вважає системне нагадування вченими та політиками про необхідність бути обачними, активний розвиток суспільно-природничих і гуманітарних наукових знань, але не стільки державна організація наукової діяльності, скільки державна допомога науковій творчості нації, адже, як писав В. Вернадський, – «людство рятує наука...» [40; 41; 224].

Американський еколог О. Леопольд (1887–1948 рр.) у роботах «Календар піщаного графства» (1949 р.) та «Кругова ріка» (1953 р.) обґрунтовує еволюційну можливість та екологічну необхідність розвитку, поруч із міжособистісною і суспільною етикою, етики екологічної, яка регулює відносини людини з землею, тваринним, рослинним світом та являє собою обмеження волі дій в боротьбі за існування. О. Леопольд переконує, що людина має розглядати себе не господарем природи, а рівноправним членом природного світу, наголошує на необхідності проведення

природоохоронних заходів заради збереження краси, цілісності і стабільності природи, різко засуджує будь-які кроки людства, що її руйнують [30, с. 4–20; 218].

Разом із О. Леопольдом, засновником екологічної етики виступив ельзаський філософ А. Швейцер (1875–1965 рр.), який розробив концепцію «етики благословення перед життям», що базується на етиці самовдосконалення і самовідчуження не лише в інтересах людського суспільства, а для всього світу природи. Основним принципом такої етики є самовідчуження перед життям заради благословення перед ним. У працях «Вчення про благословення перед життям» (1915 р.) та «Культура й етика» (1923 р.), розглядаючи людину як невід’ємну частину природи, А. Швейцер наполягає на тому, що людина зобов’язана усвідомлювати усі негативні наслідки своєї діяльності та не повинна здійснювати жодних дій, котрі можуть зашкодити навколишньому життю, якщо такі дії не є вкрай необхідними [30, с. 7–16; 64].

Норвезький екофілософ А. Нейс з публікацією у 1973 р. статті «Рух глибинної екології» започатковує нову природоохоронну течію, в основі якої лежать вісім (доопрацьованих В. Дивалом та Дж. Сешеном) екологічних принципів: цінність світу природи, розмаїття форм життя не залежить від їх корисності для людства, вони є цінними самі по собі; люди не вправі обмежувати розмаїття природних видів за виключенням випадків реалізації життєво важливих потреб; обов’язковою умовою процвітання людства є суттєве зменшення його чисельності; людство здійснює надмірне втручання у світ природи, що стає причиною погіршення стану навколишнього середовища та вимагає істотної зміни економічної, технологічної політики, ідеологічних цінностей людства, високого цінування якості життя. Зміст останнього восьмого принципу глибинної екології полягає у тому, що усі, хто згоден з її принципами, мають активно діяти задля їх практичної реалізації [30, с. 9–18; 99, с. 533; 218].

Відомий американський соціолог і політолог, один із засновників теорії модернізації С. Ліпсет шляхи розв'язання багатьох глобальних проблем людства пов'язує із світовою демократизацією. Аналізуючи історію демократичного поступу в колишніх британських колоніях, дослідник приходить до висновку щодо важливої ролі свідомості населення у становленні незалежних держав зі стабільними демократичними режимами [163; 348; 349].

Спираючись на історичний досвід країн Азії, Африки, Латинської Америки, С. Ліпсет доводить неефективність спроб демократизації політичних систем шляхом перенесення політичних інститутів. Найбільш дієвим способом поширення демократії в світі, на його думку, є досягнення високої суспільної свідомості народів [163].

Вчений звертає увагу на важливість ролі у демократичному транзиті релігійного чинника. Так, на його думку, демократичні цінності швидше утверджуються в середовищі протестантів, ніж серед католиків. Проте, твердження деяких дослідників стосовно виключної складності розвитку демократії в ісламських країнах, що обумовлено невизнанням ісламом розподілу світської та духовної влади, С. Ліпсет вважає занадто категоричним, оскільки релігійні вчення і практична діяльність мають здатність з часом змінюватися [137; 163].

Значний внесок у науковий аналіз глобалістичної свідомості суспільства здійснив американсько-канадський політолог Д. Істон, який у працях «Політична система» (1953 р.) і «Системний аналіз політичного життя» (1965 р.) вперше застосував системний підхід до дослідження політики, політичних систем, суспільної свідомості з її глобалістичними характеристиками [273, с. 223–224; 316].

Під основним завданням будь-якої політичної системи Д. Істон розуміє розподіл в суспільстві політичних цінностей, серед яких важливе місце посідають цінності, на основі котрих формується ставлення громадян до нагальних проблем політичного життя, глобальних проблем людства.

Розв'язання цих проблем, на думку вченого, має відбуватися під визначальним впливом політичних вимог суспільства, які політичною системою трансформуються у конкретні політичні рішення, закони, розпорядження тощо [273, с. 223–224; 316].

Американський політолог Т. Парсонс у своїй книзі «Про структуру соціальної дії» (1937 р.) виділив три типи культурних еталонів, кожен з яких розглядається як рішення певного типу орієнтаційних проблем. Так, системи ідей, на думку вченого, являють собою вирішення когнітивних проблем; системи експресивних символів є рішенням проблем, що стосуються вираження почуттів; системи ціннісних орієнтацій ототожнюються з вирішенням проблем оцінювання, формування оцінок політичного життя, діяльності владних органів, загальних проблем людства переважно у соціальній взаємодії [195, с. 194–195].

Аналізуючи глибинні чинники міжнародних воєнних конфліктів, Т. Парсонс у роботі «Система сучасних суспільств» (1971 р.) відмічає, що одними з основних причин воєн між державами є, по-перше, слабкість солідарності між націями у порівнянні із солідарністю всередині націй і, по-друге, недостатня інституціалізованість міжнародного порядку, порівняно з порядком всередині держав, чим обумовлена низька ефективність захисних механізмів від ескалації конфліктів, які виливаються у воєнні дії [196, с. 183–189].

Наукові доробки Д. Істона та Т. Парсонса мають важливе значення для подальшого розвитку політології, адже лежать в основі сучасної методології політологічних досліджень, що передбачає системний аналіз будь-яких політичних процесів і явищ, зокрема тенденцій і проблем світового розвитку, політичної культури, глобалістичної свідомості населення тощо.

Американський футуролог, лауреат Нобелівської премії Е. Тоффлер у книзі «Футурошок» (1970 р.) аналізує стан психоемоційної готовності суспільства до глобальних трансформацій. Дослідник звертає увагу на те, що внаслідок надмірної кількості змін, які відбуваються протягом короткого

періоду часу, пов'язаних із становленням постіндустріального суспільства, глобалізацією, значна кількість людей переживає стрес і дезорієнтацію [242, с. 4–7]. Розвиток технологій, поширена комп'ютеризація, нескінченний потік інформації, швидкість отримання нових знань, розмаїття нових товарів – все це збільшує кількість несподіваних проблем, прискорює темп, змінює образ життя, до якого далеко не всі здатні пристосуватися [242, с. 17–19]. Переміни настільки швидкі, що змінюються цінності, вірування, імідж, забувається коріння. Швидкоплинність впливає на підсвідомість, трансформуючи звичні способи мислення, відчуття, прискорює та водночас послаблює зв'язки людини з улюбленими речами, місцями, іншими людьми, ідеями та організаціями, призводить до втрати їх значення, поглиблює кризу сім'ї, порушує внутрішню рівновагу особистості (теорія трансценції) [242, с. 8–24].

Вчений пропонує теорію «адаптації», що ґрунтується на необхідності досягнення певного балансу як між масштабами змін у різних сферах суспільного життя, так і між темпами змін оточуючого середовища та швидкістю людської реакції на такі зміни [242, с. 4–7]. Для того, щоб більшість людей не втратили здатність пристосовуватися, людство має навчитися свідомо регулювати використання досягнень технологічного прогресу, передбачати побічні наслідки технологічних нововведень у культурній, соціальній, психологічній сферах, їх вплив на систему цінностей індивіда. Слід виробити механізм систематичного суспільного контролю за застосуванням нових технологій, умовою масового запровадження яких мають стати відповідні наукові випробування, стимулювати запровадження безпечних та соціально бажаних технологій [128; 242, с. 201–210].

Важливою передумовою подолання «футурошоку» Е. Тоффлер вважає розвиток демократії, яка, шляхом залучення населення у процес прийняття соціальних рішень, забезпечить зворотній зв'язок, необхідний для ефективного контролю за змінами, сприятиме формуванню нової соціально орієнтованої свідомості майбутнього [242, с. 216–231].

Важливе місце серед досліджень глобальної проблематики, особливостей ставлення до неї з боку суспільства займають спроби наукового прогнозування майбутнього людства на основі математичних розрахунків можливих наслідків продовження глобальних тенденцій 70-х років XX ст. Професор Масачусетського технологічного інституту Дж. Форрестер у книзі «Світова динаміка» (1971 р.), здійснюючи спробу математичного прогнозування глобального світового розвитку, пропонує попередню методичну модель світу як складну систему тісно пов'язаних між собою рівнів: населення, промислових та сільськогосподарських фондів, природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища та часу [249].

Дослідник експериментально доводить, що в умовах обмеженості природних ресурсів тоді, як врожайність, економія сировини збільшуються у арифметичній прогресії, зростання населення, споживання та забруднення навколишнього середовища відбувається у прогресії геометричній. На підставі аналізу цих тенденцій Дж. Форрестер прогнозує в середині XXI ст. настання глобальної світової кризи, наслідком якої виявиться вимирання від голоду та тяжких захворювань близько 75% населення планети. Оптимальним шляхом відвернення означеного сценарію майбутнього, за Дж. Форрестером, є усвідомлення більшістю людей необхідності приведення діяльності людства у відповідність до можливостей біосфери, використання ефективних технологій, що сприяють самоочищенню природного середовища, застосування вдосконалених механізмів планування чисельності населення [249].

Асистент Дж. Форрестера у Масачусетському технологічному інституті Д. Медоуз, використовуючи запропоновану Дж. Форрестером методику, здійснює подальше керівництво групою вчених-розробників математичної моделі світу «Світ-3», виступає співавтором першої доповіді Римського клубу «Межі зростання» (1972 р.). В цій праці Д. Медоуз прогнозує, що незважаючи на досягнення науково-технічного прогресу, збільшення врожайності, використання нових екологічно чистих технологій,

народження лише бажаних дітей, до кінця XX ст. людство зіткнеться із кризовим дефіцитом сільськогосподарської продукції, пов'язаним з ерозією ґрунтів, що буде спричинена надмірною експлуатацією земель, кризою виснаження природних ресурсів та гострою екологічною катастрофою. Відбудеться відтік інвестицій із промислового сектору економіки у сферу сільського господарства, що стане причиною зменшення обсягів промислового виробництва. Зростання кількості населення та капіталу вище своїх природних меж призведе до краху світової системи, різкого скорочення чисельності людства, занепаду світової економіки [153; 250, с. 239–250].

Д. Медоуз звертає увагу на існування досить тривалого інерційного проміжку часу між моментом загострення тих чи інших кризових явищ та моментом появи їх відчутного впливу на життя людини, внаслідок чого, обумовлене існуючою системою масових цінностей, експоненціальне зростання населення, капіталів чи забруднення навколишнього середовища здатне значно перевищити критичний рівень, що значно обмежить можливості людства виправити ситуацію [250, с. 239–250].

Для збереження світової системи у доповіді «Межі зростання» висувається концепція «нульового зростання», що передбачає встановлення меж та припинення процесів збільшення чисельності населення, об'ємів капіталу і шкідливих викидів на наявному рівні. Для цього Д. Медоуз пропонує пришвидшити зміни в політиці, культурі, вдосконалити загальнолюдські цінності, перейти до нового політичного мислення, що забезпечить розуміння людьми усієї небезпечності існуючої ситуації в світі, підтримку населенням запропонованої стратегії порятунку людства. Проте, зазначена концепція піддається гострій критиці з боку провідних вчених, оскільки, насамперед, не враховує рівень розвитку окремо взятих країн та регіонів, їх національні особливості, зворотні зв'язки, здатні пом'якшити екологічні кризи, неуважність до статистичних характеристик соціальних систем тощо [11; 164; 250, с. 239–250].

Відомий американський соціолог, засновник концепції постіндустріалізму Д. Белл у працях «Прийдешнє постіндустріальне суспільство» (1973 р.) та «Культурні протиріччя капіталізму» (1976 р.) доводить, що в середині ХХ ст. етика протестантизму, на якій базувався капіталізм ХІХ ст., виявилася повністю зруйнованою. Відбувається падіння моральних норм, деградація моральних цінностей, поширення культури насолоди, гедоністичного образу життя, прагнення до майже необмеженої особистої свободи. Продукована «контркультурою» система цінностей схвалює імпульсивні вчинки, пошук задоволення задля звільнення від обмежень, сповідує принцип вседозволеності. Все це вступає у суперечність із системою капіталістичного виробництва, яка вимагає працелюбства, дисциплінованості, прагнення до кар'єрного успіху тощо [20, с. 645–664; 291, с. 146–158].

Згідно з прогнозами Д. Белла, у постіндустріальному суспільстві протиріччя між культурою та соціальною структурою загостряться, відбудеться подальше руйнування системи моральних устоїв. В кінці ХХ ст. посиляться взаємозалежність світової економіки, значну частину світового промислового виробництва буде перенесено у бідні країни з дешевою робочою силою. Посилення різниці в доходах бідних та заможних держав призведе до міжнародного протистояння. Під впливом технічного розвитку людство все частіше стикатиметься із нездатністю вирішувати свої проблеми, що постійно загострюються. Швидкість змін може призвести до «межі енергії», внаслідок чого технічний прогрес буде зупинено. Виходячи з цього, прагнення більшості людей до отримання прибутків мають бути свідомо підкорені ширшим суспільним інтересам, що, згідно з прогнозом Д. Белла, відбуватиметься по мірі того, як екологічне спустошення погрожуватиме життєвим зручностям [20, с. 645–664; 252, с. 419–432; 291, с. 146–158].

У 1974 році американський математик М. Мессарович і німецький механік Е. Пестель представляють другу доповідь Римського клубу «Людство на роздоріжжі». Для визначення прогнозів майбутнього світового

розвитку вчені розробляють типологію країн залежно від їх внутрішніх особливостей, враховують географічні, екологічні, технологічні, демографічні, групові та індивідуальні психологічні чинники суспільних змін, що дає можливість детального аналізу глобальних проблем. В результаті проведення складних математичних розрахунків впливає висновок щодо можливості подальшого економічного розвитку, але за умов його органічного обмеження [57; 190, с. 66–68; 220].

Дослідниками пропонується концепція «органічного зростання», що базується на розумінні світу як живого організму, складові частини якого, маючи свої особливості та виконуючи специфічні функції, перебувають у відносинах тісної взаємозалежності, взаємовпливу. Автори цієї концепції намагаються врахувати основні недоліки концепції «нульового зростання», пропонують диференційований підхід до обмеження чи стимулювання економічного розвитку різних типів країн, залежно від існуючого ступеня розвитку економічних систем. У країнах, що розвиваються, передбачається стабілізувати щорічне зростання ВВП на рівні 5%, у розвинених країнах обмежити цей показник до 2,5%. Обмеження ж економічного розвитку стане можливим лише за підтримки широких верств населення, обумовленої глибоким усвідомленням необхідності раціонального природокористування. В такий спосіб, на думку вчених, відкриваються можливості уникнути екологічної катастрофи та скоротити диспропорцію у рівнях розвитку бідних і заможних країн [57; 164; 190, с. 66–68; 220].

Паралельно з М. Мессаровичем та Е. Пестелем групою дослідників Токійського університету на чолі з відомим японським економістом Я. Кайя у книзі «Світова напруга та новий погляд на розвиток» (1974 р.) пропонується варіант світової економічної системи, здатної врятувати людство від глобальних загроз, забезпечити збалансованість світового економічного прогресу. Згідно з поглядами вчених, така система, шляхом постійного надання допомоги країнам «третього світу» і оптимального перерозподілу економічної системи всіх дев'яти регіонів, на які умовно була

поділена планета, має забезпечити вирівнювання доходів на душу населення у заможних державах і країнах, що розвиваються. Досягнення цієї мети стане можливим лише за умови усвідомлення світовою спільнотою необхідності запобігання загостренню проблем глобального розвитку [11; 207, с. 681–691].

Колективом аргентинських науковців під керівництвом професора А. Ерера за фінансової підтримки фонду Барілоче розробляється «Латиноамериканська модель світу» (1974 р.). У цій праці підкреслюється, що економічна криза вже давно відчувається у країнах, що розвиваються, громадяни яких, внаслідок нерівномірного розподілу світових доходів, вимушені жити у бідності. В найближчому майбутньому прогнозується посилення матеріальної диференціації світу, поглиблення різниці у рівні доходів багатих і бідних держав. Для запобігання цих процесів вчені пропонують централізовано перерозподілити світовий продукт між чотирма основними регіонами планети, шляхом зміни структури зовнішньої торгівлі. З метою встановлення соціалістичної за своїм характером світової рівності, соціальних змін слід досягати шляхом підвищення рівня освіти населення, формування масової готовності до здійснення революційних змін [11; 214; 276, с. 36].

Дослідницькою групою Амстердамського університету на чолі з Х. Лінеманом у праці «Модель харчування для подвоєного населення світу» (1975 р.) аналізуються шляхи майбутнього забезпечення гідного рівня життя всього населення планети, припускаючи подвоєння чисельності людства. На думку Х. Лінемана, для вирішення світової продовольчої проблеми громадяни найрозвиненіших країн, які експортують продовольчі товари (США, Канада, Нідерланди та ін.), повинні усвідомити необхідність виконання їхніми державами «буферних» функцій, добровільно взяти на себе зобов'язання стабільно забезпечувати людство продуктами харчування, коригувати зовнішню торгівельну політику в інтересах слаборозвинених країн, навіть якщо така політика суперечить їх власним національним інтересам [11].

З огляду на аналіз наведених наукових праць першої половини 70-х років XX ст., слід зазначити, що в цей період спостерігається сплеск наукових досліджень тенденцій глобального розвитку, спроб його моделювання в майбутньому, засобів збалансування тощо. Переважна більшість провідних науковців визнають гостру потребу вирівнювання світових економічних диспропорцій, пропонують шляхи подолання надмірної різниці між рівнями соціально-економічного розвитку розвинених держав і країн, що розвиваються. Ці досягнення мають високу наукову цінність, оскільки загострення глобальних економічних проблем зазвичай призводить до посилення багатьох інших світових загроз, а отже цілком справедлива думка про те, що саме соціально-економічні диспропорції потребують пріоритетного розв'язання. Втім розробити чітку дієву загальну стратегію комплексного вирішення всього розмаїття екологічних, воєнно-політичних, соціально-економічних та інших світових проблем на основі вдосконалення людських цінностей вчені, на жаль, не зуміли.

Третя доповідь Римського клубу «Перегляд міжнародного порядку» була підготовлена у 1976 р. під керівництвом нідерландського економіста, лауреата Нобелівської премії Я. Тінбергена і зважаючи на її значну актуальність навіть на сучасному етапі наукового розвитку, потребує глибоко деталізованого аналізу запропонованих вченим світових заходів з розв'язання багатьох глобальних проблем. Дослідник аналізує основні загрози загострення таких світових проблем як гонки озброєнь, перенаселення планети, продовольчої, економічної, екологічної криз, доводить, що постійно зростаючий розрив у прибутках і рівнях життя у розвинених країнах та країнах «третього світу» породжує у міжнародних відносинах надмірну напругу, здатну призвести до жахливих непередбачуваних конфліктів [240, с. 47]. У зв'язку з цим Я. Тінберген, пропонує концепцію «гуманістичного соціалізму» як проект нового справедливого світового порядку, головною метою якого визначено «досягнення гідного життя та добробуту для всіх громадян світу» [5; 240,

с. 85]. Досягнення цієї мети стане можливим за умови усвідомлення людьми спільних цілей усіх країн, спрямованих на подолання глобальних проблем сучасності, розуміння можливих способів їх розв'язання, підтримки більшістю населення становлення запропонованого світового порядку [240, с. 39–42].

Постановка питання про безальтернативний вибір між економічним зростанням чи навколишнім середовищем, на думку Я. Тінбергена, є не зовсім коректною. Економічне зростання не обов'язково має призводити до підвищення темпів експлуатації природи. При низьких темпах розвитку економіки стан навколишнього середовища може швидко погіршуватися, тоді як високорозвинена економічна система може виявитися нешкідливою для екосистем за умов активного використання запасів відновлюваних природних ресурсів. Розвиток охорони природи розглядається вченим в якості одного з аспектів загального економічного розвитку країн світу. Економічне зростання має сприяти задоволенню основних потреб всього населення, підвищенню якості життя, що дасть можливість скоротити рівень народжуваності, зменшивши навантаження на екосистему [240, с. 202–203].

Дослідник доводить доцільність концепції екологічного розвитку, що передбачає екологічно нешкідливе використання ресурсів планети для задоволення потреб населення, розвиток екологічно чистих технологій, заохочення нових способів використання сонячної енергії, інших видів відновлюваних ресурсів, наполягає на необхідності координації національних стратегій з використання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища на глобальному рівні [240, с. 204–207].

Проект світового порядку Я. Тінбергена передбачає рівність можливостей для усіх країн, подолання постколоніальної залежності, досягнення економічної самостійності країн «третього світу» від колишніх метрополій, їх справедливу участь у міжнародному розвитку [240, с. 35–37]. Для цього бідним країнам слід надати можливість самостійно розпоряджатися власними природними ресурсами [240, с. 37], посилити

контроль над іноземними капіталовкладеннями, забезпечити перегляд під міжнародним наглядом концесій, контрактів, договорів оренди, укладених незаможними країнами з транснаціональними корпораціями, спрощення доступу до ринків розвинених держав, розширення можливостей для експорту промислових товарів тощо [240, с. 163–164].

Для досягнення оптимального міжнародного розподілу праці вченим пропонується розробка міжнародної стратегії індустріалізації, надання слаборозвиненим країнам технологій, управлінського досвіду, субсидювання утворення наукового потенціалу для проведення наукових досліджень [240, с. 174–194]. Досягненню цієї мети сприятиме приведення діяльності транснаціональних корпорацій у відповідність до планів розвитку приймаючих країн, посилення суспільного контролю за діяльністю ТНК, їх оподаткуванням, що має здійснюватися спеціальними міжнаціональними органами, запровадження більш уніфікованої податкової системи [240, с. 199–200].

Я. Тінберген доводить необхідність автоматичного надходження коштів від заможних до бідних країн на рівні 0,7% ВВП (що розглядається як тимчасовий захід до моменту появи в урядів держав «третього світу» широких можливостей самостійно боротися з бідністю), передачі ресурсів від заможної еліти слаборозвинених країн до злиденної більшості їх громадян [240, с. 158–162].

Я. Тінберген підкреслює, що обов'язковими умовами побудови нового світового порядку є досягнення в світі політичної, соціальної, економічної та інших форм демократії, мобілізація творчих властивостей людей, усвідомлення більшістю населення планети спільності інтересів, необхідності солідарної боротьби за справедливість у глобальному масштабі [240, с. 86–87]. Вчений звертає увагу на те, що масове розповсюдження у розвинених державах інформації про країни «третього світу» монополюється обмеженою групою західних інформаційних агенцій, які в гонитві за сенсаціями нерідко вдаються до маніпуляцій суспільною

свідомістю, формування дискримінаційного, зневажливого ставлення до бідних країн. Отже, на часі посилення співпраці між національними інформаційними агенціями, створення інформаційного центру «третього світу», що сприятиме розповсюдженню об'єктивної інформації про нього [240, с. 141].

Американський економіст російського походження, лауреат Нобелівської премії В. Леонтьєв очолює групу експертів, якими на замовлення ООН здійснюється підготовка доповіді «Майбутнє світової економіки» (1977 р.). У цій праці В. Леонтьєв відзначає, що для побудови нового економічного світового порядку у свідомості людей має утвердитися розуміння існуючої ситуації в світі, необхідності реалізації глобальної стратегії міжнародного розвитку. Населенню потрібно усвідомити наступні тези: 1) наявні темпи розвитку країн, що розвиваються, є недостатніми для скорочення різниці у рівнях доходів між ними та розвиненими країнами, з чого випливає необхідність стимулювання розвитку країн «третього світу»; 2) основними причинами недостатніх темпів розвитку слаборозвинених країн є політичні, соціальні та інституційні чинники; 3) глобальна продовольча проблема може бути вирішена шляхом додаткового розорювання земель, підвищення продуктивності сільського господарства, що можливо досягти через радикальні заходи державної політики, спрямовані на соціальні та інституційні зміни; 4) для забезпечення людства природними ресурсами є потреба у розробці нових родовищ сировини, що дасть можливість зменшити нерівномірний розподіл ресурсів у різних регіонах [32, с. 43–44].

В. Леонтьєв наполягає на необхідності розуміння людьми того, що невід'ємною умовою збереження довкілля є поступове запровадження відносно суворих екологічних стандартів, які не становитимуть непереборних перешкод на шляху економічного розвитку слаборозвинених країн; що розвиток бідних країн вимагає збільшення як зовнішніх, так і внутрішніх інвестицій, зростання частки важкої індустрії, рівномірного розподілу прибутків, який видається можливим за умови радикальної

економічної політики, передусім, у сфері податкового регулювання та кредитування. При цьому, розвинені держави мають стимулювати розширення експортних можливостей країн, що розвиваються, підвищення світових цін на товари, які виробляються у цих країнах [32, с. 44–46].

На вивченні окремих аспектів глобалістичної свідомості також зосередилися такі західні науковці як А. Бергсон, В. Беренс, Ж. Боден, Ф. Гегель, А. Долман, У. Коломбо, Д. Локк, Дж. Рандерс, П. Робертс, Б. Спіноза, М. Цицерон та інші [21; 53; 165; 171; 172; 240; 260].

У підсумку слід відмітити, що глобалістична свідомість суспільства у своєму первинному локальному вимірі займає важливе місце у поглядах класиків західної політичної думки IV ст. до н.е. – середини 70-х років XX ст. На цьому етапі розвитку науки глобалістична свідомість розглядається у світлі генезису важливих для того часу суспільних проблем, що із розряду регіональних поступово переростають у проблеми загальнопланетарного значення.

Найвища ефективність проаналізованих нами наукових досліджень глобалістичної свідомості припадає на XX ст., коли відбувається остаточне концептуальне оформлення спільних для всього людства глобальних проблем, значне посилення світових викликів, активізується пошук дієвих політичних, психологічних, ціннісних та інших засобів їх подолання. По мірі загострення глобальних проблем інтенсивність наукового осмислення характеру суспільного ставлення до них пропорційно зростає.

Велике значення мають такі наукові досягнення, як винайдення системного методологічного підходу до вивчення політичної сфери суспільного життя, вчення про ноосферу, дослідження політичної культури, методичне доведення потреби гармонійних взаємин людини з природою, збереження навколишнього природного середовища для майбутніх поколінь.

І хоча перші математичні прогнози майбутнього розвитку людства виявилися не точними, супроводжувалися гучними і здебільшого безпідставними закликами до штучного припинення чи обмеження розвитку

економіки, проте розроблення наведених математичних моделей майбутнього своєчасно надало неоціненний поштовх розвитку наукових дискусій навколо загальнопланетарної проблематики, істотно пришвидшило ґрунтовні дослідження шляхів гармонізації світового порядку. Результатом наукової еволюції постає розуміння гострої потреби збалансування світової економічної системи через забезпечення належного економічного зростання країн, що розвиваються, усвідомлення населенням світу пріоритетності глобальної справедливості, солідарної боротьби людства за системне подолання всього комплексу загальнопланетарних викликів.

Актуальність проблематики глобалістичної свідомості обумовлює високу перспективність здійснення подальших наукових розвідок у напрямку дослідження стану її наукової розробки у подальший історичний період, ґрунтовного аналізу особливостей трансформації глобалістичної свідомості у світі, не оминаючи увагою й українське суспільство. Важливість цього напрямку наукових досліджень пояснюється неспинним посиленням світових загроз, необхідністю усвідомлення населенням потреби у проведенні рішучих дієвих заходів, спрямованих на розв'язання сучасних глобальних проблем.

1.2. Особливості активізації вивчення глобалістичної свідомості наприкінці 70-х років XX ст. – на початку XXI ст.

Прискорення кліматичних змін, диспропорцій у розвитку світової економіки, гонки озброєнь, поширення ядерної зброї, міжнародного тероризму, загострення низки інших глобальних викликів наприкінці 70-х років XX ст. зумовили нову хвилю наукових досліджень стану й шляхів подолання найбільших планетарних небезпек. Глобалістична свідомість стала предметом наукового аналізу багатьох вчених, що сприяло вивченню зв'язків між глобальними проблемами та особливостями їх суспільного

сприйняття, дослідженню шляхів раціоналізації ставлення суспільства до світових проблем і способів їх розв'язання.

Значним поштовхом у науковому опрацюванні глобалістичної свідомості людства стала публікація всесвітньовідомої книги італійського вченого, засновника і президента Римського клубу А. Печчеї під назвою «Людські якості» (1977 р.). Аналізуючи глобальні проблеми сучасності, шляхи їх подолання, А. Печчеї приходить до висновку, що наша планета втрачає здатність витримувати безперервно зростаюче населення, при цьому розвиток західної цивілізації наближається до свого критичного завершення. Дослідник доводить, що основною причиною надмірного збільшення кількості населення, забруднення навколишнього середовища, вичерпання природних ресурсів, гонки озброєнь, загрози ядерної війни є відставання культурного розвитку людства від темпів його технічного прогресу, обмеженість мудрості людства, якої не завжди вистачає для контролю над власними можливостями і запитами [200, с. 40–45].

Згідно з поглядами вченого, порятунок людства можливий лише за умови «революції самої людини», змін цінностей, звичок, поведінки людей, розвитку людських якостей і здібностей, здатних трансформувати цивілізацію, спрямувати її потенціал на корисні цілі. Широкі верстви населення мають зрозуміти умови, в яких їм доведеться жити і до яких пристосуватися в разі незмінності курсу цивілізаційного розвитку [200, с. 40–45].

А. Печчеї переконує, що для стимулювання більш відповідальної людської поведінки, спрямованої на подолання глобальних викликів, кожна сучасна людина повинна володіти ґрунтовними знаннями про: можливості планети щодо забезпечення потреб живого світу, наявність необхідних природних ресурсів; біофізичні можливості людини адаптуватися до сучасного темпу і образу життя, шляхи досягнення готовності індивіда до майбутніх умов існування; стан та способи захисту навколишнього

середовища; шляхи збереження та передачі майбутнім поколінням культурної спадщини [200, с. 289–310].

Окрім того, за А. Печчеї, люди мають бути об'єктивно обізнаними щодо: можливих варіацій будівництва світового співтовариства, яке базувалося б на системі скоординованих центрів прийняття рішень, спрямованих на реалізацію довгострокових інтересів людства; шляхів реорганізації системи виробництва та утвердження справедливого міжнародного економічного порядку, який забезпечить подолання існуючого розриву у рівнях розвитку різних країн. Для цього, на думку вченого, є необхідним постійне проведення наукових досліджень, інформування про їх результати світової спільноти шляхом створення мережі просвітницьких центрів, розповсюдження популярної літератури, залучення ЗМІ, освітніх закладів, профспілок тощо [200, с. 289–310].

Доповідь Римського клубу «За межами століття марнотратства» (1977 р.), оприлюднена англо-угорським фізиком, лауреатом Нобелівської премії Д. Габором, в основному присвячується проблемам виснаження мінеральних ресурсів планети. Д. Габор доводить, що продовження дії наявних тенденцій у сфері використання природних ресурсів в майбутньому призведе до краху світового паливно-енергетичного та сировинного балансу. З метою відвернення глобальної сировинно-енергетичної загрози вчений рекомендує суспільству зрозуміти необхідність активнішого використання відновлюваних видів сировини, запровадження замкнутих циклів виробництва з багаторазовим використанням вторинної сировини, здійснення належної утилізації відходів, розвитку енергозощаджуючих технологій. Для реалізації ж подібних кроків метою людства має стати гармонізація та моральне вдосконалення особистості [22; 107; 190, с. 67–68].

Того ж року угорський філософ Е. Ласло у доповідях «Глобальні цілі і всесвітня солідарність» та «Цілі для людства», дотримуючись тези про пріоритетність людського чинника у вирішенні глобальних проблем, розкриває концепцію «нового гуманізму». Згідно з цією концепцією,

основними причинами загострення глобальних проблем є політичні, психологічні, культурні характеристики суспільної свідомості, що виявляються у політичній байдужості, безвідповідальності, наслідком якої є малоефективне політичне управління [3, с. 14; 6].

Як відмічає Е. Ласло, для забезпечення виживання людства, його прогресивного розвитку слід перебудувати свідомість світового співтовариства, визначити спільні цінності, ідеали, цілі, норми поведінки та державної політики відповідно до нових стандартів гуманізму, здійснити інтеграцію населення планети, досягти світової солідарності, сформувати глобальний етнос. Інтереси окремих країн та народів необхідно підкорити науково обґрунтованим цілям та інтересам загальнолюдського розвитку, які мають бути усвідомлені людством. До таких цілей вчений відносить: 1) припинення гонки озброєнь, війн і конфліктів, відмову від насильства, забезпечення міжнародної безпеки; 2) вирішення продовольчої проблеми у світовому масштабі, створення світової системи, що дозволить задовольнити продовольчі потреби усіх людей на планеті; 3) глобальний контроль за використанням енергетичних та сировинних ресурсів, технологіями, розробку раціонального та екологічно безпечного природокористування; 4) глобальний розвиток, орієнтований на підвищення якості життя, справедливість у розподілі матеріальних та культурних цінностей [3, с. 14; 6; 91].

Дослідник доводить, що для глобального формування нового гуманістичного мислення, здатного підняти на захист сталого розвитку світовий суспільний рух, діячі науки, культури, релігії та освіти мають відійти від своїх вузьких інтересів, спрямувати зусилля на побудову нового гуманного, більш придатного до життя світу. Для цього необхідно розвивати соціальну свідомість, почуття відповідальності, поширювати в суспільстві високу культуру сучасної цивілізації, цінності та ідеї гуманізму [159, с. 89–105; 160].

У 1979 році авторським колективом під керівництвом Дж. Боткіна (США), М. Ельманджра (Марокко) та М. Маліца (Румунія) підготовлено доповідь Римського клубу «Немає меж навчанню: звуження розриву в рівні освіти людей». Автори доповіді переконливо доводять появу й посилення у світі розриву між складністю умов життя та обмеженою здатністю людини орієнтуватися і пристосовуватися до нових життєвих реалій, що обумовлено анахронічністю традиційної системи освіти, нездатної сприяти вирішенню актуальних проблем людства, економічному та культурному прогресу [22; 23; 216].

Вченими виділяються два основні типи навчання: підтримуючий та інноваційний. Підтримуючий (традиційний) спрямований на підтримку й відтворення існуючої культури, соціальної системи, ретрансляцію соціокультурного досвіду, він базується на авторитарному стилі викладання, передачі студентам накопичених знань при їх пасивній ролі у цьому процесі. Цей тип навчання є застарілим, вкрай неефективним з точки зору розвитку людських якостей, необхідних для якісної перебудови життя людей, нездатним до прогресивного формування глобалістичної свідомості студентської молоді [104, с. 2; 162; 184, с. 38; 185].

Інноваційне навчання стимулює внесення інноваційних змін до існуючої культури і соціального середовища, спрямованих на усвідомлення й розв'язання як індивідуальних, так і суспільних, загальнопланетарних сучасних проблем людства, розуміння їх глобального характеру. Цей тип навчання базується на прогнозуванні людьми свого майбутнього, активній участі у його створенні, передбачає творчий пошук на основі соціального досвіду, його збагачення, застосування інтерактивних освітніх методик, формування у студента потреби в знаннях, зацікавленості у здійсненні активної участі в навчальному процесі [22; 23; 104, с. 2; 162; 184, с. 38; 185; 197; 216]. Результатом глобального реформування світового освітнього простору та переходу до інноваційного типу навчання, на думку дослідників, має стати розвиток здатностей людей до орієнтування у нових ситуаціях,

прогнозування майбутніх подій, оцінки можливих наслідків тих чи інших рішень, що відкриє можливості скоротити розрив у рівні освіти й культури різних соціальних груп та регіонів, забезпечити виживання людства, людську гідність [22; 23; 216].

Підсумовуючи аналіз наукових досліджень глобальної проблематики кінця 70-х років XX ст., слід зазначити, що в цей період продовжується тенденція суб'єктивного й не рідко малореалістичного прогнозування світового катастрофізму, зокрема розробляються невдалі прогнози щодо швидкого припинення розвитку західної цивілізації, численних ядерних конфліктів, краху світового паливно-енергетичного комплексу тощо. Між тим, саме в цей час розпочинається якісно новий етап дослідження глобалістичної свідомості, адже в основу стратегії системного розв'язання світових проблем об'єктивно закладається ціннісний, культурний розвиток людства, вдосконалення його суспільної свідомості, політичних прагнень і переконань.

Раціональні пропозиції дослідників щодо шляхів масового поширення серед населення ґрунтовних знань про стан світових проблем, наукові підходи щодо ефективних способів їх комплексного розв'язання, суспільного виховання цінностей, на основі яких формуються прагнення до якісних глобальних змін – все це можна вважати спробами визначення засобів формування глобалістичної свідомості людства як основного чинника глобального політичного управління й гармонізації світових відносин.

Українсько-швейцарський дослідник Б. Гаврилишин у книзі «До ефективних суспільств. Дороговкази в майбутнє» (1980 р.) висуває концепцію нового світового порядку, завдяки якому людство зможе подолати як сучасні глобальні проблеми, так і ті проблеми світового розвитку, що виникнуть у майбутньому [211, с. 764–775]. Основною детермінантою суспільної ефективності вчений вважає суспільний лад, одним з найважливіших компонентів якого є суспільні цінності, що визначають тип політичного правління та економічної системи. Визначальним чинником

економічного розвитку країн є не наявність природних ресурсів, а цінності, настанови, наснага людей, їх майстерність і прагнення до праці, що формуються під впливом релігійних вірувань, сприйняття праці як способу задоволення матеріальних потреб і самоутвердження [50, с. 19–23].

Б. Гаврилишин виділяє три прототипи цінностей: егалітарно-колективістський, індивідуалістсько-конкурентний та групово-кооперативний, кожному з яких відповідає певна форма політичної та економічної систем. До першого типу належать такі цінності, як рівність людей від народження, розподіл матеріальних благ залежно від здібностей, пошук свого покликання в безконфліктному суспільстві. Домінування в суспільстві означених цінностей призводить до концентрації влади в руках одного лідера за умов відсутності опозиції, встановлення диктатури, становлення командно-адміністративної системи [50, с. 21–23].

Індивідуалістсько-конкурентним цінностям, що базуються на визнанні унікальності кожної особистості, її прагнення до задоволення власних потреб, пошуку шляхів самореалізації, відповідає політична система стримування та протидії як запобіжний механізм проти зловживання владою, становлення приватної власності, вільного ринку, максимізація прибутку, суперництво між урядом, підприємцями і робітниками [50, с. 21–23].

Згідно з групово-кооперативними цінностями, людина є частиною суспільного ладу і світобудови, має добровільно підкорятися вищим цілям і пріоритетам, бути в гармонії з природою і з іншими людьми. Цьому типу цінностей відповідає колегіальне політичне правління, співпраця при владі, ухвалення рішень представниками різних верств населення з різними поглядами, які несуть відповідальність за прийняті рішення, узгодженість відносин між урядом, підприємницькими колами і профспілками, що відкриває можливості для консенсусу у пошуку вищих цілей [50, с. 21–23]. Б. Гаврилишин доводить, що саме на групово-кооперативних цінностях і має базуватися запропонований ним новий світовий порядок, завдяки чому у світі

поширяться колегіальний тип правління, узгодяться суспільні інтереси, людство буде убезпечено від глобальних небезпек [50, с. 197–198].

Згідно з поглядами Б. Гаврилишина, для побудови нового світового порядку слід позбутися застарілих ідеологічних тенет, утвердити привабливу для всіх прагматичну ідеологію, виховати нових політичних лідерів, здатних мобілізувати суспільство на зміну цінностей, уникаючи світових катаклізмів, забезпечити активну участь широких верств населення у політичному житті [50, с. 10–27]. Усвідомленню людьми невідповідності між старими політичними ідеями та новими потребами, актуальності оновлення інституцій сприятиме підвищення освітнього рівня населення. Людству необхідно пристосуватися до правил співжиття в умовах єдиного світового ладу [50, с. 199].

Висока цінність наукового доробку Б. Гаврилишина обумовлена гострою необхідністю втілення в життя його пропозицій відносно розвитку свідомості людства не лише у світлі історичних подій початку 80-х рр. ХХ ст., а й у контексті сучасного продовження тогочасних глобальних тенденцій посилення світових викликів, подолання яких потребує скоординованої діяльності населення всієї планети.

Американський письменник і футуролог Дж. Нейсбіт у всесвітньо відомому бестселері «Мегатренди» (1982 р.) ключем до розв'язання багатьох глобальних проблем також вбачає трансформацію суспільних цінностей, перехід до довгострокового способу мислення, як наслідок, переорієнтацію американських та інших світових корпорацій на довгострокові цілі розвитку [179, с. 117–119].

На думку Дж. Нейсбіта, для врівноваження світового економічного балансу громадянам США слід усвідомити необхідність відмови від ролі домінуючої політичної та економічної сили, припинення тиску на країни третього світу. Громадяни розвинених держав мають зрозуміти власні вигоди від надання допомоги бідним країнам, адже, в умовах перенасиченості традиційних ринків, така допомога формує нові потужні ринки, що активно

стимулюють економічний розвиток країн-донорів. Однією з основних умов забезпечення миру на планеті Дж. Нейсбіт вважає розвиток міжнародної торгівлі, оскільки країни, глибоко інтегровані в торговельному відношенні, на зразок США та Японії, мають значно слабшу мотивацію до розгортання бойових дій між собою [134; 179, с. 113–117].

Поширенню суспільних цінностей, орієнтованих на довгострокові потреби, здатний істотно посприяти розвиток демократії участі, висловлення населенням ініціатив, проведення обговорень, референдумів, реалізація принципів прямої демократії як в політиці, так і в економічному житті [179, с. 260–262].

Значний внесок у дослідження глобалістичної свідомості суспільства здійснив американський дослідник Л. Браун, під керівництвом якого Інститутом всесвітніх спостережень (США) розроблено концепцію «Сталого розвитку», що розглядається як розвиток, який задовольняє сучасні потреби людства, при цьому не позбавляючи можливості задовольняти потреби майбутніх поколінь; як шлях виживання і постійного розвитку цивілізації в умовах збереження навколишнього середовища, забезпечення стану рівноваги людини та біосфери. Сталий розвиток передбачає зміни характеру світової економіки, трансформацію системи міжнародних відносин, запровадження спільного світового керівництва глобальними соціальними й економічними процесами [57; 82; 266].

За Л. Брауном, основною причиною глобальної демографічної кризи є недорозвиненість і нестабільність традиційного суспільства. Внаслідок високих темпів зростання обсягів споживання людьми природних ресурсів порушилися закони стабільного функціонування екосистем, що стало причиною перетину людством критичної межі свого стабільного розвитку. Вихід із такої ситуації вчений вбачає у припиненні надмірного зростання кількості населення у країнах, що розвиваються. Л.Браун доводить, що для вирішення глобальних екологічних проблем потрібно вдосконалити свідомість людини, утвердити в суспільстві такі загальнолюдські цінності, як

безпечне навколишнє середовище, справедливість, солідарність, мудрість, демократія, права громадян [82; 266].

Концепція сталого розвитку відіграла важливу роль у виробленні сучасної стратегії глобальної екологічної, демографічної, соціально-економічної політики, що була взята на озброєння багатьма країнами світу, зокрема й Україною. Тож важливість пропозицій Л. Брауна щодо розвитку глобалістичної свідомості людства як передумови вирішення глобальних проблем надзвичайно складно переоцінити.

Е. Пестель у праці «За межами зростання» (1988 р.) висловлює переконання, що кожна людина несе відповідальність за наближення до глобальної катастрофи, при цьому найбільша міра відповідальності лежить на громадянах розвинених країн, зразок діяльності і стиль життя яких сприймається населенням слаборозвинених країн в якості еталонної моделі розвитку. Громадяни заможних держав мають змінити свій образ життя, методи виробництва, структуру споживання так, щоб, прийняті країнами, що розвиваються, вони могли забезпечити стабільність світового порядку [198, с. 48–52]. Для цього багатьом людям слід переорієнтуватися з прагнення до миттєвого задоволення бажаних потреб на стійке, доленосне терпіння, самопожертву заради довгострокових цілей [198, с. 70–107]. Необхідно раціонально сумістити розвиток промисловості, зростання продуктивності праці, задоволення матеріальних потреб зі згортанням шкідливих виробництв, досягненням екологічної рівноваги, збереженням бази невідновлюваних природних ресурсів, забезпеченням вищої міри соціальної справедливості, якісної безперервної освіти [198, с. 48–49]. Вчений стверджує про необхідність розвитку випереджального мислення і навчання в довгостроковій перспективі, переходу до цінностей та норм групового співробітництва, на основі яких відкриваються можливості для досягнення гармонії між людиною і природою [198, с. 151].

До головних умов гарантування міжнародної безпеки та виживання людства в ядерну еру Е. Пестель відносить подолання ворожості, взаємного

страху між народами, досягнення міжнародної довіри, поширення нового політичного мислення, заснованого на органічному розвитку, практичним результатом якого стане відмова від воєнної переваги, повне ядерне і звичайне роззброєння, передусім, потужних воєнних блоків, припинення продажу зброї країнам, що розвиваються [198, с. 126–130].

Вчений закликає до вдосконалення людських цінностей в усьому світі, усвідомлення людьми своїх прав та обов'язків, виховання терпимості і поваги до різних релігій, національностей, соціального та культурного спадку людства як основи майбутнього прогресу [198, с. 239–240]. Формування нових цінностей потрібно розпочати з того, щоб донести до широких кіл громадськості, впливових людей, які приймають рішення, більш глибоке розуміння сучасних світових проблем, їх еволюції, необхідності довгострокової політики, важливості невідкладних попереджувальних дій [198, с. 39–40].

Автори доповіді Римського клубу «Перша глобальна революція» (1991 р.) О. Кінг та Б. Шнайдер, враховуючи тісну взаємопов'язаність усіх глобальних загроз, доводять необхідність комплексного вирішення глобальних проблем людства. Встановлення контролю з боку ООН за торгівлею зброєю, забезпечення гласності військових розробок, глобальне роззброєння, на думку дослідників, мають вивільнити ресурси для розвитку економіки, медицини, захисту навколишнього середовища. Для вирішення проблеми глобального потепління вчені пропонують скорочення викидів вуглецю, зменшення обсягів використання вугілля та нафти, натомість розвиток нетрадиційних джерел енергії, використання атомної енергетики, відновлення лісів (особливо тропічних), економію і підвищення ефективності енергоресурсів. Проблему перенаселення і міграції до розвинутих країн пропонується розв'язувати шляхом підвищення рівня життя у країнах півдня, встановлення жорсткого контролю за народжуваністю [98].

О. Кінг та Б. Шнайдер переконують, що для реалізації перелічених заходів не варто сподіватися на мудрі рішення керівників урядів. Причини

глобальних проблем криються не стільки у відсутності бажання політичної еліти долати глобальні виклики, скільки у самій природі людини. Проявом людської слабкості є зайва концентрація на сьогоdnішніх проблемах та ігнорування майбутніх наслідків своїх дій. Відбувається втрата цінностей, що забезпечували єдність суспільства, послаблення почуття відповідальності, віри людей у власні сили, внаслідок чого спостерігається несприйняття меншістю рішень більшості, озлобленість, агресія, насильство, тероризм тощо. Ідеологічний вакуум виявляється у втраті довіри до політиків, нездатних вирішити суспільні проблеми, зменшенні впливу релігії в суспільстві [98].

В цих умовах необхідний новий рівень свідомості мільйонів простих людей, здатних приймати мудрі рішення. Становлення такої свідомості відбувається в процесі розвитку особистості та пов'язане з трансформацією цінностей і мотивацій окремих членів суспільств, на базі яких формуються суспільні цінності і мотивації. Шляхи вирішення глобальних проблем мають базуватися на загальнолюдських цінностях, які повинні бути закладені в основу міжнародних відносин. Вчені наголошують на формуванні універсальної системи цінностей, міжнародної етики, що складається з: етики природи, викликаній забрудненням навколишнього середовища; етики життя, породженої генною інженерією; етики розвитку, пов'язаної з розривом між багатими і бідними; етики багатства як протиставлення фінансовим спекуляціям; етики образів, що має визначати поведінку ЗМІ; та етики солідарності, продиктованої тим, що вирішення глобальних проблем вимагає кооперації. Саме глобальна солідарність здатна виступити визначальним чинником глобальних змін в напрямку побудови гармонічної моделі планетарної політичної системи, невід'ємною умовою чого є зміна образу життя в бік зменшення споживання у промислово розвинених країнах світу [98].

Як зазначається у доповіді, на формування активного соціального суб'єкта, здатного здійснити вагомий внесок у розвиток суспільства,

впливають три основні чинники: освіта, наука та засоби масової інформації. Класична освіта передбачає надмірне накопичення знань, анахронізмів і є непристосованою до життя. Відтак, система освіти має бути переорієнтована на те, щоб «навчити вчитися», існує необхідність розвитку інтелектуальних здатностей, особистої творчості, відповідальних ролей в суспільстві, вміння спілкування, формування глобального бачення світу, тренування здатностей прийняття рішення. Освіта та ЗМІ мають провадити освітні програми світової проблематики [98].

Враховуючи високу значущість професії вчителя, від якої залежить майбутній рівень розвитку суспільства, а отже і трансформація глобальних проблем, автори доповіді доводять потребу у залученні до освітньої діяльності найкращих, найталановитіших особистостей, для чого слід значно підвищити привабливість професії вчителя, забезпечити високий рівень оплати праці працівників освітньої галузі [98].

Наука має застосовувати міждисциплінарний підхід, використовувати досягнення різних наукових галузей для вирішення практичних проблем. Науковцям слід глибоко пізнати мотиви людської поведінки, об'єктивно визначити особливості людської особистості, дослідити індивідуальні, групові, національні та інші форми егоїзму. Об'єктом егоїзму більшості людей є не стільки власна доля, скільки доля їх дітей та онуків. Отже необхідно використати цей егоїзм, на якому базується турбота про майбутні покоління, розвивати «освічений егоїзм», заснований на розумінні загроз для майбутніх поколінь, формуючи на цій основі солідарність, як найвищу цінність етики виживання [98].

Як бачимо, незважаючи на деякі утопічні ідеї, як-то повне роззброєння, відмова від виробництва будь-якої зброї, розвиток західноєвропейських наукових досліджень на рубежі 80-х – 90-х років XX ст. відбувається в руслі раціонального пошуку дієвих шляхів стимулювання якісних перетворень суспільної свідомості населення світу. Вагомість внеску О. Кінга, Е. Пестеля та Б. Шнайдера підкреслюється ще й тим, що запропоновані ними стратегічні

підходи до гуманізації глобалістичної свідомості й подолання світових проблем залишаються надзвичайно актуальними і на сучасному етапі розвитку людства, потребують практичної реалізації в масштабах всієї планети.

Відомий японський політолог Ф. Фукуяма у статті «Кінець історії та остання людина» (1992) стверджує, що у світі відбувається завершення ідеологічної еволюції людства, остаточне зміцнення серед населення планети популярності західної ліберальної демократії, її універсалізація як кінцевої форми суспільного устрою, на підставі чого вчений прогнозує відсутність в майбутньому значних ідеологічних конфліктів, припускаючи лише можливість етнічного, національного насильства, тероризму та національно-визвольних воєн [205, с. 700; 321].

У роботі «Примат культури» Ф. Фукуямою виділено чотири основні рівні суспільної свідомості, на яких відбувається укорінення демократії. Перший рівень – «ідеологія» – є рівнем переконань у правильності чи неприйнятності демократичного режиму; другий рівень – «інституції» – охоплює конституції, правові і партійні системи, ринкові структури; третій – «громадянське суспільство» – є сферою стихійно утворених відокремлених від держави соціальних структур, які є підґрунтям демократичних політичних інституцій; четвертий рівень – «культура» – включає такі явища як родина, релігія, моральні цінності, етнічна свідомість, громадянськість та історичні традиції [253].

Якщо перший та другий рівень є поверхневими та мають здатність швидко змінюватись, то на глибинних третьому і особливо четвертому рівнях зміни відбуваються вкрай повільно. Саме на глибинних щаблях суспільної свідомості, на основі яких надбудовуються рівні політичної свідомості, що мають поверхневий характер, на думку Ф. Фукуями, відбувається найсильніше протистояння поширенню демократичних цінностей та укоріненню демократії [253].

У праці «Довіра: суспільні чесноти та шлях до процвітання» головним елементом соціального розвитку та гарантією міжнародної політичної стабільності Ф. Фукуяма називає довіру як очікування того, що члени суспільства вестимуть себе чесно, проявляючи готовність до взаємодопомоги відповідно до загальновизнаних норм, чим посилюється здатність людей працювати разом задля спільної мети [205, с. 700–701].

Американський дослідник С. Хантінгтон у всесвітньо відомій статті «Зіткнення цивілізацій» (1993 р.) доводить, що основними джерелами глобальних конфліктів у майбутньому будуть не економічні чи ідеологічні чинники, а цивілізаційні відмінності. Враховуючи значні історичні, культурні, релігійні, інші відмінності між різними цивілізаціями, складність поєднання їх ознак у сфері свідомості і культури, поглиблення розуміння різниці між цивілізаціями, що відбувається під впливом посилення міжнародних контактів і послаблення ролі національних держав як джерела ідентифікації людей, вчений підкреслює, що конфлікт цивілізацій стане завершальною фазою еволюції глобальних конфліктів у сучасному світі [205, с. 705–706; 254; 335; 336].

Через те, що Захід намагається керувати світом, утверджуючи свою перевагу, політичні й економічні цінності, а інші цивілізації прагнуть до збереження власних традиційних цінностей, часто несумісних з ідеями демократії і прав людини, лінія основного глобального конфлікту, на думку С. Хантінгтона, проляже саме між західною та незахідними цивілізаціями. Виходом із такої ситуації, в умовах зростаючої економічної й військової могутності східних держав, дослідник вважає більш глибоке розуміння Заходом фундаментальних релігійних і філософських основ незахідних цивілізацій, усвідомлення того, як представники цих цивілізацій уявляють власні інтереси, пошук спільних ознак між різними цивілізаціями [254; 335; 336].

В очевидній суперечності поглядів С. Хантінгтона та Ф. Фукуями, на нашу думку, більш переконливо виглядає позиція американського вченого,

адже навіть станом на сьогодні світове утвердження ліберальної ідеології так і не відбулося, чимало східних цивілізацій продовжують демонструвати категоричне несприйняття західних демократичних цінностей. Отже, формування світової глобалістичної свідомості має здійснюватися із урахуванням сучасних цивілізаційних відмінностей, політико-культурних особливостей усіх існуючих цивілізацій.

Професор Каліфорнійського університету Т. Роззак у праці «Голос землі» (2001 р.) засуджує зростання значення споживацької розкоші і марнотратства у системі сучасних західних цінностей, заради яких бездумно витрачається матеріальний та інтелектуальний потенціал людства. Дослідник стверджує, що розвиток технічної цивілізації, яка базується на цінностях споживацького суспільства, веде до повного виснаження природних ресурсів планети. За Т. Роззаком, у знищенні природи відображається загибель духовності людства, яке не розуміє власної відповідальності за планету. Згідно з поглядами вченого, науково-технічний прогрес призвів до втрати людиною свого внутрішнього духовного потенціалу, зв'язку з природою, внаслідок чого в західному суспільстві людина і природа сприймаються лише як сировина для примноження прибутків монополій [233].

Єдиним способом розв'язання антропологічної кризи цивілізації, на думку Т. Роззака, є морально-етичний розвиток людини, зростання її самосвідомості, самопізнання, збагачення духовного світу, розуміння власного космічного призначення, важливою передумовою чого є оволодіння духовним досвідом людства, який почав формуватися ще з часів язичництва й сьогодні зберігається у вигляді надбань традиційної народної творчості [233].

Подальше дослідження глобалістичної свідомості продовжує Д. Медоуз, який у доповіді Римського клубу «Межі зростання – 30 років потому» (2004 р.) до одного з основних чинників розбудови сталого суспільства, здатного задовольняти свої потреби, не позбавляючи такої ж можливості наступні покоління, відносить розуміння людьми сенсу життя,

пов'язаного не з нескінченним накопиченням матеріальних благ, а з відмовою від надмірностей, стриманістю [171, с. 277].

Фактично, Д. Медоуз відмовляється від концепції «нульового зростання», запропонованої у 1972 р., розраховує більш реалістичні прогнози глобального розвитку. Для побудови сталого суспільства тепер не обов'язково зменшувати чисельність населення та обсяги промислового виробництва. Цілком достатнім є свідоме бажання людей обмежити розмір сім'ї, зменшення цілей промислового зростання та розвиток нових технологій [171, с. 263–278].

Невід'ємною умовою формування сталого суспільства Д. Медоуз вважає трансформацію та спрямованість людських цінностей на практичну реалізацію умов Г. Дейлі: темпи використання природних ресурсів не повинні перевищувати темпи їх відновлення, а темпи забруднення навколишнього середовища, не повинні бути більшими за швидкість їх очищення. Таким чином, на зміну фізичному розширенню має прийти якісний розвиток [171, с. 263–278].

Таким чином, на початку ХХІ ст. спостерігається переосмислення прогнозів майбутнього людства, відхід від суб'єктивного прогнозування катастрофічних сценаріїв планетарного розвитку у невіддаленій перспективі, зростання раціональності наукових розробок ціннісних стратегій вдосконалення свідомості населення світу як запоруки справедливого вирішення найбільших глобальних проблем.

Значний внесок у дослідження інформаційних чинників гуманізації глобального політичного простору, розвитку пізнавальних аспектів глобалістичної свідомості людства також здійснили такі західні вчені, як Дж. Андерсон, Дж. Андерхіл, П. Вагнер, Ф. Вебстер, Л. Вейк, А. Велс, Д. Велч, Р. Водак, Р. Волкер, А. Волл, Дж. Волсфелд, Д. Вотс, Т. Дай, Т. Ван Дейк, К. Зірек, І. Кларк, В. Маєр-Шонберген, Д. Уолтон, Р. Фолк, П. Шарп, інші вчені [288; 295; 315; 318; 351; 374; 309; 310; 311; 312; 376; 377; 378; 379; 380; 381; 382; 386; 387; 388; 392].

На вивченні емоційної сфери глобалістичної свідомості у контексті глобальної міфотворчості, подолання стереотипності мислення людства зосередилися К. Армстронг, Л. Гумплович, Дж. Дей, М. Еделмен, Р. Зада, М. Кінг, Дж. Комбс, Г. Кумбертсон, В. Лаковська, Дж. Лейн, С. Лоусон, Дж. Марч, К. Маєрс, Х. Пілтен, С. Рендол, Р. Сайз, В. Сидловський, Х. Тюдор, Дж. Хорн, Е. Янрела, інші дослідники [289; 298; 300; 301; 305; 317; 327; 333; 340; 342; 343; 345; 350; 353; 357; 363; 367; 371; 373; 391].

Особливості сучасних глобальних політико-культурних трансформацій постають предметом досліджень М. Бренсона, С. Верби, Д. Горовіца, Р. Даймонда, Р. Даля, П. Денієрі, Г. Екштейна, І. Келберга, Х. Клівленда, Г. Одонела, Р. Стогдела, багатьох інших науковців [294; 296; 302; 303; 307; 308; 329; 334; 341; 354; 368; 375].

Вплив електоральної поведінки виборців, поширення абсентеїстських настроїв серед значної частини людства на зміни сучасного стану глобальних проблем вивчали М. Бенні, Д. Бізем, Дж. Блондель, Б. Гейс, Ф. Грінстейн, П. Данлев, А. Даунс, М. Дженінс, П. Лазарсфельд, М. Левіс-Бек, Р. Патнем, А. Пеширон, Р. Роус, М. Фіоріна, Г. Хемевайлт, М. Хініч, Б. Хокін, інші західні вчені [290; 292; 293; 304; 314; 319; 320; 322; 325; 330; 331; 338; 344; 346; 347; 356; 361; 362; 366].

Слід зазначити, що західними науковцями здійснено значний внесок у вивчення глобальних проблем, світової політики, глобалістичної свідомості людства. Прагнення до об'єктивного незаангажованого наукового дослідження, вільного від ідеологічних обмежень, знайшло відображення на широкому розмаїтті конструктивних пропозицій щодо гармонійного розвитку людської свідомості. Новітні суспільно-політичні виклики, пов'язанні з переглядом політико-культурних орієнтирів та необхідністю подальшої міжнародної інтеграції довкола гуманістичних цінностей, також слугують важливим контекстом поглиблення відповідних політологічних досліджень.

Науковий аналіз глобалістичної свідомості населення здійснюється і радянськими вченими. Відомий радянський дослідник М. Кейзеров аналізує глобалістичну свідомість у світлі ленінської концепції соціалістичної політичної культури, в основі якої лежить визнання того, що інтереси робітничого класу співпадають з інтересами людства, потребами й довгостроковими перспективами соціального прогресу та водночас знаходяться у непримиримому антагонізмі з інтересами буржуазії [101, с. 97]. Відповідно, основною умовою розв'язання більшої частини глобальних проблем, на думку вченого, є поширення на усій планеті соціалізму, що має здійснюватися під керівництвом комуністичної партії.

У матеріалах XXVII з'їзду КПРС (1986 р.) пропонується концепція нового мислення, що визнає пріоритетність загальнолюдських цінностей над усіма іншими інтересами, передбачає відхід від конфронтації між капіталістичною і соціалістичною системами до спільної системи міжнародної безпеки, мирних змагань та взаємодії у політичній, соціально-економічній, гуманітарній сферах [198, с. 120–121].

Російський політолог Е. Баталов у книзі «Про філософію міжнародних відносин» доводить, що дієвим способом побудови глобального світового порядку, який би підтримувався усіма народами і йшов їм на користь, є існування відповідної масової політичної свідомості. На думку Е. Баталова, можливість формування «глобальної людини», тобто людини, яка у своїй свідомості, ціннісних і життєвих орієнтаціях, практичною діяльністю виходить за межі однієї держави, піднімаючись до загальнопланетарного рівня, у сучасних історичних умовах стає цілком реальною, щоправда, у досить віддаленій перспективі [15, с. 125–126].

Інший російський дослідник О. Панарін у праці «Спокуса глобалізмом» називає глобалізм найбільшим викликом XXI ст. [194, с. 27]. Вчений вважає, що основною метою глобалістів є встановлення контролю над світовими ресурсами, експлуатація населення бідних країн, знищення паростків модернізації і просвітництва в цих країнах [194, с. 11–16]. На думку

О. Панаріна, психологія «громадян світу» є відірваною від нормального суспільства з його нормальними поглядами, мораллю і здоровим глуздом [194, с. 24]. Дослідник підкреслює, що вирішення глобальних проблем вимагає не психології мігрантів, а психології патріотів, ідентичності людей як мешканців певної землі, країни і регіону [194, с. 391–392].

О. Оболонський аналізує глобалістичну свідомість у контексті історичного конфлікту між двома глобальними ідеологіями: такого, що вже не претендує на світову монополію, антиособистісного системоцентризму, котрий характеризується несприйняттям духовної незалежності і свободи особистості, а також індивідуалістичного персоноцентризму, в центрі якого перебуває людина з її потребами й інтересами та який, на думку вченого, має значні перспективи для розширення і зміцнення в світі [183, с. 326–328].

У книзі «Драма російської політичної історії: система проти особистості» О. Оболонський досліджує особливості російського «народного імперіалізму», притаманного звичайним пересічним громадянам, у якому відносно азійських держав акцент робиться на «цивілізаторській» місії Росії, а відносно країн Прибалтики і Східної Європи – на їх начебто невдячності за звільнення від нацистських загарбників та небажанні жити по-російськи [183, с. 332–333].

О. Оболонський доводить, що народна імперіалістична психологія, що системно впроваджується по ідеологічних каналах, посилює глибинні стереотипи традиціоналістської свідомості, відображаючи негативне ставлення до «чужих», спрямовуючи її проти того ідеологічного ворога, обурення яким відповідає потребам поточної державної політики [183, с. 332–333].

Глобалістична свідомість суспільства у 80-х – на початку 90-х років ХХ ст. стає предметом досліджень радянського і російського вченого М. Моїсеєва, котрий обґрунтовує теорію універсального еволюціонізму, згідно з якою людина і оточуючий її світ є єдиним «універсумом», що розвивається як єдине ціле і керується спільними законами самоорганізації.

Дослідник формує принципи обмеження антропогенного впливу на природу, які отримали назву «екологічний імператив», що розглядається як межа допустимої діяльності людини, котру вона не має права долати за жодних обставин [177, с. 1–4].

Виходячи з того, що регулятивні механізми біосфери припинили спрацьовувати і людству залишилося мало часу для переулаштування відносин з природою, М. Моїсєєв визначає напрямки єдиної стратегії діяльності людства, необхідної для трансформації свідомості людей як передумови здійснення спільних дій для порятунку цивілізації. Важливе місце серед цих напрямків посідає: вивчення структури коеволюції як стану рівноваги природи і людства; розробка варіантів технологічного реформування системи виробництва; аналіз світових тенденцій модернізації, прогнозування реакції на неї з боку різних суспільств; обговорення найбільш небезпечних загроз існуванню цивілізації на загальнопланетарному рівні; об'єктивне інформування населення про реальну екологічну ситуацію, розбудова ефективної системи екологічної освіти, що базується на чіткому розумінні місця людини у природі [177, с. 1–6].

Інший російський дослідник В. Горшков у статті «На порядку денному – стратегія виживання людства» переконує, що байдужість населення до проблем екології, нерозуміння необхідності охорони навколишнього середовища спричиняється передусім відсутністю серйозних політичних стратегій збереження природи, що пов'язано зі спрямованістю політичних еліт, які перебувають під впливом промислово-фінансових структур, на не більше ніж середньострокові програми розвитку [62].

В. Горшков виступає розробником теорії біотичної регуляції навколишнього середовища, що розглядається як механізм саморегулювання екологічних систем, формування і підтримка на планеті умов, придатних для життя, самою природою. Згідно з поглядами вченого, існування життя можливе лише при підтримці екосистемами усіх параметрів навколишнього середовища, невід'ємною умовою чого є збереження непорушності біоти у

глобальному масштабі. При подальшому ж освоєнні природи людиною, скороченні непорушних територій екосистема втратить можливість саморегуляції і життя на планеті зникне. При цьому вирішити екологічні проблеми шляхом запровадження екологічно чистих технологій, на думку В. Горшкова, неможливо, оскільки біотичне управління навколишнім середовищем не може бути замінене технічним. Дослідник приходить до висновку, що основною умовою збереження життя на планеті є подолання демографічної кризи як найважливішої проблеми сучасності, скорочення кількості населення шляхом свідомого зниження рівня народжуваності [62].

Серед російських науковців, які досліджували сучасні загальносвітові трансформаційні процеси, проблеми формування глобалістичної свідомості людства також слід відзначити А. Абрамова, Е. Абрамяна, В. Ачкасова, В. Данилова-Данильяна, С. Ланцова, С. Баньковську, А. Воронцову, К. Гаджієва, А. Грицанова, І. Пригожина, В. Полякова, І. Юдіну, Р. Щєніна та багатьох інших [2; 3; 12; 14; 48; 49; 51; 67; 175; 176; 213; 276].

Як бачимо, російська наукова політична думка характеризується поступовим переходом від традиційної відповідності радянській ідеології до активної фази ціннісної боротьби за об'єктивність дослідження глобальних процесів не залежно від ідеологічних інтересів державного керівництва, а часто і всупереч їм. Заслуговує на увагу, здійснений російськими науковцями, критичний аналіз проблем глобалізації, стану навколишнього середовища, протистояння систем цінностей, неоколоніальних устремлінь, розвитку свідомості людства тощо.

В цілому, в результаті вивчення зарубіжними вченими процесів глобального розвитку, особливостей їх суспільного сприйняття, реакції суспільств на загострення глобальних викликів, у другій половині ХХ ст. формуються основні школи глобалістики, що здійснюють дослідження глобалістичної свідомості у взаємозв'язку з іншими чинниками подолання глобальних проблем. Серед них найбільшу увагу привертають шість наступних наукових шкіл [11]:

1) Римський клуб (фундатор – А. Печчеї), представники якого в результаті моделювання світової динаміки доводять, що в разі збереження наявних тенденцій демографічної і економічної експансії людство невдовзі наблизиться до крайньої межі зростання. Причинами глобальних проблем визнається поширення і егоцентризм транснаціональних корпорацій, слабкість суверенітету національних держав, міжнародні конфлікти, егоїстична спрямованість елітаризму західної цивілізації. Водночас, у доповіді «Межі зростання» стверджується, що обмеженість світових ресурсів дає підстави ставити питання про встановлення контролю над їх використанням з боку урядів деяких провідних країн, втручатися у внутрішню політику інших держав, провокуючи тим самим міжнародні, зокрема, воєнні конфлікти [205, с. 635]. Основним джерелом проблем глобального розвитку члени Римського клубу вважають недоліки людської свідомості, що мають бути виправлені через трансформацію цінностей, формування «Нового гуманізму», заснованого на почуттях глобальності, справедливості й відмові від насильства у боротьбі за свободу;

2) Інститут всесвітніх спостережень (засновник – Л. Браун) пропонує парадигму «Сталого розвитку», під яким розуміють такий екологічний, економічний, соціокультурний розвиток суспільства, що задовольняє потреби сучасності, не ставлячи під загрозу здатність наступних поколінь задовольняти свої потреби. Сталий розвиток характеризується стійкістю, здатністю утримувати рівновагу, підтримувати здоровий стан природних систем. Представники цієї школи стверджують, що людство споживає значно більше природних ресурсів, ніж передбачається законами стабільного розвитку екосистем, доводять необхідність зменшення темпів демографічного зростання, потребу у забезпеченні достатнього рівня життя населення світу, підкреслюють важливість спадкоємності поколінь у збереженні загальноцивілізаційних гуманістичних цінностей [232, с. 25–29];

3) Школа універсального еволюціонізму (засновник – М. Моїсєєв) піддає жорсткій критиці концепцію «Сталого розвитку», наголошує на її

недостатності для вирішення глобальних екологічних проблем. М. Моїсєєв протиставляє сталому розвитку коеволюцію у відносинах людства і природи, яка досягає стану ноосферної цивілізації. Представниками школи спрогнозовано можливі наслідки ядерної війни, доведено можливість світових кооперативних договорів для вирішення глобальних проблем, запропоновано створення «Інститутів злагоди» для досягнення міжнародних компромісів;

4) Школа мітозу біосфер (засновник – М. Нельсон) в якості способу поліпшення стану біосфери й утворення ноосфери пропонує технічне формування штучних біосфер малого масштабу із заданими якостями. У цьому розумінні ноосфера є гармонійним поєднанням природної біосфери і штучно створеного «глоботеху», що отримує космічне поширення, перетворюючи ноосферу на суттєвий чинник всесвітньої еволюції.

5) Школа контрольованого глобального розвитку (засновник – Д. Гвішиані) основним шляхом вирішення глобальних проблем вбачає розвиток інформаційного суспільства;

6) Школа світ-системного аналізу (засновник – І. Воллерстайн) глобальні проблеми розглядає як кризу, пов'язану з переходом від капіталістичної світової системи, якій характерні циклічні кризи з періодичністю від 50 до 100 років, до посткапіталістичної світ-системи. Ця парадигма тяжіє до концепції глобальної соціалізації майбутнього розвитку, що акцентує увагу на глобальних проблемах соціального спрямування, таких, як демографічна проблема, проблеми міжцивілізаційних конфліктів, розвитку демократії, культури, охорони здоров'я та інші [39].

Дослідження глобалістичної свідомості активно здійснюється і в незалежній Україні. Відомий український філософ і політолог В. Андрущенко у праці «Організоване суспільство» підкреслює відчутність впливу на українців таких глобальних проблем, як відсутність політичної, економічної, культурної безпеки, безпеки з точки зору охорони здоров'я, особистої безпеки тощо. Вирішення перелічених глобальних проблем вчений

пов'язує з реалізацією концепції сталого розвитку, що має бути втілена в життя як на національному, так і на глобальному рівнях. В умовах українського державотворення В. Андрющенко пропонує перехідну, транзитну модель організованого суспільства, що передбачає реабілітацію гуманістичних цінностей, повернення до першооснов людського буття, забезпечення культурного розвитку, формування відносин між людьми, заснованих на повазі до закону, порядку і справедливості [4].

На розвиток глобалістичної свідомості суспільства звертає увагу Т. Андрущенко, яка у докторській дисертації «Політико-аксіологічні детермінанти цивілізаційного розвитку» приходить до висновку, що важливою умовою ефективного управління глобальною системою та вирівнювання диспропорцій глобального розвитку є формування нового політичного мислення, в основі якого на зміну гонитві за прибутком як основної суспільної цінності має прийти гармонійний розвиток людини, її права, свобода, освіченість і культура [5; 6, с. 204].

Відомі вчені В. Бабкін, В. Горбатенко та Ю. Шемшученко у науковому доробку «Політологічний енциклопедичний словник» визначають сутнісні характеристики глобальних проблем, їх класифікації, причинно-наслідкові зв'язки, способи розв'язання, взаємозв'язки з політичною культурою та політичною свідомістю людства. Науковцями обґрунтовуються теоретичні засади політико-культурного розвитку суспільства, покликання політичної свідомості адекватно відображати процеси демократизації у царині міжнародних відносин, прагнення народів до збереження миру, досягнення пріоритету загальнолюдських інтересів [205].

Знані українські політологи В. Бебик, М. Головатий і В. Ребкало звертають увагу на те, що чи не найскладнішою проблемою свідомості сучасної української молоді є проблема її ідеалів, пов'язана з тим, що значна частина молодих людей, втрачаючи орієнтацію на колишні ідеали, не знаходить ідейних орієнтирів, яких бажає досягти. Існуючі особливості ставлення молодого покоління до політичних проблем, зокрема, проблем

глобального характеру, на думку дослідників, свідчать про значну потребу демократизації, гуманізації суспільної свідомості населення [16, с. 88].

У роботі «Політична психологія» М. Головатий аналізує суспільну свідомість як психологічний феномен, досліджує специфіку психології політичного мислення, психологічні аспекти масової свідомості, громадської думки, політичної орієнтації, участі та поведінки. Вчений звертає увагу на високу актуальність раціоналізації суспільного мислення, підвищення рівня його конструктивності, подолання маніпулятивного впливу на громадську думку з боку найвпливовіших політичних акторів [59].

У спільній авторській праці Н. Горбач, С. Гелея і З. Росінської «Теорія та історія світової і вітчизняної культури» одним з основних факторів відвернення загрози термоядерної війни і забезпечення миру на планеті розглядається становлення нового політичного мислення суспільства. Ознаками такого мислення є усвідомлення органічної єдності світової цивілізації, деідеологізація міжнародних відносин, розуміння свободи і демократії як вищої гуманістичної цінності, відмова від військової сили як способу вирішення будь-яких суспільних проблем, усвідомлення необхідності створення загальносвітових структур колективної безпеки для контролю над процесом роззброєння і врегулювання міжнародних конфліктів тощо. Єдиним способом запобігання екологічній катастрофі дослідники вважають формування екологічної свідомості людей, що передбачає вироблення чіткого розуміння процесу взаємодії людини з природою, їх спільної еволюції [237, с. 85–87].

Глобальні екологічні проблеми й ставлення людства до їх розв'язання є предметом досліджень відомого українського вченого В. Горбуліна, який в контексті воєнної безпеки до найбільш несприятливих ймовірних наслідків глобального потепління відносить: підвищення рівня Світового океану, деградацію екосистем, зони вічної мерзлоти, ґрунтів, опустелювання, виснаження запасів прісної води, трансформацію загальної циркуляції атмосфери та ін. [61].

У зв'язку з глобальними кліматичними змінами, В. Горбулін цілком справедливо пропонує переглянути концепцію розвитку збройних сил України, сформувані підтримуюче ставлення українського суспільства до оснащення армії новими зразками озброєння, застосування нової бойової техніки з підвищеною захищеністю, здатної ефективно діяти в різних природних умовах, використання штучного інтелекту та робототехніки, супутникових систем навігації, інтегрованих у систему зв'язку і керування вогнем тощо [61].

Відкритість суспільства, як вагомий чинник ефективної модернізації, постає предметом досліджень Г. Дашутіна, котрий у наукових роботах «Політичний ідеал: світовий досвід і сучасна Україна» та «Гуманізація політичного процесу як мета і засіб модернізації України» до основних ознак відкритого суспільства відносить: незамкненість політичної еліти, рівність стартових можливостей для отримання доходів, прозорість та децентралізацію влади [68; 69].

Розглядаючи гуманізацію суспільних процесів в нашій державі крізь призму світової гуманізації, внеску України у забезпечення миру і стабільності в світі, Г. Дашутін доводить, що реалізація ідей гуманізму може здійснюватися лише свідомими, організованими індивідами, які діють цілеспрямовано й самовіддано. Отже, обов'язковою умовою ефективної гуманізації політичних процесів як на державному, так і на загальнопланетарному рівнях є розвиток демократії, становлення громадянського суспільства [68].

Відомий український вчений М. Дмитренко у докторській дисертації «Політичні детермінанти інноваційного розвитку України в умовах глобалізації: ідеологічний та соціокультурний аспект» розглядає процеси глобалізації як фактор інноваційного розвитку і водночас як джерело соціальних суперечностей, що виявляються у відсутності соціальної захищеності значної частини населення, поширенні злочинності. Як стверджує М. Дмитренко, культурним підґрунтям сучасних інноваційних

стратегій України в умовах глобалізованого світу має стати розвиток культурного потенціалу суспільства як джерела творчості, забезпечення свободи особистості [74].

Політолог В. Корнієнко у статті «Межі раціонального та ірраціонального в політичному ідеалі» обґрунтовує структурно-функціональну специфіку конструктивного раціонального ядра політичного ідеалу, орієнтованого на досягнення в конкретно-історичних умовах максимально можливого результату, аналізує вплив політичних ідеалів на розвиток духовних основ суспільства як одного з основних чинників раціоналізації суспільних оцінок політичних проблем людства [150].

Еколог В. Крисаченко у науковій праці «Екологічна культура: теорія і практика» досліджує ознаки екологічної складової політичної культури, аналізує типологію екологічної культури, шляхи розв'язання сучасної глобальної екологічної кризи, особливості суспільного ставлення до світових проблем погіршення стану навколишнього природного середовища, забезпечення людства природними ресурсами [154].

Дослідник А. Кудряченко у праці «Геополітика» аналізує суспільну свідомість з точки зору геополітичного бачення світу, розглядає політичну свідомість як специфічну форму зв'язку географії та політичних відносин, елементів соціокультурної реальності з політичним мисленням та політичною поведінкою суб'єкта міжнародних взаємодій [156, с. 50].

Як зазначає А. Кудряченко, в умовах глобалізованого світу, де суб'єкти геополітики та їх групи вступають у тісну взаємозалежність між собою, національна модель світу кожного народу має формуватися на упередження із врахуванням універсальних геополітичних моделей, аналізу механізмів вироблення людьми уявлень про геополітичний простір [156, с. 51]. Для уникнення міжнародних силових дій вчений пропонує концепцію багатопольярного світоустрою, що базується на гармонізації інтересів основних центрів впливу (США, ЄС, РФ, КНДР та Індії), визначенні ними загальної стратегії подолання глобальних загроз та тісному міжнародному

співробітництві. Результатом такого співробітництва, на думку дослідника, має стати дієва координація міжнародних структур на рівні ООН, регіональних організацій, двосторонніх відносин та чітке дотримання міжнародного права [156, с. 281].

Як зауважує дослідниця М. Кушнарєва, в результаті розвитку глобалізації дедалі більшого поширення набуває світоглядна система, породжена розвитком вільноринкового демократичного суспільства, а саме ідеологія активного індивідуалізму, раціоналізму, ліберальної демократії та світоглядного плюралізму, що водночас супроводжується деградацією моральних цінностей людей [157].

Історик Л. Нагорна, аналізуючи особливості політичної свідомості громадян України у загальноцивілізаційному контексті, приходить до висновку, що сучасне українське суспільство явно неадекватно реагує на нові техногенні, екологічні та інші глобальні виклики сьогодення, не виявляє готовності до ефективного розв'язання політичних конфліктів [178, с. 256].

Український вчений В. Співак у докторській дисертаційній роботі «Політико-правовий та соціокультурний виміри глобалізації», здійснюючи аналіз впливу процесів глобалізації на політико-правову сферу, приходить до висновку щодо первинності політичної культури по відношенню до політичних інститутів, систем і процесів, визначення політичною культурою стратегічної ціннісної програми глобального розвитку. На думку дослідника, нинішній етап розвитку цивілізації вимагає нового покоління лідерів, здатних мислити в масштабах світу, проводити реалістичну політику з урахуванням сучасних геополітичних змін і проблем. Імпульс глобального розвитку може відбутися лише за умови переходу до контрольованого державою, соціально орієнтованого виробництва, прийняття законів в інтересах всієї планети, а не лише своїх виборців, утворення багатополярного політичного устрою [230].

Відома дослідниця Є. Тихомирова у докторській дисертації «Рольова участь паблік рилейшнз у процесах політичної глобалізації» переконує, що обов'язковою умовою підвищення рівня соціальної організованості й

демократичного розвитку світового співтовариства є утвердження демократичних цінностей як на глобальному, так і на національному рівнях. Як зазначає Є. Тихомирова, одним з інструментів досягнення взаєморозуміння та довіри на всіх рівнях глобального управління є PR-діяльність, що має бути спрямована на забезпечення прозорості влади, реалізації права громадян на повну й об'єктивну інформацію, підвищення суспільно-політичної активності населення, розвиток його політичної свідомості та політичної культури [238].

Політолог Ю. Шайгородський у монографії «Політика: взаємодія реальності і міфу» досліджує технології політичних маніпуляцій суспільною свідомістю, особливості світової та української міфотворчості у контексті сучасних трансформацій існуючих моделей цивілізаційного розвитку, становлення нового світового порядку. Вчений наголошує на необхідності використання політичних міфологем на благо суспільного розвитку та позитивних політичних змін [267].

На дослідженні суспільної глобалістичної свідомості зосередився А. Шевцов, який доводить, що політики, заклопотані боротьбою за повноваження, недостатньо цікавляться глобальними проблемами. Суспільство має це усвідомити й спрямувати свій природний потенціал у напрямку науково-технічного прогресу, здатного забезпечити планетарне майбутнє. Вчений наполягає на необхідності розробки загальнопланетарного сценарію «збереження цивілізації», а також національних планів сталого розвитку кожною країною світу [268].

Український дослідник В. Шейко переконує, що планетарна цивілізація, яка має значний культурологічний і технологічний потенціал, зможе уникнути самознищення тільки в тому разі, якщо буде своєчасно вдосконалено систему базових політичних цінностей людей відповідно до нових вимог історії. Для цього макрогрупові ідентифікації, організовані за моделлю «вони – ми» мають трансформуватися у розмаїтість мікрогрупових та індивідуальних ідентифікацій, однією з основних передумов чого є

розвиток глобального виміру інтеріснування [270].

Філософ Л. Юрченко основним інструментом формування екологічної свідомості називає екологічні цінності, історично зумовлені форми зацікавленого відношення людини до об'єктів природи. Для зміни домінуючих у суспільстві споживацьких інтересів і мотивацій, що є обов'язковою умовою гармонізації відносин людини з природою, на думку дослідниці, потрібно сформувати у свідомості суспільства нові уявлення про доцільність людських потреб і можливості їх задоволення. Досягнення цієї мети може бути здійснене шляхом розвитку екологічної освіти та виховання, спрямованих на розуміння сучасних екологічних проблем, формування відповідальності за стан навколишнього середовища, оволодіння навичками етичної поведінки в природі [278].

Заслуговує на увагу дисертаційна робота В. Ярошенко «Формування гуманістичних цінностей у політичній свідомості молоді», в якій зміст гуманізму, як системи ідей і поглядів, зводиться до того, що вихід з кризи техногенної цивілізації перебуває не поза людиною, а в самій людині, у її вдосконаленні. В. Ярошенко вказує на необхідність формування гуманістичних ціннісних орієнтацій молоді, гуманізації її політичної свідомості, що сприятиме «людському виміру» політичних процесів [284].

Серед праць молодих вітчизняних дослідників, присвячених вивченню екологічних характеристик глобалістичної свідомості, не можна не згадати дисертацію О. Варго «Екологічна свідомість як умова становлення екологічного суспільства», в якій доводиться, що для збереження довкілля людство має відійти від споживацького ставлення до природного середовища, сприяти розвитку духовності, творчості, спрямувати суспільний прогрес на забезпечення гармонійного розвитку людини з природою [34].

Психолог Р. Харитонов на підставі практичних психологічних досліджень доводить, що розуміння молодими людьми кліматичних змін у світі викликає відчутні емоційні переживання та істотно впливає на

формування екологічної свідомості. Відповідно, для її ефективного становлення дослідник пропонує акцентувати увагу саме на кліматичних і екологічних уявленнях, важливості збереження рівноваги клімату на планеті, формувати екологічно орієнтовані цінності, на основі яких має визначатися стратегія й технології взаємодії з природою [255].

Серед останніх праць, присвячених аналізу особливостей суспільного ставлення до глобальних проблем людства, заслуговують на увагу роботи: В. Карпенка «Методологічна роль гуманістично-ноосферної концепції у розв'язанні глобальних проблем сучасності» [96], В. Опалько «Подолання бідності в системі світового господарства» [188], І. Третякової «Міжнародна екологічна безпека в умовах глобалізації» [244], В. Хоменка «Цивілізаційний статус особистості: глобальні проблеми і перспективи розвитку (соціально-філософський аспект)» [257] та інші.

Глобалістична свідомість також стала предметом досліджень О. Бабкіної, В. Бежа, Н. Белоусової, І. Бідзюри, І. Варзаря, О. Воляннюк, Г. Зеленько, Н. Латигіної, О. Новакової, М. Остапенко, Є. Отделєнцев, Л. Півневої, В. Саєнка, Д. Топоровського, С. Трояна, М. Шедловської [13; 26; 35; 47; 89; 161; 182; 191; 192; 210; 222; 269]. На вивченні окремих аспектів глобалістичної свідомості суспільства також зосередилися І. Круть, Л. Лесков, К. Лосєв, А. Макарьєва, І. Рейф, М. Ялі та багато інших науковців [62; 155; 224; 266; 282].

В Україні системно проводяться соціологічні дослідження на предмет виявлення ставлення громадян до глобальних проблем сучасності. Значний інтерес становлять результати опитувань Інституту соціології НАН України, Київського інституту проблем управління імені Горшеніна, Київського міжнародного інституту соціології, Українського Інституту соціальних досліджень імені О. Яременка, Українського центру економічних і політичних досліджень імені О. Разумкова та інших соціологічних служб.

На основі аналізу результатів наукового опрацювання проблем глобалістичної свідомості в Україні доходимо висновку про важливе

значення сучасних розробок українських вчених у контексті пошуку дієвих шляхів забезпечення політико-культурного світового розвитку. Особливо високу наукову цінність мають раціональні пропозиції українських дослідників щодо стратегічних напрямів розвитку глобального людського мислення. Так, з метою подолання світових викликів в основу гармонійного вдосконалення еталонної моделі суспільної свідомості цілком справедливо пропонується закласти такі складові: 1) розвиток загальнолюдських цінностей, культурне зростання особистості (В. Андрущенко, В. Бабкін, О. Бабкіна, В. Горбатенко, М. Дмитренко, В. Співак та інші); 2) раціоналізацію суспільного мислення, вміння долати політичні маніпуляції (В. Бебик, М. Головатий, В. Ребкало, Ю. Шайгородський та інші); 3) розуміння потреби єдності цивілізації, демократизації, гармонії людини з природою (Т. Андрущенко, С. Гелей, М. Остапенко, А. Шевцов та інші); 4) гуманізацію освіти, політичні ідеали демократії та громадянського суспільства (Г. Дашутін, В. Корнієнко, Н. Латигіна, Є. Тихомирова, Л. Юрченко, В. Ярошенко та інші); 5) прагнення до активізації боротьби найвпливовіших країн за вирішення глобальних проблем (В. Бех, В. Горбулін, А. Кудряченко, О. Новакова та інші).

Серед наведених шляхів вдосконалення свідомості людства, запропонованих українськими вченими, дискусійною можна назвати лише пропозицію В. Шейко щодо потреби розгрупування макрогрупових ідентифікацій та пріоритетного формування ідентифікацій індивідуального і мікрогрупового рівнів. На нашу думку, важливою умовою формування стійкого прагнення особистості до справедливого вирішення глобальних проблем є усвідомлення себе частиною всього людства, розуміння спільності загальнолюдських інтересів, формування глобального патріотизму, що може відбуватися переважно на основі глобальних ідентифікацій, розвиток яких і має стати одним з головних пріоритетів ціннісного становлення суспільної свідомості.

Підсумовуючи аналіз наукових досліджень у сфері глобалістичної свідомості, слід відзначити, що глобалістична свідомість займає важливе місце у наукових розробках кінця 70-х років XX ст. – початку XXI ст. Незважаючи на те, що концептуального оформлення глобалістичної свідомості ще не відбулося і термін «глобалістична свідомість» в науковому обігу, як правило, не використовується, дослідниками здійснюється вивчення її значення, особливостей трансформації, еталонних напрямків розвитку.

Не дивлячись на значну кількість праць, присвячених вивченню особливостей ставлення населення до глобальних проблем, процесів його змін і вдосконалення, науковим пошукам шляхів подолання світових загроз, рівень наукового вивчення глобалістичної свідомості українського суспільства та людства в цілому залишається недостатнім. У цьому контексті певних уточнень потребують питання сутності, структури, функцій, типології глобалістичної свідомості, її взаємовпливу з політичною культурою. Слід відзначити високу перспективність подальшого наукового опрацювання таких питань, як: визначення основних ознак гуманізаційної глобалістичної свідомості; аналіз особливостей формування глобалістичної свідомості населення країн світу, у тому числі Української держави, виявлення найважливіших ознак її розвитку; теоретичне обґрунтування основних напрямків, механізму вдосконалення глобалістичної свідомості як запоруки мінімізації негативного впливу глобальних проблем сучасності та їх вчасного розв'язання.

Висновки до першого розділу

Перші спроби наукового дослідження глобалістичної форми суспільної свідомості у її первинному локальному вигляді були здійснені за часів античності. Платон, Арістотель, Лукрецій Кар, Пліній Старший та інші античні мислителі заклали підвалини наукового опрацювання проблем суспільно-політичних відносин, їх причинно-наслідкових зв'язків, шляхів

розв'язання. Опрацювання екологічних, воєнних, демографічних, продовольчих та інших суспільних проблем здійснюється античними філософами з позиції тогочасної філософської думки, заснованої на відокремленні людини від природи, сприйнятті природного світу як простору для життя і діяльності людей.

Історичний розвиток елементів екологічної складової глобалістичної свідомості людства відбувається під впливом наступних, послідовно виникаючих, чинників: архаїчної беззахисності людини від природних стихій, що породжує страх перед силами природи, завдяки чому природні явища перетворюються на об'єкт обожнювання; поступового встановлення панування людини над природою, чим в поєднанні з прагненням до комфортніших умов життя зумовлюється споживацьке ставлення до навколишнього середовища; появи і загострення серйозних екологічних проблем, сучасної світової екологічної кризи, що змушує людство переосмислювати ставлення до природного світу, шукати шляхи його збереження, гармонійного співіснування з природою.

Посилення значення наукового аналізу глобалістичної свідомості обумовлене появою й тенденційним загостренням загальнопланетарних проблем людства, зростаючою роллю глобальних тенденцій у процесах демократизації політичних систем, збалансування міжнародних відносин, вирішення глобальних проблем сучасності. Рівень розвитку глобалістичної свідомості суспільства виступає одним з найбільш вагомих чинників мотивації керівників держав до проведення ефективної державної політики, спрямованої на забезпечення людства від основних планетарних загроз його розвитку й існуванню, становлення нового справедливого світового порядку.

В результаті вивчення зарубіжними вченими процесів глобального розвитку, особливостей їх суспільного сприйняття, реакції суспільств на загострення глобальних викликів, у другій половині XX ст. формуються основні школи глобалістики, що здійснюють дослідження суспільної свідомості у взаємозв'язку з іншими чинниками подолання глобальних

проблем. Серед них найбільшу увагу привертають Римський клуб (фундатор – А. Печчеї), Інститут Всесвітніх спостережень (засновник – Л. Браун), школа універсального еволюціонізму (засновник – М. Моїсеєв), школа мітозу біосфер (засновник – М. Нельсон), школа контрольованого глобального розвитку (засновник – Д. Гвішиані) та школа світ-системного аналізу (засновник – І. Воллерстайн).

В Україні проблеми глобалістичної свідомості вивчали В. Андрущенко, Т. Андрущенко, В. Бабкін, О. Бабкіна, В. Бех, І. Бідзюра, І. Варзар, О. Воляннюк, М. Головатий, В. Горбатенко, В. Горбулін, Г. Дашутін, М. Дмитренко, Г. Зеленько, В. Корнієнко, А. Кудряченко, Л. Нагорна, М. Остапенко, В. Співак, Є. Тихомирова, Ю. Шайгородський, А. Шевцов та інші дослідники.

Втім, незважаючи на значний науковий внесок вчених всього світу у дослідження особливостей суспільного ставлення до глобальних загроз, поглибленого наукового опрацювання потребує визначення концептуальних основ, структурно-функціональних ознак, особливостей формування, механізму гуманізації глобалістичної свідомості людства, її взаємозв'язку з суспільною політичною культурою як чинником розв'язання зростаючих планетарних проблем.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДІАЛЕКТИКА ВЗАЄМОДІЇ ГЛОБАЛІСТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ Й СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

2.1. Понятійно-категоріальний апарат і методологічні основи наукового аналізу глобалістичної свідомості

Необхідною умовою всебічного дослідження проблем формування глобалістичної свідомості людства, її тісного зв'язку з усією політико-культурною сферою суспільної життєдіяльності є аналіз таких взаємопов'язаних між собою понять як культура, політична культура, свідомість, політична свідомість, розуміння сутності й значення сучасних глобальних викликів, глобалістики, глобалістичної політики, глобалістичної соціалізації тощо.

Термін «культура» (від лат. «cultura» – обробка, виховання, освіта, облагородження) вперше було використано у I ст. до н.е. римським філософом Цицероном, який розглядав це поняття з позиції тогочасної античної філософської думки. Прийнято вважати, що з сучасної політологічної точки зору культура є сукупністю матеріальних і духовних цінностей, створених людством упродовж його існування, та різноманітних форм діяльності, спрямованої на їх виробництво, засвоєння та застосування. Класифікуючи культуру за ознакою сфер суспільної діяльності, виокремлюють такі її види як економічний, духовний, правовий, політичний та багато інших [80, с. 10–29; 205, с. 299–300; 209, с. 354].

Термін «політична культура» запровадив у науковий обіг німецький філософ І. Гердер у XVIII ст. У 50-х – 70-х роках XX ст. концепція політичної культури отримала активний розвиток у працях Г. Алмонда, Л. Дітмера, Д. Каванаха, В. Кі, Д. Марвіка, Р. Марквідіса, Е. Мюллера,

В. Ноймана, Г. Пауела, В. Розенбаума та багатьох інших західних вчених [31, с. 209; 51, с. 334; 202, с. 230; 221, с. 451; 286; 313; 339; 352; 365].

Виходячи зі складності політичної культури, серед науковців немає єдності щодо визначення її сутності. Л. Такер вважає, що політична культура є сукупністю тих елементів загальної культури, які мають відношення до управління і політики [191, с. 10]. В. Бебик під політичною культурою розуміє якісний параметр політичного життя суспільства, що характеризує ступінь розвитку і співвідношення між правовими, соціальними та психологічними регуляторами функціонування політичної сфери суспільства [17, с. 233]. М. Сазонов розглядає політичну культуру як сукупність індивідуальних стосунків і орієнтацій до політичних об'єктів, які базуються на певному рівні політичної ідеології і психології [221, с. 453].

На нашу думку, найбільш чітко політичну культуру можна визначити як частину загальної культури, яка формується і виявляється в процесі політичного життя; історично і соціально зумовлений продукт політичної життєдіяльності людей, їх політичної творчості, який відбиває процес опанування суспільством, націями, класами, іншими соціальними спільнотами та індивідами політичних відносин, а також розвиток їх власної сутності і діяльнісних здатностей як суб'єктів політичного життя [205, с. 507].

У більшості наукових праць, присвячених проблематиці політичної культури в залежності від її суб'єкта розрізняють політичну культуру особи, соціальної спільноти, суспільства, а також виділяють політичну культуру окремого класу чи еліти [205, с. 507]. Втім, на нашу думку, зважаючи на сучасні тенденції світового політико-культурного розвитку, наведена типологія політичної культури за її суб'єктом є неповною і потребує доопрацювання. Беручи до уваги сучасні процеси глобалізації, посилення зв'язків між націями, країнами, континентами, формування глобального політичного простору, зростання спільних для всіх народів загальнопланетарних загроз, постає потреба виділення категорії політичної

культури людства як одного з типів політичної культури, що становить політичні знання, цінності, переконання та зразки політичної поведінки, притаманні всьому населенню планети. У структурі світової політичної культури виокремлюються політична свідомість та політична поведінка людства, що знаходять відображення у формуванні ставлення до загальнопланетарних політичних процесів, політичній участі і політичній діяльності, спрямованій на визначення основ світової політики, окреслення головних напрямів глобального політичного розвитку.

Враховуючи все розмаїття національних особливостей політичних поглядів і орієнтацій, слід зауважити, що політична культура людства є вкрай гетерогенною, неоднорідною, такою що має істотні регіональні, класові та інші відмінності. Між тим, політична культура людства справляє значний вплив на розвиток глобальних відносин, подолання чи загострення глобальних проблем, визначає стратегічні напрями планетарного політичного розвитку, чим пояснюється висока актуальність її комплексного дослідження як цілісного політичного явища.

На початковому етапі біологічного розвитку людства під впливом праці, ускладнення умов суспільного життя, появи мови поступово формується вища форма людської психіки, в якій виявляється ставлення людини до свого середовища, здатність змінювати природу, пристосовувати її до своїх потреб. Ця специфічно людська форма психіки, що відрізняє людей від тварин, отримала назву «свідомість» [168, с. 41–44].

Термін «свідомість» (лат. «conscientia» – свідомість, від «con» – разом, спільно та «scientia» – знання) вперше використав французький вчений Р. Декарт (1596–1650), який вкладав у сутність цього поняття особливу здатність душі, інтелектуальну діяльність суб'єкта, що проектує світ, ототожнював її з мисленням [59, с. 212; 215, с. 289–290]. У сучасній психології свідомість, як правило, пов'язується зі здатністю людини виділяти себе з навколишнього світу, із самоспостереженням, самоаналізом, її існуванням як у індивідуальній, такі і у суспільній формах [49, с. 966].

Відомий український психолог Р. Павелків аналізує свідомість як вищий рівень психічного відображення об'єктивної реальності, саморегуляції людини як соціальної істоти [193, с. 61–64].

Соціологія розглядає свідомість як сферу суспільного життя, в якій відбувається осмислення, ідейне оформлення, реалізація інтересів і уявлень різних соціальних груп і суспільства в цілому [49, с. 966]. З точки зору юридичної науки свідомість є визначальним чинником для оцінки ставлення особи до права і закону, суб'єктивної сторони злочинів і правопорушень [277, с. 437].

У філософії свідомість розглядається як проблема людського буття, спосіб відображення проблемності суспільного процесу, як явище, що забезпечує зв'язок історії та культури людства [228, с. 492]. Виокремлюються наступні філософські концепції розуміння сутності людської свідомості: ідеалістична, за якою свідомість є активним началом матерії, відірваною від людини і природи субстанцією, що існує самотійно і має надматеріальний характер; дуалістична, згідно з якою свідомість і матерія завжди існували у світі як дві самотійні, незалежні одна від одної субстанції, які є вічними, а, отже, ніколи не виникали; матеріалістична, в межах котрої свідомість розглядається як складна форма особливо організованої матерії, пізнавальний образ, відображення світу в мозку людини; вульгарно-матеріалістична, представники якої ототожнюють ідеальне з матеріальним, думку з нервово-фізіологічними процесами мозку, розуміють свідомість як властивість, атрибут матерії [49, с. 966–967; 250, с. 143–146].

Окрім того, виділяються такі концепції, як марксистська, за якою свідомість вважається важливою функцією головного мозку, необхідною сферою діяльності людини; феноменологічна, що розглядає свідомість як невід'ємний від безпосередньої життєвої реальності, специфічний вид буття, який неможливо виразити у традиційно-гносеологічному ракурсі суб'єкт-об'єктних відносин; структуралістична, що передбачає аналіз свідомості в контексті трьох об'єктивностей (структури, несвідомого і мови), а також

низка інших концептуальних підходів до трактування поняття свідомості [49, с. 966–967; 250, с. 143–146].

Серед значної кількості різноманітних визначень цього терміну в ракурсі широкого розмаїття аспектів його дослідження найбільш точним, на нашу думку, є визначення В. Ільїна і Ю. Кулагіна, котрі розуміють свідомість як найвищу, властиву тільки людині і пов'язану з мовою функцію мозку, яка полягає в узагальненому і цілеспрямованому відображенні дійсності, попередньому передбаченні результатів мислиннєвих дій, розумному регулюванні й самоконтролі поведінки людини [92, с. 144]. Свідомість є здатністю людини оперувати образами соціальних взаємодій, дій з предметами, природних і культурних зв'язків, що є відокремленими від безпосередніх контактів з людьми і актів діяльності, розглядати ці образи у якості умов, засобів, орієнтирів своєї поведінки [228, с. 491].

Залежно від сфери суспільної діяльності виділяються такі форми суспільної свідомості як правова, моральна, естетична, релігійна, філософська, наукова, економічна, екологічна, історична, соціальна, політична та інші [199, с. 305].

У контексті аналізу особливостей впливу глобалістичної свідомості на політичну культуру, найбільший науковий інтерес серед усіх існуючих форм суспільної свідомості викликає політична свідомість. Активне наукове вивчення політичної свідомості розпочалося з середини ХХ ст. після виявлення обмеженості ортодоксального біхевіоризму та доведення представниками необіхевіоризму того, що розуміння політичної поведінки вимагає аналізу таких явищ, як політична свідомість і вся психічна сфера суб'єкта такої поведінки [187, с. 61].

Сьогодні виділяються різні підходи до визначення сутності політичної свідомості. Ю. Шемшученко, В. Бабкін і В. Горбатенко під політичною свідомістю розуміють опосередковане відображення політичного життя суспільства, суттю якого є проблеми влади, формування, розвиток, задоволення інтересів і потреб політичних суб'єктів; сукупність поглядів,

оцінок, установок, які, відображаючи політико-владні відносини, набувають відносної самостійності [205, с. 510].

На думку В. Бебика, найбільш уживаною є інтерпретація політичної свідомості як сукупності поглядів і настанов, що характеризують ставлення людей до держави, партій, суспільно-політичних організацій, політичних цінностей і цілей розвитку, традицій і норм політичного життя [17, с. 215]. Досить чітко політичну свідомість визначає О. Бабкіна, згідно з поглядами якої політична свідомість є специфічною формою суспільної свідомості, системою відображення в духовному житті людей політичних інтересів і уявлень різних соціальних груп, національних спільнот, суспільства в цілому [210, с. 218]. Особливо конструктивним тут є виділення у політичній свідомості сфери уявлень, без якої будь-яка форма свідомості не може існувати, їх структурування в залежності від рівня політичної свідомості.

Ф. Кирилюк, М. Обушний і М. Хилько вважають, що політична свідомість є своєрідним різновидом суспільної свідомості, який віддзеркалює політичне буття суспільства в усій його різноманітності. Сутність політичної свідомості, на думку вчених, полягає в тому, що вона опосередковано відображає політичне життя суспільства у формі певних почуттів і настроїв, поглядів, знань, ідей, які характеризують політико-владні відносини, політичні інтереси суб'єктів політики [211, с. 252–253].

В цілому, широке розмаїття визначень політичної свідомості доцільно об'єднати у наступні основні концепції сучасного розуміння її сутності: рефлексивна концепція, представники якої вважають, що політична свідомість, в основному, має справу з рефлексивною «суб'єктивацією» політики; ідеалістична (від гр. «idea» – уявлення), згідно з якою політична свідомість виражає сукупність чуттєвих і теоретичних, раціональних і підсвідомих уявлень індивіда про політику; комплексна концепція, що визначає політичну свідомість як комплекс знань, уявлень, поглядів, думок, суджень, емоційних станів суб'єктів політичного процесу [283].

На відміну від перших двох концепцій, комплексна концепція передбачає включення до змісту політичної свідомості політичних знань як систематизованої сукупності інформації про політичне життя. Поділяючи твердження В. Андрющенка, Л. Губерського й І. Надольного про те, що свідомість людини не може існувати без знань про навколишній світ [250, с. 153], вважаємо за доцільне аналізувати політичну свідомість в межах саме комплексної концепції, що дозволяє глибоко дослідити пізнавальні аспекти свідомого. У цьому розумінні, політична свідомість є однією з форм суспільної свідомості, що включає в себе політичні знання, уявлення, погляди, оцінки, установки, у формі яких відбувається опосередковане відображення політичного життя суспільства.

Важливе місце в системі суспільної свідомості посідає сфера відображення суспільних проблем, залежно від ступеня значущості яких доцільно виділити наступні її форми: індивідуальна свідомість, що відображає індивідуальні проблеми людини; групова, як система відображення спільних проблем певної групи населення; загальнодержавна, пов'язана зі сприйняттям загальнодержавних проблем суспільно-політичного характеру; регіональна, котра відображає спільні проблеми певної групи держав, певного регіону; а також глобалістична свідомість (від терміну «глобалістика» – вчення про глобальні проблеми), на рівні якої здійснюється відображення глобальних проблем людства.

Термін «глобальні проблеми» з'явився у 60-х роках ХХ ст. У цей час формується новий міждисциплінарний науковий напрямок – глобалістика, як система наукових знань про походження і сучасний стан глобальних проблем, їх класифікацію, обґрунтування практичних соціально-економічних, політичних шляхів їх розв'язання [207; 208, с. 336]. З середини 90-х років предмет глобалістики розширюється, охоплюючи не лише глобальні проблеми, а й усі інші процеси глобального розвитку, його тенденції й закономірності [4].

Глобальні проблеми відрізняються тим, що зачіпають інтереси і майбутнє всього людства, загрожують всьому людству в разі, якщо не будуть своєчасно вирішені, та вимагають для свого розв'язання зусиль усіх країн і народів [211, с. 747]. Відповідно, під глобальними проблемами прийнято розуміти такі проблеми, які виникли в процесі розвитку сучасної цивілізації, мають загальнопланетарний характер за масштабами, значенням, способами вирішення й потребують спільних зусиль держав і міжнародних організацій у їх подоланні [256, с. 252].

Налічується значна кількість різноманітних класифікацій глобальних проблем людства. Польський політолог А. Боднар серед глобальних проблем виділяє ядерну загрозу знищення людства, проблему вичерпання природних ресурсів, екологічну, продовольчу, демографічну проблеми, проблеми охорони здоров'я та використання космосу [208, с. 337–338].

Український дослідник А. Ходжаян значно розширює перелік глобальних проблем, поділяючи їх на три групи: проблеми у взаємодії природи і суспільства (сировинна, продовольча, енергетична, екологічна, проблема урбанізації населення), проблеми у сфері суспільних відносин (загроза термоядерної війни, економічна відсталість, локальні, регіональні і міжнародні конфлікти) та проблеми у сфері розвитку людини (зміна природного і соціального середовища під впливом НТР, існування епідемій і тяжких хвороб, проблеми втрати довіри до соціальних інститутів, нестабільність сім'ї, проблема батьків і дітей, міжнародна злочинність, тероризм, наркобізнес, проблема демократизації та охорони прав людини) [256, с. 252].

На нашу думку, більш відповідним ознакам світових проблем та зручним для їх наукового аналізу є поділ глобальних проблем людства на наступні групи:

1) проблеми у сфері взаємовідносин людини і природи (забруднення навколишнього середовища, забезпечення людства природними ресурсами, освоєння світового океану та космічного простору);

2) проблеми, пов'язані з міжнародними відносинами (воєнно-політичні проблеми, диспропорції економічного розвитку країн світу);

3) проблеми у площині взаємин людини і суспільства (зростання народжуваності, проблеми охорони здоров'я, розвитку освіти, культури, захисту прав людини, утвердження демократії та ін.) [17, с. 321; 83, с. 349; 206, с. 490–491; 208, с. 338].

На подолання чи посилення глобальних загроз відчутно впливає світова політика – сфера тісної взаємодії між суб'єктами міжнародних відносин з приводу як їх дій у відношенні один до одного і розв'язання загальносвітових проблем, так і політики кожного з них щодо власних внутрішніх проблем і ситуацій [78]. В системі світової політики варто виділити категорію глобалістичної політики, що охоплює діяльність людства відносно глобальних викликів. Під глобалістичною політикою, на нашу думку, слід розуміти один з напрямів світової політики держав, міжнародних, зокрема громадських, організацій і рухів, об'єктом якого є сучасні гуманітарні, екологічні, воєнно-політичні та соціально-економічні проблеми глобального розвитку. Пропонуємо виділити такі основні типи глобалістичної політики: руйнівний, реалізація якого призводить до посилення глобальних загроз; стабілізаційний, що сприяє стабілізації світових процесів, які породжують глобальні проблеми на існуючому рівні; солідаристський – спрямований на мобілізацію зусиль людства задля справедливого розв'язання сучасних світових проблем.

Трансформації загальнопланетарних проблем відбуваються під значним впливом тенденцій глобалізації, одним із важливих наслідків і водночас рушійною силою якої є становлення у світі «глобальної людини», формування глобальної свідомості.

Розглянемо сутність глобальної, планетарної та глобалістичної форм свідомості, основні відмінності між ними. В науковому вимірі виділяються різні підходи до розуміння глобальної свідомості. Р. Войтович трактує глобальну свідомість як різновид суспільної свідомості, що утворюється в

результаті взаємодії між суспільствами та забезпечує досягнення громадянами глобальної ідентичності, призводить до стандартизації виробництва, культури, мови, системи освіти, сприйняття ідей глобального суспільства. На думку дослідника, глобальна свідомість базується на системі глобальних цінностей, що формуються й сповідуються усією глобальною спільнотою: цінностях ринкової економіки, демократії та громадянського суспільства [46].

Як зазначають С. Іконнікова і В. Большаков, в основі глобальної ідеології, як однієї з форм глобальної свідомості, лежить поняття індивідуалізму, що допомагає реалізувати кінцеву цінність глобалізму, під якою розуміють особисту свободу [237, с. 555]. З аналізу поглядів В. Бабкіна, Ю. Шемшученка і В. Горбатенка випливає, що глобальна свідомість несе в собі такі політичні цінності, як поділ влади, парламентаризм, політичний плюралізм, багатопартійність, дотримання міжнародного права й пріоритет прав людини [205, с. 107]. Т. Возняк і Г. Хоріна звертають увагу на те, що основні риси глобальної свідомості зумовлені потребами Заходу й відображають виключно західне, передусім американське, бачення світу [45; 258]. Як бачимо, спільним у наведених трактуваннях змісту глобальної свідомості є те, що глобальна свідомість являє собою систему політичних цінностей, ідей, поглядів, переконань, які складають основний зміст глобалізму як ідеології глобалізації.

Термін «глобалістична свідомість» в науці, як правило, не використовується. На відміну від глобальної свідомості, глобалістичну свідомість слід розглядати як форму відображення не глобалізаційних процесів, а глобальних проблем людства, котра далеко не завжди характеризується позитивним сприйняттям ідей глобалізму. Цю форму свідомості доцільно класифікувати на три основні типи: гуманізаційний, що сприяє вирішенню глобальних проблем; деструкційний, орієнтований на їх загострення; нейтральний, що відрізняється нейтральним ставленням до глобальних проблем людства.

На відміну від глобальної свідомості гуманізаційний тип глобалістичної свідомості не характеризується позитивним ставленням до усіх процесів глобалізації, оскільки глобалізація, як відомо, здатна сприяти не лише подоланню, а й навпаки – посиленню глобальних викликів. Так само і деструкційний тип глобалістичної свідомості лише частково може співпадати з глобальною свідомістю – тільки в тій частині, де глобалізація посилює світові загрози. Нейтральна ж глобалістична свідомість майже повністю не співпадає з глобальною свідомістю, за виключенням ставлення до вкрай обмеженого кола глобалізаційних процесів, які не впливають на глобальні проблеми. Таким чином, приходимо до висновку, що глобальна і глобалістична свідомість є різними поняттями, які нерідко вступають у суперечність між собою [139].

Поруч із глобальною свідомістю виділяється поняття планетарної свідомості, що, як зазначає Є. Зеленов, передбачає розвиток відчуття єдності свого життя з життям планетарним, формування розуміння того, що кожна особистість є носієм культурної спадщини та цивілізаційної енергії всіх людських цивілізацій; розуміння людьми усі наслідків своїх дій у масштабі всієї планети і прийняття виважених рішень, враховуючи планетарні потреби, керуючись системою загальнолюдських цінностей [88].

Згідно з поглядами Д. Беттельгейзе, планетарна свідомість характеризується здатністю до осмислення світу в якості єдиної планетарної спільноти та передбачає вибір культурних стратегій не в інтересах тих чи інших груп і корпорацій, а в інтересах всього людства [24].

Глобалістична свідомість відрізняється від планетарної тим, що охоплює відображення не всіх культурних стратегій і глобальних рішень, а лише глобальних проблем, тобто є вузьчим поняттям. До того ж, якщо планетарна свідомість характеризується виключно позитивним ставленням до прийняття глобальних відповідальних рішень, зокрема тих, що сприяють розв'язанню проблем глобального розвитку, то глобалістична свідомість охоплює різнопланове (позитивне, негативне, байдуже) ставлення

суспільства до необхідності вирішення глобальних проблем і, як зазначено вище, поділяється на три основні типи (гуманізаційний, деструкційний та нейтральний), лише одному з яких властиве усвідомлення необхідності ефективного розв'язання проблем світового рівня.

Зважаючи на існуючий характер відмежування глобалістичної свідомості від наведених політико-культурних явищ, її особливу значущість у контексті вироблення світової глобалістичної політики, пропонуємо виділити такі основні наукові підходи до розуміння сутності глобалістичної свідомості:

1) глобалізаційний, в межах якого глобалістична свідомість ототожнюється з глобальною свідомістю, розглядається як наслідок глобалізаційних тенденцій, що складає головний зміст ідеології глобалізації, в основі якої лежать принципи лібералізму;

2) прогресистський, що передбачає аналіз глобалістичної свідомості в якості вищого рівня суспільної свідомості, ознакою якого є прагнення до забезпечення гармонійного розвитку людства;

3) об'єктивістський, за яким глобалістична свідомість є формою суспільної свідомості, що включає в себе знання, уявлення, погляди, оцінки, установки, у формі яких відбувається опосередковане відображення глобальних проблем сучасності.

Виходячи з того, що між глобальною, планетарною і глобалістичною свідомістю існують суттєві відмінності, а об'єктивний аналіз останньої, як будь-якого політологічного явища, передбачає всебічне вивчення її як позитивних, так і негативних якостей, приходимо до висновку, що розгляд глобалістичної свідомості доцільно здійснювати в межах об'єктивістського підходу, що більш чітко визначає її сутність, дозволяє ґрунтовно дослідити її типологію, особливості формування, шляхи вдосконалення. Згідно зазначеного підходу, глобалістична свідомість аналізується у контексті її значного впливу на трансформацію політичної культури людства,

формування та політичну боротьбу за реалізацію політичних вимог до суб'єктів світової політики щодо розв'язання глобальних проблем.

Глобалістична свідомість є специфічною формою суспільної свідомості, що становить ступінь інтересу до глобальних проблем людства, рівень знань, уявлень, цінностей, емоцій, переконань стосовно значення, змісту, особливостей світових викликів, людської діяльності, яка здійснюється з метою їхнього подолання, усвідомлення оптимальних способів розв'язання загальнопланетарних проблем, необхідності політичної участі у їх вирішенні шляхом здійснення дієвого впливу на глобалістичну політику, суб'єктивної готовності до такої участі, а також рівень розвитку глобалістичної самосвідомості. Основними об'єктами глобалістичної свідомості виступають глобальні проблеми сучасності, шляхи їх вирішення та глобалістична політика.

Глобалістична свідомість займає важливе місце в структурі соціальної свідомості, виконує відповідальну роль у розвитку глобальних відносин, визначенні стратегічних напрямків цивілізаційного поступу, стає однією з основних причин змін і трансформацій існуючого несправедливого світового порядку. Безсумнівно, визначальний вплив глобалістичної свідомості населення планети на сучасний стан справ у світі, майбутню долю всього людства підкреслює доцільність детального наукового аналізу цього складного політологічного феномену як окремого явища з чітко визначеними об'єктивними межами і властивими лише йому унікальними якостями. Адже, саме глобалістична свідомість, що відображає винятково загальносвітові проблеми, здійснює найбільш відчутний вплив як на загострення, так і на подолання найбільших глобальних загроз сучасності.

За аналогією з політичною свідомістю цілком обґрунтованим видається виокремлення таких рівнів глобалістичної свідомості як індивідуальний, груповий і суспільний [210, с. 219–220]. Враховуючи специфіку глобалістичної форми суспільної свідомості, її спрямованість на відображення глобальних загроз, проблем у сфері міжнародних відносин, до

цього переліку варто додати регіональний (міждержавний) та планетарний рівні глобалістичної свідомості. У цьому контексті високою актуальністю відрізняється дослідження сучасних особливостей глобалістичної свідомості її основних суб'єктів: індивідів, соціальних груп, суспільств, населення регіонів планети та людства в цілому.

Об'єктивний аналіз глобалістичної свідомості людства потребує наукового дослідження сучасних особливостей глобалістичного виховання, під яким слід розуміти цілеспрямовану діяльність, що здійснюється з метою гуманізації глобалістичної свідомості – формування глобалістичної свідомості гуманізаційного типу. Не можна не враховувати важливості вивчення глобалістичної соціалізації як процесу засвоєння суспільних знань, цінностей, переконань відносно глобальної проблематики, становлення глобалістичної свідомості, її пізнавальних, ціннісних, емоційних, мотиваційно-вольових, самоаналітичних особливостей.

Інститути глобалістичної соціалізації необхідно розглядати як соціальні інститути, що здійснюють цілеспрямований вплив на формування глобалістичної свідомості суспільства. Найбільш впливовими інститутами глобалістичної, так само як і політичної соціалізації є сім'я, ЗМІ, навчальні заклади, органи державної влади, політичні партії та громадські об'єднання [205, с. 619; 221, с. 463].

Одними з найефективніших серед них є засоби масової інформації, що включають в себе періодичні друковані видання та інші форми розповсюдження інформації, спрямовані на охоплення необмеженого кола осіб, соціальних груп, держав з метою оперативного інформування їх про події і явища у світі, конкретній країні, певному регіоні, а також на виконання спеціальних соціальних функцій [205, с. 217]. Становлення інформаційного простору тісно пов'язане з розвитком культурної індустрії як сукупності організацій, що беруть участь у виробництві популярної культури: теле-, радіопродукції, книг, періодичних видань, популярної музики тощо [229, с. 186].

Не менш важливу роль у процесі формування глобалістичної свідомості відіграють заклади освіти та органи державної влади. Термін «освіта» прийнято розуміти як соціальний інститут, що виконує функції підготовки і включення індивіда у різноманітні сфери суспільної життєдіяльності, залучення його до культури певної системи суспільства [235, с. 274]. Органи державної влади є колегіальними та одноособовими органами, наділеними юридично визначеними державно-владними повноваженнями та необхідними засобами для здійснення функцій і завдань держави [205, с. 430].

Не можна недооцінювати значення впливу на становлення глобалістичної свідомості з боку політичних партій і громадських об'єднань. Політична партія – це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян-прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах [85]. Громадські об'єднання являють собою добровільні об'єднання фізичних та юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема, економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів [84].

Серед громадських об'єднань найбільшою довірою в суспільстві, як правило, користуються релігійні організації та професійні спілки. Релігійні організації є організаціями, утвореними з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру [205, с. 565]. Під професійними спілками прийнято розуміти добровільні неприбуткові громадські організації, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної трудової діяльності чи навчання [86].

Грунтовне наукове вивчення сутності, особливостей, механізму формування глобалістичної свідомості населення вимагає раціонального визначення методології її дослідження, застосування методів аналізу

глобальних тенденцій і явищ, що забезпечують цілісність, об'єктивність, послідовність опрацювання об'єкту дисертаційної роботи.

Термін «методологія» (від грецького «metodos» – шлях, спосіб та «logos» – вчення, наука) етимологічно означає вчення про методи, певну сферу наукових знань про методи пізнання дійсності. У сучасному трактуванні під науковою методологією слід розуміти систему принципів розробки і використання методів не лише пізнання оточуючого світу, а й його практичного перетворення, змін суспільних реалій у процесі практичної людської життєдіяльності, що здійснюється з певною метою у відповідності до інтересів певної частини людства або людства в цілому [66, с. 67–68; 251, с. 355–362].

Одним з методологічних підходів наукового осмислення дійсності є діалектичний підхід, що передбачає дотримання логічної послідовності, становлення теоретичного підґрунтя раціонального вибору напрямків пізнавальної діяльності. Складно переоцінити вплив діалектики на досягнення об'єктивності в наданні оцінок всьому тому, що відбивається людською свідомістю, адже основою діалектичного пізнання є досвід і факти, критерієм же істинності теорії визнається виключно практика, що дозволяє точно визначити ступінь верифікації теоретичних напрацювань [271, с. 58].

У відповідності до діалектичного підходу дослідження глобалістичної свідомості людства має здійснюватися з урахуванням її постійних змін, існуючих глобальних протиріч, що можуть виникати між глобалістичною свідомістю, політичною культурою, практичними проявами сучасних світових проблем, глобальною дійсністю в цілому. Під впливом цих суперечностей відбувається формування характеру основних тенденцій глобального людського розвитку, становлення політичної культури населення світу, загострення чи розв'язання цивілізаційних проблем глобального рівня [124].

Застосування діалектичного підходу при вивченні глобалістичної свідомості створює необхідні передумови для визначення причин, сутності, практичних наслідків посилення світових викликів для всього людства, цілісності, взаємопов'язаності глобальних процесів, чинників формування інтересу, ставлення людей до світових загроз, суспільних прагнень до збору інформації про глобальні проблеми, її обробку, формування відповідних висновків, настанов щодо участі чи неучасті у подоланні планетарних проявів несправедливості.

Наукове дослідження характеру людського ставлення до глобальних тенденцій вимагає усвідомлення їх неоднорідності, глибокого аналізу усіх можливих точок зору відносно трансформації глобалістичної свідомості як чинника перетворень планетарних політико-культурних відносин. Здійснення такого аналізу передбачає обов'язкове врахування усіх існуючих особливостей взаємовпливу світових процесів, що здатні формуватися під впливом різноманітних змістовно віддалених між собою чинників та відповідно призводити до різних глобальних наслідків [13].

Згідно принципу методологічного плюралізму, жоден з методологічних підходів не в змозі забезпечити цілісний аналіз чинників і особливостей розвитку глобалістичної свідомості народів світу, її впливу на сучасні зміни світової політичної культури. Об'єктивне усвідомлення світових відносин може бути досягнуто виключно завдяки використанню системи різноманітних методів, принципів і трактувань [13].

Важливу роль у здійсненні аналізу глобалістичної свідомості відіграє використання системного підходу, що розглядає політичні явища в якості системних утворень тісно взаємопов'язаних структурних компонентів. В основі системного підходу лежить дослідження цілісності, структурованості кожного системного об'єкта, розуміння системи як органічної єдності компонентів загальної структури. Розуміння специфіки системних взаємозв'язків глобалістичної свідомості з політичною культурою й політичною системою відкриває можливості для повноцінного аналізу

світових політичних процесів, глобальних проблем, об'єктивного оцінювання людської діяльності, що здійснюється для їх вирішення, вироблення стратегічних напрямків підвищення ефективності світової політики [7; 13; 80, с. 10–29; 211, с. 40–41; 221, с. 21; 272; 355].

В межах системного підходу глобалістична свідомість розглядається у якості складного утворення, що складається з багатьох структурних елементів і підсистем. Системний підхід потребує детального вивчення системи понять, що входять до складу глобалістичної свідомості людства, таких як її пізнавальна, оціночна, емоційна, мотиваційно-вольова та інші сфери, ступінь розвитку яких відповідає існуючому глобальному рівню цивілізаційного поступу [211, с. 40].

Використання системи наукових методів дає можливість здійснити розгорнутий багатоаспектний аналіз різних сторін досліджуваного об'єкта, суттєво підвищити об'єктивність результатів дослідження, наукову цінність сформульованих висновків. Формування системи глобальних відносин відбувається під значним впливом політики, екології, економіки, соціальної сфери, суспільної моралі, культури, ідеології тощо. Відтак, усестороннє вивчення глобалістичної свідомості людства, її складових частин, особливостей, механізму розвитку є неможливим без аналізу відповідних досягнень різних наукових напрямів. Таким чином, у контексті аналізу глобалістичної свідомості існує висока актуальність застосування міждисциплінарного підходу, на основі використання якого в межах дисертації проаналізовано різнопланові сфери сучасних світових тенденцій, розроблена типологія глобалістичної свідомості залежно від ставлення до різних видів глобальних проблем, особливості її політичних, природоохоронних, воєнних, економічних, демографічних та інших трансформацій [13].

Із використанням системного підходу тісно пов'язаний структурно-функціональний підхід, в основі якого лежить виокремлення структурних компонентів системних явищ, визначення специфіки їх функцій у відповідній

системі [211, с. 39–40; 271, с. 63]. Зазначений підхід дозволяє ґрунтовно дослідити структуру глобалістичної свідомості, функціональну роль кожного з її компонентів, загальні, спеціальні функції, структурно-функціональну взаємодію з політичною культурою, зокрема, в контексті сучасних глобальних змін і перетворень. В межах структурно-функціонального підходу глобалістична свідомість розглядається як функціональна система, гармонійна взаємодія пізнавальних, оціночних, емоційних, мотиваційних та самоаналітичних структурних елементів якої здатна забезпечувати подолання проблем глобального розвитку, становлення справедливого світового порядку.

Наведений методологічний підхід є фундаментом для аналізу змісту глобалістичної свідомості як соціального явища, тісно пов'язаного з розвитком людської творчості, що здійснює вагомий вплив на формування глобального мислення. У цьому контексті глобалістична свідомість є результатом психологічного розвитку й діяльності як самої людини, так і оточуючого соціалізаційного простору, адже людська діяльність відбувається в межах певного культурного середовища, основні риси якого є важливими чинниками формування суспільного ставлення до глобальної проблематики [80, с. 10–29].

Згідно зі структурно-функціональним підходом до аналізу глобальних відносин, глобалістична свідомість продукує складні глобальні функціональні взаємодії, в результаті яких відбувається формування моделей суспільно-політичної діяльності, необхідних для розв'язання проблем світового масштабу. Таким чином, функціональне трактування сутності глобалістичної свідомості створює відповідне підґрунтя для дослідження особливостей її взаємозв'язків з політичною культурою та іншими політико-культурними утвореннями.

Не менш важливим з точки зору дослідження глобального мислення є аксіологічний або ціннісний підхід, який передбачає здійснення філософського аналізу ціннісних аспектів глобалістичної свідомості,

категорій людяності, гуманності, справедливості, зосереджує увагу на виробленні еталонного зразка глобального устрою, заснованого на врахуванні інтересів і потреб кожної людини, способів його втілення в життя відповідно до розвитку аксіологічного наповнення політичних поглядів людства [221, с. 21].

У цьому розумінні глобалістична свідомість є складною системою цінностей відносно формування стратегії глобального людського поступу, що вироблені в умовах певного соціального середовища та відображають рівень розвитку існуючих соціальних якостей політичних систем у їх загальнопланетарній взаємодії. Глобалістична свідомість включає в себе весь набір політичних, екологічних, соціальних та багатьох інших цінностей, які існують у сфері глобальних загроз, що відрізняє її від інших близьких за змістом політологічних категорій. Такі цінності поряд із глобальними інтересами складають мотиваційну основу глобалістичної свідомості, що визначає основні напрямки формування суспільного ставлення до глобальних проблем, їх значення, актуальності, способів розв'язання. Саме особливості ціннісного ставлення людей до світових викликів лягли в основу розробки оціночної сфери глобалістичної свідомості, детального визначення характерних рис кожного із запропонованих видів оцінювання глобальних проблем.

Аксіологічний характер глобалістичної свідомості значною мірою визначається під впливом єдності та водночас протистояння індивідуальних, групових, національних та глобальних цінностей, на основі яких формуються відповідні пріоритети національної та світової політики. Найбільш відчутно подібне ціннісне протистояння виявляється у розвинених державах, громадяни яких опиняються перед вибором: надавати допомогу країнам, що розвиваються, для забезпечення подолання глобальних економічних диспропорцій, переведення світового економічного розвитку у русло людяності і справедливості, або зосередитися на розвитку національної

економіки, ігноруючи інтереси переважної більшості країн, що потребують підтримки.

Ціннісний підхід визначає культурні, моральні, духовні якості глобалістичної свідомості, характеризує її як міру людяності суспільства та спрямований на досягнення балансу між різного роду цінностями, результатом якого має стати розуміння усіма народами необхідності дієвої гуманізації системи глобальних політичних, економічних, гуманітарних та інших відносин.

Об'єктивне вивчення глобалістичної свідомості потребує застосування політико-антропологічного та політико-культурного методолгічних підходів, які є визначальними у контексті дослідження сутнісного значення глобалістичної свідомості для подальших демократизаційних змін у політичному житті окремих суспільств та людства загалом. Використання у дисертації політико-антропологічного підходу спрямоване на дослідження людини як головного суб'єкта глобалістичної свідомості, політичної культури, політична участь та політична діяльність якого формуються під впливом особистісних політичних цінностей, знань, емоцій, почуттів, переконань, прагнень, що визначають його ставлення до глобалістичної політики як засобу подолання глобальних небезпек.

Застосування політико-культурного підходу знаходить відображення у площині аналізу соціокультурного та політико-культурного виміру глобалістичної свідомості, її тісної взаємодії з політичною культурою людства, сучасних особливостей розвитку політичної культури в Україні та світі, політико-культурних чинників розв'язання світових проблем в умовах глобальних цивілізаційних змін.

Якісний підхід базується на філософському дослідженні свідомості як певного якісного стану суспільства у конкретно-історичних реаліях. Відтак, в межах якісного підходу глобалістичну свідомість слід розглядати як якісний стан людства, що проявляється в існуючому рівні становлення суспільних поглядів, переконань відносно світових проблем, готовності до участі у їх

гуманному вирішенні. Таким чином, якість глобалістичної свідомості людства значною мірою характеризує ефективність глобальної людської діяльності, спрямованої на гуманізацію глобальних відносин, а, отже, і успішність подолання світових загроз.

Рівень розвитку глобалістичної свідомості населення світу визначає стан як глобального політичного порядку в цілому, так і окремих його компонентів: регіонів, країн, народів, суспільних груп, членів суспільства. Відповідно, найбільш чітким критерієм розвиненості глобалістичної свідомості людства може бути стан окремих елементів системи глобального устрою, що в сукупності складають загальну картину стану справ у світі.

Зміст діяльнісного підходу в контексті вивчення глобалістичної свідомості полягає у дослідженні особливостей суспільної діяльності, що відображається на глобальних процесах, ступеня готовності населення до активних дій, необхідних для подолання світових екологічних, воєнно-політичних, соціально-економічних та інших загроз. В межах цього підходу глобалістична свідомість розглядається як особливий вид творчої діяльності, що може бути спрямована на зміни якостей світових відносин.

Відповідно до діяльнісного підходу, розвиток глобалістичної свідомості відбувається в постійному динамічному процесі людської діяльності, під впливом якої формуються знання, цінності, переконання, котрі складають основу суспільного бачення причинно-наслідкових зв'язків тенденційного посилення планетарних викликів людству. За допомогою використання зазначеного підходу у дисертаційній роботі було проаналізовано особливості збору населенням інформації про світові загрози, електоральної підтримки політичних лідерів, які пропонують дієві шляхи гуманізації світового порядку, участь у роботі громадських організацій, мітингах, демонстраціях, інших публічних заходах з метою розв'язання глобальних проблем.

При підготовці дисертаційної роботи широко використовувалися методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції, абстрагування, узагальнення,

методи емпіричних та теоретичних досліджень, спеціальні методи політології. У вивченні глобалістичної свідомості людства застосовано порівняльний метод, в основі якого лежить порівняння явищ та процесів, які мають місце у політичному житті, що, зокрема, дало можливість розробити загальну та спеціальну типологію глобалістичної свідомості, визначити регіональні відмінності й необхідні напрямки її гуманізації.

Активного застосування набув біхевіористський метод, до основних положень якого належить визнання: особистісного виміру політики; психологічних устремлінь та прагнення до влади як визначальних мотивів політичної поведінки; доцільності кількісного вимірювання політичних явищ, що дає можливість застосування методів математичного аналізу під час політологічних наукових пошуків [147, с. 29; 211, с. 40]. Широке застосування біхевіористського методу дозволило здійснити аналіз мотиваційно-вольового, поведінкового аспектів глобалістичної свідомості, вивчити сучасні економічні, демографічні світові тенденції, опрацювати дані соціологічних досліджень особливостей глобалістичної свідомості населення країн світу.

Підготовка дисертаційної роботи здійснена на основні методологічних принципів науковості, об'єктивності, історизму та соціального підходу. Використання принципу науковості передбачає здійснення аналізу причинно-наслідкових зв'язків, перспектив формування глобалістичної свідомості, її взаємодії з політичною культурою людства, впливу на глобалістичну політику. Принцип об'єктивності застосовано у дослідженні глобалістичної свідомості людства в цілому, її структури, функцій, типології, особливостей розвитку як неоднорідних, суперечливих процесів і явищ, що мають широкий спектр як позитивних, так і негативних якостей.

Використання принципу історизму знаходить відображення у дослідженні процесів формування глобалістичної свідомості у конкретно-історичних умовах, виявленні тенденцій, перспектив їх розвитку, зв'язку з попередніми історичними етапами наукових досліджень. Дотримуючись

принципу соціального підходу, в роботі були враховані інтереси країн, регіонів, соціальних груп, представників різних типів глобалістичної свідомості, визначено ступінь їх відповідності спільним інтересам всього людства.

Методологічна основа дисертації розроблена на основі аналізу широкої джерельної бази наукового дослідження, під якою прийнято розуміти сукупність джерел, на котрі спирається наукове пізнання [95]. Джерельна база аналізу глобалістичної свідомості складається з вітчизняних та іноземних літературних джерел, першоджерел наукових праць класиків політичної думки, робіт сучасних провідних дослідників, даних емпіричних досліджень.

Емпірична основа дисертаційної роботи базується на даних Міжнародного Валютного Фонду, статистичних звітах ООН, Державного реєстру виборців України, результатах міжнародних, всеукраїнських соціологічних опитувань, а також соціологічного дослідження, організованого дисертантом.

Серед міжнародних соціологічних опитувань, дані яких були детально проаналізовані у дисертації, слід виділити дослідження, проведені Міжнародною консалтинговою компанією «GlobeScan», Міжнародним науково-дослідним центром «Pew Research Center», Фондом Маршала «Німеччина-США», Соціологічними центрами «Gallup International», «Transatlantic Trends», «WIN», «YouGov», Чиказькою радою з глобальних питань «CCGA».

Використані у дисертації дані всеукраїнських соціологічних опитувань включають в себе результати досліджень, проведених Інститутом соціальної та політичної психології АПН України, Інститутом соціології НАН України, Київським інститутом проблем управління імені Горшеніна, Київським міжнародним інститутом соціології, Соціологічною групою «Рейтинг», Українським центром економічних і політичних досліджень імені О. Разумкова, Українським Інститутом соціальних досліджень імені

О. Яременка, Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, Центром «Соціальний моніторинг», іншими соціологічними службами.

На превеликий жаль, ми не маємо технічних, організаційних та фінансових можливостей для проведення власного загальнонаціонального соціологічного опитування в масштабах всієї Української держави, через що наше завдання полягає в організації соціологічного дослідження особливостей глобалістичної свідомості населення одного з типових українських міст. При цьому, поглиблений аналіз існуючого рівня розвитку глобалістичної свідомості більшості як громадян України, так і населення інших країн може відбуватися з урахуванням результатів проведеного нами опитування.

З метою здійснення наукового аналізу особливостей глобалістичної свідомості українського суспільства на прикладі одного з середньостатистичних, за кількістю та політичними симпатіями мешканців, міст України нами організовано усне вуличне соціологічне опитування «Сучасні глобальні виклики в оцінках населення м. Кропивницького». Вказане місто є обласним центром Кіровоградської області, на території якої розташовується географічний центр України, відтак територіально дослідження охоплювало мешканців центральної частини держави, погляди яких щодо загальної суспільно-політичної проблематики є наближеними до середньостатистичних у всеукраїнському масштабі.

Опитування у зазначеному обласному центрі проводилося 5–6 листопада 2016 р. у два етапи, в межах кожного з яких було опитано по 320 респондентів віком від 18 років, що становить 0,16% генеральної сукупності дорослого населення міста (197148 осіб) [43; 44]. Анкета першого етапу дослідження, проведеного 5 листопада 2016 р., містила питання, що дозволяли виявити рівень обізнаності респондентів відносно сучасних класифікацій країн світу, особливості ставлення до глобальної ядерної та екологічної політики (додаток А). Другий етап опитування проводився 6 листопада 2016 р. і був спрямований на вивчення соціально-економічної,

гуманітарної складових глобалістичної свідомості, її мотиваційно-вольових характеристик та механізму гуманізації (додаток Б).

При проведенні опитування місто було територіально розділено на 16 приблизно рівних частин, у кожній з яких працював визначений інтерв'юер. Вибірка дослідження будувалася за статтю, віком та освітнім рівнем респондентів. Пропорційно співвідношенню соціальних категорій населення в межах кожного з етапів опитування було опитано: 32 чоловіка віком 18–30 р. з вищою освітою; 16 чоловіків віком 18–30 р. без вищої освіти; 32 жінки віком 18–30 р. без вищої освіти; 32 чоловіка віком 31–45 р. з вищою освітою; 32 жінки віком 31–45 р. з вищою освітою; 32 чоловіка віком 46–60 р. без вищої освіти; 16 жінок віком 46–60 р. з вищою освітою; 16 жінок віком 46–60 р. без вищої освіти; 16 чоловіків старше 60 р. з вищою освітою; 32 чоловіка старше 60 р. без вищої освіти; 32 жінки старше 60 р. з вищою освітою та 32 жінки старше 60 р. без вищої освіти. Всього опитано 160 чоловік, 160 жінок, 80 респондентів віком 18–30 р., 64 – у віці 31–45 р., 64 – віком 46–60 р., 112 – старших 60 р., 160 респондентів з вищою освітою і 160 – без вищої освіти. Статистична похибка розрахована за допомогою формули визначення середньої помилки без повторень (2.1):

$$\mu = \sqrt{\frac{\sigma^2}{n} * (1 - \frac{n}{N})}, \quad (2.1)$$

де σ^2 – дисперсія генеральна;

n – обсяг вибірки;

N – обсяг сукупності.

Теоретична похибка вибірки не перевищує 0,61%. Статистичні дані проведеного нами соціологічного опитування у формі таблиць містяться у додатках до дисертації і детально проаналізовані у підрозділі 4.3 дисертаційної роботи (додаток В, Г, І, Д, Е, Є).

Використання вищенаведеної джерельної бази, методологічного апарату відкрило можливість цілісного всебічного аналізу сутності, структурних, функціональних характеристик, особливостей формування, основних необхідних напрямків гуманізації глобалістичної свідомості в Україні і світі як чинника трансформації політичної культури людства й дієвого подолання глобальних проблем сучасності.

2.2. Структурно-функціональна взаємодія глобалістичної свідомості та політичної культури

В умовах гострої нестачі науково обґрунтованих політологічних знань щодо теоретичних засад глобалістичної свідомості, важливим аспектом сучасних політико-культурних досліджень постає визначення її структури, функцій, специфіки системного взаємовпливу з відповідними компонентами політичної культури, через яку свідомість отримує відображення у формі політичної поведінки. При визначенні структурних характеристик глобалістичної свідомості не можна забувати про те, що вона є однією з форм суспільної свідомості, пов'язаною стійкими зв'язками зі свідомістю політичною. Відтак, всебічне опрацювання окресленого кола наукових проблем вимагає дослідження схожих, близьких за змістом понять, зокрема, структури й функцій суспільної і політичної свідомостей як одних з найбільш дієвих чинників людського розвитку.

Серед вчених, на жаль, не існує єдності щодо структури суспільної свідомості. Між тим, аналізуючи структурні характеристики свідомості, не можна не враховувати всього багатства наукових напрацювань щодо їх трактування. Як відмічає А. Петровський, до складу свідомості належать: знання про оточуючу дійсність, відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, цілепокладання, уява, почуття, в яких відображаються об'єктивні, зокрема, суспільні відносини [193, с. 61–64]. Згідно з поглядами В. Андрющенка, Л. Губерського та І. Надольного, в структурі свідомості виділяються:

пізнавальна, емоційна, мотиваційно-вольова сфери та самосвідомість [250, с. 153]. Л. Сморгз звертає увагу на існування оціночної складової свідомості, до основних структурних елементів свідомості відносить знання, оцінки, відношення та почуття [227, с. 202]. В. Ільїн та Ю. Кулагін під основними складовими свідомості розуміють самосвідомість, емоції, почуття, знання, волю і пам'ять [92, с. 146].

Не дивлячись на широке розмаїття трактувань структури свідомості, спільним у цих баченнях є визнання інформаційно-психологічного відображення підсистемами свідомості навколишнього світу з його особливостями, існуючими проблемами та протиріччями. Кожний з елементів структури свідомості функціонально відповідає за певний аспект такого відображення: теоретичний, оцінюючий, чуттєвий, мотиваційний, самоаналітичний та інші.

З аналізу наведених поглядів вчених випливає, що у структурі суспільної свідомості виокремлюються її наступні основні складові частини: пізнавальна, що охоплює теоретичні і практичні знання, мислення, уяву і пам'ять; оціночна, до якої належать оцінки, ідеали й відношення; емоційна, що являє собою емоції і почуття; мотиваційно-вольова, яка складається з мотивів, інтересів, потреб суб'єкта в єдності зі здібностями у досягненні цілей; а також самосвідомість як здатність пізнавати власну свідомість, здійснювати самооцінку, самоконтроль, аналіз своїх знань, думок, інтересів, ідеалів, мотивів, вчинків тощо [92, с. 146; 116; 193, с. 61–64; 199, с. 304; 227, с. 202; 250, с. 153].

Існують різні варіації визначення структури політичної свідомості. Ф. Кирилюк, М. Обушний і М. Хилько до структури політичної свідомості цілком логічно включають політичну психологію (емпіричну і буденну політичні свідомості) та політичну ідеологію (теоретичну і наукову політичні свідомості) [211, с. 255].

Д. Ольшанський, аналізуючи психологічну природу політичної свідомості, виділяє у її структурі два основні блоки компонентів:

мотиваційний, що включає в себе політичні потреби, цінності, установки, почуття та емоції, а також пізнавальний блок, до складу якого входять знання, погляди, судження, загальна інформованість, інтерес до політики й переконання. Дослідник виділяє такі функціональні форми політичної свідомості як політичні знання, оцінки та переконання. Схожу позицію займає О. Бабкіна, яка до структурних елементів індивідуальної політичної свідомості достатньо обґрунтовано відносить політичні знання, оцінки та настанови [187, с. 65–66; 210, с. 221].

Ю. Шемшученко, В. Бабкін і В. Горбатенко виділяють у структурі політичної свідомості такі аспекти, як політико-психологічний (почуття, настрої, наміри, мотиви, установки, переконання, воля та ін.), політико-ідеологічний (цінності, ідеали, ідеї, доктрини, концепції, погляди, теорії) та політико-дійовий (свідомість консервативна, ліберальна, реформістська, радикальна тощо) [205, с. 511].

Виходячи з аналізу перелічених поглядів та враховуючи те, що структура політичної свідомості є підсистемою структури більш загальної суспільної свідомості, приходимо до висновку щодо існування таких основних структурних компонентів політичної свідомості, як: політичні знання і уявлення; політичні оцінки, ідеали, погляди, політичні переконання і настанови; емоції і почуття відносно політичного життя; політичні мотиви, інтереси, політична воля; а також політична самосвідомість як здатність аналізувати власну політичну свідомість.

Цілком логічним є твердження, що структура глобалістичної свідомості як однієї з форм суспільної свідомості є специфічним продовженням структурних елементів останньої. Враховуючи змістовну близькість, тісну взаємопов'язаність і пересікальність по багатьох аспектах глобалістичної свідомості з суспільною свідомістю, її політичною формою, визначення структури глобалістичної свідомості може відбуватися за аналогією зі структурними ознаками свідомостей суспільної і політичної.

Загалом, у структурі глобалістичної свідомості доцільно виділити глобалістичну психологію та глобалістичну ідеологію. Глобалістична психологія ґрунтується на переважно емоційному оцінюванні безпосереднього життєвого досвіду у площині глобальної проблематики. Глобалістична ідеологія включає в себе ідеї та погляди стосовно світових викликів, що здобуті в результаті відповідних наукових досліджень та дають можливість об'єктивно проаналізувати причини, закономірності трансформацій і шляхи вирішення загальнопланетарних проблем.

Аналогічно структурним компонентам суспільної свідомості у структурі глобалістичної свідомості слід виокремити пізнавальну, оціночну, емоційну, мотиваційно-вольову сфери та глобалістичну самосвідомість. До пізнавальної сфери глобалістичної свідомості належать знання і уявлення щодо сутності, причин, особливостей, тенденцій трансформації глобальних проблем сучасності, реальних загроз їх вчасної невирішеності, можливих способів розв'язання, а також діяльності людства, що вже сьогодні здійснюється для пом'якшення та подолання проблем світового розвитку. Відображаючи ступінь інформованості суспільства щодо глобальних проблем, пізнавальна сфера може включати в себе практичні та теоретичні знання стосовно самої глобалістичної свідомості, її змісту, типології як основи для ефективного порівняльного аналізу й удосконалення власних глобалістичних цінностей і поглядів, становлення глобального бачення світу з усіма його внутрішніми складнощами і протиріччями. Адже, інформованість суспільства щодо ознак існуючих типів глобалістичної свідомості, об'єктивних переваг і недоліків кожного з них дозволяє здійснити чітке порівняння можливих варіантів формування ставлення до найбільших світових загроз, прогнозування їх майбутніх наслідків для певного суспільства та людства в цілому.

Доцільно виділити нульовий, практичний, популярний та теоретичний рівні обізнаності щодо глобальних проблем. Нульовий рівень є найнижчим, найпримітивнішим і характеризується відсутністю будь-яких знань щодо

сучасних глобальних загроз. Подібна некомпетентність відносно навіть загальновідомих даних про світові процеси унеможливорює їх бодай елементарний, найпростіший аналіз, позбавляє змоги вироблення адекватного світобачення, здійснення хоча б найменшого впливу на гармонізацію системи глобальних відносин.

Практичний (низький) рівень передбачає поверхневу, вкрай обмежену інформованість щодо існуючих практичних наслідків глобальних проблем, що здебільшого досягається шляхом ознайомлення з ними в процесі практичної життєдіяльності. Повсякденне стикання з проблемами бідності, екологічної кризи, воєнними конфліктами, відчуття безпосереднього відображення цих глобальних проблем на умовах власного життя створює підстави для зацікавленості у, частіше за все, поверхневому вивченні можливостей їх вирішення.

Популярному (середньому) рівню характерна наявність неповної, фрагментарної інформації щодо причин появи та посилення глобальних викликів, прогнозів щодо їх трансформації у майбутньому, загальновідомих способів їх нівелювання. Засвоєння цих знань, як правило, відбувається в результаті перегляду популярних передач, фільмів, новин різних видів засобів масової інформації, дотичного ознайомлення під час навчання у освітніх закладах, спостережень за волонтерською діяльністю громадських організацій відповідного спрямування, особистої участі у їх роботі та ін. Популярний рівень інформованості викликає занепокоєння ситуацією у світі, дозволяє здійснити аналіз широко розповсюджених в суспільному просторі даних відносно глобальних загроз, сприйняти суспільне бачення щодо необхідності вирівнювання світових процесів, зробити певний внесок у їх гуманізацію.

Теоретичний є найвищим рівнем інформованості, який відрізняється оволодінням глибокими теоретичними знаннями щодо необхідних напрямків коригування та підвищення ефективності боротьби людства з глобальними загрозами, поняття, структури та типології глобалістичної свідомості.

Досягнення теоретичного рівня може здійснюватися шляхом системної аналітичної діяльності, методичного аналізу стану наукової розробки глобальних проблем, особливостей їх відображення у глобалістичній свідомості населення, сучасних світових статистичних, соціологічних даних щодо глобальних тенденцій, внесених вченими пропозицій щодо їх гармонізації. На цій основі формується власне аналітичне бачення ефективних способів вирішення загальнопланетарних загроз, що відкриває можливості для найбільш дієвого впливу на процеси світового розвитку.

У цьому контексті існує необхідність створення умов для системного масового поширення, напрацьованих провідними науковцями, об'єктивних теоретичних знань про можливі шляхи подолання глобальних викликів, що може здійснюватися через ЗМІ, заклади освіти, культури, об'єднання громадян, інші інститути соціалізації. Адже, надання об'єктивним теоретичним знанням масового характеру є запорукою правдивого інформування населення щодо глобальних проблем.

Здійснення аналізу існуючих тенденцій глобального розвитку, їх наслідків, загроз, розробку відповідних прогнозів подальшої трансформації глобальних протиріч охоплює оціночна сфера глобалістичної свідомості, що включає в себе систему цінностей і переконань стосовно стратегічних підходів до розв'язання глобальної проблематики. До таких цінностей належить співвідношення філософських категорій справедливого і несправедливого, пріоритетність чи пригніченість людяності, гуманності, усвідомлене домінування егоїзму чи піклування про оточуючий світ.

Ціннісний фундамент глобалістичної свідомості виступає стрижнем для становлення загального бачення еталонної моделі світового порядку, формування відповідних оцінок і переконань щодо значення, необхідності і дієвості тих чи інших способів вирішення глобальних проблем, виокремлення з них найбільш оптимального, дієвого і конструктивного. На цій основі відбувається оцінювання справедливості, повноти й ефективності практичної діяльності людства, спрямованої на розв'язання планетарних

проблем, її порівняння з бажаними варіантами такої діяльності, формування переконаності щодо необхідних напрямків її вдосконалення задля коригування процесів світового розвитку в руслі пропорційності і гуманізації.

Слід виділити наступні види оцінювання глобальних проблем: поверхневий, егоїстичний та гуманістичний. Поверхневому виду оцінювання характерне поверхнєве, обмежене, хибне уявлення щодо небезпечності існування глобальних проблем, суб'єктивне недооцінювання значення сучасних світових загроз, руйнівних наслідків їх можливого посилення в майбутньому. Більшість проблем глобального розвитку оцінюються такими, що не несуть серйозної небезпеки для людства і відповідно не потребують активного втручання у їх врегулювання. Надання занижених оцінок небезпечності загальносвітових процесів унеможливорює вироблення адекватних підходів щодо забезпечення їх гармонізації і пропорційного розвитку.

Егоїстичний вид оцінювання передбачає усвідомлення реального значення глобальних проблем, широкого кола проявів їх негативного впливу на сучасний стан довкілля, якість життя населення, воєнну, продовольчу, економічну та іншу світову безпеку. Разом з тим, при виборі шляхів подолання глобальних загроз пріоритет надається власним егоїстичним потребам та інтересам, нехтуючи справедливими вимогами більшої частини людства. Егоїстичний вид оцінювання глобальних проблем найчастіше знаходить суспільне поширення у розвинених державах, які здійснюють домінуючий вплив на більшість економічно слабких, залежних країн, використовуючи їх ресурсний, трудовий та інший потенціал у полі своїх національних зацікавлень. Частина глобальних економічних проблем, на зразок вкрай нерівномірного розподілу світового багатства серед народів, суспільних класів, найбагатші сім'ї планети взагалі не визнають такими, що потребують розв'язання. Внаслідок широкого розповсюдження зазначеного виду оцінювання серед населення світу людство виявляється нездатним

ефективно розв'язувати глобальні проблеми з рівнозначним, збалансованим урахуванням інтересів усіх країн, суспільних груп, що призводить до значного загострення основних глобальних протиріч.

Гуманістичний вид оцінювання характеризується здійсненням об'єктивних оцінок значення всього розмаїття проблем глобального розвитку, визнанням необхідності їх вирішення у відповідності до гуманістичних цінностей людяності і справедливості. Переважання зазначених цінностей у глобалістичній свідомості забезпечує прагнення до гармонізації відносин між людьми на глобальному рівні, становлення справедливої системи глобальної координації, світового поширення досягнень сучасної цивілізації, запозичення усіма народами прогресивного модернізаційного досвіду, глобального пропорційного розподілу матеріальних і культурних цінностей. Домінування такого типу оцінювання глобальних проблем у свідомості людства виступає фундаментом для гуманістичного зростання людських якостей, відновлення нормального стану світової екосистеми, дієвого подолання світових диспропорцій, уникнення проявів воєнного та іншого насильства, створення належних умов для життя людини на всій планеті.

Емоційна сфера глобалістичної свідомості є найширшою і складається з емоцій та почуттів, що виникають під час засвоєння, осмислення, оцінювання інформації про глобальні проблеми людства, їх особливості, тенденції і перспективи загострення чи розв'язання. До основних чуттєво-емоційних компонентів глобалістичної свідомості відносяться відповідні здивування, сум, страждання, співчуття, відраза, сором, гнів, страх і тривога, зневага, ворожість, радість, почуття справедливості, любові до планети і людства тощо.

Одним з видів глобалістичних емоцій є здивування, що виникає в результаті оволодіння знаннями щодо гостроти існуючих глобальних проблем, приголомшливих статистичних даних динаміки глобальних процесів на зразок світових показників дитячої чи жіночої смертності,

поширення голоду, жертв воєнних дій, терактів, наслідків екологічної шкоди, нанесеної людством навколишньому природному середовищу, різкої нерівномірності розподілу світового багатства та інше. В ході здивування активізуються процеси концентрації уваги на глобальних диспропорціях, їх значенні, можливих майбутніх загрозах.

Здивування здатне посилювати інтерес до проблем глобального розвитку, викликати сум, засмучення, страждання, зумовлювати появу співчуття до чужих страждань, породжених світовими процесами. Емоційні сум і страждання, спричинені усвідомленням зростаючого негативного впливу сучасних загальносвітових тенденцій на стан планети і життя людини, виступають дієвим мотиваційним фактором розуміння гострої необхідності якнайшвидшого знешкодження основних глобальних небезпек. Наявність чи відсутність співчуття до жертв загострення глобальних проблем є показовим каталізатором людяності як однієї з найважливіших ознак гуманістичної свідомості та цілей гуманістичного виховання. Саме людяність, як прояв співчуття, альтруїзму, потреби допомагати іншим людям, разом з почуттям справедливості, перебуваючи на стику емоційної та оціночної сфер глобалістичної свідомості, лежить в основі її гармонійного розвитку.

Особливу роль у цьому процесі відіграє почуття справедливості, адже причинами переважної більшості глобальних проблем є несправедливість глобального розвитку по відношенню до цілих категорій населення, країн, регіонів, людства в цілому, світової екосистеми. Сам існуючий світовий порядок, в силу наявних вад і диспропорцій, є несправедливим за своєю суттю, що й породжує появу і загострення більшої частини проблем глобального виміру з відповідними катастрофічними наслідками. Це дає підстави стверджувати, що ступінь розвитку почуття справедливості виступає основою вдосконалення і гуманізації глобалістичної свідомості людства. Вказане почуття слід вважати базовим структурним елементом глобалістичної свідомості, через призму якого здійснюється оцінка

справедливості глобальних процесів, формування загального емоційного стану, настроїв, почуттів, власне всієї емоційної сфери.

Реакцією на знайомство з проявами глобальної несправедливості, загарбницькими війнами, бідністю, жахливими екологічними та іншими негативними наслідками глобальних процесів може бути відраза. Відраза є переважно негативним видом глобалістичних емоцій, причиною якої, як правило, виявляється усвідомлення існування глобальних обставин, що вступають у гостре протистояння з ідеологічними та моральними настановами. Під впливом відрази формується критичне суб'єктивне ставлення до принципів функціонування глобальних систем, що генерують посилення руйнівних наслідків розбалансованості світового розвитку, відбувається різкий осуд, надання категорично негативних оцінок існуючого стану глобальних відносин.

Формування відрази може супроводжуватися появою гніву як афективної реакції на усвідомлення несправедливості глобалізованого світу, наявності складних перепон на шляху його гармонізації, приведення у відповідність демократичним принципам соціального розвитку. Гнів, як форма порушення емоційної рівноваги, здатний спричинити виснаження нервової системи, його крайні прояви є шкідливими для загального здоров'я людини і суспільства. Разом з тим, стан відрази і гніву викликає тимчасову активізацію, сплеск емоційних сил, запускає механізм інтенсифікації мозкової активності у напрямку пошуку дієвих шляхів виходу зі складної глобальної ситуації.

Емоційні переживання нерідко породжуються відчуттям сорому, що базується на суб'єктивному оцінюванні своїх дій чи бездіяльності як таких, що негативно впливають на глобальні процеси. Усвідомлення невідповідності своєї поведінки внутрішнім і суспільним переконанням стосовно тактичних та стратегічних підходів до вирішення глобальних проблем може стати причиною самокритики, прагнення до виправлення раніше допущених помилок, самовдосконалення, підвищення активності у

вивченні особливостей глобальних диспропорцій, шляхів їх вирівнювання. Відчуття глобального сорому сприяє посиленню боротьби за досягнення гармонічної єдності людини і природи, утвердження справедливих відносин між людьми на глобальному рівні.

Іншим видом емоцій, що виникають в результаті аналізу сучасних тенденцій посилення світових небезпек, проектування їх подальшого зростання є тривога і страх перед екологічними, соціально-економічними, воєнно-політичними та іншими глобальними загрозами, їх можливими наслідками для майбутнього планети, людства, певного суспільства і кожної людини. Крайні форми тривалого страху здатні спричинити смерть людини. Втім, небезпідставні переживання, тривога і страх виявитися жертвою загальнопланетарних процесів, глобальних втрат, руйнувань, деградації природних умов, низької якості життя, поширення смертельних захворювань є потужним чинником подолання розповсюдженої серед народів світу індиферентності у відношенні до глобальних проблем, формування відповідального ставлення до гуманізації глобальних відносин, готовності до наполегливої боротьби за підвищення ефективності діяльності людства, спрямованої на подолання світових небезпек.

Між тим, зміст базового в цьому контексті напрямку розвитку глобалістичної свідомості має полягати не в тому, щоб налякати людство можливими наслідками його глобальної байдужості, а в об'єктивному інформуванні стосовно тенденцій глобального розвитку, враховуючи суспільні психічно-емоційні особливості як основу для формування самостійних висновків.

Однією з найбільш примітивних й деструктивних глобалістичних емоцій є зневага, що формується на основі відчуття своєї переваги над природою чи певними категоріями людей, наприклад, над мешканцями найбідніших країн з боку заможних громадян розвинених держав. Подібна зневага нерідко стає причиною скорочення обсягів міжнародної допомоги країнам, що розвиваються, посилення диспропорцій глобального

економічного розвитку, поширення бідності, епідемій, екологічних катастроф тощо. Емоційна зневага руйнує підвалини поважного ставлення до навколишнього світу, до всього людства з його проблемами і стражданнями, унеможлиблює пріоритетність загальнолюдських цінностей у здійсненні глобальної координації. Формування зневаги як емоційної риси глобалістичної свідомості людства є вкрай недоцільним і небажаним. Натомість, у контексті глобальної проблематики дедалі більше зростає актуальність виховання поваги як до світу природи, так і до кожної людської особистості.

Поряд зі зневагою неабияку небезпеку мирному співіснуванню людей на планеті становлять емоції ненависті, ворожості, агресивності, що проявляються у прагненні заподіяти певній частині людства шкоду, збитки, страждання, аж до фізичного знищення уявного супротивника. Такі емоції зазвичай стають підґрунтям історично несправедливих воєн, кривавих загарбань, анексій, терористичних актів. Жертвами агресивності людства здебільшого виявляються слабкі у військовому відношенні народи, соціально незахищені верстви населення. Зростання глобальної ворожості тягне за собою деформацію ідеологічних цінностей, посилення мілітаристських течій, перерозподіл матеріальних ресурсів на воєнні потреби, накопичення небезпечних для планети видів зброї, нехтування існуванням багатьох глобальних загроз та самим життям.

За цих умов одним з найважливіших завдань перед людством постає укорінення врівноважених емоцій миролюбності, бажання жити в мирі і злагоді з усіма народами світу. Поряд з національним, державним патріотизмом існує необхідність формування глобального патріотизму як любові до своєї планети, всього людства, що базується на усвідомленні єдності світу, його природної гармонійності, краси, рівності усіх націй, держав і людей. Глобальний патріотизм є одним з найбільш корисних і необхідних видів глобалістичних емоцій, від розвитку якого залежить майбутнє всієї цивілізації. Повноцінний планетарний розвиток потребує

виховання майбутніх поколінь в дусі любові до всього світу, прагненні до його гуманістичного зростання і вдосконалення на основі високих почуттів і позитивних емоцій.

Найбільш позитивною серед широкого спектру глобалістичних емоцій є радість, що виникає на основі відчуття успіху у подоланні глобальних проблем. Ознайомлення з тенденціями до зменшення світових обсягів викидів, шкідливих для озонового екрану, зростання рівня життя у країнах, що розвиваються, розвитку медицини і зниження світових показників смертності, усвідомлення інших визначних досягнень людства у боротьбі з глобальними небезпеками і диспропорціями зумовлює емоційне піднесення, настання радісного настрою. В результаті цього спостерігається посилення впевненості у власних силах, віри у можливість в майбутньому подолати більшість глобальних проблем і негараздів, забезпечити по-справжньому справедливий світовий порядок. Таким чином, емоції радості спроможні істотно впливати на активізацію діяльності людства щодо розв'язання проблем глобального масштабу, зміни рівня ефективності такої діяльності.

Радість сприяє розвитку творчості, появі пристрасті як тривалого почуття, заснованого на натхненному прагненні до вдосконалення системи глобальних відносин. Пристрасть у змаганні за справедливий світовий розвиток при зіткненні зі складними глобальними перешкодами значно посилюється, набуває ознак бурхливого емоційного потоку, що розкриває всю ширину природного потенціалу і життєвих сил людства, необхідних для світової гуманізації. Почуття пристрасті створює підґрунтя для самопожертви, самовідданої, відчайдушної боротьби за втілення в життя ідейних настанов щодо бажаної майбутньої долі планети.

Емоційна сфера глобалістичної свідомості, окрім перелічених, може включати в себе й інші види емоцій та почуттів, їх загальна сукупність забезпечує системність чуттєво-емоційного реагування на процеси, що відбуваються на загальнопланетарному рівні, зміни їх особливостей, причинно-наслідкових зв'язків, напрямків і результатів. Характеристики

емоційного сприйняття глобальної дійсності відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні відповідних мотивацій до врівноваження сучасних глобальних тенденцій.

До мотиваційно-вольової сфери глобалістичної свідомості належить інтерес до глобальних проблем сучасності, мотиви і настанови щодо участі чи неучасті у їх пізнанні і вирішенні, політична воля до такої участі. Зосередження суспільної уваги на проблемах глобального розвитку, як правило, відбувається в результаті отримання емоційно хвилюючої інформації щодо їх негативних наслідків у вигляді екологічних катастроф, жертв воєнних дій, розповсюдження епідемій та ін. По мірі ознайомлення з глобальними диспропорціями, особливостями їх безпосереднього відображення на конкретній країні, нації, людині відбувається зростання інтересу до загальносвітових негараздів, з'являється вмотивоване свідоме прагнення до детального вивчення причинно-наслідкових зв'язків найбільших глобальних загроз [130].

В ході аналізу здобутих глобалістичних знань, вироблення відповідних висновків, формується мотивація, готовність до дій, спрямованих на подолання світових небезпек. Не останню роль у цьому процесі відіграють глобалістичні вольові якості, такі, як ініціативність, рішучість, самостійність та цілеспрямованість.

Спроможність виявляти ініціативу є психологічною основою для вироблення нових ідей, пропозицій, творчих інновацій у площині глобальних взаємодій, забезпечення прогресу у процесі гармонізації світового зростання. Становлення ініціативності мислення є однією з основних передумов всебічного розвитку особистості, збагачення її творчого потенціалу, без чого є неможливим повноцінний світовий гуманітарний поступ. Ініціативність виступає метою суспільного виховання і разом з тим належить до дієвих чинників активізації розвитку глобалістичної свідомості, вдосконалення процесу творчого, наукового пошуку найбільш справедливих форм подолання планетарних загроз.

Рішучість є здатністю вчасно приймати рішення відносно необхідності участі у нейтралізації негативного впливу світових проблем, усуненні основних причин їх появи і загострення. Мляве, індиферентне, нерішуче ставлення до останніх значно гальмує процеси гуманізації розвитку людства, звужує його вплив на вдосконалення системи загальноцивілізаційних відносин. Наявність рішучості належить до обов'язкових умов формування своєчасної готовності до дій, необхідних для нівелювання переважної більшості світових негараздів, широкого спектру їх практичних негативних проявів.

Самостійність, як ознака глобалістичної свідомості, виявляється у критичному ставленні до суспільної думки, до думок оточуючих людей щодо стратегій глобального розвитку. Несамостійне, конформістське вироблення відношення до глобальних процесів є проявом слабкості волі, що позбавляє можливості їх об'єктивного оцінювання, стає нездоланною перепорою на шляху розкриття й використання особистісного аналітичного потенціалу в процесі дослідження глобальних проблем. Адже суспільна думка нерідко виявляється необ'єктивною, помилковою, неправдивою, такою, що відображає глобальну дійсність у викривленій, спотвореній формі. Натомість, самостійне прийняття рішення є основою всебічного вивчення проблем планетарного рівня, врахування їх детальних особливостей, протиріч, здійснення раціонального вибору щодо конструктивних стратегій здолання основних світових небезпек. Лише самостійне формування глобалістичних поглядів здатне забезпечити вибір адекватних, найбільш дієвих підходів до розробки гуманістичної стратегії становлення справедливого світового порядку, готовності до активної участі у процесі її практичної реалізації.

Глобалістична цілеспрямованість є здатністю свідомого зосередження й спрямування життєвих сил і енергії на вирішення глобальних проблем, що охоплює аналіз і визначення найбільш дієвих шляхів їх подолання, формування готовності до тривалої покрокової діяльності з метою

вирівнювання світових диспропорцій. Відсутність чіткого цілепокладання, визначення способів, плану, послідовної етапності досягнення поставленої мети, так само як слабкість зусиль, спрямованих на реалізацію відповідних намічених планів, унеможливорює ефективне розв'язання проблем глобального масштабу. Виключно цілеспрямоване, наполегливе мислення здатне закласти фундамент гармонійного розвитку світу, заснованого на загальнолюдських цінностях людяності і справедливості. Відтак, цілеспрямованість є надважливою ознакою глобалістичної свідомості, конче необхідною для дієвого подолання більшості світових небезпек.

Доцільно виділити первинний, фрагментарний та стійкий рівні розвитку мотиваційно-вольових компонентів глобалістичної свідомості. Первинний рівень передбачає відсутність будь-якого інтересу до проблем глобального розвитку й мотивацій до їх вирішення, що мінімізує вплив на трансформацію світових політичних, економічних та інших систем, значно гальмує процеси гуманізації глобальних людських відносин, істотно нівелює шанси людства на реалізацію справедливої загальнопланетарної стратегії збереження і вдосконалення сучасної цивілізації.

Фрагментарний рівень відрізняється непостійною, періодичною наявністю інтересу до глобальних проблем, хвилеподібною появою мотивації до їх розв'язання, що вступає у залежність від ступеня безпосереднього відображення проявів глобальних негараздів на практичних умовах життя, сприйняття нової інформації про проблемні питання світового розвитку, формування відповідних висновків і настанов. Важливою ознакою фрагментарного рівня розвитку мотиваційної складової глобалістичної свідомості є циклічність її характеру, почергова зміна активної та пасивної фаз готовності до спрямування зусиль на досягнення справедливого глобального поступу. На зміну активній фазі приходить психологічна втомлюваність, пасивність, що з часом по мірі відновлення життєвих сил, ознайомлення з глобальними новинами знову поступається зростанню мотивації до їх гармонізації. Фрагментарному рівню може бути притаманна

яскраво виражена ініціативність, самостійність глобалістичного мислення, втім, нестабільність інших вольових якостей суттєво послаблює прагнення до забезпечення гармонійності загальнопланетарних процесів.

Стійкому рівню розвитку мотиваційно-вольової основи глобалістичної свідомості характерна стійкість інтересу до проблем глобального масштабу, стабільність мотивації до їх вчасного подолання, високий рівень розвитку цілеспрямованості, рішучості, інших глобалістичних вольових якостей, що дозволяє підтримувати постійний стан готовності до активної участі у політичній та іншій боротьбі за становлення справедливого світового порядку. Формування стійкої мотиваційної спрямованості глобалістичної свідомості є важливим завданням сучасного суспільного виховання.

Глобалістична самосвідомість є здатністю аналізувати власні знання, уявлення, оцінки, інтереси, мотиви, настанови, що стосуються глобальних проблем людства, інші структурні компоненти своєї глобалістичної свідомості, здійснювати її загальний аналіз. Вивчення усіх вищеперелічених сфер власної глобалістичної свідомості відбувається через отримання нової інформації щодо глобальних проблем, поняття, структури, функцій, типології глобалістичної свідомості, співставлення отриманих знань зі своїми поглядами, життєвими принципами, цінностями, політичними та іншими переконаннями. В процесі переоцінки власних настанов щодо глобального розвитку спостерігається зміна меж кола глобалістичних інтересів, їх переорієнтація на модерні цілі, розкриття принципово нових горизонтів глобального світобачення.

Залежно від характеру глобальних проблем, виділяються наступні складові глобалістичної свідомості: гуманітарна, екологічна, соціально-економічна та воєнно-політична. Гуманітарна складова глобалістичної свідомості включає в себе відображення глобальних проблем гуманітарного характеру, зокрема, демографічної проблеми, проблем охорони здоров'я, освіти, культури, дотримання прав людини. Екологічна складова відображає

відношення до світової екологічної кризи з усіма її проявами і негативними наслідками як для життя людини, так і всього природного світу.

Воєнно-політична складова глобалістичної свідомості передбачає аналіз глобальних проблем війни і миру, розповсюдження ядерної зброї, поширення тероризму. Соціально-економічна складова охоплює ставлення до світових економічних та соціальних проблем, зокрема, таких, як поширення бідності, голоду, існування диспропорцій глобального економічного розвитку, несправедливий розподіл світового багатства тощо. Рівень розвитку перелічених складових глобалістичної свідомості виступає вагомим чинником формування готовності людства до справедливого вирішення відповідного виду глобальних проблем, забезпечення гармонійного поступу загальносвітових процесів. Більш детальний аналіз основних складових глобалістичної свідомості здійснено у наступних підрозділах дисертаційної роботи згідно з їх тематикою.

Актуальним напрямком дослідження глобалістичної свідомості є її безпосередня структурна взаємодія з політичною культурою як впливовим чинником гуманізації глобальних процесів. Загальновідомо, що до основних структурних елементів політичної культури належать політичні знання, політична ідеологія та психологія, політичний досвід і традиції, політичні інститути, норми, зразки і засоби політичної діяльності. Важливу роль в системі політичної культури, так само як і глобалістичної свідомості, відіграє емоційно-мотиваційний компонент, що складається з політичних переконань, почуттів, настрою, оцінок, переживань тощо. Разом з тим, базові системоутворюючі елементи політичної культури охоплюють лише політичні знання, цінності та переконання [205, с. 507].

Одна з принципових структурних відмінностей між політичною культурою та глобалістичною свідомістю полягає у наявності у структурі політичної культури конкретних зразків політичної поведінки. Глобалістична свідомість включає в себе лише базові компоненти політичної культури, такі як політичні знання, цінності і переконання, але не охоплює чіткі форми

політичної участі та політичної діяльності, що поряд із системоутворюючими компонентами виокремлюються в системі структурних елементів політичної культури. На відміну від політичної культури, глобалістична свідомість може включати в себе лише готовність до певного виду політичної поведінки, покрокового алгоритму дій відносно трансформації глобальних проблем, але не містить у своїй структурі саму політичну поведінку, її зразки і моделі [105].

Не можна не враховувати об'єктні відмінності між досліджуваними поняттями. Якщо об'єкт політичної культури охоплює лише політичне життя людства, політичні проблеми людського розвитку у їх взаємозв'язку з іншими сферами суспільного життя, то глобалістична свідомість включає в себе відображення не лише політичних, а й екологічних, соціально-економічних, демографічних, медичних та багатьох інших глобальних проблем, їх комплексний, всебічний аналіз з позиції різних галузей науки. В цьому контексті об'єкт глобалістичної свідомості є значно ширшим за межі об'єкту політичної культури, що уможливлює цілісне відображення всього розмаїття проблем глобального розвитку.

Політична культура включає в себе набір цінностей, переконань щодо політичних проблем усіх рівнів, починаючи від індивідуальних, групових, суспільних і завершуючи міжнародними, регіональними і глобальними проблемами. Тоді як глобалістична свідомість зосереджується на відображенні виключно проблем глобального масштабу, не охоплюючи усі інші рівні суспільної проблематики. Тобто, за рівнем охоплюваних проблем об'єкт глобалістичної свідомості є значно вужчим за об'єкт політичної культури, що сприяє концентрації уваги на детальному вивченні глобальних проблем, не відволікаючись на інші проблеми нижчих рівнів.

Між тим, глобалістична свідомість перебуває у тісній постійній взаємодії з політичною культурою, спрямовує її розвиток на формування глобалістичної політики. Політичні знання, цінності, переконання щодо стратегій глобального розвитку, які визначають основні напрями політичної

поведінки стосовно світових проблем, формуються під визначальним впливом відповідних структурних елементів глобалістичної свідомості. Їх ідеологічна ідентичність забезпечує цілісність, внутрішню єдність ціннісно-мотиваційного світу особистості, чіткість і структурованість її прагнень до вдосконалення глобалізованого світу.

Не маючи власних суто біхевіористичних структурних елементів, які включали б у себе зразки практичної поведінки, глобалістична свідомість здійснює визначальний вплив на політичну поведінку, пов'язану з глобальними трансформаціями. Саме політична участь і політична діяльність відносно подолання світових загроз є найбільш дієвими формами практичного вираження глобалістичної свідомості. Електоральна поведінка, участь в масових політичних заходах, діяльності політичних партій, громадсько-політичних організацій, орієнтованих на розв'язання глобальних проблем є одними з найбільш розповсюджених практичних проявів впливу глобалістичної свідомості на політичну культуру суспільства.

Підтримка на загальнодержавних виборах переважно тих кандидатів і політичних партій, що відстоюють справедливі підходи до вирішення глобальних проблем, висунення відповідних суспільних вимог до органів політичної влади, організація та проведення масових заходів з метою посилення суспільного впливу на політичні еліти, посилення їх зацікавленості у гуманізації загальносвітових процесів є найбільш дієвими способами утвердження справедливості у відносинах глобального виміру. Зумовлене суспільним політичним тиском, посилення мотивацій керівництва національних урядів до гуманного вирішення глобальних проблем є найбільш надійною запорукою прийняття глобальних політичних рішень щодо перенаправлення необхідних світових ресурсів на ефективне подолання світових негараздів. Лише в такий спосіб розв'язання більшості глобальних проблем виявиться можливим, отримає змогу якісного переходу зі сфери фантастики до дієвої практичної реалізації.

Відтак, ідейні цінності глобалістичної свідомості можуть бути втілені в життя переважно завдяки їх відображенню на особливостях політичної культури, політичної поведінки населення як найбільш дієвих чинників розвитку політичної системи. У свою чергу трансформації політичних систем здійснюють значний вплив на політичні, соціально-економічні, екологічні та інші глобальні процеси, зумовлюють суттєві зміни у бік загострення, послаблення чи подолання різнопланових світових проблем. Таким чином, від рівня розвитку глобалістичної свідомості залежить ідейна спрямованість, активність політичної участі, що здійснюється з метою розв'язання конфліктів глобальних інтересів, здатність людства до їх справедливого врегулювання, забезпечення свого повноцінного гармонійного розвитку.

За допомогою активізації пізнавальних, оціночних, біхевіористичних та інших механізмів політичної культури глобалістична свідомість значно відчутніше впливає на процеси забезпечення воєнної, екологічної, продовольчої та інших видів світової безпеки, ніж будь-які інституційні чинники. Так, у порівнянні з політико-культурними факторами запобігання воєнних дій, інституційні особливості Організації Об'єднаних Націй за рівнем значення для гарантування воєнної безпеки в світі переважно відходять на другий план. Саме через слабкість суспільних миротворчих вимог цієї впливовій міжнародній організації нерідко бракує політичної волі для прийняття відповідальних рішень, необхідних для забезпечення миру і стабільності у багатьох регіонах планети. Не є виключенням з правил і сьогодення російська воєнна агресія щодо України, яка, на превеликий жаль, досі залишається без адекватної реакції з боку ООН.

Одним з показників розвитку політичної культури суспільства є втілення в життя основних принципів свободи і демократії як основи для повноцінної репрезентації інтересів більшості населення, дотримання прав людини, утвердження соціальної держави. Слід відмітити, що від ступеня демократичності суспільства безпосередньо залежить суспільне значення глобалістичної свідомості. Особливо визначальної ваги глобалістична

свідомість набуває у демократичних країнах. У сучасних розвинених демократіях, де органи державної влади формуються за результатами загального, рівного волевиявлення громадян, що забезпечується прозорим і об'єктивним підрахунком голосів, стратегія державної, зокрема, зовнішньої політики вступає у тісну залежність від електоральних поглядів більшості й корегується з урахуванням основних ознак політичної культури й глобалістичної свідомості суспільства.

Завдяки практичній реалізації демократичних принципів більшості, плюралізму, свободи, рівності, контролю громадяни через вільно діючі засоби масової інформації отримують можливість бути об'єктивно поінформованими про особливості державної внутрішньої і зовнішньої політики. В такий спосіб формується певний рівень політичної компетентності, в тому числі у питаннях глобального характеру. Спираючись на таку компетентність, суб'єкти політики через призму основних ознак їх глобалістичної свідомості формують власні оцінки й ставлення до глобальних проблем і, в разі незгоди із стратегічно важливими державними рішеннями, мають змогу шляхом участі у мирних масових заходах чи в будь-який інший не заборонений законом спосіб відкрито вимагати їх коригування чи повного скасування зі значними шансами на успішне задоволення таких вимог. Таким чином, в демократичному суспільстві, де громадяни здійснюють постійний і незалежний контроль за діями органів державної влади, глобалістична свідомість і політична культура, як правило, відіграють вирішальну роль у формуванні основних підходів держави до стратегії участі у розв'язанні глобальних проблем.

Дещо нижчий ступінь впливу на державну глобальну стратегію має глобалістична свідомість у авторитарних чи тоталітарних суспільствах, де громадяни позбавлені як об'єктивної інформації про політичні події, оскільки в авторитарних суспільствах засоби масової інформації частіше за все перебувають під жорстким контролем держави, так і можливості відкритого висловлення незгоди з державними рішеннями без негативних для себе

наслідків на кшталт нанесення тілесних ушкоджень, обмеження волі, звільнення з роботи та інших видів державних покарань. Значення участі громадян у виборчому процесі за таких умов значно послаблюється, що знаходить пояснення у широкому застосуванні прийомів політичного маніпулювання, тенденційній роботі ЗМІ, застосуванні адміністративного ресурсу, фальсифікаціях результатів виборів тощо.

Разом з тим, у державах з авторитарним типом політичного режиму, так само як у будь-яких інших країнах світу, існують альтернативні джерела політичної інформації. Глобальні проблеми, особливо проблеми воєнно-політичного характеру, такі як війни, поширення терактів, що тягнуть за собою людські втрати, додаткові економічні витрати, вкрай негативно відбиваються на умовах життя громадян, тим самим формуючи негативні оцінки війни та інших наслідків світових проблем. В результаті цього суспільні настрої можуть вийти з під контролю ЗМІ, набуваючи ознак, небезпечних для продовження існування режиму, що може призвести до його падіння й втрати таким суспільством рис авторитарності. Власне, війна не є імперативною умовою падіння авторитаризму, демократичні перетворення часто відбуваються в умовах мирного часу під впливом поширення в суспільствах демократичної політичної культури й гуманізаційної глобалістичної свідомості, що характеризується підтримкою принципів і цінностей демократії. Так чи інакше, особливості глобалістичної свідомості населення в авторитарних країнах хоч і меншою мірою, ніж у демократичних державах, але у переважній більшості випадків все ж таки беруться до уваги владною верхівкою.

Надзвичайно актуальним у світлі подолання світових небезпек є вивчення типології глобалістичної свідомості як основи для об'єктивного аналізу можливих варіантів розв'язання глобальних проблем, вибору і практичної реалізації найбільш оптимальних з них. Необхідно враховувати, що типологія політичної культури за ставленням до розв'язання політичних проблем глобального рівня може повністю співпадати з відповідною

типологією глобалістичної свідомості. Типологічна ідентичність цих понять обумовлена їх структурною схожістю, відображенням певного кола глобальних проблем, що належать до об'єктів як політичної культури, так і глобалістичної свідомості.

Слід виділити два основні види типології глобалістичної свідомості: загальна, критерієм якої виступає загальне ставлення до розв'язання глобальних проблем людства, та спеціальна, в основі якої лежить сприйняття й відношення до одного з видів проблем глобального розвитку, виокремлених підходів щодо їх вирішення.

Проаналізуємо ознаки основних загальних типів глобалістичної свідомості: нейтрального, деструкційного і гуманізаційного. Нейтральна глобалістична свідомість відрізняється відсутністю інтересу до глобальних проблем людства, низьким рівнем обізнаності й хибністю уявлень щодо їх сутності, байдужим ставленням до необхідності та способів їх вирішення. Домінування в суспільстві такого типу глобалістичної свідомості нівелює суспільну здатність до дієвого впливу на розв'язання чи пом'якшення негативних наслідків світових проблем, що неодмінно призводить до посилення глобальних викликів та має негативне відображення на долі всього людства. Відтак, суспільне поширення нейтрального типу глобалістичної свідомості є вкрай небажаним.

Ознаками деструкційної свідомості є неспроможність об'єктивно і справедливо оцінювати значення глобальних небезпек, переконаність у відсутності необхідності вирішення глобальних проблем людства дієвими способами відповідно до цінностей людяності і справедливості, наявність настанов щодо недоцільності їх глибокого пізнання і участі у їх розв'язанні, нездатністю до об'єктивного аналізу своєї глобалістичної свідомості. Чітка переконаність у відсутності потреби ефективного гуманного розв'язання проблем глобального розвитку має наслідком деструктивний вплив на діяльність світової спільноти щодо подолання глобальних проблем, що значно послаблює боротьбу людства за гармонізацію свого розвитку, стає

нездоланною перешкодою на шляху його досягнення. Деструкційний тип глобалістичної свідомості є найбільш суперечливим і небезпечним для планети, його поширення серед народів світу слід характеризувати як категорично неприпустиме.

Гуманізаційна свідомість (від лат. «humanitas» – людяність, «humanus» – людський) характеризується значним інтересом до глобальних проблем, наявністю ґрунтовних знань, чітких, об'єктивних уявлень щодо їх сутності, особливостей, загроз вчасної невирішеності, можливих шляхів розв'язання, глобальної діяльності людства, спрямованої на подолання світових викликів, здатністю критично оцінювати ефективність такої діяльності, переконаністю у необхідності справедливого вирішення глобальних проблем, наявністю настанов щодо глибокого пізнання і активної участі у їх подоланні, політичної волі до такої участі, здатності до об'єктивного пізнання власної глобалістичної свідомості. Формування гуманізаційного типу глобалістичної свідомості сприяє зростанню конструктивного впливу населення світу на політичні еліти, підвищенню ефективності світової боротьби за подолання глобальних проблем, що розширює можливості людства до встановлення справедливого світового порядку. Гуманізаційний є еталонним, найбільш раціональним типом глобалістичної свідомості, максимальне поширення якого серед людства є вкрай необхідним в контексті забезпечення гармонійного світового розвитку.

На відміну від загальної, спеціальна типологія глобалістичної свідомості базується на відношенні до вузького, чітко окресленого спектру глобальної проблематики в межах відповідної складової частини глобалістичної свідомості. Спеціальну типологію гуманітарної складової глобалістичної свідомості пропонуємо класифікувати за наступними критеріями: 1) залежно від ставлення до шляхів стабілізації чисельності світового народонаселення (демографічно-нейтральна, загальна, вибіркова); 2) за ставленням до регулювання народжуваності у країнах з надмірними показниками демографічного зростання (демографічно-спонукальна,

консервативна, адміністративно-відповідальна, соціально-виховна); 3) залежно від ставлення до розвитку системи охорони здоров'я (медико-нейтральна, традиційна, універсальна (приватницька, приватно-соціальна, соціальна – соціально-підтримуюча, соціально-фіскальна)); 4) за ставленням до розвитку інститутів глобалістичної соціалізації (соціалізаційно-нейтральна, соціалізаційно-традиційна, гуманістична).

Відносно питань глобальної екології доцільно виділити наступні критерії типологізації глобалістичної свідомості: 1) за ставленням до розв'язання глобальних проблем у сфері взаємовідносин людини і природи (екодеструктивна, антропоцентрична, екоспоживацька, екотрадиційна, енвайронментальна, священно-етична, природоцентрична, антропофобська, природонейтральна); 2) за способом розв'язання глобальних екологічних проблем (глобальна, стратегічно-нейтральна, біорегіональна); 3) за ставленням до глобальних кліматичних змін (кліматично-нейтральна, кліматично-деструкційна, кліматично-традиційна, кліматично-прогресивна, кліматично-радикальна); 4) за ставленням до глобальних отруйних забруднень, в тому числі викидів радіаційного походження (еконейтральна, екоруйнівна, тенденційна, екстраобмежуюча, екогармонійна); 5) за ставленням до освоєння ресурсів Світового океану та космосу (ресурсно-нейтральна, ресурсно-регресивна, ресурсно-перспективна).

В основі класифікації типів воєнно-політичної складової глобалістичної свідомості лежать такі критерії: 1) за ознакою справедливості воєн зі застосуванням звичайної зброї – справедлива (оборонна, визвольна, миротворча), несправедлива (агресивно-авторитарна, агресивно-демократична, гегемоністично-авторитарна, гегемоністично-демократична), пацифістська, воєнно-нейтральна; 2) за ставленням до застосування ядерної зброї першими (ядерно-нейтральна, ядерно-масштабна, ядерно-локальна, тривіально-масштабна, тривіально-локальна, миролюбна); 3) за ставленням до доцільності наявності ядерної зброї (ядерно-байдужа, ядерна, ядерно-блокова, державно-без'ядерна, глобально-без'ядерна).

В контексті проблем світового соціально-економічного розвитку типологія глобалістичної свідомості базується на наступних її ознаках: 1) за ставленням до класифікацій країн світу (класифікаційно-нейтральна, класифікаційно-мотивуюча, класифікаційно-компетентна); 2) за ставленням до глобальних соціально-економічних диспропорцій (економічно-нейтральна, метрополістична, державно-егоїстична, економічно-традиційна, соціалістична, соціально-прогресивна).

Ознаки наведеної спеціальної типології глобалістичної свідомості детально розкриваються у наступних підрозділах дисертації відповідно до їх тематики, що дозволяє ґрунтовно дослідити сутність, характеристики кожного із запропонованих типів глобалістичної свідомості, виявити особливості їх суспільного поширення в Україні та світі.

Аналіз типології глобалістичної свідомості засвідчує її високу функціональну здатність до активізації мислення у напрямку пошуків дієвих шляхів подолання глобальних небезпек, спрямування концентрованих сил людства на втілення в життя відповідно намічених планів щодо гуманізації загальносвітових відносин. Ґрунтовне дослідження впливу на ці процеси з боку глобалістичної свідомості потребує детального аналізу її основних функціональних особливостей [115, с. 127].

Функції глобалістичної свідомості слід поділяти на два основні види: загальні та спеціальні. Загальні ототожнюються з функціями суспільної свідомості, які глобалістична свідомість здійснює як її специфічна форма. До них належать наступні функції: інформативна (забезпечення інформацією про процеси дійсності), пізнавальна (отримання знань), творча (перетворення знань за допомогою мислення, уяви, фантазії), оціночна (визначення рівня значення явищ і процесів на основі ціннісних еталонів), функція цілепокладання (формування результату діяльності у вигляді образу). Окрім того, до загальних функцій глобалістичної свідомості відносяться: сенсотворча (формування сенсів діяльності шляхом співставлення життєвих реалій з цілями та ідеалами), організаційно-вольова (зосередження духовних

сил у напрямі досягнення мети), контрольно-регулятивна (свідоме спостереження за діями суб'єкта, їх коригування) та самовиховна функція (свідоме прагнення організувати суспільне життя у відповідності до існуючих еталонів) [199, с. 304–311].

Виконання глобалістичною свідомістю загальних функцій має свої особливості, що суттєво відрізняються від ознак процесу реалізації функціонального призначення суспільної свідомості, адже функції глобалістичної свідомості спрямовані на відображення виключно глобальних проблем. Пізнавальна, творча, оціночна, цілепокладаюча та інша функціональна діяльність щодо питань, не пов'язаних з загальнопланетарною проблематикою не належать до функцій глобалістичної свідомості.

Специфіка спеціальних функцій полягає в тому, що провідну роль у їх здійсненні серед усіх форм суспільної свідомості відіграє саме глобалістична свідомість. До спеціальних слід віднести наступні функції глобалістичної свідомості:

- когнітивно-мотиваційна, сутність якої полягає у формуванні інтересу до пізнання глобальних проблем, їх причин, особливостей, наслідків, можливих способів вирішення;
- чуттєво-ціннісна, що забезпечує формування глобалістичних цінностей, почуття людяності, альтруїзму, справедливості, на основі яких відбувається вироблення базових підходів до справедливого розв'язання проблем глобального розвитку;
- антиманіпулятивна, що передбачає становлення стійкості до можливих маніпулятивних впливів на процеси формування глобалістичної свідомості людства, її особливостей;
- порівняльно-стратегічна, зміст якої полягає у здійсненні порівняння діяльності людства, яка вже сьогодні практично проводиться з метою розв'язання глобальних проблем з еталонними моделями такої діяльності, формуванні на цій основі загального бачення основних напрямків стратегії

розвитку світу, необхідної для успішного гуманістичного вирівнювання глобальних диспропорцій;

- політико-культурна, що передбачає здійснення формуючого впливу на становлення глобалістичних ознак політичної культури людства, розвитку практичної політичної поведінки як однієї з найбільш дієвих форм вияву глобалістичної свідомості;

- представницька, що охоплює формування суспільних вимог відносно дієвого коригування роботи органів політичної влади з метою подолання глобальних проблем, зацікавлення політичних еліт у справедливому врегулюванні конфліктів глобальних інтересів;

- мобілізаційна, сутність якої полягає у формуванні готовності до активних дій з метою послаблення негативного впливу та ефективного розв'язання глобальних проблем сучасності зі збалансованим урахуванням потреб усіх народів і суспільних груп;

- державно-політична, яка забезпечує визначальний вплив на виконання державою своїх функцій з подолання планетарних викликів, якісну участь політичних лідерів, державних органів та інших організацій у вирішенні проблем глобального розвитку, здійснення солідаристської глобалістичної політики;

- цивілізаційна, сутність якої полягає у гармонізації розвитку сучасної цивілізації, органічному подоланні усього комплексу існуючих світових загроз.

З дослідження функціональних характеристик глобалістичної свідомості випливає висновок про її визначальну світову роль у процесі розв'язання глобальних проблем, становлення альтернативної цивілізації. Перебуваючи у постійному тісному взаємозв'язку з політичною культурою, глобалістична свідомість виступає вагомим чинником функціонального розвитку політичного процесу.

Як відомо, серед функцій політичної культури виокремлюються: пізнавальна (пізнання дійсності), прогностична (прогнозування суспільно-

політичного розвитку в майбутньому), моделююча (визначення способів і форм змін у суспільній системі), регулятивна (вплив на спрямованість і активність суб'єктів), компенсаторна (заміна бажаного, але відсутнього в реальному житті суспільного явища) функції. Також виділяють інтегруючу (згуртування людей у межах соціуму на ґрунті спільних поглядів, цінностей, ідеалів), репрезентативну (відображення і представництво певних політичних інтересів, настанов) та комунікативну (забезпечення пов'язаності системи окремих елементів політичної системи через функціонування сталої системи ціннісних орієнтацій) функції політичної культури [210, с. 222].

Порівняльний аналіз функціональних ознак політичної культури та глобалістичної свідомості підтверджує, що, на відміну від глобалістичної свідомості, політична культура здійснює відображення й регулювання переважно політичної сфери суспільної участі і діяльності, у той час як функції глобалістичної свідомості мають виключно глобально-проблематичне спрямування.

При цьому глобалістична свідомість здійснює вагомий вплив на виконання політичною культурою усіх без виключення своїх функцій. Пізнання глобальних проблем, прогнозування їх майбутньої трансформації, регулятивне моделювання способів змін глобальних тенденцій, суспільна комунікація, інтеграція, представництво політичних інтересів на глобальному рівні – всі ці політико-культурні процеси відбуваються під визначальним впливом глобалістичної свідомості. Відтак, повноцінний розвиток політичної культури як чинника розв'язання світових політичних проблем, за умов відсутності високорозвиненої глобалістичної свідомості, виявляється неможливим. Глобалістична свідомість є чітким каталізатором, лакмусовим папірцем і водночас найбільш дієвим інструментом формування вкрай необхідної мотивації людства до порятунку цивілізації шляхом подолання власноруч створених проблем глобального розвитку.

2.3. Глобалізація і гуманітарна складова глобалістичної свідомості

Предметом багатьох сучасних наукових досліджень постають процеси розвитку й зміцнення політичних, соціально-економічних, ідейно-культурних та інших зв'язків, що формуються на глобальному рівні в умовах науково-технічного прогресу. По мірі зростання рівня глобалізованості сучасного світу, відчутності його наслідків підвищується інтерес до вивчення тенденцій глобалізації, їх важливого впливу на життя людини і суспільства.

Глобалізація (від англ. «global» – світовий, всесвітній) є загальноцивілізаційним процесом, який справляє величезний вплив на політичну та інші сфери людського буття. Існують чотири основні підходи до розуміння сутності глобалізації як процесів: 1) зміцнення зв'язків між найвіддаленішими куточками планети; 2) поширення єдиних, спільних для всього людства технологій, культури, ідей, ціннісних орієнтацій, способу життя, поведінки тощо; 3) зростання загальнолюдських інтересів у всіх сферах людського буття, породжених поглибленням взаємозалежності країн і народів; 4) виникнення політичних, соціально-економічних, воєнних, екологічних та інших глобальних проблем, спільних для світового співтовариства [205, с. 107].

У науковому світі не існує єдиного загальновизнаного визначення поняття глобалізації. Серед широкої палітри запропонованих дослідниками визначень доцільно виділити позитивістський, об'єктивістський та негативістський методологічні підходи до розуміння характеру і значення глобалізації. В межах позитивістського підходу глобалізація розглядається як переважно позитивне історичне явище, що комунікативно зближує регіони планети, зливає світ у єдине ціле, формуючи глобальну людську спільність. Зокрема, Е. Гіденс трактує глобалізацію як розширення світових соціальних зв'язків, які з'єднують віддалені регіони таким чином, що місцеві події розвиваються під впливом подій, які відбуваються за багато миль від них. На думку Д. Гелда, глобалізація передбачає набуття політичною, економічною і

соціальною діяльністю всесвітнього характеру за своїми наслідками [205, с. 107].

Об'єктивістський підхід розглядає глобалізацію як глобальний процес, що характеризується як істотними позитивними, так і значними негативними ознаками, такими, як послаблення культурного розмаїття й зростання світової однотипності, подальше звуження ролі країн, що розвиваються та інше. Так, Р. Робертсон визначає глобалізацію як історичний процес посилення контактів між різними частинами світу, що призводить до зростаючої одноманітності у житті народів планети [205, с. 107]. Згідно з поглядами Н. Зарубіної, глобалізація є процесом залучення національних економік, товариств, культур до якісно нової світової єдності, що за своєю природою є транснаціональною, такою що лежить поверх кордонів окремих держав, націй, цивілізацій і має власні специфічні принципи функціонування. В умовах глобалізації традиційна парадигма «Схід – Захід», поступається місцем парадигмам «Північ – Південь» і «Центр – Периферія», згідно з якими розвинені країни «Півночі» є глобальним центром, що здійснює світове управління і координацію, а бідні, залежні країни відносяться до периферії з відведеними їй відповідними функціями [87, 343–353].

Негативістський підхід надає глобалізації переважно негативного значення, розглядає її як явище, більшість ознак і наслідків існування якого мають негативний, шкідливий для людства характер. Зокрема, на думку О. Панаріна, глобалізм є найбільшим викликом сучасності, спрямованим на встановлення світовими бізнес-елітами контролю над ресурсами планети та експлуатацію населення країн, що розвиваються [194, с. 11–27].

Важливою умовою об'єктивного наукового аналізу глобалізації є застосування критичного об'єктивістського підходу до вивчення її характеру, врахування широкого розмаїття переваг та недоліків глобалізованого світосприйняття. Глобалізаційні процеси слід розглядати як значне надбання сучасної цивілізації, що поєднує світ, забезпечує його єдність, координованість і водночас належить до суттєвих недоліків людського

прогресу, що лежить переважно у площині забезпечення справедливості світового розвитку. Глобалізація є складним, суперечливим процесом посилення комунікативності, вестернізованої схожості, однотипності світу, що в контексті розвитку глобальної проблематики асиметрично сприяє як подоланню глобальних проблем людства, так і їх загостренню. Позитивними результатами глобалізації є світовий розвиток ринкової економіки, посилення міжнародного поділу праці, поширення ліберальних цінностей, демократії тощо. До негативних ознак глобалізаційних тенденцій слід віднести глобальне посилення різниці у доходах найбагатших і найбідніших верств населення, несправедливої концентрації лівової долі світового багатства в руках власників транснаціональних корпорацій, зростання надмірного впливу великого капіталу на світову політику та ін. [115, с. 133].

Суттєвий вплив глобалізації відчувається на трансформації гуманітарних проблем глобального політичного виміру у площині взаємовідносин людини і суспільства, що знаходять відображення в межах гуманітарної складової глобалістичної свідомості. Особливості політичної поведінки, спрямованої на їх розв'язання, є однією з найбільш показових форм практичного вияву ознак глобалістичної свідомості, її впливу на становлення політичної культури. До таких проблем, зокрема, належить демографічна проблема, проблеми охорони здоров'я, розвитку освіти, культури, захисту прав людини, утвердження демократії тощо. Найбільш гострою серед них є проблема надмірного зростання чисельності людства й перенаселення планети, похідним наслідком якої є загострення усіх інших перелічених глобальних проблем.

Демографічна політика (від гр. «demos» – народ і «grapho» – пишу) являє собою регулюючий вплив держави на розвиток народонаселення, що здійснюється для стимулювання або обмеження народжуваності, оптимізації процесів міграції з метою створення раціональної структури населення регіонів за статтю і віком [205, с. 137]. Особливості тривалої світової демографічної політики у середині ХХ ст. виявилися однією з причин

глобального демографічного вибуху – різкого прискорення темпів кількісного зростання населення, що зумовило швидке загострення й перетворення соціально-економічних проблем країн, що розвиваються на загальнопланетарні виклики людству [184; 185]. Сучасне перенаселення планети тягне за собою значне зростання обсягів споживання природних ресурсів, навантаження на біосферу, інтенсифікацію екологічного забруднення, поширення бідності, соціальної незахищеності, агресивності, міжнародної напруги. Все це засвідчує гостру необхідність пошуку оптимальних шляхів уповільнення світового процесу зростання чисельності людства.

Залежно від ставлення до шляхів стабілізації чисельності світового народонаселення доцільно виділити демографічно-нейтральний, загальний та вибіркового типу глобалістичної свідомості. Демографічно-нейтральна глобалістична свідомість відрізняється низькою обізнаністю й відсутністю інтересу щодо демографічних проблем світу, байдужим, безвідповідальним ставленням до особливостей, можливих наслідків та шляхів вирівнювання глобальних демографічних процесів. Носії демографічно-нейтрального типу глобалістичної свідомості не усвідомлюють потреби оволодіння знаннями щодо особливостей глобальної демографічної політики й відповідно здійснюють найменший вплив на неї у контексті подолання світової демографічної загрози.

Загальному типу глобалістичної свідомості характерна наявність стійкого інтересу і середнього ступеню обізнаності щодо глобальної демографічної ситуації, підтримка ідеї глобального зменшення чи стабілізації існуючого рівня народжуваності у всіх країнах світу незалежно від національних демографічних показників. На думку носіїв загальної глобалістичної свідомості, це надасть можливість максимально швидко зупинити світове зростання чисельності людства і запобігти критичному антропогенному навантаженню на біосферу. Втім, слід враховувати, що демографічна ситуація в світі характеризується значною нерівномірністю,

контрастністю. На фоні загальнопланетарного демографічного вибуху, який відбувається переважно за рахунок зростання населення країн, що розвиваються, у деяких країнах, таких як Данія, Німеччина, Угорщина, Україна, спостерігається протилежна тенденція загострення демографічної кризи у вигляді істотного зниження рівня народжуваності і зменшення кількості населення. Довготривале збереження такої тенденції у ряді країн з часом може призвести до депопуляції та зникнення цілих націй і народів як осередків самобутньої культури і національних цінностей, порушення світового культурного багатоманіття. Втілення в життя поглядів загальної глобалістичної свідомості може поставити низку країн на межу існування, спровокувати ескалацію міжнародної напруги, а отже, вважати таку стратегію прийнятною, на жаль, не можна [112].

Вибірковий тип глобалістичної свідомості передбачає здійснення вибіркової демографічної політики, спрямованої на зменшення рівня народжуваності в країнах з надмірно зростаючим населенням та стимулювання підвищення демографічних показників у державах, в яких чисельність населення стабільно скорочується. Означений підхід здатний забезпечити стабілізацію кількості світового населення із врахуванням інтересів національних держав і збереженням етнічного й культурного розмаїття. Відтак, врегулювання процесів дітонародження у відповідності до суспільних і загальнолюдських потреб на основі демографічних особливостей окремих країн і регіонів можна вважати найбільш оптимальним шляхом розв'язання світової демографічної проблеми.

Найбільш дієвими серед загальновідомих способів державного стимулювання людей до продовження роду в країнах, де існує така необхідність, є підвищення рівня життя населення, надання державної грошової допомоги при народженні і вихованні дитини, гарантування сприятливих умов декретних відпусток, якісного медичного обслуговування, екологічно чистого харчування, безпечного навколишнього середовища, спонукальна діяльність ЗМІ тощо.

Дискусійним залишається питання щодо вибору шляхів зниження народжуваності у перенаселених регіонах. За ставленням до регулювання народжуваності у країнах з надмірними показниками демографічного зростання глобалістичну свідомість слід поділяти на наступні типи: демографічно-спонукальний, консервативний, адміністративно-відповідальний та соціально-виховний.

Демографічно-спонукальному типу глобалістичної свідомості характерне позитивне ставлення до значного послаблення чи припинення боротьби світового співтовариства і національних урядів за стабілізацію чисельності світового народонаселення, що матиме наслідком його значне збільшення. Носіями цього типу глобалістичної свідомості можуть бути, зокрема, громадяни бідних країн з високими показниками народжуваності. Прагнення частини населення цих країн до лібералізації світової демографічної політики може бути обумовлене природною потребою у продовженні роду, страхом не доживання дітей до дорослого віку, пов'язаного з високою дитячою смертністю, необхідність використання дітей у сімейному господарстві, особливо у сільській місцевості, негативним ставленням до регулювання народжуваності з боку більшості релігій. Особливе значення у формуванні негативного ставлення до оптимального сімейного планування мають культурні традиції, вкорінена у свідомість багатовікова традиційна орієнтація на велику сім'ю. Так, у деяких східних країнах багатство голови родини продовжує вимірюватися кількістю його синів [87, с. 372–375; 114].

Приналежність до демографічно-спонукальної глобалістичної свідомості громадян розвинених держав може знаходити пояснення у небажанні витрачати кошти державних бюджетів на фінансування гуманітарних програм з підтримки населення країн «третього світу» на фоні необхідності задоволення своїх внутрішньодержавних потреб. В цьому контексті особливого значення набувають факти розкрадання місцевими

корумпованими чиновниками перенаселених країн коштів, наданих їхнім країнам в межах гуманітарної допомоги.

Одним з аргументів на користь поглядів носіїв демографічно-спонукальної глобалістичної свідомості можуть виступати ідеї представників демографічного оптимізму. На думку американського вченого Д. Саймона, головним чинником подолання проблем перенаселення планети й ресурсного забезпечення людства є людська винахідливість, котра розглядається як «останній ресурс», що дозволяє збільшувати чисельність населення. По мірі зростання кількості населення збільшується кількість талановитих, винахідливих людей, що відкриває додаткові можливості для вирішення продовольчих та інших глобальних проблем [239].

Втім, подібні оптимістичні ідеї потребують критичного аналізу, адже найбільший приріст населення відбувається у бідних країнах, де більшість громадян не мають доступу до якісної освіти, наукової діяльності і, відтак, має вкрай обмежені можливості до вироблення та просування ідей, які мали б високу науково-практичну цінність. З огляду на існування чималого спектру раціональних наукових розробок щодо шляхів подолання глобальних демографічних проблем, їх зростаючої гостроти, пропозиції збільшувати народжуваність зі сподіваннями на винахідливість майбутніх поколінь, що може мати суспільно корисний прояв не раніше, ніж через 20–30 років, виглядають нелогічними.

Стрімке зростання чисельності світового народонаселення вимагає збільшення виробництва продуктів харчування, видобутку енергетичних, мінеральних ресурсів, в результаті чого зростає навантаження на біосферу Землі. Надмірне споживання неминуче призводить до деградації природних ресурсів, псування якості ґрунтів, вод, повітря, зростання антропогенного навантаження на природу, що є основною причиною появи й загострення глобальної екологічної кризи, різкого погіршення природних умов життя людини з усіма катастрофічними наслідками [184].

Виснаження усіх компонентів біосфери, забруднення навколишнього середовища, перенасичення відходами, втрата біологічного розмаїття, руйнівні стихійні лиха, спричинені антропогенними чинниками кліматичних змін, постають глобальним викликом природному середовищу, надскладним і вкрай ризикованим випробуванням можливостей планетарної екосистеми, що ставить під загрозу саме існування людства.

Обсяг видобутку низки природних ресурсів, зокрема вилову океанічної риби, заготівлі лісів, продуктивність природних пасовищ не збільшується, а по мірі виснаження лише скорочується. Відповідно, зростання чисельності людства зменшує ресурсне забезпечення на душу населення, що загрожує якості і, за певних умов, існуванню життя [184].

Нестача життєвих ресурсів, невідповідність їх обсягу кількості народонаселення породжує дефіцит продовольства, масове поширення голоду, від якого страждають сотні мільйонів громадян багатьох країн Азії, Африки і Латинської Америки. Гостро постає проблема хронічного недоїдання – нестачі в харчуванні необхідних організму білків, жирів, вітамінів і мікроелементів [52].

Одним з наслідків прогресуючого зростання населення світу є активна урбанізація. Через те, що у сільському господарстві, як правило, не з'являються додаткові робочі місця, надлишкове сільське населення змушене селитися у містах, які є найпотужнішими джерелами екологічного забруднення. Зі зростанням міст посилюється навантаження на міську інфраструктуру – житло, електричні мережі, водопостачання і водовідведення, систему вивозу і зберігання побутових відходів, що може негативно відображатися на умовах життя. Зростання вартості ресурсів, цін на землю, будівництво житла, систем життєзабезпечення у поєднанні з широко поширеною багатодітністю значно збільшує видаткову частину сімейних бюджетів, стає причиною значного зниження життєвого рівня населення, поширення бідності, соціальної незахищеності [52; 76, с. 68; 158, с. 212–213].

Внаслідок урбанізації збільшується кількість нетрів, в яких селяться близько 40% мігрантів. Вони займають паркові зони, землі сільськогосподарського призначення, провокуючи ще більшу активізацію міграційних тенденцій. Понад 880 мільйонів мешканців нетрів перебувають у антисанітарних умовах, що поряд з дефіцитом чистої питної води підвищує рівень інфекційних захворювань, зокрема холери і діареї, які особливо широко поширюються серед дітей [52; 76, с. 68; 158, с. 212–213].

В умовах антисанітарії, високої щільності й рухливості населення примітивні, на перший погляд, інфекції нерідко виявляються джерелами небезпечних епідемій, що постають серйозною загрозою для життя мільйонів людей, знаходять негативне відображення на рівні загальної смертності. Зі зростанням чисельності народонаселення експерти прогнозують інтенсифікацію шквалів захворювань, на зразок пандемії грипу чи поширення ВІЛ-інфекції. Не виникає сумнівів, що чим вищою буде чисельність і скупченість населення, тим смертоноснішими виявлятимуться наслідки епідеміологічних захворювань [52].

Висока щільність населення в умовах зростаючого забруднення природного середовища провокує у людини психологічні розлади, гормональні порушення, появу спадкових хвороб, що призводить до погіршення генофонду. Все частіше спостерігається відчуження, апатія, втрата соціальної значущості особистості, зниження цінності життя, соціальна байдужість, агресивність, кар'єризм, алкоголізм, наркоманія, збочення тощо. Все це вкрай негативно відображається на рівні культурного розвитку людства, відставання в якому стають дедалі очевиднішими. Таким чином, зростання світового народонаселення є причиною не лише погіршення стану здоров'я, а й масової деградації людських морально-психологічних якостей [52; 225, с. 34–37].

Матеріальна незабезпеченість сотень мільйонів людей, загострення економічної нерівності, поширення безробіття, жебрацтва, безпритульності посилює злочинність і соціальну напругу, здатну виливатися у криваві

кастові, міжетнічні й релігійні конфлікти. Воєнні втручання стають наслідком посилення міжнародної боротьби за ресурси, обсяг яких вичерпується. Спустошливі загарбницькі війни, криваві терористичні акти тягнуть за собою колосальні людські жертви, матеріальні втрати і руйнування [52; 158, с. 212–213].

Отже, виходячи з широкого комплексу загрозливих екологічних, соціально-економічних, воєнно-політичних, правових, культурних та інших негативних наслідків перенаселення планети, практичну реалізацію поглядів носіїв демографічно-спонукальної глобалістичної свідомості не можна вважати прийнятною в умовах сучасних глобальних змін.

Головною ознакою консервативного типу глобалістичної свідомості є прихильність до стабілізації глобальної діяльності людства з контролю за народжуваністю на існуючому рівні, не зменшуючи і не збільшуючи зусиль, спрямованих міжнародною спільнотою на стримування процесів посилення кількісного антропогенного навантаження на планету. В такий спосіб, як вважають представники цього типу глобалістичної свідомості, поступова стабілізація чисельності світового народонаселення має бути досягнута на основі подальшого продовження існуючих тенденцій до зменшення темпів глобального демографічного зростання. Власне, саме статистичні дані, що підтверджують зазначені тенденції, використовуються в якості основних аргументів на користь адекватності ідей носіїв консервативної глобалістичної свідомості.

Згідно з результатами проведеного нами математичного аналізу даних Міжнародного Валютного Фонду, у період з 1985 р. по 2015 р. темпи приросту населення світу протягом кожного окремого десятиліття зменшилися з 1,166 млрд. (за 1985–1995 рр.) до 805 млн. людей (за 2005–2015 рр.). Таким чином, швидкість кількісного зростання людства протягом вибраних десятиріч уповільнилася на 14,2% (361 млн. осіб): з 26,8% за перше десятиріччя до 12,6% за останнє (додаток Ж.1) [390].

Як бачимо, найбільше скорочення темпів демографічного зростання спостерігається у країнах, що розвиваються, і з ринком, що формується, де мешкає 85% населення планети (6,155 млрд. з 7,210 млрд. людей) і на які припадає лєвова доля світового антропогенного приросту. Якщо приріст населення розвинених країн за визначений період зменшився всього на 4,7% (31 млн. осіб) – з 10,4% (88 млн. людей) до 5,7% (57 млн. осіб), то у країнах, що розвиваються, і з ринком, що формується, аналогічний показник знизився на 16,9% (330 млн. осіб) – з 30,7% (1,078 млрд. людей) до 13,8% (748 млн. осіб), тобто у відсотковому співвідношенні у 3,6 разів, а у кількісному – у 10,6 разів більше, ніж у розвинених державах.

Згідно з поглядами носіїв консервативної глобалістичної свідомості, зменшення темпів демографічного зростання у країнах, що розвиваються, і з ринком, що формується, пов'язане з поетапністю демографічного переходу, під яким прийнято розуміти послідовну зміну типів відтворення населення, що призводить до стабілізації його чисельності. Всього дослідниками виділяються три основні етапи демографічного переходу: 1) висока народжуваність поєднується з високою смертністю, спричиненою матеріальним неблагополуччям, низькою якістю чи відсутністю кваліфікованого медичного обслуговування; 2) за умов збереження традиційно високої народжуваності, в результаті підвищення життєвого рівня і розвитку медицини відбувається зменшення смертності, внаслідок чого різко підвищуються темпи щорічного приросту населення (понад 1,2%); 3) рівень народжуваності та природного приросту зменшується, чисельність населення відносно стабілізується завдяки змінам соціального середовища, зокрема, підвищенню соціально-економічного статусу жінки [184].

У більшості країн, що розвиваються, початок другого етапу демографічного переходу припадає на середину ХХ ст., що пов'язано з широким використанням медичних засобів, зокрема, пеніциліну для лікування інфекційних захворювань, дихлордифенілтрихлоретану (ДДТ) як засобу боротьби проти малярійних комарів та інших комах [239]. Між тим,

навіть сьогодні низка найменш розвинених держав (Сомалі, Малі, Чад, Зімбабве) досягнути цього етапу так і не спромоглася. Демографічна ситуація у таких країнах, як Венесуела, Болівія, Нігерії, Індія, станом на сьогодні продовжує мати ознаки другого етапу відтворення населення [184].

Разом з тим, з огляду на наведені вище показники динаміки темпів приросту населення країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, можна зробити висновок, що більшість цих країн перебувають на стадії переходу від другого до третього етапу демографічного відтворення, коли темпи зростання кількості населення залишаються високими, проте з часом помітно знижуються. Можливо, що по мірі соціально-економічного розвитку країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, ці країни перейдуть до третього етапу відтворення населення приблизно так само, як це відбувалося у розвинених державах, пік демографічного вибуху яких припав на початок XX ст. Це дає підстави прогнозувати подальше зменшення швидкості демографічного зростання і стабілізацію чисельності світового народонаселення в майбутньому.

Вірогідність таких прогнозів підтверджується відносними показниками динаміки змін кількості населення світу в межах останніх 10 років. Адже, приріст населення планети у відсотковому вимірі у період з 2010 р. по 2015 р. зменшився по відношенню до аналогічного показника за попередні 5 років (2005–2010 рр.) на 0,3%: з 6,2% до 5,9% (додаток Ж.2) [390].

З метою доведення раціональності своїх поглядів представники консервативної глобалістичної свідомості стверджують, що уникнути катастрофічних глобальних наслідків подальшого збереження існуючих тенденцій кількісного зростання людства можливо завдяки досягненням технічного і технологічного розвитку господарської діяльності, здатних забезпечити людей достатнім обсягом ресурсів.

Для вирішення продовольчої проблеми пропонується: використання успіхів меліорації і агрохімії, що сприятиме підвищенню родючості ґрунтів; розвиток генетики і селекції, який підвищить біологічну продуктивність

сільськогосподарських культур; активне поширення аквакультури як запоруки збільшення господарської продуктивності Світового океану. Забезпечити людство житлом передбачається завдяки впровадженню сучасних індустріальних технологій містобудування. Здолати енергетичну проблему пропонується за рахунок переходу до використання невичерпних джерел енергії, зокрема, ядерної енергії, енергії сонця, вітру, води, тепла планети, запровадження енергозберігаючих технологій тощо [184].

Проте, практичний бік реалізації перелічених ідей, з огляду на існуючі негативні наслідки демографічного зростання, виглядає недостатньо переконливо. Соціально-економічний розвиток найбільш перенаселених країн відбувається значно повільніше за збільшення чисельності населення цих країн, про що свідчать перелічені вище існуючі негативні наслідки світового демографічного вибуху. За умов незмінності інтенсивності боротьби людства з глобальним перенаселенням, за що виступають представники консервативного типу глобалістичної свідомості, найбільш імовірним сценарієм майбутнього є тенденційне продовження існування контрастної різниці між темпами економічного розвитку країн, що розвиваються, та швидкістю кількісного зростання їх населення. Фактично це означає, що подальше продовження посилення антропогенного навантаження на планету лише поглибить, драматизує і без того надто складні, загрозливі й небезпечні глобальні проблеми.

Експерти Міжнародного Валютного Фонду прогнозують, що до 2020 р. світове народонаселення збільшиться до 7,6 млрд. людей. За підрахунками фахівців ООН, у 2050 р. населення світу становитиме 9,6 млрд. осіб, з яких 8,2 млрд. житимуть у країнах, що розвиваються. Згідно з прогнозами ряду експертів, зокрема, В. Сітарова, тогочасна чисельність людства становитиме близько 12 млрд. осіб [76, с. 67; 225, с. 34–37; 390].

Виходячи з відсутності єдності поглядів експертного середовища щодо прогнозування майбутньої динаміки змін чисельності світового народонаселення, здійснення об'єктивної оцінки адекватності поглядів носіїв

консервативної глобалістичної свідомості можливе лише за умов вироблення такого прогнозу на основі математичного аналізу існуючих тенденцій глобальних демографічних процесів.

У період з 2005 р. по 2015 р. приріст населення світу склав 805 млн. людей, тобто в середньому понад 80 млн. людей на рік. За цей час населення країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, збільшилося на 748 млн. осіб (понад 74 млн. осіб щороку), що становить 92,9% світового приросту. Протягом десятиріччя спостерігається уповільнення процесу зменшення темпів приросту населення цих країн. Якщо протягом першого з вибраних десятиліть (1985 – 1995 рр.) приріст населення становив 30,7%, з 1995 р. по 2005 р. – 17,9% (на 12,8% менше, ніж за попередній період), то упродовж 2005–2015 рр. цей показник зменшився до 13,8% (всього на 4,1% менше, ніж за попереднє десятиліття). Як бачимо, найбільше падіння темпу приросту населення країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, відбулося протягом 1995–2005 рр. і склало 12,8% порівняно з аналогічним показником попереднього періоду. Найменше уповільнення приросту спостерігається упродовж 2005–2015 рр., що становило лише 4,1%, тобто у 3,12 разів (на 8,7%) менше, ніж за попереднє десятиліття (рис. 2.1).

За умов збереження існуючої динаміки істотного уповільнення процесу зниження демографічного приросту у країнах, що розвиваються, і з ринком, що формується, прогнозування подальшого зменшення темпів зростання населення може здійснюватися на основі формули (2.2):

$$X = Z - (Y/V), \quad (2.2)$$

де X – прогнозований приріст населення за наступне десятиріччя, %;

Z – приріст населення за попередні 10 років, %;

Y – різниця між приростом населення за попередні 10 років та аналогічним показником десятирічного періоду, що передує попередньому десятиріччю, %;

V – співвідношення Y та аналогічного показника за 1995–2005 рр., рази.

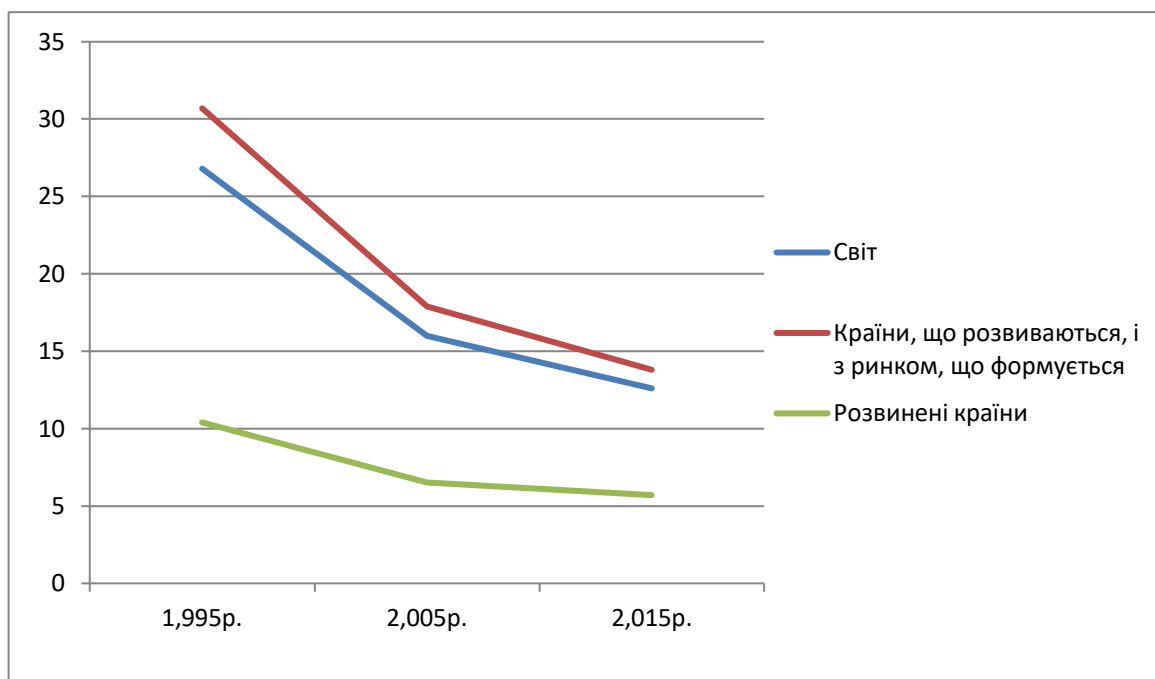

**Рис. 2.1 Приріст населення світу за попередні 10 років
у період з 1995 р. по 2015 р., %
(розраховано на основі аналізу даних МВФ)**

Згідно з цими розрахунками, приріст населення країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, протягом 2015–2025 рр. становитиме 12,5% ($13,8 - (4,1/3,12)$), упродовж 2025–2035 рр. – 12% і протягом 2035–2045 рр. – 11,9% з подальшим десятирічним зменшенням темпів демографічного зростання на рівні менше 0,05%. Внаслідок цього до 2055 р. населення цих країн зросте до 9717 млн. осіб, що матиме відповідні глобальні наслідки.

У розвинених країнах протягом останніх 10 років теж спостерігається тенденція до уповільнення темпів падіння демографічного зростання. Так, упродовж 2005–2015 рр. темп зростання населення розвинених країн уповільнився на 0,8% (з 6,5% до 5,7%), що на 3,1% (у 4,9 рази) менше, ніж протягом 1995–2005 рр. (3,9%). За умов подальшого продовження існуючого тенденційного падіння темпів зростання населення, можна спрогнозувати повільніше зростання кількості населення у розвинених країнах, ніж у

країнах, які розвиваються, що відобразатиметься на співвідношенні населення розвинених держав з населенням інших країн світу (додаток Ж.3).

Як видно, прогнозовані темпи поглиблення різниці у кількісних демографічних показниках розвинених країн та країн, що розвиваються, вражають швидкістю свого зростання. Лише протягом 2045–2055 рр. десятирічний приріст населення країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, перевищить 1 млрд. чоловік. В цілому, у період з 2015 р. до 2055 р. частка населення розвинених країн від загального складу світового народонаселення зменшиться у 1,2 рази: з 14,6% (1,055 млрд. від 7,210 млрд. людей) до 11,8% (1,306 млрд. від 11,023 млрд. осіб). Семикратна кількісна перевага країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, над розвиненими країнами значно спонукатиме громадян перенаселених країн до боротьби за життєвий простір, у тому числі за відносно малонаселені території розвинених держав, що посилюватиме легальну й нелегальну міграцію, міжнародне протистояння, глобальні воєнно-політичні виклики, терористичні загрози тощо.

Збільшення антропогенного навантаження на природу до 11,023 млрд. людей істотно загострить світову екологічну кризу, проблеми ресурсного забезпечення. Якщо нині обсяг природних ресурсів, які використовуються для промислових потреб країн, що розвиваються, є приблизно у 10–20 разів меншим порівняно з ресурсним споживанням розвинених держав, то по мірі поступового економічного розвитку бідних країн обсяги їхнього споживання енергії і сировини стануть у десятки разів більшими за сучасний рівень використання природних ресурсів країнами Євросоюзу [184]. За цих умов прогнозовані темпи збільшення чисельності населення країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, можуть спричинити виснаження ресурсного потенціалу планети, значне зростання дефіциту природних ресурсів та обсягів промислового забруднення світової екосистеми.

Разом з тим, світовий демографічний вибух збільшить відставання темпів економічного розвитку незаможних країн від темпів їх

демографічного зростання, сприятиме поширенню безробіття, бідності, злочинності, неграмотності. Все це є свідченням того, що продовження існуючих світових демографічних тенденцій може мати непередбачувані і катастрофічні екологічні, соціально–економічні й політичні наслідки.

Небезпідставним є припущення, що існуючі тенденції змін чисельності населення світу не матимуть продовження у віддаленій перспективі через болючі наслідки загострення глобальних проблем і зумовлену цим активізацію діяльності світового співтовариства щодо обмеження й вирівнювання народжуваності. Очевидно, саме тому експерти ООН прогнозують скромніші демографічні показники до 2050 р., ніж ті, що передбачені згідно з проведеними нами розрахунками. Втім, не виникає жодного сумніву в тому, що практична реалізація ідей носіїв консервативного типу глобалістичної свідомості є неприйнятною, адже для запобігання трагічного сценарію розвитку світових подій гуманна боротьба людства з глобальною демографічною загрозою безперечно має стати більш дієвою та ефективною.

В основі пропозицій представників адміністративно-відповідального типу глобалістичної свідомості лежить запровадження системи жорстких адміністративних покарань за перевищення встановлених норм кількості дітей у сім'ях громадян густонаселених країн, де спостерігається стрімке тенденційне демографічне зростання, що порушує баланс соціально-економічного розвитку. Для кардинального обмеження дітонародження передбачається застосування державного примусу до населення, що може здійснюватися за китайським чи індійським зразком.

В якості аргументу на користь наведеної позиції може бути використаний досвід Китайської Народної Республіки, демографічна політика якої, починаючи з 1980-х р., будувалася під гаслом «Одна сім'я – одна дитина», результатом чого стало значне зменшення темпів приросту населення. Сумарний коефіцієнт народжуваності, що дорівнює середній кількості дітей, народжених від однієї жінки, в Китаї знизився з 4,7 у 1973 р.

до 1,8 у 2000 р. Протягом 30 років дії тотальних обмежувальних заходів вдалося запобігти народженню майже 400 млн. китайців, що, згідно з підрахунками уряду КНР, дозволило уникнути серйозних соціально-економічних негараздів [48, с. 228–232; 246; 265].

Між тим, за успіхи політики з обмеження народжуваності китайцям довелося сплатити високу ціну, адже система адміністративних покарань за порушення демографічних норм відрізнялася особливою суворістю. За народження другої дитини передбачалося накладання штрафу, розмір якого визначався залежно від розміру прибутку сім'ї. Зокрема, в Пекіні штраф за народження другої дитини, як правило, складав розмір середньорічного сімейного доходу, помноженого у 8–9 разів (приблизно від 2000 до 20000 доларів США), що для багатьох сімей стало непідйомною сумою. Декретна відпустка, щомісячна державна соціальна допомога та оплата медичних послуг передбачалися лише на одну дитину і в повному обсязі поверталися державі в разі народження другої. Сім'ї з однією дитиною мали значні переваги при працевлаштуванні, а працівників державного сектору за народження більше однієї дитини майже автоматично звільняли з роботи. Тим же громадянам, які мали спадкові хвороби, взагалі заборонялося мати дітей [48, с. 228–232; 246; 265; 389].

Наслідком реалізації безпрецедентної політики дітонародження виявилось масове поширення практики абортів, що офіційно заборонені законодавством, проте неофіційно активно пропагуються й нав'язуються державними чиновниками. За кількістю випадків переривання вагітності Китай займає перше місце в світі. Згідно лише з офіційною статистикою, в цій країні щороку здійснюється близько 13 млн. абортів, що, як відомо, вкрай негативно відображається на стані здоров'я жіночого організму, а, отже, і здоров'ї нації [265].

Стратегія стимулювання абортів широко застосовувалася в Індії часів президентства І. Ганді. У 1976 р. в Індії на законодавчому рівні запроваджено практику примусових абортів жінок та стерилізації чоловіків, які мали 2–3

дітей. Протягом 1976–1977 рр. було стерилізовано більше 8 млн. чоловіків, внаслідок чого коефіцієнт народжуваності істотно зменшився. Проте, медичний підхід до контролю дітонародження став причиною бунту населення Північної Індії та програшу І. Ганді на чергових парламентських виборах, після чого до повторного використання подібного демографічного досвіду Індія не поверталася [48, с. 228–232; 226].

Не виникає сумнівів, що жорсткі покарання населення за народження «надмірної» кількості дітей за індійським чи китайським сценарієм, незважаючи на свою відносно високу результативність, є несумісними з сучасними демократичними нормами, принципами соціальної і правової держави. Беззаперечним є твердження про неприпустимість застосування подібної каральної практики, що є грубим порушенням прав і свобод громадян, в сучасному цивілізованому світі. Актуальним залишається вироблення більш гуманних методів регулювання чисельності світового народонаселення.

Соціально-виховний тип глобалістичної свідомості характеризується підтримкою ідеї гармонізації глобальної демографічної ситуації шляхом підвищення соціальних стандартів у слаборозвинених країнах та системного формування відповідального ставлення до політики дітонародження. Не виключається запровадження програм планування сім'ї, проведення виважених економічних заходів, що стимулюють відмову від народження третьої чи наступної дитини. Разом з тим, поверхневі економічні стимулюючі методи не розглядаються в якості основного фактора вирішення демографічної проблеми. Основна спрямованість соціально-виховної глобалістичної свідомості направлена на усунення головних вищеперелічених причин високої народжуваності у країнах, що розвиваються, що передбачає збільшення уваги до контролю за використанням гуманітарної допомоги бідним країнам, стимулювання їх соціально-економічного зростання, підвищення якості життя і соціального

забезпечення населення, розвиток систем охорони здоров'я, освіти, інформаційного простору тощо.

Посилення контролю за використанням коштів, які надаються розвиненими державами на реалізацію соціальних програм у країнах, що розвиваються підвищить ефективність їх використання, сприятиме зростанню рівня довіри громадян передових держав до бідних країн, а, отже, посиленню їх міжнародної підтримки, більш активної реструктуризації і скасування фінансових боргів, розширення торгівельних пільг, поживавлення надання технічної й технологічної допомоги, необхідної для забезпечення належного економічного зростання.

Загальний розвиток економіки, модернізація виробництва й запровадження у виробничий процес новітніх технологій, справедливий розподіл світового багатства уможливллять підвищення життєвого рівня населення, подолання бідності, гарантування достойного пенсійного забезпечення, передусім, у країнах «третього світу», що усуне необхідність використання дітей у сімейному господарстві, звільнить їх від функції основного джерела матеріальної підтримки пристарілих батьків. В такий спосіб передбачається нівелювання економічної зацікавленості людей у багатодітності.

Розширення раціону харчування, покращення санітарно-епідеміологічних умов проживання, забезпечення якісного медичного обслуговування, оздоровчого відпочинку матиме результатом підвищення стану здоров'я населення, зниження показників дитячої смертності, що усуне причини поширеного на сьогодні страху щодо недоживання дітей до дорослого віку. Доступність для громадян країн, що розвиваються, сучасних препаратів контрацепції зменшить ризик небажаної вагітності, запобігатиме поширенню захворювань, що передаються статевим шляхом.

Підвищення соціально-економічного статусу жінки, що відбуватиметься завдяки економічному розвитку, сприятиме розширенню жіночої ролі в суспільстві, її переорієнтації на професійне зростання,

реалізацію себе як фахівця, розкриття творчого потенціалу, результатом чого має стати перехід країн, що розвиваються, до третього етапу демографічного відтворення, що супроводжується істотним зменшенням рівня народжуваності.

Подолання культурно-релігійних традицій багатодітності пропонується здійснювати шляхом залучення церкви і релігійних діячів до виховання відповідального ставлення населення до глобальної демографічної проблеми й оптимального планування кількості дітей в родині. Важливу роль у виховному процесі передбачається відвести закладам освіти, що мають забезпечити високий освітній рівень населення, надати науково обґрунтовані знання щодо особливостей демографічної ситуації у світі, її існуючих та можливих в майбутньому наслідків. Для цього пропонується розширення світової мережі дошкільних, середніх та вищих навчальних закладів, впровадження практики обов'язкової актуалізації уваги на демографічних показниках світового розвитку при викладанні гуманітарних дисциплін.

Як справедливо стверджують представники соціально-виховної глобалістичної свідомості, завдання засобів масової інформації полягає в об'єктивному висвітленні основних показників і причинно-наслідкових зв'язків глобального демографічного розвитку, популяризації виваженого сімейного планування. В цьому контексті увага звертається на успіхи мас-медіа Мексики, де завдяки показу тематичних телепередач, фільмів і серіалів вдалося істотно послабити традиційну орієнтацію населення на велику сім'ю [226].

Реалізація перелічених заходів щодо коригування світової демографічної політики відкриє можливість значного зменшення темпів зростання кількості населення світу, відносної стабілізації чисельності людства, уникаючи адміністративних чи інших державних утисків, забезпечуючи дотримання прав людини й основних принципів демократії. З цього впливає висновок про те, що пропозиції представників соціально-виховного типу глобалістичної свідомості є найбільш оптимальними й

раціональними з огляду ефективності і поваги до людської особистості, що дає підстави кваліфікувати соціально-виховну глобалістичну свідомість як гуманізаційну.

Як зазначено вище, імперативною умовою врегулювання чисельності світового народонаселення є розв'язання проблеми охорони здоров'я, що на глобальному рівні постає у вигляді високої смертності, особливо серед дітей і матерів, поширення тяжких хвороб, таких, як СНІД, туберкульоз, розповсюдження епідемій смертельно небезпечних мutowаних вірусів інфекційних та інших захворювань. Серед основних чинників змін стану здоров'я людини, поряд з екологічними умовами, способом життя і спадковістю важливу роль відіграє існуюча система охорони здоров'я.

Охорона здоров'я являє собою систему соціально-економічних і медичних заходів, що мають за мету зберегти та підвищити рівень здоров'я кожної окремої людини і населення в цілому [261, с. 561]. Під системою охорони здоров'я прийнято розуміти сукупність усіх організацій, інституцій і ресурсів, головною метою яких є зміцнення, підтримка чи відновлення здоров'я [247].

Залежно від ставлення до розвитку системи охорони здоров'я доцільно виділити медико-нейтральний, традиційний та універсальний типи глобалістичної свідомості. Представники медико-нейтральної глобалістичної свідомості не мають інтересу до глобальних медичних проблем, байдуже ставляться до способів їх вирішення, а, отже, здійснюють найменш дієвий вплив на трансформацію світової системи охорони здоров'я.

Традиційний тип глобалістичної свідомості відрізняється позитивним ставленням до збереження в існуючому вигляді чи звуження діючої в світі мережі закладів охорони здоров'я, системного фінансування більшості з них виключно за рахунок коштів державних бюджетів. В якості основних аргументів на користь недоцільності збільшення кількості медичних закладів на планеті використовується одвічне прагнення до економії коштів, а також

статистичні дані щодо глобальних успіхів людства у сфері охорони здоров'я, що трактуються цілком достатніми.

Зокрема, увага звертається на те, що у період з 1990 р. по 2015 р. відсоток смертності серед живонароджених дітей зменшився удвічі: з 9% до 4,3%. На фоні зростання чисельності населення у регіонах, що розвиваються, коефіцієнт смертності дітей віком до 5 років у світі знизився з 12,7 млн. до 6 млн. осіб. Протягом 2000–2013 рр. питома вага дітей, охоплених вакцинацією проти кору, зросла з 73% до 84%, в результаті чого кількість випадків захворювань на кір знизилася на 67% [259, с. 5].

Кількість пологів, проведених під наглядом кваліфікованого медичного персоналу, зросла з 59% у 1990 р. до 71% у 2014 р., що стало причиною значного зменшення показників смертності серед матерів. Так, коефіцієнт материнської смертності упродовж 1990–2013 рр. скоротився на 45%: з 3,8% до 2,1% породілля. За цей час рівень захворюваності на туберкульоз зменшився на 41%, а коефіцієнт смертності від цього захворювання – на 45%. У період з 2000 до 2013 рр. кількість нових випадків ВІЛ-інфікування зменшилася на 40%: з 3,5 млн. до 2,1 млн. людей. Протягом 2000–2015 рр. захворюваність на малярію скоротилася на 37%, а смертність від цієї недуги – на 58% [259, с. 6].

Негативне ставлення до розвитку страхової форми світової медицини може бути пов'язане з бідністю населення, яке не має фінансової можливості сплачувати страхові внески. У найбідніших країнах світу, де панує злиденність, голод, відсутність елементарного соціального забезпечення, запровадження медичного страхування неодмінно зіштовхнеться з неабиякими труднощами соціально-економічного характеру. Населення країн, що розвиваються, де історично склалася традиційно функціонуюча система державних медичних закладів, може не сприйняти принципи роботи страхової медицини з використанням приватних інвестицій [123].

Проте, аргументи представників традиційного типу глобалістичної свідомості виглядають недостатньо переконливими, адже рівень охорони

здоров'я людства перебуває у стані, далекому від бажаного, глобальні медичні проблеми залишаються невирішеними і потребують активізації діяльності світової спільноти з метою подальшого розвитку світової медицини. Відсутність у багатьох людей можливості скористатися простими й ефективними видами медичної допомоги системно призводить до втрати життя. У світі щоденно продовжують помирати 16 тис. дітей віком до 5 років переважно через причини, які можна було усунути: пневмонія, діарея, малярія та ін. Відчутний вплив на показники смертності дітей здійснює рівень матеріального забезпечення їх батьків. Частка смертей дітей з бідних сімей майже удвічі перевищує дитячу смертність у заможних родинах, що свідчить про потребу підвищення рівня життя населення й скорочення соціальної нерівності. Втім, основним фактором виживання дітей є рівень освіченості їх матерів. У дітей, матері яких мають середню чи вищу освіту, майже утричі більше шансів вижити, ніж у дітей, мами яких такої освіти не мають. Це доводить необхідність підвищення рівня освіти населення, розширення освітніх можливостей жінок, залучення лікувально-профілактичних закладів до активної просвітницької діяльності [259, с. 32–34].

Щодня під час вагітності чи пологів у світі помирають близько 800 жінок, понад 80% яких мешкають у країнах Африки південніше Сахари та Південної Азії. При цьому, лише 51% країн володіє достовірними даними щодо причин материнської смертності. В цілому, у регіонах, що розвиваються, коефіцієнт материнської смертності приблизно у 14 разів вищий, ніж у розвинених країнах, що свідчить про переважання соціально-економічних чинників серед причин смертей матерів. Так, понад чверть пологів у світі відбуваються без нагляду медичного персоналу. Лише половина вагітних жінок планети отримують необхідний допологовий нагляд (4 консультації). Очевидною є потреба розширення кола людей, особливо жінок, охоплених якісним медичним обслуговуванням, оскільки більшість випадків материнських смертей можливо уникнути шляхом забезпечення

кваліфікованого нагляду під час вагітності, фахової допомоги під час пологів та догляду у перші тижні після народження дитини [259, с. 38–39].

Повне й достовірне уявлення про ВІЛ мають менше 40% молоді віком від 15 до 24 років, що мешкають в Африці південніше Сахари, де СНІД залишається головною причиною підліткової смертності. У 2013 р. через причини, пов'язані зі СНІДом, близько 17,7 млн. неповнолітніх дітей втратили одного чи обох батьків. Того ж року у країнах, що розвиваються, антиретровірусну терапію отримували лише 36% з 31,5 млн. ВІЛ-інфікованих людей. Все це є переконливим доказом доцільності посилення різнопланової боротьби людства з поширенням ВІЛ-інфекцій, запобігання їх летальних наслідків [259, с. 44–47].

Найбільш летальними у світі вважаються серцево-судинні та онкологічні захворювання. Єдиним ефективним способом боротьби з ними є системне вчасне медичне обстеження населення, виявлення хвороб на ранніх стадіях розвитку, коли їх лікування має найбільшу ефективність. Професійну діагностику можливо здійснити виключно за умов наявності ефективно діючої розгалуженої мережі профільних медичних закладів, тісного глобального співробітництва, інвестування у розвиток медичних досліджень і медичної науки в цілому.

У 2015 р. 214 млн. осіб захворіли на малярію, 472 тис. з них пішли з життя. Поширення цієї хвороби пов'язано з недостатністю проведених профілактичних, діагностичних й лікувальних заходів. Так, діагностичне тестування на малярію щороку отримують лише 20% дітей, що мають ознаки лихоманки. У регіонах з високим ризиком зараження на малярію вкрай актуальним залишається необхідність додаткового встановлення антимаскитних сіток, розпилення інсектицидів всередині приміщень, діагностика й комбінована терапія населення, профілактичне лікування вагітних жінок тощо [259, с. 47].

Протягом 2012–2013 рр. рівень захворюваності на кір зріс з 227700 до 279000 випадків. Хвилеподібне поширення кору має місце через обмежене

фінансування й недостатню боротьбу людства з цією недугою. Не дивлячись на те, що вакцинація проти кору є дешевою, безпечною і ефективною, щороку необхідної вакцини не отримують понад 20 млн. немовлят, переважно з незабезпечених сімей, що мешкають у важкодоступних місцевостях. За цих умов не виникає сумнівів у необхідності додаткових інвестицій у програми з боротьби проти кору, що можуть бути реалізовані силами фахівців медичних закладів [259, с. 36].

Важливою проблемою залишається поширення атипових інфекційних захворювань. Лихоманка «Ебола» у 2014–2015 рр. забрала життя у понад 11 тис. людей, спричинила масове припинення роботи навчальних закладів, зменшення обсягів виробництва, економічний спад й величезні матеріальні збитки. Для запобігання поширення подібних хвороб людство має бути готове до подібних викликів на глобальному рівні [259, с. 51].

Вищенаведені дані доводять гостру потребу збільшення обсягів міжнародних інвестицій у розвиток охорони здоров'я, посилення боротьби людства зі смертельними хворобами, збільшення кількості лікувально-профілактичних закладів, підвищення ефективності їх роботи. Саме такі дії підтримують представники універсальної глобалістичної свідомості, що виступають за розширення мережі медичних закладів до рівня охоплення кваліфікованими медичними послугами всього населення світу, активізацію їх профілактичної й медико-просвітницької діяльності, залучення приватних інвестицій до державних медичних установ, функціонування лікувальних закладів приватної форми власності та переведення світової медицини на страхову основу.

Втілення в життя наведених пропозицій відкриє можливості для принципово нового етапу світового медичного розвитку: 1) доступності медичних послуг для всього народонаселення незалежно від матеріального чи соціального становища; 2) формування конкурентних відносин між медичними установами, що сприятиме зниженню рівня їх корумпованості та зростанню якості медичних послуг; 3) здійснення чіткого контролю за

дотриманням прав пацієнтів з боку страхових компаній, що слугуватиме одним із запобіжних заходів для неадекватного призначення лікарем зайвих медичних призначень, непотрібних ліків чи надання неякісних медичних послуг у інших формах; 4) систематичне проходження громадянами медичного обстеження як обов'язкової умови страхування сприятиме вчасному попередженню захворювань і загальному оздоровленню населення.

Між тим, універсальну глобалістичну свідомість слід поділяти на приватницький, приватно-соціальний та соціальний підтипи. Носії приватницької глобалістичної свідомості вважають за доцільне користування більшістю населення послугами приватних страхових компаній для отримання якісного медичного обслуговування за бажанням (за зразком США). Приватно-соціальний тип глобалістичної свідомості характеризується позитивним ставленням до ідеї запровадження обов'язкового медичного страхування для усіх громадян та сплати ними диференційованих страхових внесків залежно від розміру доходів за умов припинення фінансування більшої частини медичних закладів за рахунок коштів державного бюджету (за прикладом Німеччини). Погляди представників соціальної глобалістичної свідомості відрізняються від ідей носіїв приватно-соціального типу тим, що вони наголошують на необхідності поєднання обов'язкового медичного страхування з державним фінансуванням медичних установ (за зразком Англії, Швеції).

В умовах фінансової нестабільності та низького рівня доходів громадян країн, що розвиваються, припинення бюджетного фінансування системи охорони здоров'я, її переведення на виключно приватну основу може призвести до різкого зменшення кількості медичних закладів та позбавлення переважної більшості населення світу доступу до медичного обслуговування. Цим пояснюється недоцільність реалізації ідей представників приватницької та приватно-соціальної глобалістичної свідомості. За таких умов, найбільш оптимальним варіантом реформування світової системи охорони здоров'я виявляється втілення в життя пропозицій носіїв соціальної глобалістичної

свідомості, що дасть можливість зберегти й розширити мережу діючих державних медичних установ та підвищити якість медичних послуг, доступних для всього населення.

При цьому, соціальну глобалістичну свідомість слід поділяти на соціально-підтримуючу, яка характеризується прагненням до залучення на потреби медицини загальнообов'язкових страхових внесків роботодавців і населення за рахунок існуючого обсягу державних податків і відрахувань, та соціально-фіскальну, представники якої пропонують додавати обсяг обов'язкової медичної страховки до існуючого розміру фіскальних відрахувань. Реалізація пропозицій носіїв соціально-фіскальної глобалістичної свідомості неодмінно призведе до збільшення загального податкового навантаження на юридичних та фізичних осіб, що спричинить зростання тіньового сектору економіки, погіршення інвестиційних умов, збіднення соціально незахищеного населення, посилення світової матеріальної нерівності і масового невдоволення.

Введення ж обов'язкових страхових платежів в межах існуючих податків дещо зменшить обсяг грошових надходжень до державних чи місцевих бюджетів, проте, не матиме ознак додаткового фінансового тягара для підприємств і населення, водночас, за рахунок залучення приватних інвестицій і посилення конкуруючих умов, сприятиме значному зростанню якості медичного обслуговування. Реалізація такої стратегії глобального розвитку охорони здоров'я здатна забезпечити подальше стрімке просування людства у подоланні глобальних медичних проблем, на підставі чого соціально-підтримуючу глобалістичну свідомість слід віднести до гуманізаційної.

Аналіз освітянських, правових, політико-демократичних та інших характеристик гуманітарної складової глобалістичної свідомості, що відображає глобальні проблеми у сфері взаємовідносин людини і суспільства, здійснено у другому підрозділі четвертого розділу дисертації в контексті

дослідження механізму формування глобалістичної свідомості населення планети.

В цілому, очевидним є те, що людство має усвідомити пріоритетну цінність життя і здоров'я кожної людини на планеті, переваги людяності й справедливості у відносинах між людьми як на індивідуальному, національному, міжнародному, так і на глобальному рівнях. Обов'язковою умовою цього процесу є виховання гармонійних глобалістичних цінностей, розкриття потенціалу кожної людської особистості у своєму прагненні до досконалості. З метою досягнення гармонії у відносинах між людьми, між людством і навколишнім світом очевидною є необхідність посилення інтересу більшості населення Землі до демографічних, медичних та інших глобальних проблем, активної участі народів світу у виробленні й реалізації загальнопланетарної стратегії людського розвитку.

Висновки до другого розділу

В основі базових чинників загострення сучасних глобальних проблем людства лежить не лише відсутність належної зацікавленості політичних лідерів у їх розв'язанні, а передусім слабкість суспільного інтересу, занижений рівень обізнаності щодо проблем глобального розвитку, способів їх справедливого вирішення, характерний більшій частині населення планети.

Аналіз сутності, структурних компонентів, функцій глобалістичної свідомості засвідчує, що її сучасний розвиток виступає важливим чинником активізації боротьби людства за справедливе розв'язання глобальних протиріч, розвитку політичної культури, політичної поведінки, спрямованої на вирішення світових проблем сучасності. Ця специфічна форма суспільної свідомості може стати як нездоланною перепорою на шляху порятунку людства від власноручно створених проблем, так і ключем до їх розв'язання, створення умов для безпечного, гармонійного розвитку людини на планеті.

Ефективна гуманізаційна діяльність ООН й усієї глобальної спільноти, подолання економічних диспропорцій, екологічних викликів є можливими лише за умови становлення розвиненої глобалістичної свідомості народів світу, формування відповідального ставлення політичних суб'єктів до глобальної політики людства, здійснення її об'єктивного оцінювання на основі принципів людяності і справедливості. Саме прагнення до справедливості має набути ознак визначального чинника життєдіяльності людства в контексті глобальних трансформацій.

До основних демографічних та медичних ознак гуманізаційної глобалістичної свідомості належить формування стійких вимог щодо:

- здійснення вибіркової демографічної політики, спрямованої на зменшення рівня народжуваності в країнах з надмірно зростаючим населенням, стимулювання підвищення демографічних показників у державах, в яких чисельність населення стабільно скорочується;
- збільшення обсягів гуманітарної допомоги бідним країнам, посилення контролю за її використанням, стимулювання соціально-економічного зростання, підвищення якості життя і соціального забезпечення населення, розвиток системи освіти, інформаційного простору країн, що розвиваються;
- підвищення соціально-економічного статусу жінки, подолання культурно-релігійних традицій багатодітності шляхом залучення церкви і релігійних діячів до виховання відповідального ставлення населення щодо оптимального планування кількості дітей в родині;
- реалізації програм планування сім'ї, проведення виважених економічних заходів, що стимулюють відмову від народження третьої та наступної дитини у країнах з надмірними показниками приросту населення;
- глобального запровадження страхової загальнообов'язкової системи охорони здоров'я з державним фінансуванням медичних закладів та компенсацією витрат населення і роботодавців на медичні страхові внески у вигляді зменшення податків.

Світовий розвиток медико-демографічних якостей глобалістичної свідомості гуманізаційного типу здатний значно вплинути на поліпшення добробуту, підвищення якості життя більшої частини людства, подолання світової демографічної проблеми як однієї з основних причин посилення екологічних, економічних, воєнно-політичних та інших сучасних світових викликів.

Гостра потреба подолання глобальних загроз, що останніми десятиліттями тенденційно посилюються, зумовлює високу актуальність здійснення наукових досліджень сучасних особливостей і шляхів розвитку глобалістичної свідомості людства.

РОЗДІЛ 3

ТИПОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

ГЛОБАЛІСТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ

ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ, СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

ТА РОЗВ'ЯЗАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ

3.1. Енвайронменталізм і типологія глобалістичної свідомості в умовах світової екологічної кризи

Загострення сучасної екологічної кризи, нещадне руйнування екосистем, різке погіршення якості навколишнього середовища не лише негативно відбиваються на стані здоров'я мільярдів людей, а й ставлять під загрозу саме існування людської цивілізації. Серед найбільш відчутних, загрозливих проблем глобального розвитку на перший план виходять проблеми у сфері взаємовідносин людини та природи, які поряд з іншими світовими викликами можуть бути подолані лише за умов гуманізації глобалістичної свідомості, раціоналізації і активізації політичної поведінки людства, що включає в себе зразки політичної участі і політичної діяльності, спрямовані на визначення засад світової політики, трансформацію системи глобальних політичних відносин, окреслення основних напрямів планетарного політичного розвитку. Умонастрої людей щодо питань збереження навколишнього середовища, екологічно нешкідливого забезпечення людства природними ресурсами обіймає значний пласт структурних елементів глобалістичної свідомості, є однією з її базових складових.

Під екологічною складовою глобалістичної свідомості соціуму слід розуміти ту частину глобалістичної свідомості, в межах якої відбувається відображення системи уявлень відносно глобальної екологічної кризи, її особливостей, проявів, загроз, способів подолання, людської діяльності, що

здійснюється з метою розв'язання глобальних екологічних проблем, екологічної самосвідомості суспільства.

Під екологічною кризою прийнято вважати якісну зміну системних параметрів природного середовища, його біологічних, фізичних, хімічних компонентів, що призводить до порушення природних умов життєдіяльності людини. Причинами глобальної екологічної кризи є криза духовної культури, недосконалість існуючих соціально-економічних відносин, технологій, швидке зростання обсягів виробництва, глобальне забруднення, виснаження усіх компонентів біосфери. Екологічна криза проявляється у вигляді перенаселення, зміни клімату, поширення тяжких захворювань, втрати біорізноманіття, значному зменшенні лісового покриву, деградації ґрунтів, зневодненні та опустелюванні ландшафтів, накопиченні відходів у обсягах, що перевищують асиміляційну ємність біосфери і т.д. [81, с. 214].

Кризові явища планетарної екосистеми постають об'єктом досліджень екології, права, філософії, культурології, політології й багатьох інших наук. По мірі зростання масштабів і загроз екологічної кризи спостерігається помітне зближення різноманітних наукових напрямків, які в тому чи іншому контексті досліджують якісний стан навколишнього середовища. Так, на підставі поєднання окремих розділів екологічної етики з відповідними розділами філософії (метафізикою, епістемологією, естетикою) американський екофілософ Е. Харгроув прогнозує, що невдовзі відбудеться органічне злиття енвайронментальної етики з філософською наукою [328].

Якісна трансформація екологічних характеристик глобалістичної свідомості перебуває у тісному взаємозв'язку з проблемами екологічної етики, концептуальне оформлення якої відбувається у 40-х – 50-х роках ХХ ст., появою і набуттям світового поширення ідей енвайронменталізму як якісно нової екологічної течії, що ґрунтується на формуванні нових екологічно орієнтованих цінностей, переосмисленні місця людини в природному світі, її ставлення до всього розмаїття екосистем, до всього живого, категоричне переосмислення змісту соціально-екологічних відносин.

С. Баньковська розглядає енвайронменталізм в якості переваги природних цінностей соціальним, що мають ознаки девальвованих; прагнення компенсувати невідконтрольність соціальної стихії зверненням до світу природи, що пізнається науковими методами й підкоряється людині; сприйняття природи як останнього оплоту, що об'єднує відчужених один від одного людей і єдиного атрибута суспільства, який зберігає його солідарність; пошуків внутрішньої гармонії людського суспільства в незбагненності зв'язків всього живого і проявів життя від біологічного до соціального [14, с. 120; 71]. Таким чином, підкреслюються важливі відмінності енвайронменталізму від антропоцентризму, зокрема, визнання людини невід'ємною часткою світу природи, а також необхідності гармонійного, органічного взаємовпливу між людиною і природою, що передбачає бережливе ставлення до останньої як єдиний шлях збереження єдності людства.

І. Несін дещо розширює зміст поняття енвайронменталізму, включаючи до нього не лише прагнення до гармонії між людиною і природою, а й основні принципи глибинної екології, за якими цінність природи визнається незалежно від інтересів людства. Під енвайронменталізмом І. Несін розуміє загальнотеоретичну й світоглядну орієнтацію свідомості, що фокусує увагу на взаємодії соціальних утворень з навколишнім середовищем та виявляється у таких сферах теоретизування, як філософія, право, соціологія, етика, естетика та ін. До умовних елементів енвайронменталізму дослідник відносить теоретичні світоглядні орієнтації щодо гармонізації взаємовідносин людини з навколишнім середовищем, а також практичний світовий екологічний рух (біхевіористичну складову енвайронменталізму) [180].

В якості базових ознак енвайронменталізму І. Несін логічно виділяє ідеї цілісності, органічності та рівноцінності усіх живих істот. Холізм, як філософія цілісності, заснована Я. Сметсом, основним чинником світового розвитку й творчої еволюції розглядає єдність його складових частин, визнає

первинність єдності по відношенню до окремих часток. Одним з перших прибічників ідеї органічності в її початковому вимірі виступив Платон, який ототожнював космос із живою твариною. Згідно з ідеєю органічності, світ є живим органічним цілим, чим обґрунтовується доцільність виведення законів фізики як науки про неживу природу із законів біології як науки про живий світ, інтеграції природничих і технічних наук, як складових культурної дійсності, до наук гуманітарних [180].

Ідея рівноцінності усіх живих істот знаходить відображення у концепціях екологічної етики (О. Леопольд, А. Швейцер) та глибинної екології (А. Нейс), в яких пропонується свідомо ціннісна переорієнтація свідомості, дотримання моральних принципів не лише у відносинах між людьми, а й по відношенню до всієї екосистеми з усіма її складовими елементами. Ключовою ознакою нових світоглядних цінностей є уявлення про органічне включення людини до навколишнього середовища, відкидання ідеї панування над природою, оновлена інтерпретація раціональності як діалогу людини зі світом, відповідальність людства за майбутнє планети [180].

А. Дзех, аналізуючи енвіронменталізм як світогляд, заснований на новому варіанті філософії природи – «зеленої» концепції відносин між людиною і навколишнім світом – до основних принципів енвіронменталізму відносить: 1) відмову від ієрархічної картини світу, що передбачає верховенство людини над природою; 2) перехід від одnobічного людського впливу на природу до взаємовпливу природи і людини, метою якого є задоволення потреб не лише людини, а й усього природного співтовариства, визнання природи повноправним суб'єктом такого взаємовпливу; 3) неухильне дотримання законів екосистеми; 4) розповсюдження етичних норм як на відносини між людьми, так і на взаємовідносини людини з природою, необхідність охорони природи заради самої природи [71].

Найбільш поширеним серед науковців є визначення енвіронменталізму (від англ. «environment» – оточення, середовище) як нової парадигми традиційного екологічного мислення, що базується на відмові від антропоцентризму щодо природи, піклуванні про охорону й чистоту навколишнього середовища та забезпеченні існування людини як біологічного виду. Якщо на попередніх етапах взаємовідносин людини і природи традиційний екологічний рух був спрямований на захист навколишнього середовища від людини для його подальшої експлуатації з метою задоволення людських потреб, то в основі енвіронменталізму лежить визнання якості природного середовища головною умовою виживання людства. На відміну від локальних екологічних рухів, що передували появі енвіронменталізму, ця світоглядна парадигма носить більш активний, глобальний характер, отримує поширення на світовому рівні, що обумовлено розумінням людством усієї небезпеки сучасної екологічної кризи, свого екологічного обов'язку. Енвіронменталізм орієнтований на подолання екологічної кризи шляхом її сприйняття як питання життя в цілому й виживання людської цивілізації [205, с. 184–185].

В цьому контексті основною метою енвіронменталізму є усвідомлення людством, що імперативні умови його виживання полягають у розумінні того, що руйнування навколишнього середовища як сукупності елементів, які у своїй взаємодії складають простір для життя людини, може призвести до знищення людства як виду; фундаментальних змінах основних ціннісних орієнтацій, відмові від егоцентризму, перегляді умов соціально-економічного розвитку, критичному ставленні до технічного прогресу [205, с. 185].

Серед широкої палітри сучасних визначень енвіронменталізму доцільно виокремити два основні підходи до розуміння змісту цього поняття: антропо-рятівний та глибинно-екологічний. В межах першого підходу енвіронменталізм розглядається як екологічна течія, головною метою якої є порятунок людства від екологічної кризи, що з часом може набути ознак

екологічної катастрофи й призвести до знищення людства як виду. В цьому розумінні природа розглядається виключно через призму інтересів людини, а піклування про навколишнє середовище інтерпретується лише як спосіб людського виживання [119].

Глибинно-екологічний підхід передбачає розгляд енвіронменталізму як більш широкого поняття, що включає в себе не лише турботу про долю людства, а й визнання самоцінності усього живого, піклування про природу як таку, навіть якщо цього не вимагають інтереси людини. Згідно з цим трактуванням, головна мета енвіронменталізму охоплює як убезпечення людства від самознищення, пов'язаного з глобальним забрудненням і знищенням екосистем, так і неперешкоджання, без вагомих на те причин, розвитку інших форм життя, збереження усього багатства світу природи, його природної краси і гармонії. Така якість енвіронменталізму може характеризуватися співчуттям до живих істот, прагненням до позбавлення їх від страждань, що здатне виявлятися у самообмеженні у відносинах з природою.

Враховуючи єдність сучасної наукової думки стосовно того, що енвіронменталізм за визначенням протистоїть антропоцентризму як теорії, що визначає цінність довкілля у прямій залежності від його користі для людини, справедливим є науковий аналіз енвіронменталізму в межах саме глибинно-екологічного підходу. Аргументами на користь об'єктивності такого підходу виступає і важлива роль співчування, зокрема співчуття до тварин, у системі загальнолюдських гуманістичних цінностей, і біологічна єдність, взаємовплив усіх природних видів як обов'язкова умова забезпечення балансу і стійкості екосистеми. Тому один з основних принципів глибинної екології щодо відсутності у людини права знищувати природні види без життєво важливої на це причини має розглядатися як невід'ємна ознака сучасного енвіронменталізму.

Отже, під енвіронменталізмом слід розуміти глобальну екологічну течію, що визнає самоцінність природного світу, усіх його елементів та має

на меті як альтруїстичне піклування про природу незалежно від людських інтересів, так водночас і порятунок людства від світових екологічних загроз, шляхом досягнення стійкого балансу планетарної екосистеми, забезпечення належного стану навколишнього природного середовища, гармонійного розвитку людини і природи.

Як справедливо зазначає Р. Паелке, саме енвайронменталізм, як всеохоплююча система мислення, інтегрована у політику на базі прогресивних цінностей, має стати основою майбутньої цивілізації та здійснити значний якісний вплив на розвиток людства в цілому [180]. Розвинена, енвайронментально дозріла екологічна складова глобалістичної свідомості виступає основним чинником збереження екосистем планети й порятунку людства від негативних наслідків власної екологічно шкідливої діяльності.

Втім, в екологічному контексті глобалістична свідомість сучасних суспільств є далеко не однорідною. За ставленням до розв'язання глобальних проблем у сфері взаємовідносин людини і природи, основні, виділені нами, типи глобалістичної свідомості, по мірі зростання рівня бережливості у ставленні до природи, слід розташувати у наступній послідовності: екодеструктивний, антропоцентричний, екоспоживацький, екотрадиційний, енвайронментальний, священно-етичний, природоцентричний та антропофобський. Розробляючи типологію глобалістичної свідомості за зазначеним критерієм слід також виділити її природонейтральний тип.

Екодеструктивна глобалістична свідомість характеризується прямою визначальною залежністю ставлення до навколишнього середовища й глобальних екологічних проблем від змін настрою, психологічно вмотивованим, хвилеподібним бажанням руйнувати природу, наносити шкоду природному світу незалежно від контексту власних інтересів чи інтересів людства. Подібна психологічна особливість, як правило, пояснюється несприятливими умовами виховання, вродженою жорстокістю, агресивністю, життєвою нереалізованістю й безвідповідальністю особистості.

Все це, в поєднанні з низьким або нульовим рівнем усвідомлення глобальних екологічних проблем, стає однією з причин їх примітивного, викривленого сприйняття, формування неадекватних уявлень щодо еталонної моделі взаємовідносин людини та природи, агресивного ставлення до навколишнього середовища. Екодеструктивність свідомості може виявлятися у діях, що загострюють глобальні проблеми (на зразок спустошливого вирубування лісів, чим посилюється парниковий ефект), а також у незгоді з необхідністю як природоохоронної діяльності людства в цілому, так і окремих її видів, цілеспрямованому перешкодженні такій діяльності.

Представники антропоцентричного типу глобалістичної свідомості повністю поділяють принципи антропоцентризму, згідно з якими центром світу і найвищою цінністю є людина, котра займає вершину світової ієрархії і на власний розсуд розпоряджається довкіллям, що розглядається як людська власність. Цінність природного світу визначається виключно його корисністю для людини, природа аналізується лише як об'єкт дії людини, засіб задоволення її потреб, що має максимально використовуватися для отримання корисного продукту. Розвиток людства має імперативно підпорядковувати собі розвиток довкілля, потреби якого ігноруються, як і потреби усіх живих істот [166, с. 82–83; 268].

Цей тип глобалістичної свідомості передбачає формування ставлення до природи на основі прагматичних інтересів, надаючи емоційним чинникам лише другорядне значення, проте, відрізняється низьким рівнем усвідомленості глобальних екологічних проблем, переконанням у відсутності необхідності природоохоронної діяльності на глобальному рівні, нехтуванням природними законами екосистем, що в кінцевому підсумку призводить до посилення глобальних загроз у сфері взаємовідносин людини та природи, зростання ступеня їх небезпечності.

Екоспоживацькій глобалістичній свідомості характерний середній рівень розуміння значення глобальних проблем, усвідомлення доцільності охорони навколишнього середовища, здійснення системної глобальної

діяльності з деескалації глобальних екологічних викликів, зокрема, врегулювання чисельності населення планети, подолання глобального потепління, боротьби з глобальним поширенням тяжких захворювань і т.д. Носії екоспоживацької глобалістичної свідомості сходяться на думці про необхідність сприяння розвитку науки, науково-технічного прогресу, використанні відновлюваних джерел енергії, розробці і запровадженні екологічно безпечних технологій, здатних суттєво змінити сучасний стан біосфери. Разом з тим, у конфлікті інтересів охорони природи з економічною вигодою, отриманням матеріальних благ за рахунок виснаження природних ресурсів планети й забруднення довкілля, перевага віддається останній. Явно виражений пріоритет економічних інтересів над екологічними інтересами виявляється у значному гальмуванні світової природоохоронної діяльності, позбавленні людства можливості пропорційного розв'язання глобальних проблем, внаслідок чого спостерігається їх загострення, зокрема продовження винищення лісів, втрата якості ґрунтів, збільшення шкідливих викидів, надлишку відходів у надмірних обсягах тощо.

До ознак екотрадиційної глобалістичної свідомості належить вищий за середній рівень усвідомлення світових небезпек, відхід від споживацького ставлення до природного середовища, визнання пріоритету інтересів охорони довкілля над економічними інтересами, доцільності продовження реалізації існуючої системи глобальних заходів із запобігання перевищення норм екологічного забруднення, надмірного виснаження природних ресурсів, розуміння необхідності комплексного розв'язання проблем глобальної екології, що може позитивно відбиватися на результативності їх часткового вирішення.

Проте, ефективність глобальної екологічної діяльності представників цього типу глобалістичної свідомості гальмується тривіальним, обмеженим розумінням мети й основних цілей розв'язання глобальних екологічних проблем, неусвідомленням того, що справжня мета їх вирішення полягає у порятунку людства від створених ним глобальних загроз, здатних знищити

свого творця як вид, а також збереженні гармонії світу природи, його природної краси. Нерозуміння того, що подолання глобальних екологічних викликів є імперативною умовою виживання людства, поєднується з мотивацією до їх подолання виключно з позиції людських інтересів. Тобто піклування про природу відбувається лише тому, що таке піклування відповідає інтересам людини, при цьому інтереси самої природи залишаються без належної уваги.

Природонейтральний тип глобалістичної свідомості відображає нейтральне, байдуже ставлення до глобальних проблем охорони довкілля, що, як правило, пояснюється низьким або нульовим рівнем усвідомлення їх значення, відсутністю інтересу до пізнання особливостей глобальних екологічних загроз, як наслідку незбалансованості відносин людини та природи, що сприяє продовженню швидкоплинних тенденцій відносно значного погіршення глобальної екологічної ситуації.

Антропофобський тип глобалістичної свідомості є найбільш радикальною формою піклування про глобальне довкілля, що відрізняється стійким відчуттям ненависті до людства як ворога природи, який своїми діями її знищує. Людство небезпідставно сприймається в якості основного чинника кризового забруднення природного середовища шкідливими відходами, надмірного виснаження сил природи, нещадного руйнування світової екосистеми. У зв'язку з небажанням людини зупинити чи бодай істотно пом'якшити системну екоруйнівну діяльність, нездатністю врятувати природу й самого себе від негативних наслідків такої діяльності, формується стійке почуття ненависті до людства в цілому чи його істотної частини.

Крайні форми екологічно обумовленого бажання нанести людству шкоду можуть ставити під сумнів навіть право на життя людини, що своїми діями шкодить природі. В історії відомий випадок, коли лісник, піклуючись про недоторканість лісу, фізично знищував тих людей, що рубали дерева [166, с. 84].

Сприйняття глобальних проблем у сфері взаємовідносин людини і природного світу представниками антропофобської глобалістичної свідомості можна охарактеризувати як гостро диспропорційне і вкрай небезпечне. Високий рівень усвідомлення частини глобальних проблем екології поєднується з суперечливими з точки зору справедливості, прав людини й здорового глузду методами розв'язання таких проблем. Ними може передбачатися широкий спектр неприйнятних для цивілізованого світу пропозицій, від застосування грубих покарань відносно порушників законів природи і до фізичного знищення «екологічно шкідливої» частини людства.

Природоцентрична глобалістична свідомість характеризується прихильністю до принципів природоцентризму, передбачає визнання того, що на вершині ієрархічної піраміди світу перебуває природа як найвища цінність, процесу розвитку якої має підпорядковуватися розвиток людства. Призначення людини зводиться до підкорення й служіння природі, охороні її недоторканості, розмаїття видів, зокрема і тих, що є шкідливими для людства. Корисність дій людини розглядається лише у прямій залежності від їх корисності для природи [22; 166, с. 84–85].

Для подолання глобальних екологічних викликів носіями природоцентричної глобалістичної свідомості пропонуються радикальні природоохоронні заходи, такі, як глобальна відмова від більшості досягнень сучасної цивілізації, ведення вкрай обмеженого, аскетичного способу життя у примітивних помешканнях на зразок первісних жител, різке звуження асортименту й обсягів промислового виробництва, зокрема, виробництва одягу, його тривале використання упродовж всього життя, повна відмова від хімічного удобрення землі тощо. Перелічений комплекс заходів є гіпертрофованим відображенням природоохоронних уявлень, що характеризуються надмірно високим ступенем радикалізму та не можуть бути позитивно сприйняті сучасним суспільством. Несправедливе позбавлення людства більшості благ цивілізації майже повністю знівелює значення більшої частини досягнень науково-технічного прогресу, призведе

до припинення розвитку більшості його напрямків, різкого падіння якості життя населення, неприпустимого зниження продовольчої, медичної, зовнішньої безпеки, рівня культурного розвитку тощо. Все це позбавляє сенсу будь-які спроби наукового виправдання такої глобальної стратегії.

Представники священно-етичного типу глобалістичної свідомості схиляються до принципів релігійно-екологічного напрямку «Етика дикої природи», заснованого американським екофілософом Л. Гребером. Вони не вважають обов'язковою відмову людства від благ цивілізації, проте, різко засуджують будь-яке людське втручання у дику природу, намагання нею керувати, використовувати, виступають за максимально можливе розширення меж природно-заповідних фондів, пропагують любов до дикої природи як священного блага, обов'язкове самообмеження, дотримання вегетаріанства [1, с. 96–108].

Поряд з високим ступенем розуміння необхідності радикальної зміни поглядів людства на взаємовідносини з природою, об'єктивною оцінкою значення частини глобальних екологічних загроз, зокрема, проблем кліматичних змін, демографічного вибуху, надлишку забруднень, спостерігається цілковите несприйняття й відкидання глобальних викликів, пов'язаних із забезпеченням людства природними ресурсами, освоєнням Світового океану, космічного простору, чим унеможлиблюється їх неупереджений аналіз і дієве вирішення.

Енвайронментальна глобалістична свідомість є екологічно орієнтованою системою уявлень, що відображає шляхи розв'язання глобальних екологічних проблем у відповідності до вищеописаних принципів енвайронменталізму. Цей тип глобалістичної свідомості відрізняється високим ступенем усвідомлення усіх глобальних екологічних загроз, стійким прагненням до реалізації ефективних способів їх гуманного розв'язання, чим обумовлюється його оптимальність, приналежність до гуманізаційної глобалістичної свідомості, необхідність максимального поширення серед населення Землі.

За способом розв'язання глобальних екологічних проблем глобалістична свідомість поділяється на глобальний, стратегічно-нейтральний і біорегіональний типи. Носії біорегіональної глобалістичної свідомості вважають, що вирішення глобальних проблем екології має відбуватися здебільшого на регіональному рівні, розв'язання ж регіональних екологічних проблем забезпечить поступове нівелювання загроз глобального характеру. Тобто, порятунок планети пропонується здійснювати шляхом порятунку її окремих частин, які в результаті мають врятувати загальнопланетарне природне середовище.

Проте, подібна глобальна стратегія не враховує глобальної взаємопов'язаності більшості складових сучасної екологічної кризи, невидимого, втім достатньо міцного зв'язку між станом екосистем у територіально віддалених між собою різних частинах планети. Слід розуміти, що приведення якості навколишнього середовища у відповідність до бажаних норм у одному регіоні світу вступає у тісний взаємозв'язок з природними умовами інших регіонів, а тому є неможливим без використання комплексного підходу до виконання такого завдання, глобальної турботи про навколишнє середовище в загальнопланетарних масштабах. Глобальні кліматичні зміни, значне поширення випадків і руйнівної сили стихійних лих, спричинене деградацією хімічного складу атмосфери, можуть бути пом'якшені лише глобальними діями людства щодо скорочення шкідливих викидів, охорони й розширення лісового покриву Землі, чим доводиться недостатність виключно регіональних зусиль для розв'язання глобальних проблем, неефективність пропозицій представників біорегіональної глобалістичної свідомості [142].

Стратегічно-нейтральна глобалістична свідомість відрізняється байдужим ставленням до способів подолання глобальних проблем, чим значно ускладнюється їх розв'язання. Найбільш раціональними виглядають характеристики глобального типу глобалістичної свідомості, що передбачають комплексне вирішення екологічних загроз світового значення

на глобальному рівні, одночасний порятунок планети з усіма її складовими. Кожна глобальна екологічна проблема має аналізуватися через призму її взаємозв'язків з іншими глобальними проблемами з позиції багатьох наукових напрямків. Лише в такий спосіб, спрямувавши спільні зусилля усіх країн і народів на знешкодження системи тісно пов'язаних між собою глобальних екологічних викликів, людство має шанс подолати екологічну кризу, що постійно загострюється, забезпечити гармонійний розвиток людини як частини природи та природи в цілому, що дає підстави відносити глобальну глобалістичну свідомість до її гуманізаційного типу.

Не виникає сумнівів в актуальності дослідження тієї частини глобалістичної свідомості, що відображає ставлення суспільства не лише до глобальних екологічних проблем в цілому, а й до кожної окремо взятої проблеми глобального довкілля. Розв'язання конкретних планетарних загроз потребує комплексу глобальних специфічних заходів, без ґрунтового знання яких неможливе вироблення конструктивних суспільних вимог щодо подолання екологічної кризи.

Глобальні проблеми взаємовідносин людини і природи можна умовно поділити на три основні види: 1) глобальні зміни клімату, спричинені забрудненнями, безпосередньо не отруйними для людини; 2) надмірна концентрація отруйних забруднень, що спричиняють порушення норм радіаційного фону, кислотні дощі, втрату якості ґрунтів, опустелювання й забруднення вод; 3) освоєння Світового океану та космічного простору як один з шляхів забезпечення людства природними ресурсами.

Як відомо, основним антропогенним чинником посилення парникового ефекту і глобального потепління є збільшення в атмосфері частки вуглекислого газу й інтенсифікація викидів метану. Продукти згоряння вугільних теплоелектростанцій, викиди промислових підприємств, транспорту, значне скорочення лісового покриття – все це призводить до підвищення рівня атмосферної насиченості парниковими газами, внаслідок чого відбувається уповільнення процесу теплового космічного

випромінювання земної поверхні й нагрівання планети. Серед причин глобального підвищення атмосферних температур не слід забувати і про пряме теплове забруднення, пов'язане з людською діяльністю, що особливо відчувається у мегаполісах [146; 152, с. 175–179].

З планетарним потеплінням тісно пов'язана проблема руйнування озонового шару стратосфери, спричинена викидами озоноруйнуючих речовин, переважно фреону (сполуки, що містить фтор і хлор), який активно використовується в системах охолодження і аерозольних балонах, а також меншою мірою чисельними стратосферними польотами летальних апаратів [152, с. 175–179; 268].

За ставленням до глобальних кліматичних змін глобалістичну свідомість слід поділяти на кліматично-нейтральний, кліматично-деструкційний, кліматично-традиційний, кліматично-прогресивний та кліматично-радикальний типи.

Кліматично-нейтральна глобалістична свідомість характеризується відсутністю інтересу й нейтральним ставленням до безпосередньо неотруйних для людини, але шкідливих для атмосфери викидів, що, як правило, пов'язане з нульовим чи низьким рівнем поінформованості щодо проблем глобального потепління й руйнування озонового екрану.

Представники кліматично-деструкційного типу глобалістичної свідомості не бачать сенсу у зменшенні антропогенного впливу на клімат, вважають за необхідне згортання усіх або частини глобальних природоохоронних заходів щодо пом'якшення кліматичних змін. Така позиція може бути пов'язана з відсутністю об'єктивної інформації про причинно-наслідкові зв'язки глобальних кліматичних процесів або сильною особистою зацікавленістю, частіше за все матеріального характеру, наприклад, у роботі підприємств чи транспортних засобів, що здійснюють шкідливі атмосферні викиди. Поширення в суспільстві цього типу глобалістичної свідомості, так само як і її кліматично-нейтрального типу, має

блокуючий вплив на спроби людства попередити руйнівні зміни клімату й провокує загострення глобальних кліматичних проблем.

Кліматично-традиційному типу глобалістичної свідомості притаманна підтримка дій людства, спрямованих на убезпечення від продовження глобального потепління й зменшення щільності озонового шару. Глобальна боротьба за вирішення проблем клімату, що втілюється в життя, у тому числі, силами ООН, інших екологічно спрямованих міжнародних організацій, національних урядів, розцінюється як корисна діяльність, що має здійснюватися й надалі. Результати багаторічної глобальної екологічної роботи, закріплені, зокрема, програмою дій «Порядок денний на XXI століття», схваленою конференцією ООН в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), декларацією саміту ООН в Йоганнесбурзі (2002 р.), резолюцією саміту ООН в Нью-Йорку (2010 р.), вважаються цілком достатніми для поступового вирішення проблем кліматичних забруднень. Існуючі обмеження складу й обсягів промислових і транспортних викидів, наявні темпи переходу від спалювання вугілля до використання природного газу й відновлюваних джерел енергії, сучасні рівні енергозбереження, охорони лісового покриву, світових демографічних тенденцій сприймаються такими, що не повинні ані знижуватися, ані потребувати значного збільшення. Відсутність необхідності підвищення зазначених рівнів охорони планетарної кліматичної системи може обумовлюватися середньою обізнаністю щодо наслідків сучасних кліматичних змін, сподіваннями на неточність наукових прогнозів щодо майбутніх темпів існуючих кліматичних тенденцій, на посилення фотоефекту і активізацію фотосинтезу рослин під впливом зростання концентрації в повітрі вуглекислого газу і т. д. Але масове розповсюдження таких поглядів сприяє лише певною мірою пом'якшенню наслідків атмосферно-руйнівних викидів і виявляється нездатним повністю розв'язати проблеми руйнування глобальної кліматичної системи.

Кліматично-радикальна глобалістична свідомість характеризується високим ступенем усвідомлення глобальних атмосферних проблем,

прихильністю до жорстких, радикальних загальнопланетарних заходів з охорони якості атмосфери, зокрема: стрімкої відмови від використання вугілля в якості палива, згортання усіх шкідливих для атмосфери виробництв; заборони використання автомобілів з потужними двигунами внутрішнього згоряння, авіапольотів у стратосфері; припинення промислового використання деревини, дотримання недоторканості лісів.

Основними аргументами на користь настільки радикального підходу у вирішенні проблем кліматичної системи є відчутні для всього людства негативні наслідки цих проблем. Незвично різкі коливання температур, атмосферного тиску, швидкі зміни погодних умов, що зумовлюють значне погіршення самопочуття й здоров'я мільярдів людей, є лише одними з найменш загрозливих проявів глобальних кліматичних змін.

Під впливом планетарних процесів зростання температури повітря прискорюється танення льодовиків Антарктики, Арктики й Гренландії, відбувається теплове розширення морських вод, підвищується рівень Світового океану. Наслідками цих процесів в перспективі можуть стати затоплення значної частини густонаселених прибережних рівнин, втрата домівок, інфраструктури, масове переселення сотень мільйонів мешканців затоплених територій. Цілі міста, в тому числі Венеція, разом з багатьма островними системами можуть повністю опинитися під водою. Зростання концентрації вуглекислого газу спричиняє підвищення рівня кислотності океанів, що становить неабияку загрозу водним екосистемам, особливо кораловим рифам, та може мати вкрай небажані наслідки для ведення світового рибальського господарства [36; 223].

Одним з проявів глобального потепління є зменшення вологості ґрунту, з чим пов'язане відчутне падіння врожайності. Згідно з прогнозами екологів, за умов збереження існуючих світових темпів потепління клімату, виробництво кукурудзи в південній Африці до 2030 року може скоротитися на 30%. Тенденційне зміщення зон, придатних для вирощування зернових у полярних напрямках, масштабне опустелювання територій всередині

материків потягне за собою не лише падіння рівня світової продовольчої безпеки, масового недоїдання, а й зникнення багатьох видів тварин, істотну втрату біорізноманіття [36; 223; 275].

Під впливом зміни характеру океанічних течій, вітрів, опадів відбуватиметься почастищення випадків екстремальних погодних явищ, збільшення кількості й потужності природних катаклізмів. Вже сьогодні смертоносні урагани, повені й інші стихійні лиха перетворилися на теми постійних рубрик світових новин [36].

Слабкість захисних властивостей озонового шару, існування озонових дір, особливо над Антарктидою, Австралією, Новою Зеландією, робить людину майже беззахисною від сонячного радіаційного випромінювання, що провокує значне поширення онкологічних хвороб, захворювань очей (катаракти). Все живе – від найпростіших рослин і до людини – перетворилося на об'єкт небезпечного ультрафіолетового бомбардування, здатного викликати небажані мутації і смертельні хвороби [152, с. 173–177].

Проте, втілення в життя усіх вищеперелічених пропозицій носіїв кліматично-радикальної глобалістичної свідомості наштовхується на суттєві економічні втрати, що нестиме людство в разі практичної реалізації зазначених екологічних заходів. Для багатьох країн одномоментне припинення використання вугілля як виду палива, так само як і закриття усіх підприємств, що здійснюють шкідливі викиди, означатиме неспроможність задовольнити цілу низку суспільних потреб, зокрема, потреб в опаленні приміщень, електроенергії, працевлаштуванні населення, економічного зростання тощо. Відмова від масового використання вугілля, як стратегічний напрямок глобального розвитку, має втілюватися в життя помірними темпами, поетапно переорієнтовуючи глобальну економіку на альтернативні види енергії, підвищуючи рівень енергозбереження, якості фільтрації шкідливих промислових викидів.

Категорична заборона виробництва транспортних засобів з потужними двигунами внутрішнього згоряння в поєднанні з заборонаю авіапольотів на

висоті стратосфери також стане сильним ударом по економіці багатьох держав, створить проблеми системи транспортного забезпечення, функціонування якої є необхідною умовою розвитку переважної більшості економік світу. Поступовий відхід від використання надпотужних легкових автомобілів повинен відбуватися не в примусовому порядку, а шляхом державного стимулювання, зокрема, істотного прогресивного оподаткування виробників і власників транспортних засобів відповідних категорій. Стратосферні авіаперельоти мають бути не повністю заборонені, а лише оптимально обмежені.

Припинення промислового використання деревини позбавить людство можливості задоволення потреб в опаленні й широкому спектрі дерев'яних виробів – від олівця і до великих будівель. Оптимальнішим варіантом збереження лісових насаджень є запровадження чітких обмежень обсягів їх вирубування до рівня поступового відновлення, умовою чого є достатнє системне висаджування різного роду рослин.

Як бачимо, вищенаведені радикальні підходи у вирішенні проблем кліматичної системи не враховують взаємозв'язку цих проблем з трансформацією глобальних проблем бідності, економічного зростання, диспропорційного розвитку світової економіки, прав людини та багатьох інших. Пропозиції носіїв кліматично-радикальної глобалістичної свідомості, як правило, ведуть до загострення інших, не менш важливих глобальних проблем, а тому мусять логічно поступитися місцем більш оптимальним способам подолання кліматичних загроз.

Представники кліматично-прогресивної глобалістичної свідомості мають високий рівень обізнаності щодо глобальних кліматичних небезпек, їх взаємозв'язку з іншими глобальними проблемами, вважають глобальну екологічну діяльність з попередження кліматичних змін вкрай необхідною, проте, явно недостатньою для досягнення поставленої мети й розв'язання глобальних атмосферних проблем. Вони прагнуть до значного прогресу у діях людства, спрямованих на подолання планетарних небезпек, пов'язаних

зі зміною атмосферного складу. Пропонується ряд виважених кліматоохоронних заходів, таких, як: ратифікація і неухильне виконання умов Парижського договору (2016 р.) Сполученими Штатами Америки й усіма іншими країнами світу, оптимальна уніфікація і значне пропорційне посилення світових обмежень обсягів й складу шкідливих для атмосфери викидів; активна глобальна підтримка підвищення рівня енергозбереження й переходу до відновлюваних джерел енергії; скорочення виробництва надпотужних двигунів легкових автомобілів, стимулювання добровільної відмови від їх використання, у тому числі шляхом прогресивного оподаткування; обмеження польотів літаків і ракетних систем у стратосфері, що обумовлено їх шкідливими викидами.

Носії кліматично-прогресивної глобалістичної свідомості виступають за зниження темпів промислового вирубування лісів до рівня, достатнього для поступового відновлення лісового покриву; чітке виконання умов Монреальського протоколу (1987 р.) усіма країнами світу, гарантування повної заборони виробництва й використання озоноруйнівних речовин на планеті. Втілення в життя перелічених заходів на основі прогресивного ставлення людства до кліматичних проблем відкриває можливості їх обережного й разом з тим ефективного вирішення, що виключає будь-який негативний вплив на інші глобальні, зокрема, економічні проблеми. З цього можна зробити висновок про приналежність кліматично-прогресивної глобалістичної свідомості до її гуманізаційного типу.

Умонастрої населення щодо кліматичних змін вступають у тісний взаємозв'язок зі ставленням людства до безпосередньо отруйних для людини глобальних екологічних забруднень, що включають в себе викиди сполук сірки, азоту, свинцю, ртуті, радіоактивних часток та інших небезпечних для життя елементів.

За ставленням до глобальних отруйних забруднень, в тому числі викидів радіаційного походження, глобалістичну свідомість слід поділити на наступні типи: еконейтральний, екоруйнівний, тенденційний,

екстраобмежуючий та екогармонійний. Еконейтральному типу глобалістичної свідомості характерна відсутність інтересу до шкідливих для людини забруднень, відсутність об'єктивних знань щодо їх причин і походжень, байдуже ставлення до масштабів поширення й способів упередження означених забруднень, що не може мати позитивного відображення на упорядкуванні небезпечних викидів як у регіональному, так і світовому масштабах.

Головною ознакою екоруйнівної глобалістичної свідомості є прихильність до значного пом'якшення чи повного скасування частини існуючих обмежень шкідливих викидів, зменшення витрат на безпеку атомних електростанцій. Відносно вирішення проблем відповідних екологічних забруднень перевага віддається економічному розвитку й соціальному захисту суспільства, проте, не враховується наявний рівень екологічної небезпеки для життя і здоров'я людини, породженої надмірною економією коштів й прагненням людей до матеріального збагачення. Поширення цього типу глобалістичної свідомості сприяє загостренню глобальних проблем, пов'язаних із шкідливими викидами.

Представники тенденційного типу глобалістичної свідомості обстоюють необхідність збереження світових тенденцій небезпечних викидів, стабілізації їх обмежень на існуючому рівні, що пов'язано з необхідністю пошуку балансу між економічною вигодою та інтересами екологічної безпеки. Проте, в світлі останніх світових тенденцій промислових викидів сірки, азоту, свинцю (домішування його сполук у бензин), використання пестицидів, збільшення ртутних випаровувань, зростання радіоактивного фону, особливо у країнах, що розвиваються, такий баланс видається доволі крихким. Сірчані забруднення стають причинами кислотних дощів, що призводять до опіків дихальних шляхів людей і тварин, загибелі лісів, псування складу ґрунтів. Накопичення в екосистемі свинцю, залишків пестицидів, ртутних часток, що потрапляють в організм людини через забруднене повітря, воду, ґрунт, продукти харчування мають вкрай

шкідливий для здоров'я та небезпечний для життя вплив, що провокує тяжкі захворювання. Сумна пам'ять Чорнобильської трагедії, порівняно нещодавня катастрофа на японській атомній електростанції «Фукусіма» засвідчують недостатній рівень безпеки діючих АЕС. Тенденційне підвищення радіаційного фону планети вже у невіддаленій перспективі може отримати загрозливе відображення на масштабах поширення серед населення онкологічних захворювань [103; 152, с. 183–184].

Відчутні небезпечні наслідки екологічних забруднень впевнено переконують у недостатності існуючих світових обмежень шкідливих викидів, свідчать про необхідність істотного зменшення масштабів забруднень, що несуть загрозу для здоров'я людини. Таким чином, поширення тенденційного типу глобалістичної свідомості є недостатнім для розв'язання глобальних проблем, в основі яких лежать викиди, небезпечні для людського життя.

Екстраобмежуюча глобалістична свідомість характеризується перевагою екологічної безпеки над економічним розвитком, що передбачає екстремальні світові заходи з обмеження шкідливих викидів, зокрема, повне припинення викидів сполук сірки, азоту, свинцю, заборону промислового використання ртуті й закриття атомних електростанцій у короткостроковій перспективі. Практична реалізація перелічених заходів повністю усуне небезпеку для життя і здоров'я людини, спричинену шкідливими викидами, проте, призведе до загострення інших глобальних проблем, унеможливить виробництво цілої низки промислових виробів, зокрема, люмінесцентних ламп, ртутних термометрів, створить загрозу зупинки важкої промисловості. Недоліком роботи атомних електростанцій є постійне здійснення радіаційних викидів, втім, закриття усіх АЕС на планеті неодмінно стане причиною збільшення обсягів спалювання вугілля, що прискорить небажані процеси глобального потепління. Відтак, втілення в життя ідей носіїв екстраобмежуючої глобалістичної свідомості не є прийнятним у сучасному, залежному від розвитку технологій, світі.

Екогармонійний тип глобалістичної свідомості характеризується гармонійним поєднанням інтересів безпеки навколишнього середовища з прагненням до економічного зростання. Пропонується ряд світових стимулів і обмежень, що забезпечать перехід від тенденційного збільшення до сталого зменшення викидів сполук сірки та азоту країнами, що розвиваються, прискорене зменшення таких викидів розвиненими країнами; значне скорочення промислових викидів свинцю, заборона використання бензину зі свинцевими домішками, а також застосування пестицидів, що продовжують використовувати у слаборозвинених країнах.

Для мінімізації небезпечного впливу шкідливих, зокрема, ртутних елементів передбачається запровадження чіткого контролю за ртутними випаровуваннями, в тому числі безпечною утилізацією відпрацьованих люмінесцентних ламп, акумуляторних систем, термометрів, інших виробів із ртутним та сірчаным вмістом, чому має передувати зростання побутової культури населення. Перелічені заходи пропонується реалізовувати синхронно з модернізацією систем фільтрації шкідливих викидів, широким використанням споруд мембранного доочищення стічних вод, вдосконаленням систем безпеки атомних електростанцій, що гарантує достатній рівень надійності їх роботи. Згорання діяльності АЕС передбачається лише у довгостроковій перспективі у разі забезпечення потреб людства в електроенергії з альтернативних джерел, безпечних для довкілля.

Втілення в життя пропозицій представників екогармонійної глобалістичної свідомості сприятиме гармонійному розв'язанню глобальних проблем, пов'язаних з безпосередньо небезпечними для здоров'я людини забрудненнями навколишнього середовища, що дає підстави вважати цей тип глобалістичної свідомості найбільш адекватною й суспільно корисною формою відображення відповідних глобальних проблем.

Поряд з формуванням природоохоронних мотивацій до основних функцій глобалістичної свідомості у сфері взаємовідносин людини і природи

відноситься сприяння забезпеченню людства природними ресурсами. Однією з важливих передумов ресурсного забезпечення населення планети є освоєння багатого на продовольчі й енергетичні ресурси Світового океану, а також космічного простору.

За ставленням до освоєння ресурсів Світового океану та космосу глобалістичну свідомість можна поділити на ресурсно-нейтральний, ресурсно-регресивний та ресурсно-перспективний типи. Ресурсно-нейтральному типу глобалістичної свідомості притаманне байдуже ставлення до характеру використання океанічних і космічних природних ресурсів, низький ступінь інтересу та інформованості щодо сучасних особливостей їх освоєння.

Ресурсно-регресивна глобалістична свідомість відрізняється негативним ставленням до пропозицій щодо регулювання й самостійного зменшення обсягів вилову рибних запасів Світового океану, а також здійснення об'ємного фінансування наукових розробок новітніх технологій раціонального природокористування. Неприйняття цих пропозицій обумовлене зростаючою потребою людства у біологічних природних ресурсах, розвитку рибного господарства, наявністю низки більш гострих й важливіших глобальних проблем, розв'язання яких потребує значних матеріальних витрат. До таких проблем можна віднести проблеми бідності, голоду, забезпечення людства питною водою, створення належних санітарно-епідеміологічних умов тощо. На думку представників ресурсно-регресивної глобалістичної свідомості, кошти світового співтовариства, що виділяються в цілях розвитку, більш раціонально спрямовувати на вирішення саме цих нагальних проблем, аніж витратити на тривалі наукові дослідження надр океану чи космосу без належних гарантій успішності відповідних науково-технічних розробок.

Втім, наявність означених поглядів свідчить про поверхневість розуміння сучасних глобальних тенденцій природокористування. Упродовж 1974–2011 рр. частка рибних морських запасів, що перебувала в безпечних

біологічних межах, скоротилася з 90% до 71%, внаслідок чого світові запаси рибного господарства зменшилися до рівня, нездатного забезпечити максимально сталий вилов. Виснаження біологічних морських ресурсів негативно відображається не лише на стані екосистем, їх властивостях самовідновлення, а й на показниках економічного розвитку. У 1996 р. динаміка зростання тоннажності щорічного вилову риби змінилася протилежною тенденцією: протягом 1996–2013 рр. світовий об'єм виловленої морської риби скоротився з 88 млн. т до 82 млн. т. Якщо обсяги діяльності рибного господарства не будуть свідомо обмежені, показники світового вилову риби продовжуватимуть знижуватися. Відтак, існуюча риболовна політика людства доводить свою неефективність і потребує якнайшвидшого перегляду [144; 259, с. 54].

Активне наукове вивчення Світового океану і космосу є єдиним шансом людства, не досягаючи критичних меж забруднення навколишнього середовища, здобути вкрай необхідні природні ресурси, здатні розв'язати низку глобальних проблем сучасності. Так, розробка дешевих технологій опріснення морської води здатна вирішити проблему забезпечення людства питною водою. Успішне проведення керованої реакції термоядерного синтезу з використанням дейтерію, що міститься у морській воді, надасть невичерпний потенціал енергії [12]. Економія на розробках конче потрібних людству сучасних наукомістких технологій є недоцільною, що доводить і недоцільність поглядів носіїв ресурсно-регресивного типу глобалістичної свідомості.

Ресурсно-перспективній глобалістичній свідомості характерна підтримка ідеї рівномірного освоєння Світового океану, активного сприяння перспективним науковим дослідженням шляхів підвищення рівня раціональності використання природних ресурсів океану та космосу. Як вважають представники цього типу глобалістичної свідомості, ключем до розв'язання проблеми світового рибного промислу є чітке глобальне планування й обмеження обсягів і видів вилову риби до безпечних

біологічних меж у поєднанні з активним стимулюванням розвитку марикультури. Зменшення об'ємів екстенсивного рибного видобутку зменшить антропогенне навантаження на Світовий океан, відкріє можливості для відтворення морських біоресурсів, поступового підвищення порогу біологічно безпечного користування рибними запасами.

Під марикультурою прийнято розуміти розведення й товарне вирощування морських водоростей, безхребетних, риб у контрольованих умовах, включаючи переселення й акліматизацію, біологічну меліорацію, зміну параметрів середовища з метою створення сприятливих умов для культивованих організмів [93]. Розвиток марикультури є одним з найбільш перспективних напрямків виробництва, здатних компенсувати зменшення об'ємів привласнюючого рибного господарювання. Вже сьогодні морські ферми і плантації, значна частина яких розташована в Японії і Китаї, надають 1/10 світових морепродуктів, демонструючи високу продуктивність діяльності. Гектар марикультури здатен надати у 8 разів більше риби, ніж гектар суші може «виростити» м'яса. Тож, сумнівів у необхідності розвитку марикультури не виникає [55; 184; 185].

Зумовлена глобальною нестачею природних ресурсів, зростаюча потреба людства в освоєнні багатства ресурсного потенціалу океану все більше посилює необхідність наукової розробки технологій безпечного морського видобутку й транспортування нафти, газу, залізо-марганцевих конкрецій, інших корисних копалин, використання потужної відновлюваної енергії океану (припливів, хвиль, течій, різниці температур шарів води), опріснення води, термоядерного синтезу тощо.

Посилення актуальності освоєння космічного простору пояснюється потребою людства в розвитку систем зв'язку, удосконаленні навігації, довготривалому прогнозуванні погодних явищ, забезпеченні енергією, утилізації частин відпрацьованих літальних апаратів та інше. Важливими є потенційні наукові розробки, які на сьогодні здаються фантастикою, проте в перспективі можуть стати реальністю. До них належать: незалежні від

погодних умов високоефективні космічні сонячні електростанції, здатність яких передавати електроенергію на землю вже науково доведена; дзеркальні супутники, спроможні відбивати сонячні промені на поверхню землі для продовження світлового дня й значної економії електроенергії; космічні заводи, що в умовах невагомості зможуть ефективно обробляти металеві конструкції будь-якого розміру й ремонтувати літальні апарати; видобуток корисних копалин Місяця, астероїдів тощо. Космічні технології майбутнього викликають великий інтерес, зумовлений їх значним потенціалом, прогнозованою здатністю задовольнити постійно зростаючі потреби людства в енергетичних та інших ресурсах.

Втілення в життя ідей ресурсно-перспективної глобалістичної свідомості має підвищити раціональність природокористування та в перспективі подолати глобальні проблеми забезпечення населення планети необхідними для життя природними ресурсами. На цій основі можна зробити висновок про належність ресурсно-перспективної глобалістичної свідомості до її гуманізаційного типу.

3.2. Типологічні ознаки глобалістичної свідомості в контексті прийняття воєнно-політичних рішень

Однією з беззаперечних і найтрагічніших ознак людського співіснування є майже постійне ведення війн у тих чи інших регіонах земної кулі. Війна є найстарішою загальнопланетарною проблемою, що пронизує історію людства з самого початку його існування. Згідно з підрахунками швейцарського дослідника Ж. Ж. Бабеля, починаючи з 3500 р. до н.е., людство існувало без війн лише 292 роки. Всього історія нараховує понад 14550 війн різних масштабів, внаслідок яких загинули, померли від голоду, граничних кліматичних умов чи хвороб більше 3,6 млрд. людей [243]. Розгортання у XX ст. двох світових воєн, гонка озброєнь, поява ядерної зброї, поширення тероризму – все це сприяло формуванню, концептуалізації

й особливому посиленню значення глобальних проблем у сфері воєнної безпеки.

Під війною прийнято розуміти збройну боротьбу між державами (коаліціями держав) або соціальними, етнічними та іншими спільнотами. Частина теоретиків світової політичної думки на різних етапах її розвитку (Платон, Арістотель, Г. Гегель, Ф. Ніцше) розглядають війну як цілком закономірне, необхідне суспільству явище. Сучасна школа «політичного реалізму» (Г. Моргентау, В. Ослоп, У. Уїтворт, А. Шлезінгер) визначають війну як засіб боротьби за світову гегемонію та захист національних інтересів. Школа природного детермінізму (Дж. Блейнін, А. Меєрло) першопричиною воєн вважає агресивність, притаманну психологічним характеристикам більшості людей. Школа технологічного детермінізму (Т. Веблен, А. Тоффлер) розглядає війну в якості прояву іманентних властивостей сучасної зброї [205, с. 79].

Інша частина дослідників (Я. А. Коменский, І. Бентам, Ж. Ж. Руссо, К. Маркс) категорично відкидають об'єктивність подібних тверджень та вважають війну неприродною і неприпустимою. У цьому протистоянні поглядів загальновизнаним залишається домінування серед глибинних причин виникнення воєн саме політичних чинників. Війна є наслідком граничного загострення політичних суперечностей, які неможливо вирішити політичними засобами без застосування зброї [205, с. 79–80].

Серед політичних чинників розгортання воєнних дій важливу роль відіграють політико-культурні процеси, особливості політичної культури, глобалістичної свідомості населення, суспільне сприйняття можливостей ведення й характеру воєн, їх оцінка, підтримка чи заперечення з боку більшості членів суспільства. Важко переоцінити значення рівня розвитку воєнно-політичної складової глобалістичної свідомості в контексті трансформації політичної свідомості людства, розв'язання одвічного питання війни і миру, у боротьбі світової спільноти за відвернення війн, мирне вирішення політичних конфліктів.

Воєнно-політична складова глобалістичної свідомості є тією частиною глобалістичної свідомості, в межах якої здійснюється відображення глобальних воєнно-політичних уявлень, зокрема, щодо загрози ядерної війни, причин воєн, їх характеру, особливостей, наслідків, способів уникнення чи припинення, миротворчої діяльності людства, воєнно-політичної самосвідомості. Воєнно-політична складова глобалістичної свідомості суспільства виступає важливим чинником формування воєнної політики й воєнних доктрин переважної більшості країн світу.

Воєнна політика є частиною загальної політики певних соціальних сил, держав і створених ними спеціальних інститутів влади, які здійснюють підготовку і використання засобів збройного насильства для досягнення тих чи інших державних або загальнолюдських цілей, для ведення війни чи протидії її розв'язанню. Воєнна політика охоплює діяльність соціальних суб'єктів та створених ними інститутів влади на перетині загальнодержавної політики і воєнної стратегії з метою формування і використання засобів збройного насильства в ім'я досягнення національних чи загальнолюдських інтересів. Воєнною політикою може бути і діяльність антидержавних сил, що орієнтуються на захоплення влади й зміну механізмів суспільного розвитку [205, с. 82].

Завдання воєнної політики у внутрішньому суспільно-політичному просторі можуть полягати у забезпеченні виживання, цілісності держави, збереженні або знищенні політичної й соціально-економічної систем. До зовнішньополітичних цілей воєнної політики може належати захист держави від зовнішніх небезпек, збереження державної незалежності, суверенітету, територіальної цілісності, відсіч агресії, звільнення від іноземного поневолення або здійснення експансії, розширення власного впливу, захоплення територій, утиски суверенітету, підкорення інших держав, здійснення геноциду [205, с. 83; 384].

В основі воєнної політики лежить вироблення відповідної ідеології, оформленої у вигляді воєнної доктрини з удосконалення воєнної сфери, яка

визначає стратегічні орієнтири оборонної діяльності держави і суспільства. Під воєнною доктриною (лат. «doctrina» – учення) розуміють головний документ певних соціальних сил та спеціально утворених ними інститутів влади, в якому викладені основні принципи та зміст їхньої воєнної політики. Воєнна доктрина охоплює воєнно-політичні цілі і міжнародні пріоритети у сфері забезпечення національної безпеки, бачення основних загроз, ставлення до війни, до ядерної та інших видів зброї, основні завдання збройних сил, порядок їх підготовки до захисту від агресії, мету і зміст воєнно-економічної політики, військово-технічні пріоритети, проблему входження до воєнно-політичних союзів, можливих союзників та потенційних противників, концепції і програми розвитку видів збройних сил, родів військ та інших збройних формувань [205, с. 84–89].

Не менш важливими ланками воєнно-політичного процесу є розробка державно-політичних рішень, орієнтованих на реалізацію воєнної доктрини у конкретно-історичних умовах [205, с. 84]. Політичне рішення – це політична дія інформованого суб'єкта влади для реалізації певної мети, що передбачає оптимізацію зовнішніх і внутрішніх умов функціонування даного суб'єкта і визначення перспектив його подальшого розвитку [205, с. 576].

Державне рішення є політичним рішенням, що приймається органом державної влади або уповноваженою посадовою особою і забезпечує державне регулювання суспільних відносин з метою реалізації функцій держави. Одним з видів державних рішень є воєнно-політичні рішення, під якими слід розуміти рішення, що приймаються військовим командуванням, забезпечують державне регулювання суспільних відносин у сфері воєнної безпеки та керівництво збройними силами, їх підрозділами, військовослужбовцями, за певних умов – цивільним населенням у відповідності до мети і завдань воєнної політики.

Вироблення, прийняття і виконання воєнно-політичних рішень здійснюється під впливом двох основних чинників: завдань, визначених воєнною доктриною або військовим командуванням у відповідності до

завдань воєнної доктрини, та конкретних умов виконання цих завдань. Перший з перелічених чинників, як правило, є домінуючим. Значення умов прийняття рішень залежить від рівня їх складності, відповідності поставлених завдань цінностям й переконанням суб'єкта прийняття рішення. Чим вищий рівень складності умов прийняття рішень, тим вищий рівень значення цих умов у порівнянні з завданнями воєнної доктрини. По мірі того, як спрощуються умови виконання поставлених завдань, зростає доктринальний вплив на прийняття воєнно-політичних рішень.

Доцільно виокремити три рівня складності прийняття воєнно-політичних рішень: прості, складні та ціннісно-суперечливі. Прості рішення приймаються в умовах мирного часу і не передбачають розгортання воєнних дій. Вироблення складних воєнно-політичних рішень відбувається в умовах оборонних, визвольних чи миротворчих воєн. Такі рішення спрямовуються на досягнення поставленої мети (частіше за все перемоги) із застосуванням зброї і не суперечать загальнолюдським цінностям. Ціннісно-суперечливі рішення є найскладнішими і можуть бути спрямовані на збройне придушення внутрішніх мирних протестів, розгортання чи ведення загарбницьких воєн, несправедливе захоплення територій, населення, власності інших держав, насильницьке утримування в покорі інших народів. Рішення такого рівня складності відрізняються від інших тим, що в ході їх розробки і прийняття відбувається протистояння завдань воєнної доктрини чи військового командування, яке діє на виконання цих завдань, із загальнолюдськими цінностями, поглядами, внутрішніми переконаннями суб'єкта прийняття рішень. Прикладом таких рішень може бути вищезгадана діяльність збройних сил Російської Федерації щодо здійснення воєнної агресії по відношенню до України, протиправного захоплення території Автономної Республіки Крим, підтримки бандитських угруповань, ведення загарбницьких воєнних дій на території Донецької та Луганської областей [110].

У таких умовах перед суб'єктом прийняття рішення постає вибір: виконати наказ і вчинити несправедливі дії всупереч власним глибинним переконанням, або діяти у відповідності до загальнолюдських цінностей, не виконуючи несправедливого наказу, за що він може понести відповідальність згідно з національним законодавством своєї держави. Прикро, але, як засвідчує історія, в переважній більшості випадків у боротьбі людських цінностей і прагнень до справедливості проти інстинкту самозбереження й особистого матеріального забезпечення останні перемагають. Така риса людської сутності є однією з найбільших проблем становлення воєнно-політичної складової глобалістичної свідомості, що може бути вирішена лише шляхом свідомого об'єднання зусиль всього людства.

Народи світу мають усвідомити гостру необхідність приведення державних воєнних доктрини у чітку відповідність не лише національним, а й загальнопланетарним інтересам на засадах гуманності та справедливості. Саме справедливість має замінити значення політичної доцільності застосування воєнної сили та по-справжньому лягти в основу воєнної політики усіх без виключення держав.

Сучасна політична філософія розглядає поняття справедливості як розумне встановлення балансу інтересів, його збереження і відновлення як гармонії цілого відповідно до загальноприйнятих норм і правил [204, с. 105–109]. Відповідно, під справедливою участю у війні слід розуміти ведення бойових дій, спрямованих на забезпечення балансу інтересів соціальних груп та міжнародних інтересів. Несправедливу війну доцільно трактувати як таку, що порушує цей баланс.

Найбільш неупереджено справедливість може забезпечуватися третьою стороною, незалежним експертом, який сам знаходиться поза конфліктом, зберігаючи дистанцію між безпосередньо конфліктуючими сторонами, гарантуючи об'єктивну оцінку [204, с. 105–109].

В умовах розгортання в певному регіоні планети воєнних змагань таким незалежним експертом може і повинна виступати глобалістична

свідомість народів світу, виражена через представницькі інституції авторитетних міжнародних організацій. Адже розвинена глобалістична свідомість населення планети здатна найбільш об'єктивно виконувати суддівські функції з оцінювання правоти учасників воєнних дій з точки зору справедливості. Відтак, правила оцінки рівня справедливості чи несправедливості конкретних воєнних дій, визначення їх характеру мають формуватися під визначальним впливом глобалістичної свідомості світового співтовариства.

В цьому контексті категорія справедливості виступає основним критерієм типологізації воєнно-політичної складової глобалістичної свідомості. За ознакою справедливості воєн із застосуванням звичайної зброї доцільно виділити наступні типи глобалістичної свідомості: справедливий, несправедливий, пацифістський та воєнно-нейтральний.

Воєнно-нейтральна глобалістична свідомість відрізняється байдужим, безвідповідальним ставленням до міжнародних воєнно-політичних проблем, причин, характеру, наслідків та способів уникнення воєн. У представників цього типу глобалістичної свідомості відсутній інтерес не лише до воєн, які відбуваються поза межами кордонів їхньої держави, а й до воєнних загроз у своїй країні, що може пояснюватися вкрай низьким рівнем воєнно-політичної компетентності, нерозумінням причинно-наслідкових зв'язків воєнних подій, значення їх можливих наслідків для людини і суспільства. Поширення серед населення воєнно-нейтральної глобалістичної свідомості негативно відображається на ефективності функціонування системи світової безпеки, породжує воєнну напругу та закладає підвалини для загострення глобальних воєнно-політичних проблем.

Розуміння людьми необхідності мирного співіснування сприяє поширенню пацифізму (від лат. «*pacificus*» – миротворчий) як одного з напрямів антивоєнного руху, представники якого виступають проти будь-яких воєн, незалежно від їхньої мети і характеру [205, с. 477]. На основі пацифізму ґрунтується пацифістська глобалістична свідомість, яка

характеризується високим рівнем інтересу до глобальних воєнно-політичних проблем, категоричним засудженням будь-якого застосування воєнної сили під будь-яким приводом. Війна розглядається виключно у негативному світлі, ототожнюється з абсолютним злом, що несе лише насильство, руйнування та смерть. Кожне людське життя й мирне співіснування людей цінується значно вище за будь-які цілі воєнної політики [143].

Однозначно негативне сприйняття воєнних дій, підтримка ідеї скорочення військових витрат у переважній більшості випадків є передумовою запобігання воєнних протистоянь і забезпечення миру в світі. Важливою перевагою пацифістської глобалістичної свідомості є категоричне засудження загарбницьких, колоніальних, інших несправедливих воєн, що може мати вагомий вплив на процес розв'язання подібних воєнно-політичних конфліктів мирним шляхом.

Проте, досить сумнівною виглядає адекватність пацифістських ідей щодо оцінки справедливих, зокрема, оборонних воєнних дій, спрямованих на відсіч іноземної інтервенції. Стосовно справедливих воєн зазначений тип глобалістичної свідомості перетворюється на вразливу ланку суспільної свідомості в частині формування патріотичної мотивації до збройного захисту своєї країни й реалізації національної ідеї, набуваючи ознак впливового чинника, що істотно послаблює обороноздатність потерпілої сторони. Тобто, за певних умов, пацифістська глобалістична свідомість може стати потужною ідеологічною зброєю в руках агресора, нівелюючи захисні можливості супротивника. Таким чином, значно зменшуються шанси на справедливе вирішення воєнного конфлікту, чим породжуються передумови його повторного виникнення й ескалації. Адже, як доводить історичний досвід, загарбницька війна, завершена перемогою нападника з грубим порушенням балансу інтересів сторін, значно посилює насильство, суспільну напругу, що згодом нерідко виливається у розгортання бойових дій визвольного характеру. Відтак, основними недоліками пацифізму є ігнорування причин і характеру воєн, відсутність різниці у ставленні до

діаметрально протилежних типів воєн, як справедливих, так і несправедливих, неврахування того, що найбільш надійним способом забезпечення миру є справедливе збалансування інтересів конфліктуючих сторін.

Головною ознакою несправедливого типу глобалістичної свідомості є підтримка несправедливих воєн, спрямованих на грубе порушення балансу міжнародних інтересів на користь певного суб'єкта міжнародної політики чи групи таких суб'єктів.

Під міжнародною політикою розуміють комплекс двосторонніх та багатосторонніх політичних, економічних, дипломатичних, військових, культурних, науково-технічних відносин між державами; історично зумовлену форму інтегративних тенденцій, які виникають у процесі розвитку світового співтовариства та форми взаємодії між його суб'єктами. До основних елементів міжнародної політики належать нації, держави, союзи держав, міжнародні організації і рухи [205, с. 346].

Доцільно виділити наступні підтипи несправедливої глобалістичної свідомості: агресивно-авторитарна, агресивно-демократична, гегемоністично-авторитарна та гегемоністично-демократична.

Агресією (від лат. «aggressio» – напад) вважаються усі види та форми незаконного, з погляду Статуту ООН, збройного нападу та застосування сили однією державою чи групою держав проти суверенітету, територіальної недоторканості або політичної незалежності іншої країни, народу (нації). Розрізняється пряма агресія (вторгнення, напад, бомбардування, окупація, блокада морських портів, порушення правил військової присутності згідно з попередніми домовленостями та ін.), непряма, в якій збройна сила використовується приховано, замасковано у формі найманців бандитських формувань, а також співучасть у діях агресивних держав [190, с. 14–15].

Агресивно-авторитарна глобалістична свідомість характеризується підтримкою воєнної агресії з боку суб'єктів міжнародної політики з авторитарним чи тоталітарним типом політичного режиму, що, як правило,

супроводжується копіюванням, нав'язуванням і утвердженням відповідного типу політичного режиму на захоплених територіях об'єктів агресії.

Формування позитивних оцінок агресії відбувається переважно під маніпулятивним впливом підконтрольних режиму суб'єктів політичної соціалізації, зокрема, засобів масової інформації, тенденційного висвітлення подій, поширення інформації, що не відповідає дійсності. Провокування агресивних емоційних настроїв і мотивацій досягається шляхом формування образу ворога, гіперболізованого зосередження уваги на поодиноких або вигаданих випадках грубих утисків ним прав певних членів суспільства, що ідентифікуються як «свої». Поширеною реакцією населення на застосування означених прийомів політичних маніпуляцій часто стає формування внутрішнього бажання «захистити» несправедливо пригноблених шляхом воєнного захоплення території іншої держави. Одним з прикладів подібного маніпулювання громадською думкою є загальна стратегія висвітлення російськими ЗМІ сучасної суспільно-політичної ситуації в Україні.

Одним із шляхів формування агресивно-авторитарної глобалістичної свідомості, що може активно використовуватися авторитарними лідерами, є акцентування уваги громадян на цінності національних ресурсів потенційних об'єктів агресій, економічних вигодах, які здатна здобути країна за рахунок захоплення територій інших держав та розвитку військової промисловості.

В контексті провокування агресивних суспільних настроїв економічний чинник відіграє не менш важливу роль в процесі формування агресивно-демократичної глобалістичної свідомості. Представники цього типу глобалістичної свідомості виступають за воєнну агресію з боку демократичних суб'єктів міжнародної політики, що зазвичай супроводжується спробою утвердження демократичної форми суспільно-політичного устрою на захоплених територіях. Власне, поширення демократії частіше за все використовується в якості приводу для воєнного втручання на території суверенних держав. Основною ж причиною воєнних інтервенцій з боку розвинених демократій виступає економічна вигода від

експлуатації ресурсів завойованих країн. Передусім мова йде про енергетичні ресурси, значення яких в світі постійно зростає так само, як і залежність цивілізованих країн від забезпечення нафтою і природним газом по мірі їх постійного вичерпання. Саме боротьба за енергоресурси, забезпечення ними потреб своєї країни частіше за все стає основою мотивації демократичного суспільства до формування войовничих поглядів, на яких базується агресивно-демократична глобалістична свідомість.

Певною мірою під впливом політичного маніпулювання демократично організоване суспільство опиняється перед вибором: за допомогою військової сили встановити контроль за джерелами видобутку енергоресурсів інших, як правило, слабких недемократичних держав та забезпечити власні ресурсні потреби і стабільність цін на енергоносії як важливу умову соціально-економічного розвитку, або утриматися від захоплення чужих територій, поставивши під сумнів власну економічну стабільність. За таких умов, під впливом вродженого, притаманного людській психіці, егоїзму, прагнення до першочергового задоволення власних потреб і збагачення здатне виявлятися в масових агресивних зовнішньополітичних настроях громадян.

Одним з аргументів носіїв агресивно-демократичної глобалістичної свідомості може бути потреба розвитку воєнно-промислового комплексу як одного з найбільш прибуткових бюджетоутворюючих сегментів національної економіки, завдяки якому забезпечуються тисячі робочих місць та істотна частка податкових надходжень до державного бюджету.

Військово-промисловий комплекс (ВПК) є специфічним об'єднанням монополій і підприємств, що виробляють військову продукцію, представників збройних сил, частини державно-адміністративного апарату, певного прошарку інтелігенції, профспілкових керівників, деяких представників ЗМІ, що склалося у цілому ряді країн і відверто або таємно виступає за необхідність гонки озброєнь, проти загального і повного роззброєння. ВПК з метою збільшення прибутків чинить тиск на органи

державної влади з вимогами збільшення асигнувань на воєнні цілі, проведення агресивної зовнішньої політики. Як доводить практика, подібний тиск часто виявляється досить дієвим. Так, військові витрати Сполучених Штатів Америки, населення яких становить всього 5% населення планети, досягли третини світових витрат на воєнні цілі [205, с. 85].

Обсяг державних витрат на воєнні цілі, зокрема, на здійснення воєнної агресії зазвичай значно перевищує податкові надходження до державного бюджету, що сплачуються військовими підприємствами разом з їх витратами на оплату праці й забезпечення соціальних гарантій працівників. Розвиток військових підприємств приватної форми власності вигідний не стільки державі і її громадянам, скільки власникам цих підприємств, зацікавленим у їх прибутковості, чим обумовлена слабкість економічної складової аргументації представників агресивно-демократичної глобалістичної свідомості щодо розвитку військово-промислового комплексу.

Більш переконливо на перший погляд виглядає аргумент носіїв цього типу глобалістичної свідомості стосовно загроз глобального тероризму, зокрема, тероризму під прикриттям ісламу й необхідності боротьби проти нього. В світі нараховується понад 500 терористичних організацій з розгалуженими мережами виконавців, систем вербування, джерел фінансування, постачання зброї тощо. Діяльність глобальної терористичної мережі є однією з найбільших загроз світової безпеки, що породжує тисячі смертей, втрат, руйнувань, паніку. Проте, як показує досвід, воєнна агресія демократичних держав проти країн, в яких потенційно можуть формуватися джерела тероризму, не усуває причин терористичних атак, а навпаки, прагнучи придушити окремі терористичні угруповання за допомогою воєнної сили, посилює напругу міжцивілізаційних відносин, провокуючи нові теракти [78]. Для подолання світового тероризму не обов'язково захоплювати суверенні держави, достатньо усунути його справжні основні причини, до яких належать, зокрема, питання диспропорційного регіонального розвитку світової економіки, проблеми забезпечення енергією,

постколоніальної залежності, бідності, розвитку демократії, культури, світогляду й виховання.

Прикладом практичної реалізації поглядів носіїв агресивно-демократичної глобалістичної свідомості є захоплення території Іраку військами коаліції США, Великої Британії та інших країн у 2003 році, внаслідок чого лише у період з січня 2004 р. по серпень 2008 р. загинуло понад 76000 мирних громадян та співробітників служб безпеки, більше 120000 людей отримали поранення. Втрати серед військовослужбовців коаліції становили близько 4000 осіб [236].

Воєнна агресія, як правило, тягне за собою людські втрати з обох сторін воєнного конфлікту, значні матеріальні витрати, посилює терористичні загрози. Агресія може бути економічно вигідною лише представникам військово-промислового комплексу та вищим ешелонам державної влади. Жахливий тягар війни лягає на плечі більшості громадян, протиставляючи будь-яку агресію інтересам народу, з чого випливає потреба розуміння людьми неприпустимості участі у несправедливих війнах, необхідності пріоритетності цінності людського життя над будь-якими іншими інтересами, незалежно від громадянства, національних, релігійних, соціальних та будь-яких інших ознак.

Гегемоністично-авторитарна глобалістична свідомість відрізняється негативним ставленням до участі у загарбницьких війнах, спрямованих на захоплення територій інших країн, проте, характеризується прихильністю до гегемонізму, авторитаризму й утримання в покорі залежних країн і народів авторитарними державами шляхом застосування воєнної сили в разі потреби.

Гегемонія (гр. «hugmonia» – провід, панування) – керівництво, домінуюче становище однієї держави щодо інших держав; поєднання впливу і зверхності, що з часом переходить в панування. Гегемонізм означає претензію певної держави на керівну роль, першість у суспільному процесі, прагнення диктату, нав'язування іншим своєї політики, намагання одноособово вирішувати питання, що стосуються всіх [205, с. 95].

Аргументи носіїв гегемоністично-авторитарного та агресивно-авторитарного типів глобалістичної свідомості є близькими за змістом і можуть співпадати. Окрім того, аргументом представників гегемоністично-авторитарної глобалістичної свідомості на користь застосування воєнної сили для придушення визвольних рухів є прагнення до збереження існуючого впливу на підконтрольні території, бажання зберегти те, що традиційно вважається «своїм», апелювання до традицій, особливо якщо традиційне панування над чужими територіями було встановлене попередніми поколіннями.

Подібними аргументами користуються і прихильники гегемоністично-демократичної глобалістичної свідомості, яка відрізняється від гегемоністично-авторитарної лише прихильністю до демократичного типу політичного режиму. В її основі може лежати впевненість у неперевершеності свого народу, необхідності його переваги над іншими народами, збагачення своєї країни за рахунок експлуатації інших держав, насильницького утримання в покорі населення підконтрольних країн та територій, небажання втрачати зовнішньополітичний вплив, який міг бути забезпечений в результаті воєнних дій, ціною людських втрат та значних фінансових і матеріальних витрат.

Проте, втілення в життя ідей представників гегемоністично-демократичної глобалістичної свідомості, так само як і носіїв інших підтипів несправедливої глобалістичної свідомості, породжує кровопролиття, що суперечать принципам справедливості, інтересам як підконтрольних, так і домінуючих народів, призводить до загострення світових воєнно-політичних небезпек. В світлі останніх тенденцій посилення насильства, терористичних та інших воєнно-політичних загроз глобалістична свідомість людства має трансформуватися в напрямку пошуків шляхів зниження глобальної напруги й агресивності, уникнення несправедливих воєн, збалансованого забезпечення міжнародної безпеки.

Представники справедливої глобалістичної свідомості мають значний інтерес, достатній рівень компетентності щодо глобальних воєнно-політичних проблем, виступають категорично проти несправедливих воєн, визнають гостру необхідність збереження миру, проте, реалізацію принципу справедливості у вирішенні масштабних політичних конфліктів розглядають більш пріоритетним політичним завданням, ніж недопущення воєнних дій будь-якою ціною.

Справедлива глобалістична свідомість відрізняється усвідомленням необхідності формування оборонних воєнних доктрин, скорочення військових витрат, істотного роззброєння, націоналізації військових підприємств, встановлення глобальної заборони підприємствам приватної форми власності здійснювати виробництво зброї, що дасть можливість нівелювати вплив на державну політику з боку військово-промислового комплексу, економічно зацікавленого у воєнній агресії.

Одними з важливих умов досягнення миру на планеті розглядається відмова від гегемонізму, гармонійний розвиток світової економіки, забезпечення незалежності ЗМІ, уникнення грубих прийомів політичного маніпулювання громадською думкою, світова демократизація ненасильницькими методами, що здатна усунути основні причини поширення тероризму й воєнних конфліктів.

Як справедливо відмічає Е. Берк, «для того, щоб перемогло зло, необхідно тільки одне – щоб хороші люди нічого не робили» [25]. На жаль, в сучасному світі гуманізм та прагнення до справедливості поступаються місцем егоїстичним бажанням політичних еліт до збільшення свого впливу й багатства, що нерідко виливається у загарбницькі й інші несправедливі війни. В умовах сьогодення одним з найбільш дієвих способів уникнення подібних воєн є можливість застосування проти воєнних злочинців воєнної сили. Саме воєнна сила, що слугує на боці справедливої сторони театру воєнних змагань, є важливим засобом досягнення політичної справедливості. Відтак, відмова від справедливого застосування воєнної сили нерідко означає відмову від

боротьби за справедливість, її приреченість на подальшу поразку. Подібний варіант розвитку подій є вкрай небажаним, оскільки, як зазначено вище, перемога у війні несправедливої сторони здатна посилювати насильство, суспільну напругу й створювати передумови для нових воєн справедливого характеру з подальшими людськими жертвами й руйнуваннями. Саме тому справедливій глобалістичній свідомості характерне позитивне ставлення до участі у справедливих воєнних діях, спрямованих на досягнення гармонійного балансу політичних інтересів.

Виділяються такі підтипи справедливої глобалістичної свідомості, як оборонний, визвольний та миротворчий. Носії оборонної глобалістичної свідомості допускають участь лише у оборонних війнах, спрямованих на захист своєї країни від зовнішнього агресора.

Визвольна глобалістична свідомість характеризується підтримкою оборонних та визвольних воєн, що мають на меті звільнення території своєї держави від окупантів, припинення національного, соціального гноблення, зміну дискредитованих представників державної влади, які застосовують зброю проти мирного населення.

Представники оборонної глобалістичної свідомості заперечують потребу у визвольних війнах, боячись усіх жаків і негативних наслідків воєнних дій. До того ж, ймовірна поразка може стати причиною ворожого контрнаступу, реакції і репресій. Проте, переконливим аргументом на користь визвольної глобалістичної свідомості є необхідність звільнення від окупації та насильства, адже соціально й національно пригноблене суспільство живе в умовах постійного невдоволення, втрачає можливість реалізації внутрішнього потенціалу, повноцінного розвитку, забезпечення важливих потреб. Таке суспільство, позбавлене надії на перспективні зміни, не може буди щасливим, що ставить під сумнів питання щодо сенсу його існування за умов нав'язаних окупаційних порядків.

Збройна революція в мирній державі є неприпустимою, оскільки здатна провокувати воєнні перевороти, грубе порушення принципів демократії,

жертви й безлад. Породжене соціальним або іншим гнобленням, масове невдоволення діями чи бездіяльністю владних органів може виявлятися виключно у мирних протестах, за допомогою яких народ може змінити дискредитованих представників керівництва держави на інших, більш достойних. Проте, застосування воєнної сили проти мирних громадян, політично вмотивовані вбивства беззбройних членів суспільства дають народу моральне право застосовувати зброю у відповідь. Відтак, визвольну глобалістичну свідомість можна вважати більш оптимальною формою відображення воєнно-політичних проблем, порівняно з її оборонним типом.

Миротворчий тип глобалістичної свідомості передбачає участь у оборонних, визвольних, а також миротворчих війнах, спрямованих на оборону інших країн від воєнної агресії, визволення їх територій від окупації та усунення воєнних злочинців від державного керівництва. Миротворчі війни слід трактувати як оборонні та визвольні війни інших країн і народів, які потребують воєнної допомоги і не мають на меті порушення статуту ООН.

Значна частина носіїв визвольної глобалістичної свідомості не підтримує участі своєї держави у справедливих війнах інших країн, аргументуючи це недоцільністю нести людські й матеріальні втрати задля встановлення «чужої» справедливості по відношенню до інших держав. Проте, ними не враховується, що найбільш ефективним способом досягнення миру в світі, у тому числі забезпечення миру на території своєї країни, є справедливе збалансування інтересів усіх суб'єктів міжнародної політики.

За сучасних умов наявності спокуси у лідерів країн із потужним воєнним потенціалом щодо участі у несправедливих війнах проти країн, що мають значно скромнішу воєнну силу, надійною запорукою уникнення несправедливих воєн може стати механізм глобальної безпеки, здатний зупинити воєнні порушення міжнародного права силами світової спільноти. В разі спільного системного застосування країнами світу воєнної сили проти агресорів й інших учасників несправедливих воєн, прагнення політичних

лідерів до участі у таких війнах могли б бути суттєво нівельовані. Цим обумовлена крайня необхідність дієвого функціонування механізму глобального миротворчого контролю та втілення в життя поглядів представників миротворчої глобалістичної свідомості. Ефективна робота ООН та глобальної спільноти з підтримки миру можлива лише за умови формування миротворчої глобалістичної свідомості народів світу, що дає підстави віднести її до гуманізаційного типу глобалістичної свідомості.

Справедлива глобалістична свідомість допускає використання лише звичайної зброї, не охоплюючи ставлення до застосування зброї масового ураження, до якої належить хімічна, бактеріологічна та ядерна зброя. На виконання Конвенції ООН про заборону виробництва, накопичування і застосування хімічної зброї та її знищення (1993 р.), а також Конвенції про заборону розробки, виготовлення та накопичення запасів бактеріологічної і токсичної зброї та про їх знищення (1972 р.), людство йде по шляху відмови від хімічної і біологічної зброї [33; 78].

Однією з найбільш небезпечних глобальних воєнно-політичних проблем залишається загроза застосування ядерної зброї, розгортання ядерної війни. Під ядерною зброєю розуміють зброю масового знищення, уражаюча дія якої базується на використанні ядерної енергії, що виділяється у вигляді вибуху при ядерних перетвореннях. Ядерна зброя є зброєю вибухової дії, заснованою на використанні внутрішньоядерної енергії, що виділяється при ланцюгових реакціях поділу важких ядер ізотопів урану і плутонію або при термоядерних реакціях синтезу деяких легких ядер. Руйнівна потужність ядерної зброї у тисячі разів перевищує потужність тротилової вибухівки. До основних вражаючих чинників ядерного вибуху відноситься: надпотужна ударна хвиля; світлове випромінювання, що призводить до опіків очей і шкіри, поширення пожеж; проникаюча радіація, що провокує смертельно небезпечну променеву хворобу; тривале радіоактивне забруднення місцевості, спричинене випадінням радіоактивних

речовин із хмари вибуху; електромагнітний імпульс, що порушує роботу радіоелектронних, електричних приладів і техніки [18; 42; 65].

Ядерна зброя була винайдена і вперше випробувана у США 16 липня 1945 року. У серпні того ж року американськими бомбардувальниками були скинуті ядерні бомби на японські міста Хіросіму й Нагасакі, внаслідок чого загинули понад 200 тисяч людей, заподіяні колосальні руйнування. Це був єдиний в історії випадок масового застосування ядерної зброї проти населення [100].

Одночасно з винайденням атомної зброї формується новий вид міжнародної політики – ядерна політика, що охоплює діяльність політичних суб'єктів у сфері мирного чи потенційного воєнного використання атомної енергії [205, с. 733]. Виділяються докарибський, посткарибський та багатополарний періоди світової ядерної політики. Докарибський період ядерної політики (1945–1962 рр.) характеризується утвердженням у США доктрини масової відплати, воєнно-політичного тиску на СРСР і КНР за допомогою загрози ядерної атаки та відповідного залякування США з боку Радянського Союзу з набуттям останнім ядерного статусу у 1959 році [78].

Посткарибський період ядерної політики (1962 – початок 90-х рр. XX ст.) відрізняється відчутною дією наслідків Карибської кризи 1962 р., коли світ опинився на порозі ядерної війни, результатом чого стало усвідомлення керівництвом США та СРСР реальної можливості взаємного ядерного знищення. На зміну доктринальній ядерній відплаті приходить ядерна стабільність як стан міжнародних відносин, який виключає використання державами ядерної зброї, зважаючи на усвідомлення ними неможливості перемогти у ядерній війні з огляду на невідворотність неприйнятної для агресора ядерного удару у відповідь. Під впливом воєнних доктрин взаємного стримування, використання ядерної зброї стало фактично неможливим, роль останньої зводилася виключно до чинника суто психологічного залякування [78].

Багатополярний період ядерної політики розпочинається одночасно з розпадом СРСР і характеризується ядерною багатополярністю, появою різних ядерних категорій держав: офіційно визнані ядерні держави (США, Росія, Велика Британія, Франція та Китай); держави, що не є офіційно визнаними ядерними державами, проте відкрито заявили про наявність ядерної зброї (Індія, Пакистан, КНДР); держави, що мають ядерну зброю, проте не визнають цього факту (Ізраїль); держави, які мають мотивацію до володіння ядерною зброєю і необхідний потенціал для цього (Іран); держави, що можуть створити ядерну зброю, але утримуються від набуття ядерного статусу через політичні та інші причини (Аргентина, Бразилія, Республіка Корея, Тайвань, Саудівська Аравія, Сирія, Україна та інші) [78].

Загострення глобальних енергетичних проблем стимулює розвиток атомної енергетики, ядерних технологій, що можуть бути використані і у воєнних цілях. Країни, що володіють атомними електростанціями, мають можливість, залишаючись під контролем МАГАТЕ, підійти до ядерного порогу – отримати матеріали і технології, що дозволяють протягом кількох місяців створити ядерну зброю. В умовах напівлегальної торгівлі урановою сировиною й атомними технологіями, що здійснюється невідконтрольними національним урядам транснаціональними корпораціями, розвитку чорного ринку ракетно-ядерних технологій, вільного доступу до інформації про ядерні розробки в мережі Інтернет, існує велика небезпека потрапляння ядерної зброї до недержавних, зокрема, терористичних організацій, що означатиме високий ризик її застосування [78; 205, с. 733].

Поява зарядів зі збідненим ураном, високоточних систем з надмалими зарядами, що дозволяє застосовувати їх з мінімально допустимими збитками для потерпілої сторони, відкрила можливість локального застосування ядерної зброї. Під впливом цих та інших наведених вище чинників спостерігається ерозія ядерної стабільності, у свідомості людей формується впевненість, що у ядерній війні можливо перемогти. Провідні держави навіть не розглядають можливості ядерного роззброєння, а навпаки, зміцнюють

ядерний потенціал, модернізуючи військові ядерні технології. Воєнні доктрини США та Росії передбачають можливість випереджаючого, дозованого та демонстративного застосування ядерної зброї з метою деескалації агресії як у великомасштабних, регіональних, так і в локальних війнах. Доктрина національної безпеки США 2002 р. допускає здійснення превентивних ядерних ударів по країнах «вісі зла»: Лівії, Сирії, КНДР, Іраку та Ірану. Воєнна доктрина Російської Федерації 2010 р. залишає за Росією право наносити превентивні ядерні удари у воєнних конфліктах різної інтенсивності. Все це є свідченням руйнування системи ядерного стримування, тенденційного зростання небезпеки застосування ядерної зброї й розгортання ядерних воєн [78; 145].

За таких умов серед основних чинників застосування ядерної зброї особливої ваги набуває актуальність дослідження глобалістичної свідомості суспільства, що відображає суспільні оцінки й умонастрої у сфері ядерної безпеки. У цій царині найбільший інтерес викликають питання сприйняття громадянами ядерних держав можливості нанесення ядерних ударів першими, чим можуть бути спровоковані ядерні війни, а також питання актуальності наявності ядерного арсеналу чи ядерного роззброєння.

За ставленням до застосування ядерної зброї першими глобалістичну свідомість слід поділяти на ядерно-нейтральний, ядерно-масштабний, ядерно-локальний, тривіально-масштабний, тривіально-локальний та миролюбний типи. Ядерно-нейтральна глобалістична свідомість характеризується відсутністю інтересу до питань потенційної ядерної атаки, байдужим ставленням до можливості нанесення ядерних ударів, що, як правило, обумовлене низьким рівнем компетентності у сфері ядерної політики, нерозумінням можливих глобальних наслідків застосування ядерної зброї. Широке суспільне поширення ядерно-нейтральної глобалістичної свідомості є вкрай небажаним, оскільки значно знижує стримуючу роль суспільної думки та здатне розв'язати руки агресивно

налаштованим політичним лідерам, які прагнуть до розширення сфери свого впливу будь-якими засобами, не виключаючи ядерних воєнних конфліктів.

Представники ядерно-масштабної глобалістичної свідомості виявляють інтерес до питань ядерної політики та позитивно оцінюють гіпотетичні дії керівництва держав, громадянами яких вони є, щодо здійснення першими широкомасштабної ядерної атаки по території держав чи воєнних блоків, які володіють ядерним арсеналом. Висока агресивність поглядів щодо ініціювання масштабного ядерного протистояння може бути викликана емоційно забарвленою ненавистю, непереборним прагненням до воєнного знищення країн і народів, які ототожнюються з зовнішнім ворогом, що несправедливо обмежує інтереси інших народів і держав та становить загрозу як національній, так і глобальній безпеці. Неврахування чи ігнорування значення невідворотності ядерних ударів у відповідь, що може призвести до взаємного знищення обох сторін ядерного конфлікту, нерозуміння усіх катастрофічних наслідків масштабної ядерної війни, яку за подібних обставин доцільно ототожнювати з актом ядерного самознищення, як правило, обумовлене низькою обізнаністю стосовно масштабів руйнівних дій ядерних вибухів і загальних принципів роботи сучасних ракетно-ядерних комплексів.

Ядерно-локальна глобалістична свідомість відрізняється негативним ставленням до масштабної ядерної атаки, проте, характеризується підтримкою ідеї нанесення першими локального ядерного удару по території ядерних держав чи воєнних блоків, до складу яких входять ядерні держави. Одним із способів забезпечення локального характеру ядерної атаки може бути застосування високоточних воєнних технологій з використанням збідненого урану. На думку представників ядерно-локальної глобалістичної свідомості, реалізація подібної стратегії здатна забезпечити досягнення бажаних воєнно-політичних цілей, деморалізацію, значне послаблення чи знищення супротивника, перемогу над ним, уникаючи при цьому масштабної ядерної війни. Проте, сподівання на відмову ядерно озброєного супротивника

від нанесення ядерного удару у відповідь мають високу вірогідність виявитися марними. В разі, якщо ядерна держава виявиться об'єктом локальної ядерної агресії, її відповідна реакція може мати вигляд ядерних бомбардувань як в локальному, так і в широкому масштабі. Небезпека наслідків таких дій може коливатися від колосальних людських втрат і руйнувань до взаємного знищення протиборчих сторін.

Тривіально-масштабному типу глобалістичної свідомості характерна підтримка ідеї здійснення першими широкомасштабної ядерної атаки проти без'ядерних держав, які не належать до ядерних воєнно-політичних блоків. Цей тип глобалістичної свідомості відрізняється від її ядерно-масштабного типу виключно статусом об'єкта можливої ядерної агресії, до якого можуть бути віднесені лише ті держави, що не мають ядерної зброї і не перебувають у складі коаліцій з ядерними державами. Згідно з поглядами представників тривіально-масштабної глобалістичної свідомості, масштабне ядерне бомбардування без'ядерних держав дасть можливість без значних жертв і матеріальних витрат для своєї країни продемонструвати світові воєнну силу і могутність, назавжди знищити ненависних зовнішніх ворогів, зокрема, держави, що є джерелами світового тероризму, або навпаки, країни, визначені ворогами більшості терористичних організацій, завершити довготривале міжцивілізаційне протистояння, захопити нові території, зокрема, території, багаті на природні ресурси, посилити міжнародний вплив та інше.

Проте, реалізація подібних поглядів є неприпустимою в сучасному цивілізованому світі. Масштабна ядерна атака здатна призвести до багатомільйонних людських жертв, колосального знищення майна, природних ресурсів, катастрофічного радіаційного забруднення території країн, беззахисних з точки зору ядерної безпеки, що виявляться об'єктами ядерної агресії. Важко переоцінити трагічні наслідки подібного варіанту розвитку подій для взаємопов'язаної світової екологічної системи. Ядерний геноцид, породжений воєнними злочинцями, нездатен припинити

цивілізаційне протистояння, а навпаки, неодмінно призведе до його загострення, спровокує нові теракти, можливо із застосуванням ядерної зброї.

Відсутні гарантії, що масштабні ядерні удари західних держав по території східних без'ядерних країн не знайдуть відповідь у ядерних атаках зі сторони деяких держав східних цивілізацій, що володіють ядерною зброєю, зокрема, таких, як Росія, Китай, Іран, Пакистан, КНДР та ін. Аналогічні наслідки можуть наступити для ядерних агресорів східного чи будь-якого іншого цивілізаційного спрямування. Відтак, будь-яка масштабна ядерна атака несе загрозу розгортання ядерних воєн із широким колом учасників, розпалення світової ядерної війни з катастрофічними наслідками для всього людства.

Ознаками тривіально-локальної глобалістичної свідомості є позитивне ставлення до нанесення першими локальних ядерних ударів по території без'ядерних країн, що не належать до ядерних воєнних блоків. Цей тип глобалістичної свідомості відрізняється від її тривіально-масштабного типу виключно локальним масштабом допустимих руйнувань від застосування ядерної зброї, що, за аналогією з поглядами носіїв ядерно-локальної глобалістичної свідомості, може досягатися, у тому числі, шляхом використання збідненого урану та високоточної воєнної техніки.

Аргументами на користь локального використання ядерної зброї є потреба демонстративного попередження звичайних воєн, забезпечення перемоги у війнах, що тривають з використанням звичайної зброї, зменшення числа жертв серед «своїх» військовослужбовців, досягнення певних політичних цілей. Але перелічені аргументи не є переконливими з огляду на негативні наслідки застосування ядерної зброї у будь-якому масштабі. Використання ядерної вибухівки, не дивлячись на локальний характер руйнувань, тягне за собою сотні смертей і каліцтв, поширення спадкових хвороб, знищення матеріальних цінностей, екологічне забруднення, провокує протилежну сторону воєнного конфлікту до розробки та застосування

ядерної зброї у відповідь, що призводить до посилення терористичних загроз, набуття ними ядерного характеру, ризику виникнення широкомасштабних ядерних воєн.

Таким чином, швидка і на перший погляд остаточна перемога у локальній ядерній війні може в кінцевому підсумку перетворитися на нищівну поразку не лише однієї з ворогуючих сторін, певної країни чи народу, а на поразку всього людства в одвічній боротьбі з власною жадобою та надмірною агресивністю. Поширення серед народів світу усіх перелічених типів глобалістичної свідомості, що допускають ініціативу у будь-якому застосуванні ядерної зброї у воєнних цілях, є одним з найбільш небезпечних процесів світової політики, викликом світовій ядерній безпеці, загрозою існуванню людської цивілізації.

На сучасному етапі розвитку ядерних технологій назріла гостра необхідність глобального формування миролюбної глобалістичної свідомості, базовою ознакою якої є категоричне заперечення ініціювання ядерної агресії будь-якого характеру і масштабу. Саме миролюбний тип глобалістичної свідомості, як складова частина гуманізаційного типу глобалістичної свідомості, здатний найбільш дієво виконати роль раціонального чинника запобігання ядерного протистояння й гарантувати світову ядерну стабільність.

Найвищим ступенем забезпечення глобальної ядерної безпеки може стати поступова трансформація стану ядерної стабільності до загального ядерного роззброєння. За ставленням до доцільності наявності ядерної зброї глобалістична свідомість класифікується на ядерно-байдужий, ядерний, ядерно-блоковий, державно-без'ядерний та глобально-без'ядерний типи. Основними ознаками ядерно-байдужої глобалістичної свідомості є відсутність інтересу і чіткої позиції щодо необхідності мати ядерну зброю, низька компетентність у питаннях ядерного озброєння, байдуже відношення до цих питань. Невизначеність внутрішніх поглядів носіїв ядерно-байдужої глобалістичної свідомості блокує можливість ефективного суспільного

впливу на державну ядерну політику, знижує вірогідність її відповідності інтересам суспільства й людства в цілому.

Представники ядерної глобалістичної свідомості мають стійкий інтерес до ядерної політики, визнають необхідність ядерного статусу держави, в якій вони постійно проживають, прагнуть до збереження або набуття своєю країною ядерної зброї. Подібні прагнення пояснюються відкритим чи прихованим володінням ядерною зброєю багатьма іншими країнами, загрозою зовнішнього ініціювання ядерної агресії у різних масштабах, об'єктами якої найбільш імовірно можуть виявитися держави, які не мають ядерного статусу й не здатні нанести ядерний удар у відповідь. В умовах існуючої небезпеки потрапляння ядерної зброї до авантюристичних режимів, загрози ядерного тероризму, що по мірі розповсюдження атомних технологій стає все більш реалістичнішою, питання відвернення ядерних ударів набуває особливої актуальності. Наявність ядерного статусу незалежної держави виконує роль захисного чинника, здатного стримати ядерну атаку ззовні. До того ж, володіння ядерною зброєю стримує не лише ядерну, а й інші види воєнної агресії, в тому числі війни із застосуванням звичайної зброї, гарантуючи тим самим безпеку державних кордонів. Важко прогнозувати, але якби світ не винайшов атомні технології, невідомо, чи вдалося б в умовах гострої міжнародної напруги другої половини XX ст. уникнути третьої світової війни з сотнями мільйонів можливих людських трагедій.

З іншого боку, за умов наявності ядерної зброї завжди існуватиме небезпека її невиправданого чи випадкового застосування, що може призвести до катастрофічних наслідків. Світ не можна перетворювати на заручника політичної волі й емоційного стану лідерів ядерних держав, як це відбулося під час Карибської кризи 1962 р. За умов ескалації напруги у сучасних міжнародних відносинах відсутні надійні гарантії, що подібна криза не повториться у тому ж чи у дещо видозміненому вигляді. Небезпека посилюється тим, що дії державних лідерів, особливо недемократичних

країн, не завжди характеризуються врівноваженістю, раціональністю й адекватністю.

Розробка й обслуговування ядерної зброї несе значні матеріальні витрати, що можуть скласти істотну частину бюджетних видатків держав, особливо тих, що розвиваються. Відповідно, оволодіння ядерною зброєю тягне за собою скорочення інших, передусім соціальних, видатків державних бюджетів, посилює навантаження на економіку, стримує економічне зростання.

Одним з небажаних наслідків ядерного озброєння є небезпека погіршення навколишнього природного середовища. Видобуток і переробка уранової сировини, виготовлення ядерних боєприпасів, їх випробування, обслуговування, утилізація відпрацьованих матеріалів негативно відбивається на стані екології, провокує поширення тяжких, зокрема онкологічних, захворювань, несе загрозу екологічних забруднень, вкрай небезпечних для життя і здоров'я людини.

З аналізу усіх негативні наслідків утримання ядерної зброї випливає логічний висновок щодо необхідності пошуку більш безпечних і раціональніших способів гарантування глобального миру як альтернативи ядерному озброєнню.

Ядерно-блокова глобалістична свідомість характеризується негативним ставленням до розміщення ядерної зброї на території своєї держави, але підтримкою вступу чи продовження перебування у воєнному блоці держав, частина з яких володіють ядерним арсеналом. Реалізація такого підходу дозволяє гарантувати ядерну безпеку, уникаючи додаткових матеріальних витрат та загроз для навколишнього середовища безпосередньо своєї країни, пов'язаних з утриманням ядерної зброї. Основними недоліками ядерно-блокової глобалістичної свідомості залишається ризик невиправданого або випадкового застосування ядерної зброї державами з ядерним статусом, що може спровокувати катастрофічні ядерні війни, а також небезпека

негативного екологічного впливу ядерних розробок на світову екологічну систему з її тісно пов'язаними між собою елементами.

Представники державно-без'ядерної глобалістичної свідомості виступають проти володіння ядерною зброєю державою, в якій постійно проживають, або іншими членами воєнного блоку, до якого належить ця держава. Така стратегія відкриває можливості для уникнення матеріальних і екологічних негативних наслідків володіння ядерною зброєю, дозволяє ініціювати власним прикладом світове ядерне роззброєння. Проте, здійснити глобальне роззброєння без відповідних міжнародних домовленостей і належного контролю практично неможливо. За таких умов, найімовірнішим наслідком реалізації поглядів державно-без'ядерної глобалістичної свідомості може стати відмова більшості ядерних держав від ядерного роззброєння та існування вірогідності ядерної й іншої воєнної агресії проти цієї держави-ініціатора (блоку держав), що добровільно позбавилася ядерної зброї.

Глобально-без'ядерна глобалістична свідомість передбачає глобальне поетапне ядерне роззброєння одночасно усіх держав-власників ядерної зброї під жорстким контролем світового співтовариства з подальшою світовою заборонаю її виготовлення. Поетапність роззброєння може виявлятися у глобальній відмові від ядерних випробувань, виготовлення ядерної зброї та забезпечення її утилізації згідно з глобальним планом ядерного роззброєння, розробленого і затвердженого світовим співтовариством. Для цього потрібна згода й узгодженість дій усіх суб'єктів міжнародної політики, усвідомлення людством необхідності очистити світ від накопичених воєнних ядерних запасів, що несуть смертельну небезпеку для всієї планети.

Глобальна націоналізація й заборона перебування у приватній власності уранових шахт, джерел видобутку інших видів сировини, необхідної для виготовлення ядерних боєприпасів, засобів переробки атомної сировини, розробки, виробництва й поширення атомних технологій має супроводжуватися значним зростанням ефективності глобального контролю

за усіма можливими етапами виготовлення й розповсюдження ядерної зброї. МАГАТЕ та інші світові організації, що здійснюють контроль за ядерною політикою, мають отримати постійний безперешкодний доступ на територію усіх без винятку країн світу, системно забезпечити оперативне виявлення можливих ядерних розробок у будь-якій точці земної кулі. Втілення у життя такої стратегії надасть можливість припинити існування небезпечних для всього людства ядерних боєприпасів, уникнути всіх негативних наслідків їх збереження, вберегти світ від можливих ядерних воєн. На цій підставі глобально-без'ядерну глобалістичну свідомість доцільно віднести до гуманізаційного типу глобалістичної свідомості, забезпечити її максимальне поширення серед народів світу.

3.3. Глобалістична свідомість у світлі глобальних соціально-економічних диспропорцій

Одними з найвагоміших перепон на шляху розв'язання переважної більшості глобальних проблем людства є глибокі диспропорції розвитку світової економіки, яскраво виражена нерівномірність розподілу світового багатства й людських можливостей. Нестача у багатьох регіонах планети матеріальних ресурсів, необхідних для здійснення якісної природоохоронної діяльності, модернізації виробництва, оновлення очисних технологій негативно відбивається на сучасному стані зовнішнього природного середовища. Політично зумовлена бідність, слабкість соціального захисту значної частини людства поглиблює планетарну демографічну кризу, провокує поширення небезпечних захворювань, посилює світові воєнні, зокрема терористичні, загрози, порушення прав людини, нехтування основними принципами демократії. Трансформація практично усіх глобальних проблем відбувається під відчутним впливом світових соціально-економічних процесів. Відтак, в цьому аспекті виникає необхідність розкриття ступеня раціональності сприйняття людьми глобальних

економічних проблем, особливостей ставлення до них з боку суспільства. Власне, вся соціально-економічна складова глобалістичної свідомості людства набуває особливої ваги, справедливо потребуючи детального вивчення її сутності, типології й об'єктивних можливостей майбутнього розвитку.

Під соціально-економічною складовою глобалістичної свідомості необхідно розуміти частину глобалістичної свідомості, що відображає ставлення до глобальних соціально-економічних проблем, зокрема, таких, як значна диспропорційність економічного розвитку країн і регіонів, несправедливість розподілу світового багатства, бідність значної частини людства. Соціально-економічна складова глобалістичної свідомості є однією з найважливіших її підсистем, що через трансформацію політичної культури забезпечує формування політичних вимог до суб'єктів глобалістичної політики стосовно справедливого подолання планетарних соціально-економічних викликів та значно впливає на становлення гуманітарної, екологічної і воєнно-політичної складових глобалістичної свідомості, вступає з ними у багаторівневі відносини синергетичної взаємозалежності.

Господарська діяльність людини на всіх етапах історичного процесу майже завжди характеризувалася нерівномірністю як свого розвитку, так і розподілу виробленої продукції. Ще за далеких часів кам'яного віку з появою перших надлишків продуктів харчування з'являються перші прояви матеріальної диференціації суспільства, соціального виокремлення племінної верхівки, що починає концентрувати в свої руках більше ресурсів, ніж рядові члени племені. По мірі розвитку господарської діяльності і збільшення надлишку продукту спостерігається посилення суспільного розшарування й різниці в доходах різних верств населення і різних країн. З часом нерівномірність політичного розвитку регіонів, розвитку економічних систем, воєнних технологій призводить до появи одного з найбільш відомих проявів соціальної несправедливості світового масштабу – колоніалізму.

Колоніалізм (від лат. «colonia» – поселення) в класичному розумінні є пануванням більш розвинених країн (метрополій) над залежними від них і розташованими, як правило, поза їх межами країнами, територіями та їх населенням. Метою колонізаційної політики здебільшого виступав визиск економічних ресурсів підконтрольних територій, використання джерел дешевої сировини й робочої сили. Колоніальні завоювання виявилися досить вигідною справою, що активно підтримувалася заможними верствами метрополій, зацікавленими у отриманні додаткових прибутків. Апогею свого поширення експлуатаційна система колоніальної залежності досягла у ХІХ ст., коли більша частина території земної кулі була розподілена між найбільшими світовими імперіями. Площа колоніальних володінь найбільшої з них Британської імперії налічувала понад 32 млн. км., тоді як площа самої метрополії становила лише 309,8 тис. км. (менше 1%) [205, с. 266].

У ХХ ст. завдяки розгортанню антиколоніальних національно-визвольних рухів, зумовлених відсталістю, безправ'ям і злиденністю населення колоній, класичну світову колоніальну систему було зруйновано. Проте, офіційне визнання політичного суверенітету підконтрольних територій зовсім не означало руйнування системи їх економічної залежності від колишніх метрополій. Власниками багатьох найбільш прибуткових підприємств регіонів, що розвиваються, і понині залишаються нащадки колишніх колоністів, першочергово зацікавлених у вичерпанні природних ресурсів й розширенні ринків збуту готової продукції. У багатьох випадках міжнародна економічна експлуатація набрала ще більших обертів. Таким чином, на зміну світовій системі відкритого колоніального панування прийшла система неокolonіальної залежності, в основі якої лежить економічна експлуатація слабких країн більш розвиненими державами [205, с. 266].

Значною мірою під впливом означених історичних процесів відбувається глобальне розшарування країн світу за рівнем соціально-економічного розвитку. Диспропорційність глобального розвитку чітко

простежується на прикладі сучасних класифікацій держав, важливість інформованості суспільства щодо яких для повного розуміння картини світу дає підстави для набуття ступенем такої інформованості функції одного з критеріїв типологізації глобалістичної свідомості.

За ставленням до класифікацій країн світу глобалістичну свідомість доцільно поділити на наступні типи: 1) класифікаційно-нейтральний, який передбачає низький ступінь обізнаності щодо існуючих підходів до класифікації держав, байдуже ставлення до процесів глобального розвитку, що робить його найменш корисним з точки зору подолання нерівномірностей глобального розподілу; 2) класифікаційно-мотивуючий, якому характерне володіння неповними, фрагментарними знаннями щодо, як правило, однієї з основних класифікацій країн, розроблених міжнародними організаціями, що поєднується з наявністю мотивації до подальшого пошуку знань з метою розуміння сучасних особливостей економічного розвитку світу; 3) класифікаційно-компетентний, який характеризується високим рівнем компетентності у питаннях сучасних класифікацій країн світу, запропонованих ООН, Світовим Банком та МВФ, а також стійким інтересом і бажанням подальшого набуття нових знань щодо глобальних соціально-економічних процесів. Цей тип глобалістичної свідомості суспільства є найбільш ефективним в контексті сприяння подоланню тенденцій посилення світових диспропорцій, оскільки передбачає чітке розуміння людьми глобальної соціально-економічної несправедливості з формуванням відповідних висновків щодо нагальної необхідності гармонізації глобального розвитку.

Однією з класифікацій держав, обізнаність щодо якого є імперативною ознакою класифікаційно-компетентного типу глобалістичної свідомості, є класифікація, запропонована Міжнародним Валютним Фондом. Офіційний сайт МВФ є надійним джерелом актуальних статистичних даних, що у відкритому доступі містить характеристики соціально-економічного розвитку переважної більшості країн світу в розрізі окремо взятої країни.

Враховуючи те, що серед дослідників немає єдності у поглядах щодо актуальних на сьогодні показників глобального економічного розвитку, зокрема, часток основних груп країн у світовому ВВП, обсягу їх ВВП на душу населення, нами здійснено спробу визначення цих показників на основі математичного аналізу даних МВФ. Результати обробки статистичних даних по групах країн, виділених МВФ, наведені нижче.

Міжнародний валютний фонд із 191 країни, що є його членами, виділяє 39 розвинених держав та 152 країни, що розвиваються, і з ринком, що формується. До розвинених держав, за класифікацією МВФ, відносяться: 1) країни «Великої сімки» (США, Японія, Німеччина, Великобританія, Франція, Італія та Канада) – найбільш економічно потужні країни, які, за нашими підрахунками, сукупно виробляють 46,4% світового ВВП та мають груповий показник річного ВВП на душу населення у 40,6 тис. доларів США; 2) країни Єврозони – 16 європейських держав (Австрія, Бельгія, Греція, Естонія, Ірландія, Іспанія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Португалія, Словаччина, Словенія та Фінляндія), на долю яких припадає 5,4% ВВП світу, їх річний ВВП на душу населення становить 32,8 тис. доларів США; 3) «інші розвинені країни» – 16 держав (Австралія, Гонконг, Данія, Ізраїль, Ісландія, Корейська Республіка, Макао, Нова Зеландія, Норвегія, Пуерто-Ріко, Сан-Марино, Сінгапур, Тайвань, Чеська Республіка, Швейцарія та Швеція), доля яких у світовому ВВП становить 8,7%. Річний ВВП на душу населення цієї групи країн складає майже 46,5 тис. доларів США [390].

Як видно, базовим критерієм класифікації розвинених країн, запропонованої МВФ, виступає традиційна приналежність до «Великої сімки» чи Єврозони. Група країн «Великої сімки» займає міцні лідируючі позиції за сукупною долею у світовому ВВП, втім за рівнем річного ВВП на душу населення, поступається лідерством «іншим розвиненим країнам», які за цим показником щорічно виробляють більше на 5,9 тис. доларів США, ніж країни «Великої сімки» та на 13,7 тис. доларів США порівняно з групою

країн Єврозони. Виходячи з того, що річний обсяг ВВП на душу населення порівняно з іншими показниками розвитку економіки найбільш чітко відображає рівень, темпи й відповідно перспективи економічного розвитку, групу держав «інші розвинені країни» доцільно вважати такими, що мають найвищі перспективи подальшого розвитку економічних систем.

Група країн Єврозони за обома показниками виявилася найменш економічно успішною поряд з двома іншими групами розвинених держав і за річним ВВП на душу населення поступається країнам «Великої сімки» на 7,8 тис. доларів США. Це дає підстави вважати країни «Великої сімки» більш економічно перспективними, порівняно з країнами Єврозони.

Згідно з класифікацією МВФ, до 152 країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, належать наступні групи держав [390]:

1) країни Співдружності Незалежних Держав, що охоплює 12 країн (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Україна та Узбекистан), частка яких у світовому ВВП становить 2,5%. Річний ВВП на душу населення цієї групи країн дорівнює 4,4 тис. доларів США;

2) 29 країн Азії та Океанії (Бангладеш, Бруней, Бутан, Вануату, В'єтнам, Індія, Індонезія, Камбоджа, Китай, Кірибаті, Лаос, Малайзія, Мальдіви, Маршалові Острови, Мікронезія, Монголія, М'янма, Непал, Палау, Папуа-Нова Гвінея, Самоа, Соломонові Острови, Східний Тимор, Таїланд, Тонга, Тувалу, Шрі-Ланка, Фіджі, Філіппіни), на долю яких припадає 21,4% світового ВВП. Груповий ВВП на душу населення на рік становить 4,8 тис. доларів США;

3) 12 європейських країн (Албанія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Косово, Македонія, Польща, Румунія, Сербія, Туреччина, Угорщина, Хорватія, Чорногорія), частка яких у світовому ВВП не перевищує 2,3%. Річний ВВП на душу населення цієї групи держав становить 7,8 тис. доларів США;

4) 32 країни Латинської Америки і Карибського басейну (Антигуа і Барбуда, Аргентина, Багамські острови, Барбадос, Беліз, Болівія, Бразилія, Венесуела, Гренада, Гватемала, Гайана, Гаїті, Гондурас, Домініка, Домініканська республіка, Еквадор, Колумбія, Коста-Ріка, Мексика, Нікарагуа, Панама, Парагвай, Перу, Сальвадор, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Суринам, Тринідад і Тобаго, Уругвай, Чилі, Ямайка), на долю яких припадає майже 7% світового ВВП. Груповий ВВП на душу населення на рік складає 8,8 тис. доларів США;

5) країни Близького Сходу, Північної Африки, Афганістан і Пакистан – всього 22 країни (Афганістан, Алжир, Бахрейн, Джибуті, Єгипет, Ємен, Ірак, Іран, Йорданія, Катар, Кувейт, Ліван, Лівія, Мавританія, Марокко, Об'єднані Арабські Емірати, Оман, Пакистан, Саудівська Аравія, Сирія, Судан, Туніс), частка яких у ВВП світу є близькою до 4,3%. Груповий ВВП на душу населення складає 11,5 тис. доларів США, що досягається переважно за рахунок країн-експортерів нафти;

6) країни Африки на південь від Сахари, до яких належать 45 держав (Ангола, Бенін, Ботсвана, Буркіна-Фасо, Бурунді, Габон, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау, Демократична Республіка Конго, Екваторіальна Гвінея, Еритрея, Ефіопія, Замбія, Зімбабве, Кабо-Верде, Камерун, Коморські острови, Республіка Конго, Кот-Д'Івуар, Кенія, Лесото, Ліберія, Мадагаскар, Малаві, Малі, Маврикій, Мозамбік, Намібія, Нігер, Нігерія, Південна Африка, Південний Судан, Руанда, Сан-Томе і Принсіпі, Сенегал, Сейшельські острови, Сьєрра-Леоне, Свазіленд, Танзанія, Того, Уганда, Центральнаафриканська Республіка, Чад). На долю цих країн припадає лише 2% ВВП світу. Річний ВВП на душу населення цієї групи країн є меншим 2,5 тис. доларів США.

Як бачимо, в основі наведеної класифікації країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, лежить географічна приналежність до певного регіону чи історично утвореної групи держав (СНД). Найбільш потужною в економічному відношенні регіональною групою є країни Азії та Океанії, які

впевнено лідирують за показником сукупного ВВП. Проте, залежно від обсягу ВВП на душу населення ця група держав має найнижчі показники у порівнянні з усіма іншими групами країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, окрім країн СНД та Південної Африки.

Найвищий річний ВВП на душу населення спостерігається у групі країн Близького Сходу, Північної Африки, Афганістану і Пакистану, які за цим показником перевищують сукупні досягнення держав Латинської Америки і Карибського басейну на 2,7 тис. доларів США. Це дає підстави вважати близькосхідні та північноафриканські держави найбільш перспективною групою країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, з точки зору майбутнього економічного розвитку. Після найбільш успішних двох груп держав, виділені МВФ групи країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, за рівнем майбутніх економічних перспектив слід розташувати наступним чином: європейські країни, країни Азії та Океанії, СНД, а також група країн Африки південніше Сахари, яка об'єднує переважно найбідніші країни світу з найнижчими показниками як частки світового ВВП, так і ВВП на душу населення. Останній з цих показників є сукупно у 4,8 разів меншим, ніж у групі країн з найвищим аналогічним показником.

У зв'язку з тим, що перелічені країни згруповані за географічною ознакою, а не за показниками розвитку економіки, спостерігається значна строкатість економічного розвитку окремих країн в межах одних і тих же груп. Якщо Катар, який належить до групи країн Близького Сходу та Північної Африки, за рівнем ВВП на душу населення входить у п'ятірку світових лідерів (68,9 тис. доларів США), то аналогічний показник Афганістану, що віднесений до тієї ж групи держав, є одним з найнижчих у світі (615 доларів США). При цьому річний ВВП на душу населення Екваторіальної Гвінеї, яка представляє найбіднішу групу держав Південної Африки, становить 17,3 тис. доларів США, що на 5,8 тис. доларів США перевищує аналогічний показник економічно найрозвиненішої групи країн,

що розвиваються і з ринком, що формується. Така класифікація не дає змоги чітко виокремити групи найбільш чи найменш економічно розвинених держав, оскільки істотна різниця економічних показників країн всередині однієї групи притаманна усім без виключення групам країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, виділеним МВФ.

Світовий банк класифікує 213 країн світу залежно від показника ВВП на душу населення, поділяючи їх на три основні групи: країни з низьким доходом – до 1045 доларів США (30 країн), країни з середнім доходом – від 1045 до 12736 доларів США (107 економік) та країни з високим доходом – понад 12736 доларів США (76 держав). У свою чергу в групі країн з середнім доходом виділяється підгрупа країн з нижчим середнім доходом – до 4125 доларів США (51 країна) і підгрупа з вищим середнім доходом – понад 4125 доларів США (56 держав) [326].

Проте, така типологія, незважаючи на чітку визначеність критерію, теж має свої недоліки, оскільки не дає можливості відобразити рівень розвитку країн за іншими не менш важливими характеристиками економічного розвитку, такими, як ступінь модернізованості економічної системи, сприятливість інвестиційного клімату, рівень диференційованості галузей економіки, розвиток промисловості, зокрема, її наукоємних галузей, частка ВВП, отриманого за рахунок видобутку й торгівлі енергоносіями, тощо. Поза увагою залишаються і показники соціальної політики, такі, як ступінь нерівномірності розподілу доходів між громадянами, матеріальна диференціація населення, питома вага дорослих людей, які мають освіту, доступність фахового медичного обслуговування та інше.

Організація Об'єднаних Націй залежно від рівня соціально-економічного розвитку поділяє країни на 3 групи: промислово розвинені країни, країни з перехідною ринковою економікою та країни, що розвиваються. До розвинених держав, які досягли найвищого рівня розвитку і сукупно виробляють більшу частину світового ВВП, ООН відносить країни «Великої сімки», країни Західної Європи (окрім Мальти, яка вважається

країною, що розвивається), а також Австралію, Нову Зеландію та Ізраїль [173, с. 15–17].

Країни з перехідною економікою – це 28 держав, що переходять від планово-адміністративної до ринкової економіки і поділяються на: 1) «групу просунутих країн» (Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія), що демонструють активне економічне зростання; 2) «країни, що наближаються до групи просунутих», які здійснили успішні економічні реформи (Болгарія, Румунія, країни Прибалтики); 3) 12 країн СНД та деякі держави на території колишньої Югославії, які ще не мають значних результатів реформування економічних систем та потребують продовження економічних реформ і стабілізації розвитку економіки [174].

Переважає більшість країн, що розвиваються, є колишніми колоніями і донедавна значно відставали за рівнем економічного розвитку від розвинених держав. До них належать: 1) нові індустріальні країни (Аргентина, Бразилія, Гонконг, Китай, Мексика, Республіка Корея, Сінгапур, Тайвань, Туреччина), частка промислової продукції у ВВП яких складає не менше 30%, питома вага готових виробів в експорті є не меншою 50%, відмічається значний дохід на душу населення; 2) проміжна група країн, зокрема, країни Близького Сходу, що характеризуються середнім рівнем розвитку, значною диференціацією галузей виробництва і верств населення; 3) найменш розвинені країни, які мають вузьку структуру виробництва, мізерний ВВП на душу населення, питома вага дорослого письменного населення яких не перевищує 20% і обробна промисловість становить не більше 10% у структурі ВВП. До цієї групи відносять близько 50 країн Африки (Ангола, Ефіопія, Сомалі, Судан, Танзанія, Уганда, Чад та ін.), Азії (Афганістан, Бангладеш, Ємен, Лаос, М'янма, Непал) та Латинської Америки (Гаїті) [173, с. 15–17; 174].

Наведена класифікація є достатньо умовною і базується не стільки на сучасних макроекономічних показниках, скільки на історичних традиціях і моделях суспільних відносин. Деякі країни, що розвиваються (Бермуди,

Макао, Сінгапур та ін.), за рівнем ВВП на душу населення випереджають значну частину розвинених країн. Це дає підстави вважати, що традиційна класифікація країн світу, розроблена ООН, потребує коригування з урахуванням світових економічних тенденцій сьогодення. Актуальною є необхідність віднесення частини нових індустріальних країн, що розвиваються, до категорії розвинених країн, перегляду складу їх підкатегорій [173, с. 15–17].

Описані класифікації держав однозначно підтверджують разючу диспропорційність економічного розвитку країн і регіонів світу, втім, жодна з них в існуючому вигляді не є універсальною, а орієнтована лише на виконання конкретних, відносно вузьких дослідницьких завдань. Саме тому важливою умовою формування всебічного бачення сучасних особливостей економічного розвитку світу, повної картини глобальної економічної диспропорційності, суспільної готовності до інтелектуальної боротьби за встановлення планетарної соціальної справедливості є детальне суспільне вивчення усіх перелічених класифікацій країн, формування класифікаційно-компетентної глобалістичної свідомості людства як невід'ємної ознаки її гуманізаційного типу.

Незважаючи на істотну міжнародну допомогу, яка надається країнам, що розвиваються, сьогодні спостерігається слабкість їх науково-технічного поступу, посилення відставання за рівнем розвитку економіки від розвинених держав, поглиблення дисбалансів у фінансовій сфері, що свідчить про тривалу відсутність глобальної соціально-економічної рівноваги. У світі все ще зберігається крайня бідність, продовжує посилюватися контрастна різниця між статками найбагатших сімей планети та доходами решти населення світу [37; 56; 175, с. 202–205; 176, с. 23–32; 279].

Розв'язання усіх цих проблем значною мірою залежить від рівня розвитку глобалістичної свідомості людства як одного з найвагоміших чинників світової політики. За ставленням до глобальних соціально-економічних диспропорцій слід виділити наступні типи глобалістичної

свідомості: економічно-нейтральний, метрополістичний, державно-егоїстичний, економічно-традиційний, соціалістичний та соціально-прогресивний. Економічно-нейтральна глобалістична свідомість відрізняється низьким ступенем обізнаності стосовно глобальних економічних диспропорцій та відсутністю інтересу до питань їх подолання. Суспільне поширення цього типу глобалістичної свідомості нівелює можливості людства щодо вирівнювання глобального соціально-економічного розвитку.

Представники метрополістичного типу глобалістичної свідомості, незважаючи на середній рівень інформованості про сучасні глобальні економічні проблеми, наполягають на збереженні існуючих постколоніальних відносин, заснованих на високорентабельній експлуатації ресурсів залежних країн розвиненими державами, а відтак, на припиненні надання міжнародної допомоги країнам, що розвиваються. Використання бідних країн в якості джерел дешевої сировини, робочої сили й ринку збуту готової продукції є достатньо прибутковою справою для представників великого капіталу розвинених країн, зорієнтованих перш за все на отримання максимального прибутку. Руйнування світової системи постколоніального визиску означатиме для них втрату впливу й експлуатаційних можливостей, що неодмінно призведе до зменшення обсягу фінансових ресурсів [113].

Бажання громадян розвинених держав продовжити постколоніальну експлуатацію породжує наполягання на припиненні міжнародної допомоги бідним країнам, адже по мірі розвитку економік залежних країн відбувається послаблення їх економічної залежності від колишніх метрополій.

Проте, слід розуміти, що світова система постколоніалізму стоїть на службі великого капіталу, який у гонитві за прибутками ігнорує законні інтереси більшості населення планети. Залежні країни, не маючи розвиненого промислового виробництва, постачають на світові ринки сировинні ресурси, що з економічного погляду є неефективним. Доходи бюджету цих країн повністю залежать від світових цін на такі ресурси. Покриття дефіциту

бюджету залежних країн відбувається за рахунок зовнішніх кредитів. Тому замість того, щоб вкладати кошти у зміцнення наукового потенціалу, модернізацію виробництва, як основну передумову економічного зростання, вони змушені витратити значну частину бюджетних надходжень на погашення зовнішніх боргів перед міжнародними фінансовими інститутами та розвиненими державами.

Недосконалість такої системи в сучасному світі пояснюється такими негативними наслідками, як обмеження суверенітету незалежних країн, гальмування їх науково-технічного розвитку, значна матеріальна диференціація суспільства, посилення соціальної напруги, агресивних настроїв серед населення тощо.

Ненадання міжнародної допомоги країнам, що її потребують, сприятиме посиленню світових соціально-економічних диспропорцій, поширенню бідності, голоду, зниженню рівня освіченості населення, частки його охоплення медичним обслуговуванням, антисанітарії, хвороб, надасть поштовх загостренню світових демографічної й екологічної криз, посиленню воєнно-політичних, зокрема, терористичних загроз. Ідеї представників метрополістичного типу глобалістичної свідомості є несправедливими з точки зору гармонійного розвитку людства. Їх популяризація в суспільстві не лише не сприяє подоланню економічних глобальних проблем, а й призводить до їх загострення разом з переважною більшістю інших світових проблем сучасності.

В основі державно-егоїстичного типу глобалістичної свідомості лежить ідеологія державного егоїзму, заснована на перевазі інтересів розвитку своєї країни над загальними інтересами всього людства, їх абсолютному ігноруванні. Така система цінностей передбачає переконаність у необхідності прискорення економічного зростання своєї держави, нехтуючи інтересами значної частини населення планети, вкрай залежного від іноземної підтримки. Носії цього типу глобалістичної свідомості негативно ставляться до абсолютного скасування міжнародної допомоги економічно слабким

країнам, проте виступають за значне зменшення щорічних обсягів такої допомоги. Аргументація подібних поглядів, як правило, базується на необхідності економії бюджетних ресурсів держав-донорів, значних сумах коштів, які щорічно виділяються заможними державами на допомогу бідним країнам, їх неефективному використанні, а також достатніх результатах такої міжнародної підтримки.

Поява економічно потужних держав в середовищі країн, що розвиваються, сприймається як зростання конкуренції на глобальному ринку товарів, послуг і капіталу. Отже, зміцнення економічних, а відтак і політичних позицій країн, що розвиваються, розцінюється розвиненими країнами як обмеження їх впливу на економічні і політичні процеси у світі.

Представники державно-егоїстичної глобалістичної свідомості можуть спиратися на статистичні дані міжнародних організацій, зокрема, ООН, за підрахунками якої протягом 2004–2014 років обсяг офіційної допомоги в цілях розвитку, наданої країнами-членами Комітету сприяння розвитку Організації економічного співробітництва і розвитку, збільшився на 66% і у 2014 р. становив 135,2 млрд. доларів США. Об'єм щорічної допомоги низки провідних країн, таких, як Данія, Люксембург, Норвегія, Об'єднане Королівство і Швеція, перевищує встановлений ООН цільовий показник офіційної допомоги розвитку у розмірі 0,7% ВВП [259, с. 62–66].

В якості аргументу на користь доцільності зменшення обсягів допомоги країнам, які розвиваються, використовуються наявні позитивні результати надання міжнародної підтримки, що виявляються у якісній зміні показників соціально-економічного розвитку слабких країн. Досягнутий рівень розвитку країн, що розвиваються, розцінюється цілком достатнім для їх подальшого нормального існування в умовах значного скорочення обсягів іноземної допомоги.

Зокрема, увага може акцентуватися на даних ООН, згідно з якими кількість людей у світі, котрі живуть в умовах крайньої бідності (менше 1,25 долара США на день), у період з 1990 р. по 2015 р. зменшилася більш,

ніж наполовину: з 1,926 млрд. (36%) до 836 млн. (12%) осіб. За цей час показник абсолютної бідності у регіонах, що розвиваються, знизився у 3,3 рази: з 47% до 14% населення. При відносно незначному зменшенні частки зайнятого населення у загальній чисельності населення регіонів, що розвиваються, з 64% у 1990 р. до 61% у 2015 р., спостерігаються суттєві якісні зміни у доходах працівників (табл. 3.1) [259, с. 14–21].

Таблиця 3.1

**Співвідношення чисельності соціальних категорій працюючого населення регіонів, що розвиваються, у 1991 р. та 2015 р.
(за даними ООН)**

Категорія працюючого населення регіонів, що розвиваються	Рік	1991	2015
Сформований середній клас з доходами понад 13 доларів США на день		5%	13%
Середній клас, що формується з доходами від 4 до 13 доларів США на день		13%	35%
Наближені до межі бідності з доходами від 2 до 4 доларів США на день		14%	25%
Бідні середнього ступеня з доходами від 1,25 до 2 доларів США на день		19%	16%
Вкрай бідні з доходами менше 1,25 доларів США на день		49%	11%

Як бачимо, упродовж 1991–2015 рр. частка вкрай бідних людей серед працюючого населення регіонів, що розвиваються, скоротилася майже з половини (49%) до 11%. Загальна питома вага бідних та вкрай бідних працівників зменшилася з понад двох третин (68%) до менше, ніж однієї третини (27%) населення, що працює. Більше, ніж удвічі – з 18% до майже половини (48%) – збільшилася частка працівників, які належать до категорій середнього класу.

Наведені позитивні зрушення у соціальній структурі населення країн, що розвиваються, можуть бути використані представниками державно-егоїстичного типу глобалістичної свідомості у якості аргументу на користь достатності успішних соціальних змін у бідних країнах для того, щоб на цій основі довести недоцільність подальшого виділення фінансової підтримки слабким країнам у тих обсягах, в яких вона на сьогодні виділяється.

Проте, перелічений вище комплекс аргументів на користь справедливості поглядів носіїв державно-егоїстичної глобалістичної свідомості має суттєві недоліки, що роблять його недостатньо переконливим. Сучасний глобалізований світ є єдиною системою, структурні елементи якої тісно пов'язані між собою складними різнорівневими зв'язками. Прояви державного егоїзму в певній країні можуть мати відчутні наслідки у віддалених регіонах планети, спроможні знайти своє відображення у процесах глобального характеру, викликати ланцюгову реакцію змін стану суспільних відносин за принципом бумерангу. Так, значне зменшення обсягів допомоги бідним країнам може призвести до різкого падіння рівня життя населення цих країн, що стане причиною посилення агресивності, формування сприятливих умов для поширення тероризму, здатного вилитися у криваві терористичні атаки проти заможних «державних егоїстів». Поширення хвороб, викликаних економією на фінансуванні медичних програм, може набути ознак епідемій, що поширюються планетою. Економія на екологічних проектах негативно відображається на стані навколишнього середовища з відповідними наслідками. Отже, ідеологія державного егоїзму є згубною для світового співтовариства й неприйнятною в сучасному цивілізованому світі.

Сприйняття країн, що демонструють успішне економічне зростання, виключно в якості конкурентів не зовсім об'єктивне. В державах, які стрімко розвиваються, по мірі економічного розвитку формується потужний ринок товарів і послуг, що створює підґрунтя для економічного співробітництва на взаємовигідній основі. Проявами такого співробітництва можуть бути

міжнародна торгівля, інвестування в економіку цих країн, здійснення на їх території успішної підприємницької діяльності, залучення до підтримки міжнародних проєктів, спрямованих на подолання глобальних проблем та інше.

Не дивлячись на успіхи у подоланні бідності на планеті, регіональний характер цього процесу протягом останніх 25 років виявився нерівномірним. Якщо показник бідності у Східній Азії знизився з 61% до 4% населення, у Південній Азії – з 52% до 17%, то частка бідного населення Африки південніше Сахари продовжує залишатися більшою 40%. У Західній Азії питома вага бідних людей з 2011 р. до 2015 р. навіть дещо зросла [259, с. 14–21].

В сучасному світі понад 800 млн. людей продовжують жити в умовах крайньої злиденності і страждати від голоду. Понад чверть (27%) працюючого населення регіонів, що розвиваються, належать до бідних категорій населення з доходами менше 2 доларів США на день. Більше 160 млн. дітей, віком до 5 років мають недостатній зріст через тривале недоїдання. Кожного дня близько 16000 дітей помирають, не доживаючи до 5-річного віку з причин, що можна було усунути. Майже половина працівників змушені працювати на умовах нестабільної зайнятості і рідко мають можливості користуватися сучасними благами цивілізації. Кожна третя людина (близько 2,4 млн. осіб) не має доступу до нормальних санітарно-технічних засобів. Більше 880 млн. міського населення продовжують мешкати у нетрях [259, с. 9].

Наведені дані переконливо свідчать про гостру необхідність продовження надання міжнародної допомоги бідним країнам у обсягах, не менших за сьогоднішні, чим доводиться неприпустимість практичної реалізації поглядів носіїв державно-егоїстичного типу глобалістичної свідомості, здатних лише загострити існуючі проблеми глобальної економіки.

Економічно-традиційна глобалістична свідомість характеризується позитивним ставленням до ідеї усталеності обсягів і характеру міжнародної допомоги країнам, що розвиваються, на існуючому рівні. Рациональність таких кроків може пояснюватися, з одного боку, неприйнятністю ідей державно-егоїстичного типу глобалістичної свідомості щодо обмеження підтримки країн «третього світу», з іншої сторони – успіхами поступового вирівнювання світового економічного розвитку, підтверджені відповідними статистичними даними міжнародних організацій, що обумовлює відсутність потреби збільшувати допомогу бідним країнам.

З метою визначення сучасних тенденцій трансформації глобальних економічних диспропорцій нами, на основі аналізу офіційних даних МВФ, математично розраховано співвідношення часток населення розвинених країн та країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, у світовому народонаселенні з частками їх ВВП у світовому ВВП за вибрані роки у період з 1985 р. по 2015 р. (табл. 3.2) [390].

Як бачимо, протягом 30 років частка ВВП розвинених країн у світовому ВВП скоротилася з 78,4% до 60,5%, відповідно аналогічний показник країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, зріс з 21,6% до 39,5% (на 17,9%). Слід враховувати, що частка населення розвинених країн у світовому народонаселенні зменшилася, а відповідний показник країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, збільшився майже на 5%. Разом з тим, різниця між часткою населення розвинених країн у світовому народонаселенні та часткою їх ВВП у світовому ВВП скоротилася з 58,9% до 45,9%, так само як і дисбаланс між часткою населення країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, у світовому народонаселенні та часткою їх ВВП у світовому ВВП, який зменшився на аналогічний відсоток. Таким чином, протягом вказаного періоду світова диспропорція співвідношення часток населення з частками ВВП у світових показниках зазначених груп країн скоротилася на 13%, що може бути підставою для спроб доведення правильності поглядів носіїв економічно–традиційного типу

Таблиця 3.2

**Співвідношення часток населення розвинених країн
та країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, у світовому
народонаселенні з частками їх ВВП у світовому ВВП за вибрані роки у
період з 1985 р. по 2015 р., %
(розраховано на основі аналізу даних МВФ)**

Показник \ Рік	1985	1995	2005	2015
Частка населення розвинених країн (39 країн) у світовому народонаселенні	19,5	17	15,6	14,6
Частка ВВП розвинених країн у світовому ВВП	78,4	81,4	76,2	60,5
Різниця між часткою населення розвинених країн у світовому народонаселенні та часткою їх ВВП у світовому ВВП	58,9	64,4	60,6	45,9
Частка населення країн, що розвиваються, і з ринком, що формується (152 країни), у світовому народонаселенні	80,5	83	84,4	85,4
Частка ВВП країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, у світовому ВВП	21,6	18,6	23,8	39,5
Баланс між часткою населення країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, у світовому народонаселенні та часткою їх ВВП у світовому ВВП	-58,9	-64,4	-60,6	-45,9

глобалістичної свідомості.

Аналогічним методом математичного аналізу з використанням даних МВФ нами визначено динаміку співвідношення середнього річного ВВП на душу населення між групою розвинених країн та групою країн, що

розвиваються, і з ринком, що формується, протягом зазначеного періоду (табл. 3.3) [390].

Таблиця 3.3

Динаміка співвідношення середнього річного ВВП на душу населення між групою розвинених країн та групою країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, за вибрані роки у період з 1985 р. по 2015 р. (розраховано на основі аналізу даних МВФ), у доларах США

Показник \ Рік	1985	1995	2005	2015
Середній річний ВВП на душу населення у розвинених країнах	9058	21265	32872	39836
Середній річний ВВП на душу населення у країнах, що розвиваються, і з ринком, що формується	2203	2576	4234	6105
Різниця показників середнього річного ВВП на душу населення між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, і з ринком, що формується	6855 (411%)	18689 (825%)	28638 (776%)	33731 (652%)
Динаміка зростання різниці показників річного ВВП на душу населення між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, і з ринком, що формується, за попереднє десятиліття		11834 (273%)	9949 (153%)	5093 (118%)

Як видно, у період з 1985 р. по 2015 р. різниця усереднених показників ВВП на душу населення між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, і з ринком, що формується, у відсотковому вираженні збільшилася з 411% до 652%, втім протягом 1995–2015 рр. зменшилася на 173%. Тобто, якщо у 1985 р. річний ВВП на душу населення розвинених

країн перевищував аналогічний показник країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, на 411%, у 1995 р. – на 825%, то у 2015 р. таке перевищення зменшилося до 652%. Відповідно спостерігається зменшення темпів зростання різниці показників річного ВВП на душу населення між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, і з ринком, що формується, протягом останніх десятиліть. Якщо у період з 1985 р. по 1995 р. темп зростання різниці вказаних показників становив 11834 доларів США (273%), то протягом 2005–2015 рр. темп зростання цієї диспропорції складав 5093 долара США (118%), тобто зменшився на 6741 долара США (155%).

За даними ООН, значно збільшилася і частка безмитного імпорту розвинених держав (за виключенням нафти і зброї), завезеного з найменш розвинених країн, що у 2014 р. становила 84% продукції, імпортованої з цих країн. Частка надходжень від експорту, витрачена на обслуговування зовнішнього боргу у країнах, що розвиваються, упродовж 2000–2013 рр. зменшилася з 12% до 3% [259, с. 62–66].

Зазначені результати обробки статистичних даних засвідчують поступове пом'якшення диспропорцій глобального розвитку і можуть використовуватися представниками економічно-традиційного типу глобалістичної свідомості для аргументації достатності сьогоднішніх обсягів допомоги бідним країнам та недоцільності їх збільшення.

Між тим, детальний аналіз особливостей трансформації глобальної економіки дає підстави вважати вказані вище аргументи носіїв зазначеного типу глобалістичної свідомості непереконливими. Не можна забувати, що незважаючи на поступове гальмування темпів посилення глобальних диспропорцій за окремими показниками глобального розвитку, сучасний стан світової економіки залишається дуже далеким від справедливого. Якщо станом на 2015 р. частка населення розвинених країн у світовому народонаселенні становила всього 14,6%, то частка ВВП цієї групи країн у світовому ВВП складає 60,5%. У той час як частка населення країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, у світовому народонаселенні сягає

85,4%, частка ВВП цих країн у ВВП світу дорівнює лише 39,5%, тобто майже на 46% менше за можливий справедливий пропорційний рівень.

Окрім того, за показниками, вираженими у доларах США, диспропорційність глобального економічного розвитку продовжує значно посилюватися. Різниця середніх показників річного ВВП на душу населення між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, і з ринком, що формується, у грошовому еквіваленті продовжує невпинно зростати протягом кожного з трьох останніх десятиліть і за період з 1985 р. по 2015 р. збільшилася майже у п'ять разів: з 6855 доларів США до 33731 доларів США (на 26876 доларів США). При цьому, протягом останнього з вибраних десятиліть зазначена різниця показників, виражених у доларах США, значно збільшилася, що дає підстави прогнозувати збереження тенденції поглиблення вказаної світової диспропорції в майбутньому.

Динаміка далеко не всіх показників трансформації зовнішнього боргу країн, що розвиваються, має позитивні прогнози. У 2011 р. на зміну тенденції зменшення частки експортних надходжень країн, що розвиваються, витрачених на обслуговування зовнішнього боргу, прийшла тенденція протилежного характеру. Упродовж 2011–2013 рр. зазначений показник збільшився з 2,9% до 3,1% і, згідно з експертними прогнозами Світового банку, зростатиме в подальшому. При цьому, гранти на зменшення боргових зобов'язань країн, що розвиваються, протягом 2013–2014 рр. скоротилися на 87%: з 3,6 млрд. доларів США до 476 млн. доларів США. Разом з тим, починаючи з 2010 р., загальний зовнішній борг країн, що розвиваються, зріс на 33% і, як прогнозують експерти ООН, продовжуватиме зростати, що свідчить про посилення економічної вразливості та необхідність лібералізації умов кредитування, більш активної реструктуризації й списання зовнішніх боргів бідних країн [259, с. 62–67].

На фоні загального збільшення обсягу товарів, імпортованих у розвинені країни з бідних країн без сплати митних зборів, викликають занепокоєння підходи до розмитнення товарів за категоріями. Найнижчі

середні ставки митних зборів розвинених держав на продукцію найменш розвинених країн встановлені на продукти сільського господарства. Митні тарифи на текстильні вироби є майже втричі вищими, ніж на сільськогосподарську продукцію. При цьому розмір мита на готовий одяг є вдвічі більшим у порівнянні з текстильними виробами [259, с. 62–67].

Таким чином, митна політика розвинених держав спрямована на встановлення істотних обмежень на імпорту промислової продукції з бідних країн, що позбавляє останніх суттєвих стимулів до її виготовлення та гальмує економічний розвиток. Адже розвиток саме промислового високотехнічного виробництва є важливою умовою підвищення ефективності економіки й забезпечення економічного зростання. З цього випливає логічний висновок про актуальність перегляду й лібералізації митної політики розвинених держав для стимулювання промислового виробництва у слабких країнах.

Таким чином, проаналізовані вище особливості світового економічного розвитку доводять необхідність посилення допомоги країнам, котрі її потребують. Це засвідчує неприйнятність практичної реалізації пропозицій представників економічно-традиційної глобалістичної свідомості щодо незмінності обсягів міжнародної допомоги на існуючому рівні, оскільки подібні обмежувальні кроки матимуть негативний вплив на глобальний розвиток й перешкоджатимуть гармонізації глобальної економічної системи.

Соціалістична глобалістична свідомість базується на ідеології соціалізму (від лат. «socialis» – суспільний), що утверджує ідеал суспільного устрою, заснований на різноманітних формах суспільній власності, відсутності експлуатації, справедливому розподілі матеріальних благ і духовних цінностей залежно від затраченої праці, на основі соціально забезпеченої свободи особи [205, с. 619]. Практична реалізація означених соціалістичних ідей передбачає загальнопланетарну націоналізацію основних засобів виробництва та глобальний перехід усіх країн світу до планової економіки паралельно з посиленням міжнародної підтримки бідних країн.

Метою переведення світової економіки на соціалістичні рейки проголошується подолання гіпертрофованого глобального розриву між рівнями доходів заможних та соціально незахищених верств людства, утвердження принципів соціальної справедливості. Представники соціалістичної глобалістичної свідомості звертають увагу на показники глибокої світової матеріальної диференціації людства, підтверджені статистичними даними. Якщо різниця між доходами найбагатших та найбідніших 20% людства, що мешкають відповідно у найбагатших і найбідніших країнах, у 1820 р. становила 3:1, то у 1990 р. ця різниця збільшилася до 60:1, а у 1997 р. – зросла до 74:1 [279].

За деякими оцінками ООН, протягом 1990-х – 2010 рр. загальна нерівність доходів, що вимірюється індексом Джині, у світі зменшилася. Але не можна сказати про зменшення різниці між доходами переважної більшості населення планети та найбагатших верств людства. За даними ООН, розподіл світового багатства між категоріями населення світу відбувається вкрай нерівномірно (табл. 3.4) [76, с. 65].

Таблиця 3.4

**Розподіл світового багатства між категоріями населення світу
станом на 2014 р. (за даними ООН)**

Категорія населення світу	Питома вага у світовому народонаселенні	Частка світового багатства
Найбагатше населення	1%	48%
Населення, наближене за рівнем доходів до найбагатшого	19%	46%
Переважна більшість населення	80%	6%

Як бачимо, на долю однієї п'ятої найзаможнішого та наближеного до найзаможнішого населення світу припадає 94% світового багатства. Один відсоток найбагатшого населення планети володіє майже половиною (48%)

всього багатства світу. При цьому частка переважної більшості (80%) людства є у 8 разів меншою і становить лише 6% загальносвітового багатства. Згідно з експертними підрахунками, на долю найбагатших 80 людей припадає стільки ж багатства, скільки і на долю 3,5 млрд. найбіднішого населення планети [76, с. 65].

Означена нерівність грубо порушує принципи справедливого розподілу матеріальних благ, створює істотні перепони на шляху як економічного розвитку, так і досягнення соціальної захищеності більшої частини населення планети, що переконливо свідчить про гостру необхідність подолання вказаної диспропорції глобального розподілу ресурсів. Натомість, протягом останніх десятиліть експертами відмічається тенденційне посилення і без того разючої нерівності доходів. Згідно зі статистикою ООН, у період з 1976 р. по 2011 р. частка річного сукупного доходу 1% найбагатшого населення США зросла більш, ніж удвічі: з 9% до 20% доходів населення. Схожа тенденція відмічається в Об'єднаному Королівстві, де доля доходів 1% найбагатших громадян упродовж 1980–2007 рр. збільшилася з 7% до 13%. За підрахунками британської доброчинної організації «Oxfam», частка найзаможнішого 1% людства у багатстві світу у період з 2009 р. по 2014 р. зросла з 44% до 48% і станом на 2016 р. має становити понад 50% з високими перспективами подальшого тенденційного збільшення [76, с. 65; 364].

За цих обставин очевидною є висока актуальність припинення описаних вище негативних тенденцій посилення глобальних нерівномірностей, що є підставою для пропозицій представників соціалістичної глобалістичної свідомості стосовно побудови світового соціалізму, що надасть можливість абсолютно подолати розрив у доходах різних категорій населення. Втім, командно-адміністративний тип економіки має низку вагомих недоліків, зокрема, таких, як пригніченість приватної ініціативи, слабка зацікавленість працівників у результативності трудової діяльності, низька продуктивність праці, що робить планову економіку менш ефективною у порівнянні з економікою ринкового типу. З цього випливає

висновок про неповну відповідність ідей носіїв соціалістичної глобалістичної свідомості глобальним соціально-економічним потребам людства.

Соціально-прогресивна глобалістична свідомість, так само як її соціалістичний тип, характеризується високим ступенем компетентності щодо особливостей глобальних економічних проблем. Головною ознакою цього типу глобалістичної свідомості є підтримка ідей, спрямованих на гармонізацію світових відносин шляхом становлення нового економічного світового порядку на основі вирівнювання глобального соціально-економічного прогресу. З метою справедливого перерозподілу світового багатства на користь більшості населення планети пропонується:

- одночасне запровадження на глобальному рівні типової прогресивної шкали оподаткування прибутків великих підприємств та певної кількості дрібних і середніх підприємств, що належать одному власнику чи їх групі;
- збільшення податків на значні суми депозитів, страхових внесків, дороге майно, предмети розкоші тощо;
- встановлення міжнародного фінансового контролю за рухом капіталу з метою виявлення неплатників податків, відмивання незаконно отриманих коштів та інших фінансових порушень.

Здійснення цих синхронних кроків під жорстким контролем міжнародних організацій забезпечить знецінення політичного впливу великого бізнесу, відкриє можливості для нівелювання надмірного розриву у доходах багатих і бідних категорій населення, гарантує соціальну справедливість при збереженні високоефективної ринкової економіки.

Система цінностей соціально-прогресивної глобалістичної свідомості передбачає пріоритетність справедливих інтересів людства над інтересами будь-якої країни чи регіону, що у практичній площині означає здійснення дієвих кроків, націлених на усунення надмірної різниці у рівнях розвитку розвинених країн та країн, що розвиваються. Зокрема, пропонується:

1) збільшення обсягу міжнародної допомоги, що надається бідним країнам до рівня, достатнього для належного зростання їх економічних показників;

2) посилення міжнародного контролю за ефективним використанням коштів міжнародних організацій та держав-донорів, які виділяються для здійснення соціально-економічних реформ у країнах, що розвиваються;

3) значно активніше скасування зовнішніх боргів бідних країн;

4) лібералізація митної політики розвинених держав для стимулювання розвитку високотехнологічного виробництва готової продукції у країнах, що потребують підтримки;

5) передача країнам, що розвиваються, сучасних виробничих технологій, стимулювання розробки ними власних технологій шляхом створення науково-дослідних інститутів, підтримкою запровадження ефективних виробничих новацій тощо.

Для остаточного звільнення сучасної цивілізації від пережитків постколоніалізму, представники соціально-прогресивної глобалістичної свідомості наполягають на перегляді угод, укладених незаможними країнами з транснаціональними корпораціями та наданні цим країнам можливостей самостійно розпоряджатися власними природними ресурсами, що суттєво сприятиме зміцненню їх економічного потенціалу. Разом з тим, неабияка увага звертається на актуальність оптимізації у бідних країнах регуляторних та інших умов для розвитку, перш за все дрібного та середнього підприємництва, формування сприятливого інвестиційного клімату, що забезпечуватиме зростання обсягів виробництва й підвищення рівня життя населення.

Результатом втілення в життя перелічених пропозицій представників соціально-прогресивної глобалістичної свідомості має стати вирівнювання показників зростання світової економіки, ресурсного забезпечення, соціального захисту, що матиме вияв у довгоочікуваному подоланні бідності, голоду, існуючих гострих глобальних диспропорцій в умовах становлення

соціально орієнтованого приватного підприємництва. Очікувані соціально-економічні досягнення матимуть позитивний вплив на розв'язання решти глобальних проблем сучасності. Це дає підстави віднести вказаний тип глобалістичної свідомості до її гуманізаційного типу за ставленням до розв'язання глобальних проблем. Очевидною залишається необхідність створення належних умов для максимального поширення соціально-прогресивного типу глобалістичної свідомості серед населення планети в інтересах гуманістичного розвитку всього людства.

Висновки до третього розділу

Системне загострення світової екологічної кризи є однією з основних глобальних проблем сучасності, вчасна невирішеність якої несе в собі загрозу не лише життю і здоров'ю населення окремих країн чи регіонів, а й існуванню всієї людської цивілізації. Розв'язання цієї проблеми можливе виключно за умови істотних змін у ставленні людей до природного середовища, трансформації екологічних характеристик глобалістичної свідомості населення країн світу.

Основними екологічними ознаками гуманізаційного типу глобалістичної свідомості є підтримка ідей енвіронменталізму, піклування про природу незалежно від людських інтересів, усвідомлення того, що глобальна екологічна криза може призвести до знищення цивілізації, чим зумовлюється необхідність порятунку людства від екологічних загроз, підвищення ефективності глобальної природоохоронної діяльності, формування стійкої переконаності у необхідності здійснення на загальнопланетарному рівні кардинальних екологічних заходів, зокрема:

- значного зниження темпів промислового вирубування лісів, зменшення викидів парникових газів та розвитку відновлюваних джерел енергії;

- податкового стимулювання добровільної відмови від виробництва і використання двигунів легкових автомобілів об'ємом понад 2 л та обмеження польотів авіації і ракетних систем;
- суттєвого зменшення світових викидів сірки, азоту та свинцю, посилення державного контролю за безпечною утилізацією ртутних, сірчаних та азотних виробів;
- підвищення безпеки АЕС, модернізації систем фільтрації шкідливих викидів;
- цілеспрямованого обмеження обсягів промислового вилову риби у Світовому океані та стимулювання розвитку марикультури;
- глобального збільшення фінансування наукових досліджень шляхів підвищення раціональності використання природних ресурсів океану та космосу.

Воєнно-політична складова гуманізаційної глобалістичної свідомості характеризується: 1) усвідомленням гострої необхідності приведення державних воєнних доктрин у чітку відповідність не лише національним, а й загальнопланетарним інтересам людства на засадах гуманності та справедливості; 2) підтримкою участі своєї держави у оборонних, визвольних, а також миротворчих війнах, спрямованих на оборону як власної країни, так і інших країн від воєнної агресії, визволення їх територій від окупації та усунення воєнних злочинців від державного керівництва; 3) засудженням будь-яких форм воєнного застосування ядерної зброї, стійкістю вимог загальносвітового ядерного роззброєння та встановлення глобальної заборони на розробку, виготовлення і розповсюдження зброї масового ураження.

До головних соціально-економічних рис глобалістичної свідомості гуманізаційного типу слід віднести формування чітких вимог щодо здійснення глобальних економічних заходів, необхідних для подолання диспропорцій світового економічного розвитку:

- світового становлення соціально орієнтованої ринкової економіки та збільшення обсягів міжнародної допомоги країнам, що розвиваються, достатнього для їх належного економічного зростання;

- лібералізації митної політики розвинених держав для стимулювання розвитку високотехнологічного виробництва готової продукції у бідних країнах, активне скасування їх зовнішніх боргів;

- перегляду угод, укладених бідними країнами з транснаціональними корпораціями, надання цим країнам можливостей самостійно розпоряджатися власними природними ресурсами, сучасних виробничих технологій, міжнародного стимулювання їх технологічного розвитку, формування сприятливого інвестиційного клімату;

- посилення міжнародного контролю за ефективним використанням коштів, що виділяються для здійснення економічних реформ у бідних країнах;

- світового запровадження типової прогресивної шкали оподаткування прибутків великих підприємств, встановлення міжнародного фінансового контролю за рухом капіталу;

- збільшення податків на значні суми депозитів, страхових внесків, дороге майно та предмети розкоші.

Формування екологічних, воєнно-політичних та соціально-економічних якостей гуманізаційної глобалістичної свідомості людства, набуття нею рис домінуючої на всій планеті є імперативною умовою якісного зростання глобальної політичної культури населення світу, гуманізації існуючого світового порядку та подолання на глобальному рівні відповідних світових викликів.

РОЗДІЛ 4

РОЗВИТОК ГЛОБАЛІСТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ДИНАМІКИ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРНИХ ЗМІН

4.1. Загальнопланетарний та регіональний виміри становлення світової глобалістичної свідомості

Одним з найбільш актуальних напрямків глобалістики є вивчення загальносвітових і регіональних особливостей сучасного розвитку глобалістичної свідомості людства, її основних складових, гендерних, ідеологічних, вікових та інших ознак гуманізації. Для визначення суспільних оцінок щодо значення, тенденційних трансформацій глобальних проблем, участі населення у їх вирішенні компанією «GlobeScan» у період з 5 вересня 2013 р. по 25 січня 2014 р. проведено, унікальне з точки зору аналізу глобалістичної свідомості населення світу, опитування повнолітніх громадян Великобританії, Індії, Індонезії, Кенії, Мексики, Нігерії, Пакистану, Панами, Польщі, Росії, США і Туреччини. Всього було опитано 13275 респондентів, розмір похибки в межах країн не перевищує 3,5%. На запитання «Сучасні соціально-економічні та екологічні проблеми світу є більш чи менш складними, ніж в минулому?» розподіл відповідей респондентів виявився наступним: 59% опитаних вважають, що вказані проблеми ускладнилися, 25% – стверджують що зазначені глобальні проблеми стали менш складними, на думку 8% респондентів складність світових проблем протягом історії людства не змінилася і 8% опитаних не змогли визначитися з відповіддю [332].

Результати аналізу відповідей на поставлене запитання відкривають можливості для визначення окремих аспектів розвитку глобалістичної свідомості респондентів, адже гуманізаційна глобалістична свідомість передбачає достатню інформованість щодо глобальних проблем, їх

особливостей і тенденцій, адекватне бачення ситуації в світі. Виходячи з того, що останніми десятиріччями спостерігається різке загострення екологічної кризи, спричинене посиленням антропогенного навантаження на планету, забрудненням навколишнього середовища, кліматичними змінами, погіршення природних умов, загострення світових соціально-економічних диспропорцій, переконаність більшості (59%) опитаних у посиленні як екологічних, так і соціально-економічних світових викликів слід вважати цілком об'єктивною і адекватною. Це дає підстави стверджувати, що глобалістична свідомість більшості респондентів за рівнем інформованості щодо глобальних проблем, оцінки їх значення, тенденцій має ознаки гуманізаційного типу глобалістичної свідомості [120].

Між тим, виявлені погляди чверті опитаних відносно зниження рівня складності соціально-економічних та екологічних світових проблем є проявами нерозуміння ними тенденційного посилення сучасних глобальних загроз, вкрай низького ступеня компетентності у глобальних процесах, викривленого, помилкового бачення загальної картини світу. Респонденти, переконані у зменшенні складності вказаних глобальних проблем сучасності, в силу інформаційної обмеженості не мають можливості адекватно оцінити значення сучасних світових викликів, усвідомити всю глибину небезпечності їх подальшого загострення та, відповідно, можуть бути віднесені до носіїв нейтрального або деструкційного типу глобалістичної свідомості.

Те ж стосується думок 8% опитаних щодо незмінності ступеня складності глобальних проблем протягом історії людства, що є свідченням неповного володіння загальнопоширеними знаннями щодо подій всесвітньої історії, адже, як відомо, глобальні проблеми в їх класичному вигляді виникли лише у XX столітті і з моменту свого виникнення, на превеликий жаль, майже постійно загострюються. 8% респондентів, які не визначилися з відповіддю на поставлене запитання, вірогідно недостатньо цікавляться глобальною проблематикою, виявляють до неї байдуже, безвідповідальне

ставлення та, відповідно, належать до нейтрального типу глобалістичної свідомості.

В цілому, як доводять дані розподілу відповідей на задане запитання, глобалістична свідомість 41% респондентів потребує першочергового створення необхідних умов для належного розвитку і вдосконалення, зокрема, забезпечення населення об'єктивною інформацією щодо сучасних глобальних тенденцій, їх наслідків, майбутніх загроз та значення для всього людства.

В результаті аналізу даних опитування виявлено існування певних відмінностей в оцінюванні респондентами різних видів глобальних проблем. Тенденційне загострення глобальних конфліктів визнають 60% опитаних, посилення світових економічних проблем – 52%, деградацію навколишнього середовища – 51% респондентів [332].

При цьому, відповідаючи на різні за формулюванням, але майже однакові за своєю сутністю запитання, респонденти по-різному оцінюють одні й ті самі світові проблеми. Якщо із загостренням сукупності соціально-економічних і екологічних проблем світу погоджуються 59% опитаних, то відокремлюючи у поставлених запитаннях ці проблеми одну від одної, виявляється, що у погіршенні проблем соціально-економічного розвитку і окремо проблем незадовільного стану навколишнього середовища переконані відповідно на 7% і на 8% респондентів менше. Виявлені відмінності в оцінюванні глобальних тенденцій можуть бути пояснені відсутністю у поглядах впевненості, сталості, чіткого бачення особливостей глобального розвитку, поверхневостю, високою мірою інтуїтивності у формуванні ставлення до посилення глобальних загроз, що пов'язано з недостатністю об'єктивних знань про конкретні види світових проблем.

Той факт, що майже половина (відповідно 48% і 49%) опитаних не усвідомлюють істотного погіршення економічних та екологічних проблем світового рівня, доводить необхідність системного зосередження зусиль глобального співтовариства на об'єктивному інформуванні населення про

світові тенденції і загрози, формуванні належного рівня компетентності з питань глобальної проблематики.

Відповідаючи на запитання «Чи вважаєте Ви, що світ розвивається в правильному напрямку», 53% респондентів надали негативну відповідь, стверджуючи, що світ рухається у неправильному напрямленні, 37% дотрималися протилежної думки, обстоюючи правильність сучасного світового розвитку і 10% опитаних не визначилися з цього питання [332].

З огляду на існуючі тенденції до загострення більшості екологічних, воєнно-політичних, соціально-економічних та інших негараздів глобального масштабу, вважати, що світ рухається у правильному напрямку, нелогічно і в науковому сенсі не зовсім коректно, оскільки розв'язання існуючих загальнопланетарних проблем вимагає кардинальної зміни наявних тенденцій світового розвитку у напрямку відходу від світових диспропорцій та забезпечення гуманізації глобальних відносин у відповідності до загальнолюдських цінностей людяності і справедливості. Відтак, незгоду більшості (53%) респондентів з правильністю сьогодишнього напрямку світового розвитку доцільно вважати цілком справедливим і об'єктивним відображенням дійсності. На основі такої незгоди утворюється підґрунтя для формування прагнення до перегляду й якісного вдосконалення стратегії розвитку світу, без чого подолання більшості глобальних проблем виявляється неможливим. Відповідно, ця категорія респондентів може належати до представників гуманізаційної глобалістичної свідомості.

Не можна не відмітити, що питома вага респондентів, на думку яких світ розвивається у неправильному напрямі (53%), є на 6% меншою за частку тих, хто вважає, що сьогодишні світові соціально-економічні та екологічні проблеми продовжують загострюватися (59%). Вужча поширеність трактування неправильності існуючих напрямків світового розвитку у порівнянні з усвідомленням погіршення світової соціально-економічної й екологічної ситуації може бути наслідком необдуманості, мінливості поглядів щодо загальнопланетарних тенденцій, або проявом існування

незначної категорії респондентів (6%), які позитивно відносяться до посилення глобальних викликів. Підставою для такого припущення є те, що розуміння загострення глобальних проблем може поєднуватися з відсутністю згоди з неправильністю напрямку світового розвитку з причини впевненості у доцільності ускладнення цих глобальних проблем. Таку категорію респондентів, в разі її існування, слід віднести до носіїв деструкційної глобалістичної свідомості, масове поширення якої є вкрай небажаним.

Схвалення існуючого курсу світового розвитку більше як третиною (37%) опитаних на 4% перевищує загальну кількість респондентів, переконаних у тому, що глобальні проблеми не ускладнюються, що також може бути деструктивним проявом глобалістичної свідомості у вигляді позитивного ставлення до посилення світових загроз.

В цілому, підтримка значною частиною респондентів існуючого напрямку розвитку світу, швидше за все, є наслідком низького рівня інформованості відносно особливостей такого розвитку, наявних показників погіршення глобальної ситуації. Низька компетентність стосовно глобальних процесів, що виявляється у схваленні вкрай несправедливого існуючого світового порядку, позбавляє можливості об'єктивного аналізу загальнопланетарних тенденцій, вироблення шляхів подолання глобальних викликів, дієвого впливу на означені процеси. Слабкість суспільних вимог щодо справедливого розв'язання глобальних проблем із першочерговим врахуванням інтересів більшості стає причиною слабкості зацікавленості у відповідних глобальних змінах з боку політичних еліт, що в кінцевому підсумку призводить до незмінності існуючої системи глобального розподілу ресурсів, посилення світових диспропорцій і небезпек.

Неспроможність десятої частини опитаних визначитися з даного запитання, очевидно, є проявом відвертої байдужості до глобальних процесів, неприхованої відсутності інтересу до проблем глобального рівня. Таким чином, майже половина (47%) опитаних, судячи з відповідей на поставлене запитання, демонструють некомпетентне, байдуже чи

деструктивне відношення до глобального поступу, що яскраво свідчить про вкрай недостатній рівень розвитку їх глобалістичної свідомості.

В межах наведеного міжнародного соціологічного дослідження вивчалися суспільні оцінки щодо прогнозів трансформації глобальних викликів у майбутньому. На запитання «Наскільки високою є вірогідність, що людство знайде спосіб подолати існуючі соціальні, екологічні і економічні проблеми?» відповіді опитаних були розподілені достатньо оптимістично: 63% вважають подолання перелічених проблем вірогідним сценарієм розвитку майбутнього, 31% зайняли протилежну позицію, стверджуючи про вкрай низьку імовірність успіху у розв'язанні глобальних проблем і 6% не змогли надати відповідь [332].

Аналізуючи дані розподілу відповідей на поставлене запитання, не можна не враховувати, що оптимістичне ставлення до подолання глобальних викликів є імперативною умовою дієвої суспільно-політичної участі, спрямованої на вирішення світових проблем. Відсутність віри у можливість розв'язання таких проблем, зневіра у власних силах пригнічує прагнення до боротьби за гуманізацію глобальних відносин, позбавляє таку боротьбу будь-якого логічного сенсу. Тому відносно високий рівень оптимізму майже двох третин (63%) опитаних слід розглядати як необхідне, сенсоутворююче підґрунтя активної суспільної поведінки з регулювання процесів світового розвитку.

Разом з тим, враховуючи особливості розподілу відповідей респондентів на попередні запитання опитування, що засвідчують низький рівень їх інформованості відносно глобальних процесів, до основних причин широкого поширення оптимізму стосовно подолання глобальних негараздів, очевидно, слід віднести: 1) природну психологічну схильність до віри в краще майбутнє, притаманну більшій частині людства; 2) неповне усвідомлення існуючих тенденцій у трансформаціях світових проблем; 3) нерозуміння того, що невід'ємною умовою вирішення проблем світового рівня є активізація суспільної та політичної участі населення, спрямованої на

гармонізацію глобального порядку. Тобто, в основі такого оптимізму лежить перевага емоційних структурних елементів глобалістичної свідомості над раціональними, природне бажання людей бачити світ кращим, ніж він є сьогодні, не підкріплене необхідним аналітичним осмисленням можливостей його вдосконалення.

Песимістичні настрої майже третини (31%) респондентів, вірогідно, зумовлені впритул наближеним до реальності баченням сучасних світових процесів, більшість з яких, на жаль, продовжують розвиватися у руслі посилення глобальних викликів. Розуміння складності ситуації в світі передбачає усвідомлення необхідності зміни існуючих глобальних тенденцій, їх переосмислення і гармонізації, що є однією з базових ознак гуманізаційної глобалістичної свідомості. У той же час, як зазначено вище, зневіра в успіх глобальної справи позбавляє сенсу боротьбу за неї. Відсутність віри у можливість необхідних глобальних змін руйнує ціннісно-мотиваційний фундамент участі у розв'язанні світових проблем, нівелює мотивацію до такої участі, значно гальмує боротьбу людства за світову гуманізацію, розпорошуючи суспільні сили на інші менш важливі аспекти людської життєдіяльності. З цього випливає необхідність пошуку шляхів поєднання реального бачення ситуації в світі з вірою в можливість її якісних позитивних змін як основи готовності до дій, направлених на справедливе врегулювання конфліктів глобальних інтересів.

Вирішення соціальних, екологічних і економічних глобальних проблем передбачає покращення якості життя людей, тож організаторами опитування зроблено спробу дослідити суспільні прогнози щодо майбутніх змін життєвих умов. Надаючи відповідь на запитання «Чи вважаєте Ви, що наші діти і онуки матимуть вищу якість життя, ніж ми маємо сьогодні?», 51% респондентів надали схвальну відповідь, погоджуючись з тим, що якість життя наступних поколінь підвищиться, 38% не погодилися з такою думкою, стверджуючи, що підвищення якості життя не відбудеться, і 11% вагалися з відповіддю [332].

Варто відзначити, що істотне покращення якості життя майбутніх поколінь є неможливим без розв'язання глобальних соціально-економічних і екологічних проблем, які останнім часом постійно загострюються. Відповідно, аналіз розподілу відповідей на запитання щодо якості життя дає можливість завдяки дослідженню реакції респондентів на схоже по суті, але дещо по-іншому сформульоване запитання більш точно визначити рівень їх оптимізму в контексті можливості подолання глобальних викликів.

Як бачимо, частка опитаних, які вважають, що якість життя майбутніх поколінь поліпшиться, є на 12% меншою за кількість тих, хто вірить у подолання соціальних, екологічних та економічних проблем світу. Відповідно, питома вага респондентів, впевнених у тому, що підвищення якості життя не відбудеться, є на 7% більшою, ніж частка переконаних у неможливості розв'язання вищеперелічених проблем світового розвитку.

Окреслені відмінності розподілу відповідей на ці запитання можуть знаходити пояснення у тому, що, відповідаючи на перше з них, респонденти мають на увазі не остаточне, а лише часткове подолання глобальних проблем, зумовлене досягненнями науково-технічного прогресу та іншими чинниками, успішне просування людства у напрямку послаблення негативних наслідків світових негараздів, що дозволить певною мірою покращити якість життя населення. Власна інтерпретація частковості, незавершеності характеру нівелювання світових викликів є не зовсім правильною і логічною, проте цілком можливою формою розуміння достатньо чітко сформульованого запитання.

Іншою причиною зазначених відмінностей у відповідях може бути різниця у сприйнятті глобальних проблем, які в розумінні більшості респондентів є віддаленими, дещо розмитими, аморфними, та проблем якості життя, тим більше умов життя власних нащадків, що є більш конкретними, близькими, цікавими, легшими для осмислення і прогнозування. Відповідно, відповіді на запитання щодо якості життя майбутніх поколінь, ймовірно, є більш вдумливими, осмисленими, такими, що ґрунтуються на аналізі простих

і зрозумілих респондентам понять, з якими вони стикаються повсякденно. З цього можна зробити висновок, що реальна оцінка опитаними можливостей людства розв'язати глобальні проблеми є ближчою до результатів відповідей на друге по черговості з наведених запитань.

Незгода майже половини (49%) респондентів з прогнозами щодо майбутнього підвищення якості життя зумовлює необхідність зміцнення оптимізму відносно можливості розв'язання глобальних проблем, що може бути досягнуто завдяки розумінню конкретних шляхів змін існуючих світових тенденцій, потреби активізації участі населення у гуманізації планетарного розвитку.

З метою оцінювання рівня суспільної надії чи безнадійності щодо вирішення світових проблем, експертами «GlobeScan» розроблено індекс «Надія», в основу якого були закладені три основні складові: 1) оцінки існуючих тенденцій щодо трансформації проблем глобального рівня, 2) прогнози щодо можливостей людства подолати світові соціально-економічні й екологічні проблеми в майбутньому, 3) рівень впевненості у правильності сьогоdnішнього напрямку розвитку світу та підвищенні якості життя майбутніх поколінь. Результати розподілу відповідей на чотири відповідних запитання лягли в основу розробленого індексу, кожна з наведених складових якого становить по 33% індексу в цілому [332].

Відповідно, коливання індексу відбувається пропорційно до кількості очікуваних відповідей на зазначені запитання. Показник індексу підвищується по мірі зростання частки респондентів, переконаних у тому, що сучасні глобальні проблеми є не складнішими, ніж в минулому, світ розвивається у правильному напрямку і людство зможе розв'язати наведені світові проблеми, забезпечивши підвищення якості життя майбутніх поколінь. Аналогічно, чим вища кількість протилежних відповідей – тим нижчим є індекс «Надія».

Складно не помітити, що вказаний індекс включає в себе частку позитивних відповідей на запитання, що по-різному, інколи прямо

протилежно свідчать про рівень розвитку глобалістичної свідомості. Якщо оптимістичне ставлення до майбутнього подолання глобальних проблем й поліпшення якості життя населення є вагомими чинниками становлення глобалістичної свідомості гуманізаційного типу, то впевненість у відсутності тенденційного посилення глобальних викликів, правильності сьогоdnішнього напрямку світового розвитку швидше є проявом крайньої некомпетентності у питаннях глобалістики. Це означає, що розроблений індекс не відображає рівня адекватності оцінок глобальної ситуації, а напевне виявляє лише міру бажаності подолання світових негараздів, ступінь оптимістичного прагнення бачити глобальні проблеми менш складними, ніж вони є насправді і світове майбутнє кращим, ніж сьогодення. Відтак, не викликає подиву, що ступінь суспільної надії респондентів відповідно до цього індексу визначено на рівні лише 40 із можливих 100 пунктів, адже більшість респондентів негативно оцінюють існуючі глобальні тенденції.

Втім, важливість індексу «Надія» в контексті дослідження глобалістичної свідомості людства обумовлена його тісним взаємозв'язком з оцінкою респондентами повноти власної участі у подоланні світових викликів, що чітко простежується у розподілі відповідей на запитання «Чи погоджуєтесь, що особисто Ви робите свій внесок у вирішення проблем людства?» (додаток 3.1) [332].

Як видно, понад дві третини (68%) респондентів з високим індексом «Надія» погоджуються з достатністю власних дій, необхідних для розв'язання глобальних проблем, тоді як серед опитаних з низьким аналогічним індексом частка тих, які вважають, що докладають необхідних зусиль для подолання світових негараздів, становить всього 45%. Окрім того, незгода опитаних, які мають низький індекс «Надія», з повнотою власної участі у вирішенні проблем глобального розвитку є на 9% поширенішою, ніж серед респондентів з високим індексом.

Таким чином, найбільша частка переконаних у достатності власного внеску у вирішення глобальних проблем, так само як найменша кількість тих,

хто має протилежні погляди, спостерігається серед респондентів, які переважно необ'єктивно оцінюють існуючі глобальні тенденції щодо посилення світових загроз, помилково вважають, що світ рухається у правильному напрямку, і демонструють високий, скоріше за все не підтверджений аналітичними розрахунками і глибоким раціональним осмисленням, оптимізм щодо розв'язання світових проблем у майбутньому.

Тобто, у достатній ефективності здійснюваних особистих кроків, спрямованих на розв'язання глобальних проблем, переконані переважно ті респонденти, які демонструють низький ступінь інформованості щодо процесів світового розвитку, високу міру хибності бачення глобальних процесів, нерівномірності розвитку глобалістичної свідомості. Це дає підстави вважати, що одними з основних причин впевненості у особистому здійсненні достатньої діяльності для подолання глобальних проблем є нерозуміння необхідних умов їх подолання, неусвідомлення того, які саме дії потрібно для цього здійснювати. Не володіючи ґрунтовними знаннями про причинно-наслідкові зв'язки глобальних процесів, респонденти, вірогідно, не зовсім об'єктивно оцінюють ефективність власного внеску у їх регулювання і вдосконалення.

Згідно з даними дослідження, більшість (58%) загальної сукупності респондентів вважають, що виконують свою роль у розв'язанні світових проблем, при цьому 21% опитаних повністю погоджуються з таким твердженням [332]. Проте, респондентам, на жаль, не ставилося запитання стосовно того, які саме дії ними вживаються для подолання глобальних викликів. Тож, в межах даного соціологічного опитування питання щодо чіткого переліку дій, спрямованих респондентами на вирішення світових проблем, залишається відкритим. Між тим, досить важко спростувати припущення, що якби більша частина населення досліджуваних країн дійсно демонструвала високий рівень аналітичної, суспільно-політичної активності, необхідної для подолання світових викликів, то постійне погіршення глобальної ситуації напевне вже давно могло б бути припинене. Адже саме

від рівня глобалістичної свідомості і політичної участі більшості населення країн світу безпосередньо залежить ефективність боротьби людства з глобальними негараздами.

Таким чином, виявляється суперечливість думок опитуваних: більшість з них (59%) визнають погіршення ситуації в світі і водночас майже стільки ж (58%) респондентів вважають, що особисто вживають достатньо заходів, для того, щоб ситуація на планеті покращувалася. Зазначена суперечливість поглядів підтверджує високу міру їх суб'єктивності, ірраціональності, ілюзійності, низької компетентності опитуваних щодо способів розв'язання глобальних проблем. З аналізу наведених даних випливає висновок, що респонденти переважно переоцінюють здійснюваний ними особистий внесок у подолання глобальних негараздів, не володіючи достовірною інформацією про те, яким саме він має бути для ефективного досягнення бажаного результату.

За цих обставин, не виникає сумнівів у потребі інформування населення світу стосовно переліку напрямків їх можливих дій, необхідних для дієвого розв'язання світових проблем. До таких дій, зокрема, належить: системний збір інформації про тенденції глобального розвитку через мережу Інтернет, ЗМІ, опрацювання наукової літератури та в будь-який інший спосіб; електоральна підтримка переважно тих політиків, які докладають необхідні зусилля для подолання світових негараздів; членство у політичних і громадських організаціях, орієнтованих на вирішення глобальних проблем; участь у мітингах, демонстраціях, інших публічних заходах, спрямованих на вирішення проблем світового розвитку. Поширення об'єктивної інформації про сучасні глобальні процеси, світові проблеми, конкретні шляхи їх подолання є необхідною умовою розвитку глобалістичної свідомості, формування високорозвиненої політичної культури населення, забезпечення ефективного глобального впливу народів світу на гармонізацію світового порядку.

Важливою передумовою забезпечення належної обізнаності суспільства відносно глобальної проблематики є наявність стійкого інтересу до світових негараздів, розуміння їх значення, достатньо вмотивованої зацікавленості у подоланні глобальних небезпек. З метою вивчення оцінок населенням важливості глобальних проблем британською соціологічною службою «YouGov» протягом листопада – грудня 2015 р. було проведено опитування громадян 17 країн світу. Держави, у яких проводилося соціологічне дослідження, розподілені на відповідні групи: західні країни (Великобританія, Данія, Німеччина, Норвегія, США, Фінляндія, Франція, Швеція) та східні країни (Австралія, Гонконг, Індонезія, Китай, Малайзія, Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія, Сінгапур, Таїланд), серед яких виділено країни з відносно низьким рівнем життя населення (Індонезія, Китай, Малайзія і Таїланд). Аналіз результатів опитування дає можливість виявити рівень усвідомлення населенням значення глобальних викликів, відношення до них з боку різних народів, сформувані основи бачення регіональних, соціально-економічних та інших особливостей глобалістичної свідомості людства (додаток 3.2) [324; 383].

Задля всебічного аналізу глобалістичної свідомості респондентів в ході опитування до наведеного переліку світових проблем варто було б додати глобальні економічні диспропорції, нерівномірність розподілу матеріальних благ, які за змістом є близькими до проблем бідності, голоду, забезпечення питною водою, економічної нестабільності, проте, мають свою специфіку і могли б чіткіше відобразити ставлення мешканців передусім розвинених держав до надання допомоги бідним країнам, стимулювання їх економічного розвитку, налагодження справедливих світових соціально-економічних відносин. Зазначений перелік глобальних проблем також доцільно було б доповнити отруйними забрудненнями навколишнього середовища, які поряд з кліматичними змінами, як відомо, теж належать до найбільших загроз планетарній екосистемі, проблемами розвитку освіти, демократії, захисту прав людини.

Тим не менше, усі наведені під час опитування проблеми мають глобальний характер, несуть в собі загрозу всьому світові і потребують зусиль всього людства для їх вчасного розв'язання. Важко переоцінити важливість розуміння людьми значення кожної з перелічених глобальних проблем, переважна більшість з яких постійно загострюються, набувають нових форм, що призводить до чисельних людських жертв, руйнувань, зниження якості життя, виснаження й деградації природних ресурсів, розбалансування усталеної десятиліттями системи світової ядерної безпеки. Ознакою гуманізаційної глобалістичної свідомості є визнання серйозності усіх наведених світових проблем, усвідомлення їх планетарного масштабу, основних причин, можливих для всього людства наслідків вчасної невіршеності, способів розв'язання тощо [127].

Втім, згідно з результатами соцдослідження, на думку більшої частини респондентів, до значущих глобальних з усіх перелічених проблем належать лише міжнародний тероризм, злидні, голод, нестача питної води, збройні конфлікти та кліматичні зміни. Глобальність масштабу економічної нестабільності, поширення інфекційних захворювань, збільшення світового населення, розповсюдження ядерної зброї та обмеженості енергетичних ресурсів, на жаль, помилково ігнорується більшою частиною опитаних. Таким чином, більшість респондентів визнають глобальне значення лише чотирьох із дев'яти перелічених проблем, хибно не вважаючи більшу частку наведених глобальних загроз серйозними світовими проблемами.

Виходячи з того, що найменш популярну з перелічених загроз – проблему обмеженості енергетичних ресурсів до серйозних глобальних проблем відносить 31% опитаних, впливає логічний висновок, що частка респондентів, які можуть визнавати глобальний характер усіх наведених проблем теж становить не більше 31%. Тобто, до гуманізаційної глобалістичної свідомості, у її повному розумінні, можуть належати лише менше третини (не більше 31%) опитаних, що свідчить про низький загальний рівень обізнаності відносно планетарних небезпек, їх поверхневе

оцінювання, переважання серед респондентів нейтрального та деструкційного типів глобалістичної свідомості.

Усвідомлення сутності й значення глобальних проблем є одним з найважливіших показників розвитку відповідних складових глобалістичної свідомості, що відображають ставлення суспільства до певних видів світових викликів. Згідно з даними опитування, складові частини глобалістичної свідомості респондентів по мірі зменшення ступеня визнання глобального характеру світових проблем розташовуються наступним чином: воєнно-політична, соціально-економічна, екологічна та гуманітарна.

Найвищий ступінь усвідомлення існування глобальних проблем зафіксовано в межах об'єкта воєнно-політичної складової глобалістичної свідомості, що відображає відношення до міжнародного тероризму, збройних конфліктів та розповсюдження ядерної зброї. Для респондентів з усіх регіонів найбільш важливою світовою проблемою виявився міжнародний тероризм, з серйозністю характеру якого погоджуються 71% опитаних. Першочерговість значення терористичної загрози відносно інших глобальних викликів знаходить пояснення у наслідках кривавих терористичних атак, що активно висвітлюються світовими ЗМІ, концентрують на собі активну увагу громадськості, викликають найсильніший сплеск суспільних емоцій, пов'язаних зі здивуванням смертельною небезпечністю світу, співчуттям до загиблих, різким засудженням організаторів терактів, масовою появою страху опинитися жертвою тероризму й втратити власне життя. Адже, страх перед смертю, як відомо, є однією з найсильніших емоцій людини, здатних значною мірою визначати її загальну емоційну спрямованість, хід мислення і поведінку.

У західних державах терористична загроза сприймається з більшою серйозністю (на 9%), ніж у східних країнах, очевидно, значною мірою через те, що об'єктами терористичних актів, які активно висвітлюються у глобальному інформаційному просторі, частіше за все виявляються громадяни держав саме західного світу, котрі вважаються найбільшими

ворогами найнебезпечніших на планеті ісламських терористичних угруповань.

У східних країнах з низьким рівнем життя спостерігається дещо нижчий рівень визнання тероризму глобальною проблемою, ніж у більшості східних держав, що може бути пов'язано із, зумовленою гіршою якістю соціального забезпечення, вищою актуальністю проблем соціально-економічного характеру, таких, як бідність, економічна нестабільність, поширення захворювань і забезпечення енергоносіями. Натомість, громадяни розвинених східних держав більшого значення надають питанням тероризму, збройних конфліктів та розповсюдження ядерної зброї. Тобто, чим багатшими є країни, тим більше їх мешканці цінують безпеку свого життя і відповідальніше ставляться до терористичних та інших воєнно-політичних викликів. Ця тенденція підтверджує необхідність активнішого міжнародного стимулювання соціального розвитку незаможних східних держав як дієвого чинника послаблення агресивності, нівелювання мотивацій населення щодо участі у смертоносних злочинах терористичних угруповань, воєнних діях та подолання загроз тероризму й воєнних агресій.

В цілому, 53% респондентів погоджуються із серйозністю глобальної проблеми збройних конфліктів, яка за рівнем суспільного визнання є третьою серед перелічених світових небезпек. Це підтверджує існування у більшості опитаних інтересу до воєнних дій, які відбуваються на планеті, розуміння руйнівних наслідків воєн, прагнення до забезпечення миру передусім у своїй країні. При цьому, у західних державах існування світової проблеми збройних конфліктів визнають на 14% більше респондентів, ніж у східних країнах. Виявлена регіональна відмінність у сприйнятті глобальних воєнних викликів, очевидно, зумовлена зростаючою занепокоєністю громадян більшості європейських країн і США питанням воєнної агресії в Україні з боку Російської Федерації, зухвалі дії якої становлять суттєву загрозу для воєнної безпеки Європи і світу. Населення західних країн, в яких проводилося опитування, є одним з найзаможніших у світі, тож цінність

безпеки життя, зокрема воєнної безпеки, є для нього значно вищою, ніж в інших, особливо найбідніших країнах. Не можна не враховувати і історично сформовану ментальну войовничість східних народів, що знаходить відображення на сучасному стані розвитку глобалістичної свідомості. До того ж, війна на території розвинених європейських держав з розвинуеною інфраструктурою гіпотетично мала б більш руйнівні наслідки, ніж для істотної частини східних країн зі значно слабшими показниками економічного розвитку.

Аналогічні регіональні особливості має розподіл відповідей респондентів щодо глобальної проблеми розповсюдження ядерної зброї, до якої громадяни європейських держав ставляться з більшою (на 7%) серйозністю, порівняно з мешканцями східних країн. Причинами цього, окрім вищенаведених, вірогідно, є дещо вищий ступінь інформованості населення західних країн відносно сучасних тенденцій у сфері світової ядерної безпеки, що досягається завдяки діяльності розгалуженої мережі західних ЗМІ, закладів освіти, громадських організацій та інших інститутів політичної соціалізації. З існуванням глобальної ядерної загрози погоджуються менше третини (32%) опитаних, скоріше за все тому, що більшості респондентів можливість застосування ядерної зброї видається сумнівною, малоімовірною, чим доводиться недостатність роз'яснювальної діяльності наведених інституцій у напрямку інформування населення світу про справжнє значення сучасних воєнно-політичних викликів.

За рівнем розуміння характеру світових проблем другою після воєнно-політичної є соціально-економічна складова глобалістичної свідомості, в межах якої відображаються проблеми бідності та економічної нестабільності. Бідність є одним з найболючіших негараздів людства, від міри вирішеності якого залежить розв'язання низки воєнно-політичних, гуманітарних та інших складних світових негараздів. Злидні, голод і нестачу питної води вважають глобальною проблемою 59% респондентів, що відводить їй друге за значенням місце в світі після терористичної загрози. Важливість для

опитаних вказаної проблеми обумовлена простотою її розуміння, широкою світовою поширеністю як самої бідності, так і загальнодоступної інформації про неї.

У західних країнах світова проблема злиднів, голоду і нестачі питної води визнається більшою кількістю (на 7%) опитаних, ніж у східних державах, що може бути пов'язане з кращою загальною інформованістю населення Європи і США відносно визначеної глобальної проблематики. Одним з чинників цієї тенденції є домінування в світі європейських та північноамериканських мас-медіа, вищий загальний рівень розвитку західного інформаційного простору, за допомогою якого відбувається оперативніше поширення суспільно корисної інформації щодо сучасних світових небезпек. Не виключено, що однією з причин порівняно високої оцінки значущості проблеми бідності є розуміння частиною респондентів західних регіонів, що світові злидні є передумовою посилення воєнних, зокрема, терористичних, загроз, які викликають найбільшу тривогу Заходу.

Серед респондентів східних країн дещо вищий рівень занепокоєння проблемами бідності спостерігається у країнах з низьким рівнем життя, що пояснюється більш масовим поширенням злиденності, голоду і незабезпеченості чистою водою у цих країнах.

Менше половини (48%) опитаних погоджуються із глобальним характером проблеми економічної нестабільності, найбільш відчутними негативними проявами якої можуть бути нестійкість зростання економіки, фрагментарність, різка контрастність глобального економічного розвитку та періодичні світові фінансово-економічні кризи. У цьому контексті глобальна економічна нестабільність є однією з основних причин бідності, соціальної незахищеності значної частини людства. Невизнання більшістю респондентів економічної нестабільності глобальною проблемою свідчить про далеко неповне розуміння причинно-наслідкових зв'язків трансформації найважливіших світових загроз.

Найвищий (60%) рівень сприйняття загальнопланетарного масштабу економічної нестабільності має місце у найбідніших східних країнах, найнижчий (43%) – у західних державах. Зазначена регіональна специфіка у ставленні до вказаної проблеми доводить, що вагомим чинником формування відношення респондентів до економічної нестабільності є існуючий рівень економічного розвитку їх країн. Відповідно, чим нижчі показники економічного зростання, тим вищим є прагнення опитаних до досягнення світової економічної стабільності. Це може означати, що у подоланні диспропорцій економіки світу найбільше зацікавленими залишаються переважно ті країни, які мають найскромніші матеріальні можливості та здійснюють найменший вплив на координацію глобальної економічної системи. Таким чином, підтверджується гостра потреба глибшого усвідомлення громадянами розвинених країн доцільності гармонізації глобальної економіки, справедливого вирівнювання світового економічного розвитку.

Третьою за рівнем визнання світових проблем є екологічна складова глобалістичної свідомості, що охоплює відображення глобальних кліматичних змін та обмеженості енергетичних ресурсів. Серйозне відношення до глобальних змін клімату демонструють 52% опитаних, що відносить суспільну оцінку важливості цієї проблеми на останнє, четверте місце серед перелічених світових проблем, визнаних більшістю респондентів. Основною причиною розуміння більшою частиною опитаних значення змін клімату, напевне, є ознайомлення з наслідками глобального потепління, підвищення рівня світового океану, деградації світової екосистеми, почастищення й посилення масштабності ураганів, повеней, інших стихійних лих. Адже, останніми роками інформаційні повідомлення про різноманітні стихійні лиха перетворилися на майже постійні рубрики новин світових ЗМІ.

Регіональні відмінності оцінки змін клімату є незначними. Респонденти західних країн виявляють на 2% вищий рівень усвідомлення планетарних загроз кліматичних змін у порівнянні зі східними країнами, що, вочевидь,

пояснюється кращою інформованістю відносно стану навколишнього середовища, зумовленою якістю європейської екологічної освіти й інформаційної політики. У східних країнах з низьким рівнем життя населення стурбованість кліматичними змінами на 2% сильніша, ніж у східних регіонах в цілому, причиною чого, ймовірно, є висока уразливість бідних країн до наслідків забруднення навколишнього середовища і змін клімату. Так, найвищу увагу (61%) до кліматичних викликів серед найбідніших держав приділяють громадяни Китаю, на частині території якого часто з'являється шкідливий для здоров'я смог [324; 383].

Як зазначено вище, найменш важливою для опитаних світовою проблемою виявилася проблема обмеженості енергетичних ресурсів, глобальний характер якої визнають лише 31% респондентів. Це означає, що понад дві третини опитаних не розуміють, що обмеженість світових запасів нафти, природного газу, інших економічно важливих енергоресурсів є однією з основних причин загострення воєнних протистоянь, відомими прикладами яких є війна в Іраку, територіальні суперечки навколо островів Південно-Китайського моря та цілої низки багатьох інших територій і акваторій планети. Очевидним є і нерозуміння того, що дефіцит енергоресурсів здатний ускладнювати світові економічні, соціальні, екологічні труднощі, оскільки несвоєчасна забезпеченість доступними енергоносіями закономірно вкрай негативно позначається на тенденціях світового економічного розвитку, якості глобальної екологічної політики.

У східних державах, порівняно із західними країнами, спостерігається на 3% вищий рівень визнання опитаними світового значення обмеженості енергетичних можливостей планети, що передусім пов'язано з оцінками респондентів найбідніших країн, де рівень уваги до зазначеної проблеми на 7% вищий, ніж в цілому у східному регіоні. Тобто, сприйняття енергетичної проблеми формується під визначальним впливом економічних чинників: чим бідніша країна, тим вищою є ступінь розуміння значення проблеми обмеженості енергоресурсів. Причиною цієї закономірності, скоріше за все, є

енергетична залежність країн, що розвиваються, обмежені можливості бідних держав для придбання конче необхідних енергоносіїв, завдяки чому актуальність проблем енергозабезпечення зростає для більшості їх населення. Зокрема, респонденти Китаю, розвиток енергоємної економіки якого вступає у тісну залежність від світових цін на нафту, висловлюють найбільш відповідальне у світі ставлення (56%) до планетарної проблеми забезпечення енергоресурсами [324; 383].

Громадяни західних держав меншою мірою визнають проблему обмеженості енергоресурсів, незважаючи на те, що саме такі держави, переважно задля забезпечення енергоносіями, свого часу розпочинали загарбницьку війну в Іраку і сьогодні продовжують активно контролювати видобуток нафти на території цієї країни. Таким чином, найбільше прагнучи до запобігання тероризму, недопущення збройних конфліктів, збереження миру, більшість західних респондентів не розуміють основних причин глобального політичного напруження, однією з яких є зростаюча енергетична проблема. Наслідком такого нерозуміння виявляється тенденційна ескалація світового протистояння, що виливається у несправедливі війни, окупаційні порядки, жорстокі терористичні акти тощо. Отже, в інтересах всього світу є якнайшвидше усвідомлення більшістю громадян передусім західних країн реального значення світових енергетичних проблем в контексті забезпечення світової безпеки, формування відповідального ставлення населення планети до сучасних глобальних викликів у сфері взаємовідносин людини і природи, розуміння необхідності їх своєчасного справедливого вирішення.

За рівнем суспільних оцінок значення глобальних проблем найменш розвиненою виявилася гуманітарна складова глобалістичної свідомості, в межах якої відображаються проблеми поширення інфекційних захворювань та демографічного зростання. Більшість опитаних (61%), незважаючи на світове поширення мутованих вірусів атипових гострих аспіраторних інфекцій, летальних наслідків захворюваності, їх широкого висвітлення у ЗМІ, на жаль, не надають проблемі інфекційних хвороб глобального

значення, засвідчуючи недостатню інформованість щодо світових проблем охорони здоров'я.

У найбідніших східних країнах рівень визнання світової важливості проблеми інфекційних захворювань є на 10% вищим, ніж у західному регіоні, де зафіксовано найнижчий ступінь (35%) розуміння вказаної проблеми. Існуючий розрив у ставленні до глобальної небезпеки хвороботворних інфекцій, вірогідно, обумовлений регіональними особливостями поширення відповідних захворювань, яке через брак матеріальних ресурсів, якісних медикаментів, кваліфікованого медичного обслуговування найбільш масштабним виявляється у країнах з низьким рівнем життя населення. Успішність лікування таких захворювань у найбідніших країнах світу нерідко залежить від обсягів іноземної гуманітарної допомоги, що, як правило, надається розвиненими країнами. Тож, вирішення проблем поширення інфекційних хвороб потребує гуманізації глобалістичної свідомості всього людства, виховання відповідальнішого ставлення з боку, перш за все, громадян розвинених держав, політична поведінка яких здійснює найбільш вагомий вплив на ефективність глобальної боротьби з небезпечними інфекціями.

Лише 34% респондентів розглядають зростання світового народонаселення як серйозну глобальну проблему, що доводить нерозуміння двома третинами опитаних основних причин світової екологічної кризи, кліматичних змін, глобальних проблем соціально-економічного розвитку, загострення міжцивілізаційного напруження.

Ставлення до демографічного зростання є чітким каталізатором глибини осмислення респондентами змісту й причин більшості проблем глобального розвитку, що, як виявляється, залишається на низькому, поверхневому рівні. Висловлюючи згоду з існуванням світових проблем, що трактуються як найважливіші, респонденти демонструють необдуманість основних чинників їх загострення, через що втрачають можливість сформувати й втілити в життя стратегічне бачення шляхів подолання

більшості глобальних труднощів. Так, нерозуміння більшою частиною людей значення проблем перенаселення планети провокує подальше продовження зростання чисельності людства, що тягне за собою посилення усіх без виключення світових викликів.

У західному регіоні з існуванням глобальної демографічної проблеми погоджуються на 9% більше респондентів, ніж у східних державах, що може бути пояснене вищою компетентністю населення західних країн відносно глобальної демографічної загрози, відчутним впливом східних релігійних традицій, орієнтованих на багатодітність, велику сім'ю, через що надмірна кількість дітей у сім'ях громадян східних держав подекуди може взагалі не розцінюватися проблемою. З цього випливає актуальність підвищення рівня усвідомлення глобальних демографічних загроз як у східних країнах, де спостерігаються найвищі темпи зростання населення, так і у західних, від яких залежить дієвість стимулювання соціально-економічного розвитку бідних регіонів як визначального фактора стабілізації чисельності людства.

За підрахунками експертів соціологічного центру «YouGov», у західних країнах жінки порівняно з чоловіками більше стурбовані проблемами тероризму, злиднів, голоду і нестачі питної води. На Сході представниці жіночої половини людства частіше, ніж чоловіки, виявляють занепокоєння збройними конфліктами та поширенням інфекційних захворювань. В обох регіонах чоловіки з більшою серйозністю оцінюють світове зростання населення та економічну нестабільність [324; 383].

Будучи психологічно емоційнішими, представниці жіночої статі більше за чоловіків переймаються проблемами безпеки через природно сильніше почуття перестороги, побоювання, страху перед воєнними, зокрема терористичними, загрозами, інформаційні повідомлення про які здатні викликати потужні емоційні сплески. Вищий рівень уваги до проблем бідності, голоду, поширення хвороб з боку жінок може бути пов'язаний з їх вираженішою орієнтованістю на продовження роду, впливом материнських почуттів на бажання вберегти здоров'я нащадків, формування співчуття до

соціально незахищених верств населення, особливо дітей. Ці проблеми відносно прості для розуміння і сприйняття, частина з них є безпосередньо близькими для багатьох жінок світу.

Менше, порівняно з жінками, занепокоєння чоловіків питаннями безпеки пояснюється вищим рівнем їх сміливості, готовності до участі у воєнних діях, емоційною стриманістю у сприйнятті новин про жертви воєн і терактів. Чоловіки віддають перевагу складнішим стратегічним проблемам, від розв'язання яких залежить подолання більшості існуючих глобальних загроз, що засвідчує глибше логічне осмислення світових процесів, вироблення чіткіших відповідних висновків. Це дає підстави стверджувати, що формування гуманізаційної глобалістичної свідомості людства має відбуватися на основі гармонійного поєднання жіночої емоційної перестороги, миролюбності, материнської турботи, що спонукають до усвідомлення потреби розв'язання глобальних труднощів, з чоловічим аналітичним мисленням, завдяки якому значною мірою уможлиблюється результативний пошук конкретних способів досягнення поставленої мети. Лише в такий спосіб можливо розкрити й спрямувати потужний природний потенціал людства на загальнопланетарні цілі досягнення гармонії світового розвитку.

Рівень інтересу населення до глобальних проблем виявився предметом соціологічного дослідження, проведеного у період з 25 березня по 27 травня 2015 р. міжнародним науково-дослідним центром «Pew Research Center». В межах цього опитування було опитано 45435 громадян 40 країн світу: Австралії, Аргентини, Бразилії, Буркіна-Фасо, Великобританії, Венесуели, В'єтнаму, Гани, Ефіопії, Ізраїлю, Індії, Індонезії, Іспанії, Італії, Йорданії, Канади, Кенії, Китаю, Лівану, Малайзії, Мексики, Нігерії, Німеччини, Перу, Південної Африки, Польщі, Республіки Корея, Росії, Сенегалу, США, Танзанії, Туреччини, Уганди, України, Палестини, Пакистану, Філіппін, Франції, Чилі та Японії. Найбільш значущим, з позиції аналізу глобалістичної свідомості, результатом проведеного дослідження є виявлені

особливості світового розподілу частки респондентів, які висловлюють занепокоєння проблемами глобального розвитку (додаток 3.3) [297].

Вказане соціологічне опитування відрізняється від вищеописаного вивчення суспільної думки, проведеного соціологічною службою «YouGov», меншою кількістю запропонованих респондентам глобальних проблем, проте, є значно інформативнішим в контексті дослідження загальносвітових та регіональних особливостей глобалістичної свідомості людства, оскільки відкриває можливості для аналізу й порівняння відповідних соціологічних даних шести основних регіонів світу.

Як бачимо, більшість опитаних, визнаючи існування частини світових викликів, не висловлюють з цього приводу серйозного занепокоєння. Жодна з наведених глобальних проблем не викликає стурбованості більшості респондентів, що підтверджує їх необізнаність, надмірну байдужість до світових проблем, недостатність існуючого рівня розвитку глобалістичної свідомості населення планети для оперативного подолання глобальних загроз, надійного гарантування світової безпеки.

В цілому, співвідношення регіональних даних обох соціологічних досліджень у переважній більшості питань корелюють між собою, втім, врахування особливостей глобалістичної свідомості респондентів значно більшої кількості країн і регіонів істотно змінює картину суспільних оцінок пріоритетності значення глобальних викликів. Так, переважно за рахунок врахування соціологічних показників країн Африки і Латинської Америки, глобальні зміни клімату та економічна нестабільність виявляються для загальної сукупності респондентів найбільш актуальними світовими проблемами, викликаючи стурбованість у відповідно 46% та 42% опитаних.

Згідно з даними опитування, по мірі зниження рівня занепокоєності глобальними проблемами, що лежить в основі розвитку мотиваційно-вольової сфери глобалістичної свідомості людства, її складові розташовуються наступним чином: екологічна, соціально-економічна та воєнно-політична. Виходячи з аналізу результатів опитування компанії

«YouGov», логічно припустити, що розвиток гуманітарної складової глобалістичної свідомості населення світу за цим показником перебуває на останньому місці.

Одними з основних чинників посиленої суспільної уваги до екологічних проблем в Латинській Америці, мешканці якої висловлюють найвищу в світі (61%) стурбованість змінами клімату, є низька економічна, управлінська, суспільна адаптованість до таких змін, суттєве збільшення останніми роками масштабів вирубування лісових площ, що особливо масово відбувається у Бразилії і Перу [285; 297; 306; 372].

Друга за поширеністю занепокоєність світовими змінами клімату з боку населення Африки, вірогідно, пов'язана з найвищою на планеті вразливістю цього регіону до кліматичних змін, що негативно відбиваються на сільському господарстві, водних ресурсах, якості екосистемних послуг, охорони здоров'я, розвитку інфраструктури, загальному середовищі проживання людини, поєднуючись з низькою суспільно-організаційною підготовленістю до боротьби з наслідками змін клімату [372].

Вірогідно, саме у співвідношенні вразливості та підготовленості до перемін клімату знаходить пояснення різниця у рівнях уваги до екологічних процесів між Середнім Сходом та Азією і Океанією, останні з яких у цьому відношенні виявляються у світі найбільш уразливими і неадаптованими після країн Африки [372]. Слабша стурбованість кліматичними змінами населення середньо-східного та азіатсько-тихоокеанського регіонів у порівнянні з громадянами країн Європи і Північної Америки, скоріше за все, обумовлена регіональними відмінностями розвитку екологічної освіти, тематичної спрямованості роботи провідних ЗМІ, пов'язаної з цим інформованості населення щодо питань глобальної екології.

Згідно з оцінками опитаних, економічна нестабільність є другою за значенням (42%) глобальною проблемою після кліматичних змін. Найвища на планеті занепокоєність нестабільністю економіки у Латинській Америці і Африці, ймовірно, зумовлена незадовільним рівнем життя населення, вкрай

низькими показниками економічного розвитку цих регіонів. Підтвердженням цього факту є те, що найвищий (60%) у Латинській Америці рівень стурбованості економічними проблемами спостерігається у Бразилії і Венесуелі, де у 2014 р. економічне зростання майже не відбувалося.

Посилена увага до економічної нестабільності у Північній Америці порівняно з Європою може знаходити пояснення у більш вираженій індивідуалістичності американського менталітету, орієнтованого на пріоритетність матеріального збагачення, що лежить в основі «американської мрії». Традиційно обумовлене потужне національне прагнення громадян США до накопичення матеріального багатства відповідно стає причиною відносно високої занепокоєності проблемами економічного розвитку.

Більш значна економічна стурбованість респондентів Азії і Океанії, ніж у країнах Середнього Сходу, очевидно, є наслідком недостатньої компетентності населення цих країн стосовно глобальних економічних проблем, найнижчого в світі загального рівня стурбованості глобальними загрозами, що є проявом традиційної байдужості до загальнопланетарної проблематики в цілому.

Третьою за рівнем уваги респондентів глобальною проблемою є тероризм, що згідно з даними обох соціологічних досліджень є найважливішою світовою проблемою для мешканців Європи, Північної Америки, Середнього Сходу, Азії та Океанії. Дещо серйозніше ставлення до терористичних загроз з боку європейців, ніж зі сторони населення Північної Америки, може бути пов'язано з почастищенням випадків терористичних атак у європейських містах, кількість яких значно перевищує частоту терактів на території американського континенту. Вищий показник занепокоєння терористичними проблемами на Середньому Сході у порівнянні з Азією і Океанією, ймовірно, спричинений продовженням контролю над територією Іраку і Сирії з боку агресивно налаштованої Ісламської Держави, яка вважається одним з найпотужніших джерел міжнародного тероризму, що стає причиною високої стурбованості терористичними небезпеками у

сусідніх країнах. Найменша серед усіх регіонів увага до проблем тероризму в Африці і Латинській Америці переважно пов'язана з територіальною віддаленістю як від джерел тероризму, так і від країн, що часто виявляються об'єктами терористичних актів [132].

Таким чином, в умовах недостатності знань щодо сучасних світових тенденцій значення глобальних проблем оцінюється опитуваними переважно через призму національних інтересів своїх держав. Зростання оцінки важливості глобальних викликів, як правило, відбувається по мірі підвищення їх актуальності не стільки для всієї планети, скільки для конкретно визначеної країни, в якій мешкає респондент. За цих обставин, особливої актуальності набуває потреба якісної зміни відношення людства до глобальних проблем, формування розуміння єдності всього світу, тісної взаємозалежності навіть територіально віддалених регіонів, спільності глобальних загроз, їх сутності, значення, причин, можливих способів справедливого подолання. Рушійними силами вдосконалення пізнавальної, оціночної та інших сфер глобалістичної свідомості, становлення високого рівня обізнаності, гуманістичного оцінювання світових проблем можуть стати поширення демократії, соціально-економічний розвиток, якісна глобалістично орієнтована освіта та інформаційна політика.

Згідно з даними опитування, у більшості регіонів за виключенням країн з розвиненою економікою вікові відмінності у рівнях занепокоєності глобальними проблемами є незначними. Натомість, в більшій частині розвинених держав, таких, як Австралія, Великобританія, Канада, Німеччина, Республіка Корея, США, Франція, Японія респонденти віком старше 50 років порівняно з молодшими поколіннями більше стурбовані проблемами тероризму [297].

Очевидно, відносно висока стурбованість воєнно-політичними проблемами з боку старших поколінь є проявом більш вдумливого, відповідальнішого ставлення до глобальних проблем в цілому, сформованого на основі набутого життєвого досвіду. Старші респонденти сильніше

прагнуть убезпечити світ від сучасних загроз, оскільки краще, ніж молоді люди, розуміють глибину глобальної небезпечності їх можливого загострення.

Між тим, світові кліматичні зміни викликають більшу стурбованість у молоді. Так, у США занепокоєння відносно кліматичних змін висловлюють 46% молодих людей, у той час як лише 36% респондентів, старших п'ятдесятирічного віку, стверджують про стурбованість кліматичними проблемами [297]. Наведені вікові відмінності доводять, що молоді покоління більше орієнтовані на загрози, які матимуть найбільш відчутні наслідки не стільки в умовах сьогодення, скільки у майбутньому, адже саме такий характер має поступово зростаюча проблема змін клімату. Це логічно пояснюється тим, що, на відміну від старших поколінь, сучасна молодь більшу частину життя житиме у майбутньому часі, до якого і прикута найбільша увага молодих людей.

В цілому, вікові особливості ставлення респондентів до глобальних проблем підтверджують високу актуальність більш тісного комунікаційного діалогу між поколіннями, вивчення й запозичення молоддю політичного досвіду, мудрості представників старших вікових груп. Безсумнівною є необхідність переорієнтації діяльності світових інститутів політичної соціалізації на глобальне поширення об'єктивних знань стосовно існуючих планетарних тенденцій задля підвищення компетентності населення щодо питань світового розвитку, формування гуманізаційної глобалістичної свідомості людства.

4.2. Сучасний стан і механізм гуманізації глобалістичної свідомості як чинника розвитку політичної культури людства та подолання глобальних загроз

Грунтовне опрацювання механізму гуманізації глобалістичної свідомості людства потребує аналізу особливостей її сучасного розвитку як

передумови зростання світової політичної культури, що здійснює надважливий вплив на розв'язання глобальних проблем. Сучасна політична культура світу характеризується поступовим ціннісним зростанням, демократизацією, що виявляється, зокрема, у подіях «Арабської весни» – серії масових протестів проти несправедливої політики авторитарної, корумпованої влади, в результаті яких відбулося повалення низки диктаторів країн Північної Африки та Близького Сходу.

Важливим показником розвитку політичної культури є характер політичної самоідентифікації індивіда з певною спільнотою, формування патріотизму на місцевому, національному чи світовому рівнях. Основою суспільного зацікавлення у дієвому розв'язанні сучасних проблем глобального характеру може бути виховання глобального патріотизму як почуття любові до всієї планети, що формується паралельно з патріотизмом державним. Невід'ємною ознакою глобального патріотизму є відповідальне ставлення до світових процесів, турботливе відношення до всього людства, природного світу, усіх його тісно пов'язаних між собою частин, прагнення до гармонійного, справедливого задоволення потреб усіх народів і соціальних груп.

Одним з проявів патріотичного відношення до планети є самоідентифікаційні характеристики людського мислення, усвідомлення себе частиною глобальної людської спільності зі спільними проблемами та інтересами. Глобальний патріотизм не передбачає обов'язкового домінування глобальних самоідентифікацій над національними, адже світовий та національний ідентифікаційні рівні розвиваються паралельно, як правило, не вступаючи у суперечність між собою, патріотичне ставлення до взаємопов'язаного світу не має імперативним наслідком послаблення любові до своєї нації чи країни.

Разом з тим, домінування глобальних ідентифікацій у політичній культурі людства здатне виступати основою для категоричного засудження загарбницьких воєн, фінансово-економічних експансій, вкрай нерівномірного

розподілу світових ресурсів та будь-яких інших проявів намагання певної країни задовольнити свої політичні, економічні та інші потреби шляхом несправедливого нехтування національними інтересами інших країн, порушення їх суверенітету, міжнародного права. Переважання глобальних ідентифікацій закладає підвалини пріоритетності глобальних інтересів людства над національними інтересами певної країни, що створює передумови для рівномірного, об'єктивного врахування потреб усіх народів в ході врегулювання глобальних процесів. Таким чином, розвиток ідентифікацій глобального рівня сприяє посиленню мотивацій людства до справедливого розв'язання світових проблем.

З метою вивчення особливостей глобальної самоідентифікації народів світу, міжнародною консалтинговою компанією «GlobeScan» на замовлення всесвітньої служби «BBC World Service» у період з 2 грудня 2015 р. до 15 квітня 2016 р. було проведено усне соціологічне опитування 20823 дорослих громадян вісімнадцяти країн: Бразилії, Великобританії, Гани, Греції, Індії, Індонезії, Іспанії, Канади, Кенії, Китаю, Мексики, Нігерії, Німеччини, Пакистану, Перу, Росії, США та Чилі. На запитання «Чи погоджуєтеся з твердженням, що Ви скоріше є громадянином світу, ніж громадянином своєї країни?» розподіл відповідей респондентів виявився наступним: «Повністю погоджуюся» – 22%, «Скоріше погоджуюся» – 29%, «Скоріше не погоджуюся» – 23%, «Повністю не погоджуюся» – 20% і не визначилися з відповіддю 6% опитаних. Як бачимо, більшість (51%) респондентів тією чи іншою мірою ідентифікують себе переважно як громадяни світу, відводячи другорядну роль громадянству держави [323].

На підставі аналізу даних серії соціологічних опитувань, що проводяться «GlobeScan», починаючи з 2001 р., фахівці цієї організації дійшли висновку, що 2016 рік виявився першим роком, коли глобальна самоідентифікація більшості опитаних почала переважати над ідентифікацією державною [323]. Поява такої переваги може бути пояснена тенденційним посиленням глобальних, спільних для всього світу небезпек,

таких, як погіршення світової екологічної ситуації, відчутні кліматичні зміни, поширення бідності, соціальних, воєнних та інших загроз. Зростаюча відчутність негативного впливу глобальних негараздів на повсякденному житті мільйонів людей мотивує їх до пошуку шляхів об'єднання зусиль на глобальному рівні задля подолання спільних світових труднощів, що сприяє якісному розвитку глобалістичної свідомості, політичної культури населення, формуванню відповідних глобальних переконань та ідентифікацій.

Тенденційне зростання глобального занепокоєння світовими екологічними проблемами підтверджується і даними серії соціологічних досліджень, організованих «GlobeScan» у 18 країнах упродовж 2008–2014 рр. Згідно з результатами цих опитувань, у період з 2012 р. до 2014 р. частка респондентів, які висловлюють значну стурбованість проблемами глобальної екології, зросла з 56% до 61% [337].

Виходячи з потреби гармонійного збалансування інтересів країн, регіонів та всього людства, очевидною є необхідність виховання як місцевого, національного, так і глобального патріотизму населення планети. Особливо актуальним питання глобального патріотизму виявляється у розвинених країнах, від політики яких великою мірою залежить доля всього світу.

Як зазначено у підрозділі 2.2 дисертаційної роботи, трансформація політичної культури людства відбувається під значним впливом глобалістичної свідомості, на рівні якої утворюється ціннісно-емоційне підґрунтя глобального політико-культурного розвитку. Екологічні, воєнно-політичні, соціально-економічні, гуманітарні та інші зміни в характері глобалістичної свідомості населення світу знаходять відображення на світовій політичній культурі, особливостях суспільної політичної участі і діяльності глобального рівня, що підкреслює високу актуальність детального аналізу сучасного стану глобалістичної свідомості людства, її основних складових частин.

Однією з найважливіших світових проблем, відбиття яких охоплюється екологічною складовою глобалістичної свідомості, є глобальне потепління, спричинене кліматичними змінами, розширення масштабів затоплень, повеней, пожеж, ураганів, багатьох інших стихійних лих. Особливості суспільного ставлення до глобальних змін клімату стали предметом соціологічного дослідження, проведеного «Pew Research Center» у 40 країнах світу у період з 25 березня по 27 травня 2015 р. Згідно з результатами опитування, більше трьох чвертей (78%) респондентів підтримують підписання їх країною міжнародної угоди про обмеження викидів парникових газів від спалювання нафти, природного газу і вугілля, що засвідчує достатньо високий рівень підтримки світових заходів, потрібних для подолання кліматичних проблем, наявність у переважної більшості опитаних мотиваційних ознак кліматично-прогресивної глобалістичної свідомості [136; 360].

Разом з тим, лише 54% респондентів вважають зміни клімату серйозною глобальною проблемою, що ставить під сумнів глибоке розуміння переважною більшістю опитаних сутності сучасних кліматичних тенденцій. [360]. Таким чином, майже чверть (24%) опитаних підтримують скорочення викидів вуглецю, але не надають кліматичним загрозам серйозного значення, що може свідчити про низький рівень усвідомлення справжніх причин необхідності обмежень парникових викидів. Очевидно, в умовах обмеженої інформованості відносно сьогоdnішніх та можливих майбутніх наслідків змін клімату, респонденти, сумніваючись у гостроті потреби скорочення викидів CO₂, керуються почуттям перестороги, віддають перевагу принципу обережності заради захисту, що виявляється у невпевненій, нерішучій підтримці вкрай необхідних екологічних кроків.

Подібна невпевненість стає причиною слабкості суспільних вимог до керівництва держав стосовно скорочення парникових викидів. Більшість населення схвально ставиться до таких екологічних обмежень, проте, як правило, не висуває рішучих вимог до урядів своїх держав щодо їх

практичної реалізації, що позбавляє політичні еліти належної зацікавленості у проведенні ефективної екологічної політики.

Виходячи з того, що імперативною ознакою гуманізаційного типу глобалістичної свідомості є розуміння значення глобальних проблем, яке передбачає визнання їх серйозності, значимості для всього людства, приходимо до висновку про невідповідність поглядів респондентів, які не вважають кліматичні зміни серйозною глобальною проблемою, оціночним рисам кліматично-прогресивної глобалістичної свідомості. Отже, за ставленням до глобальних кліматичних змін, до означеного типу глобалістичної свідомості можуть належати не всі 78% респондентів, які підтримують обмеження парникових викидів, а лише 54% опитаних, котрі мають розуміти, навіщо насправді потрібні відповідні обмеження.

Ймовірна приналежність 12% респондентів, які виступили проти обмежень викидів сполук вуглецю, до кліматично-традиційного чи кліматично-деструкційного типів глобалістичної свідомості, а також неспроможність визначитися з відповіддю 10% опитаних, що можуть бути носіями її кліматично-нейтрального типу, підтверджує потребу кардинального перегляду значною частиною людства своїх переконань відносно значення глобального потепління та шляхів подолання проблем, пов'язаних зі зміною клімату [360].

Значний науковий інтерес викликають особливості ставлення до доцільності коригування кліматичних змін з боку населення тих країн, що здійснюють найбільші парникові викиди і екологічна політика яких відповідно найбільш помітно впливає на стан клімату на планеті. За даними міжнародної аналітичної організації «Edgar», що системно досліджує світові проблеми змін клімату, до п'ятірки країн з найбільш масштабними обсягами викидів парникових газів належать Китай, США, Індія, Росія та Японія [299].

Згідно з результатами вищеописаного міжнародного соціологічного опитування, організованого «Pew Research Center», респонденти чотирьох з п'яти наведених країн (окрім Японії), на долю яких припадають найбільші

частки парникових викидів, висловлюють нижчу за середню у 40 країнах підтримку підписання урядами їх держав кліматоохоронних міжнародних угод та посилення обмежень викидів парникових газів в межах міжнародних зобов'язань (додаток 3.4) [360].

В середньому майже три чверті (72%) опитаних у п'яти зазначених країнах підтримують обмеження парникових викидів, що є суспільно-політичною основою для практичного запровадження запропонованих природоохоронних обмежень. Втім, вказаний показник є на 6% нижчим за усереднені соціологічні дані по 40 досліджуваних державах, що засвідчує нижчий ступінь підтримки обмежень парникових викидів у країнах, які є найбільшими джерелами таких викидів у порівнянні з більшістю інших країн зі значно скромнішими обсягами щорічних забруднень парниковими газами. Окрім того, у чотирьох країнах, де спостерігаються найбільші в світі парникові забруднення атмосфери, зафіксовано істотно вищий за загальний середній рівень засудження обмежень парникових викидів. В цілому, середній ступінь протидії збереженню існуючого стану клімату у п'яти наведених державах є на 4% вищим за середній загальносвітовий показник.

Причиною виявлених диспропорцій, вірогідно, є суспільна пріоритетність національних економічних інтересів над інтересами глобального довкілля, жадібність до покращення індивідуальної чи національної комфортності життя за рахунок деградації світової екологічної системи, що в кінцевому підсумку призводить до значного погіршення якості життя як у національному, так і в глобальному вимірах. Так, найслабша підтримка обмежень викидів парникових газів спостерігається у багатій на викопні енергоносії Росії, енергоємна економіка якої орієнтована на видобуток, споживання й продаж іншим країнам значних обсягів природного газу, нафти і вугілля. Найсильніша протидія запровадженню обмежень викидів вуглецю зафіксовано у США, які досі не спромоглися виконати вимоги Кіотського протоколу і нерідко виявляються жертвою все більш потужних ураганів, смерчів та інших руйнівних наслідків кліматичних змін.

Відносна слабкість природоохоронних вимог громадськості тих держав, що належать до найбільших у світі вуглецевих забруднювачів, створює складні політичні перепони на шляху справедливого обмеження ними масштабів спалювання нафти, вугілля і природного газу, стає однією з основних причин продовження щорічного збільшення обсягів світових парникових викидів, істотного прискорення глобальних кліматичних змін. Таким чином, відносно низький рівень компетентності населення стосовно необхідних напрямків екологічної політики спричиняє тенденційне загострення світових екологічних загроз у вигляді швидких і вкрай небезпечних змін клімату.

Важливий інтерес викликає вплив економічних чинників на формування екологічної складової глобалістичної свідомості. У розвинених державах, позначених в додатку літерою «R» (країни Північної Америки, Західної Європи, Австралія, Ізраїль і Японія), підтримка обмежень парникових викидів є суттєво вищою, ніж у країнах, які розвиваються («N»), що виявляється як у загальносвітових показниках, так і в масштабі п'яти виділених держав. Засудження природоохоронних заходів є однаковим в обох групах країн, за виключенням п'яти держав – найбільших світових забруднювачів, серед яких розвинені країни відзначаються вищим ступенем протидії захисту клімату за рахунок нетипових цій групі показників США.

В цілому, результати опитування підтверджують, що належний економічний розвиток, рівень матеріального забезпечення, освіченості населення виступають вагомими факторами формування екологічних поглядів, забезпечують високу суспільну пріоритетність значимості глобальних кліматичних змін. Натомість, у більшості бідних держав, особливо стурбованих проблемами соціального захисту, за виключенням найуразливіших до змін клімату країн Африки і Латинської Америки, обмеження викидів парникових газів характеризується значно меншою актуальністю для суспільства. З цього випливає висновок про необхідність посилення світового стимулювання соціально-економічного розвитку країн,

що розвиваються в інтересах формування кліматично-прогресивної глобалістичної свідомості людства та дієвого подолання глобальних кліматичних викликів.

Як передбачає гуманізаційна глобалістична свідомість, розв'язання проблеми кліматичних змін потребує активної участі усіх без виключення країн світу незалежно від рівня їх економічного та соціального розвитку. Між тим, враховуючи, що розвинені країни сукупно здійснюють найбільші в світі обсяги парникових викидів та мають значні фінансово-економічні можливості для провадження ефективної екологічної політики, справедливо вважати, що саме вони мають стати локомотивом подолання світових екологічних загроз.

За даними опитування, на думку більшості (54%) респондентів розвинені країни мають робити більше для вирішення проблем глобального потепління, ніж країни, які розвиваються, що дає підстави стверджувати про можливу приналежність таких опитаних до представників кліматично-прогресивної глобалістичної свідомості. Втім, 38% опитаних висловлюють протилежні переконання, вказують, що країни, які розвиваються, мають відіграти основну роль у процесі знешкодження кліматичних загроз, аргументуючи прогнозованим майбутнім збільшенням промислових викидів у цих країнах, що виглядає не зовсім переконливо та певною мірою деструктивно.

Показово, що у п'яти країнах, які займають лідируючі позиції за обсягами забруднень парниковими газами, менше половини (45%) респондентів надають об'єктивні оцінки необхідній екологічній ролі розвинених держав. Натомість, частка прихильників ідеї, за якою країни, що розвиваються, мають робити більше для вирішення проблем глобального потепління, ніж розвинені країни, є на 4% вищою за загальносвітовий середній показник. Наведені дані по найбільших у світі забруднювачах парниковими газами наводять на думку про дещо ірраціональніший характер

екологічної складової глобалістичної свідомості населення цих країн, порівняно з більшістю інших держав.

Спостерігається суттєва різниця у поглядах відносно того, кому має належати провідна роль у збереженні клімату між громадянами розвинених країн та країн, що розвиваються. У необхідності більшого внеску у подолання кліматичних негараздів з боку розвинених держав переконані в середньому не більше половини їх респондентів, що на 8% менше усереднених масштабів суспільної поширеності аналогічних поглядів у країнах, що розвиваються. Протилежну позицію займають на 10% респондентів більше у розвинених державах, ніж у порівняно бідних країнах.

Особливо відчутні розбіжності між поглядами респондентів зазначених груп країн спостерігаються у п'яти державах з найбільшими парниковими викидами, серед яких міжгрупова різниця суспільних оцінок актуальності визначальної кліматоохоронної ролі розвинених чи таких, що розвиваються, країн становить відповідно 16% та 23%. Респонденти усіх розвинених держав вказаної категорії вважають, що більше для збереження клімату мають робити країни, що розвиваються, тоді як громадяни перелічених країн, що розвиваються, навпаки переконані у необхідності провідної екологічної ролі розвинених держав.

Зазначені соціологічні дані засвідчують бажання значної частини мешканців переважно розвинених країн, не маючи на те об'єктивних підстав, зняти з себе відповідальність за глобальні кліматичні зміни, перекласти її на інші країни, як правило, зі значно слабшими матеріальними можливостями. Прагнення піти від відповідальності за долю планетарної екології, безпідставно перекласти вину за погіршення стану світового довкілля на інші народи позбавляє можливостей об'єктивної оцінки причинно-наслідкових зв'язків глобальних екологічних процесів, усвідомлення дієвих шляхів подолання глобального потепління.

З викладеного випливає потреба об'єктивного розуміння людьми тісного зв'язку між власною політичною поведінкою та світовими змінами

клімату, спричиненими парниковими забрудненнями екологічної системи, формування відповідального ставлення населення як розвинених держав, так і країн, які розвиваються, до глобальних кліматичних проблем, готовності до спільної раціональної участі у їх справедливому розв'язанні і убезпеченні людства від негативних наслідків деградації навколишнього природного середовища.

З розвитком екологічної складової глобалістичної свідомості тісно пов'язані видозміни її воєнно-політичних ознак. Рівень готовності населення світу до патріотичної збройної боротьби став предметом спільного соціологічного дослідження, проведеного провідними соціологічними асоціаціями «WIN» та «Gallup international» у 64 країнах протягом вересня – грудня 2014 р. Згідно з результатами опитування, майже дві третини (61%) респондентів світу виявляють готовність боронити свою країну зі зброєю в руках, що є стримуючим важелем запобігання іноземної воєнної агресії проти суверенітету цих країн, справедливим за своєю суттю бар'єром на шляху розгортання на планеті воєнних дій загарбницького характеру [385].

Підтримка державної оборонної стратегії може виявлятися не лише в особистій участі у збройних конфліктах, здійсненні військових операцій, а й багатьох інших площинах, зокрема, позитивному політичному ставленні до необхідності належної боєздатності та воєнної активності збройних сил, на які цілком логічно покладається основна відповідальність за захист кордонів і територіальної цілісності держави. Тож, прагнення до особистої воєнної участі у захисті власної країни від несправедливих воєнних втручань з боку інших суб'єктів міжнародної політики не є обов'язковою умовою відповідності ознакам оборонного типу глобалістичної свідомості [117].

Втім, існування такого прагнення є логічним продовженням ідейної підтримки ведення країною оборонних бойових дій в разі ворожого нападу, адже бажання захищати Батьківщину, ризикуючи власним життям зазвичай не може не поєднуватися з глибокою переконаністю у необхідності активізації воєнної діяльності відповідних державних збройних формувань,

спеціально створених для забезпечення воєнної безпеки. На цій підставі респондентів, які стверджують про готовність до особистої участі у обороні держави, слід віднести до представників оборонного типу глобалістичної свідомості.

Більше чверті (27%) опитаних заперечують готовність до участі у збройній боротьбі за свою державу, ще 12% респондентів не змогли визначитися з відповіддю із цього приводу, що свідчить про можливість існування у більш ніж третини опитаних ознак воєнно-нейтрального чи пацифістського типів глобалістичної свідомості, поширення яких є небажаним з точки зору убезпечення людства від загарбницьких, неоколоніальних та інших несправедливих воєн [385].

Відповідно до даних опитування, за рівнем суспільної поширеності готовності населення до участі у оборонних війнах регіони світу розташовуються наступним чином: Середній Схід (83%), Західна Азія (82%), Південна Азія (76%), Східна Азія (71%), Африка (56%), Північна Азія (55%), Східна Європа (53%), Латинська Америка (52%), Північна Америка (43%) та Західна Європа (25%) [385]. Складно не помітити значної контрастності у рівнях вмотивованості до захисту Вітчизни населення різних регіонів світу. Означений міжрегіональний розрив у суспільних поглядах подекуди вимірюється кількаразовою різницею і складає майже 60%.

Найбільш висока у світі готовність до збройної боротьби з боку мешканців середньо-східного та азіатського регіонів, вірогідно, обумовлюється матеріальною бідністю, періодичним втручанням у внутрішню політику східних країн з боку розвинених західних держав, що викликає масове суспільне обурення. Не останнє значення у цьому контексті має поширення мусульманства, оскільки саме в середовищі віруючих, що сповідують цю релігію, зафіксовано найбільшу кількість (78%) бажаючих взятися за зброю, порівняно з усіма іншими релігійними течіями [385].

Найнижча готовність населення до особистої участі у воєнних діях, що спостерігається у Західній Європі та Північній Америці, може знаходити

пояснення у високому рівні матеріального забезпечення, задоволеності й високому цінуванні власного життя, небажанні ним ризикувати, існуванні надійного гаранта західної воєнної безпеки у вигляді найпотужнішого на планеті воєнного блоку – Північноатлантичного альянсу.

Воєнна сила й глобальна впливовість НАТО зумовлює особливо високе планетарне значення розвитку воєнних характеристик глобалістичної свідомості громадян країн-учасниць Альянсу. У період з 2 по 26 червня 2014 р. Фондом Маршала «Німеччина-США» було проведено дослідження громадської думки у Греції, Іспанії, Італії, Нідерландах, Німеччині, Польщі, Португалії, Сполученому Королівстві, США, Туреччині, Франції та Швеції. За даними опитування, більшість респондентів в Європі (73%), Америці (59%) і Туреччині (57%) переконані, що НАТО повинна брати участь у територіальній обороні європейських країн, які належать до членів Альянсу [370].

Позитивне ставлення більшої частини опитаних до спільної оборони Європи є проявом розуміння стрижневого принципу діяльності НАТО, в основі якого закладена взаємовигідна гарантія колективної безпеки, заснована на оперативній воєнній взаємодопомозі, що в умовах нинішньої напруги у відносинах з Росією та ісламським світом набуває дедалі більшої актуальності. Без ефективної реалізації цього принципу дієздатність і саме існування Альянсу, як гаранта непорушності кордонів розвинених країн, напевне, втратило б своє значення.

Значно слабша підтримка необхідності колективного воєнного захисту території Європи серед громадян Туреччини і США, ніж в середовищі мешканців європейських країн, логічно пояснюється відмінностями їх національних інтересів. Якщо європейцями оборона Європи сприймається переважно як захист своєї Батьківщини, готовність до якого є ознакою оборонного типу глобалістичної свідомості, то для турків й американців оборона Європейського континенту є захистом суверенітету іноземних держав задля спільної безпеки НАТО, підтримка якого свідчить про

приналежність не стільки до оборонної, скільки до миротворчої глобалістичної свідомості [108].

На думку 30% американців, 26% турків і 23% європейців, Північноатлантичний альянс не повинен брати участь у захисті своїх європейських членів, що свідчить про низький ступінь розуміння переваг колективної безпеки в умовах існуючих воєнно-політичних глобальних загроз, неприховану зневагу до основоположних принципів НАТО [370].

Майже чверть європейців ірраціонально відмовляються залучати воєнні сили Альянсу для гіпотетичного захисту своєї території, що дає підстави віднести їх до воєнно-нейтральної чи пацифістської глобалістичної свідомості. Так само як значна частина європейців, більше третини американців і турків, очевидно, не розділяють справедливості основних положень статуту НАТО і не належать до миротворчої глобалістичної свідомості навіть відносно своїх партнерів по Альянсу. Зазначений розподіл суспільних поглядів доводить актуальність проведення об'єктивної роз'яснювальної роботи серед населення країн-членів НАТО щодо важливості гарантування воєнної безпеки спільними зусиллями.

Більшість (51%) європейців вважають, що НАТО не слід проводити військові операції поза зоною відповідальності місії, у той час як майже половина (49%) американців переконані, що Альянс має використовувати свій військовий контингент за межами Європи і США. Погляди турків розділилися майже порівну: 41% опитаних підтримують проведення воєнних дій поза межами території НАТО і 42% – негативно оцінюють такі пропозиції [370].

Слід відмітити, що військові операції НАТО на території інших держав можуть носити як визвольний, так і загарбницький характер, бути спрямованими як на підтримку національно-демократичного визволення народів з під несправедливого гніту, так і на встановлення окупаційних режимів задля економічної чи іншої експлуатації. Відтак, суспільна підтримка проведення подібних операцій може нести ознаки як

миротворчого, так і агресивно-демократичного типів глобалістичної свідомості. Втім, відсутність позитивної оцінки більшістю респондентів Європи, США та Туреччини ідеї воєнних втручань на чужі території доводить, що більша частина опитаних за ознакою справедливості воєн із застосуванням звичайної зброї не належить до жодного з цих двох типів глобалістичної свідомості.

На думку більшості (53%) респондентів США, НАТО має постачати зброю або надавати послуги з військового навчання іноземним державам для того, щоб допомогти їм себе захистити. Більша частина (52%) опитаних Європи та майже половина (47%) респондентів Туреччини з цим твердженням не погодилися, у той час як лише 38% турків підтримали надання озброєння іншим країнам [370].

Надання військового арсеналу, організація навчань з підвищення боєздатності з метою сприяння захисту іноземних країн від зовнішньої воєнної агресії не передбачає введення на їх територію військового контингенту чи встановлення окупаційних порядків. Це означає, що запропонований варіант підтримки обороноздатності не може відповідати поглядам носіїв агресивно-демократичної глобалістичної свідомості, натомість має ознаки її миротворчого типу, зосередженого на стримуванні воєнних агресорів [126].

На жаль, лише у США, громадяни яких значну увагу приділяють воєнним проблемам в різних регіонах світу, більшість респондентів за ознакою справедливості воєн із застосуванням звичайної зброї виявилися представниками миротворчої глобалістичної свідомості, конче необхідної для запобігання на планеті воєнних зіткнень. Більшість загальної сукупності респондентів, що висловилися проти надання воєнної допомоги іншим країнам, демонструють егоїстичну байдужість до долі громадян цих країн, нерозуміння дієвих способів недопущення кровопролитних воєн, гарантування світової стабільності. Звідси випливає висновок про нагальну потребу активного глобального сприяння підвищенню рівня розвитку

воєнно-політичної складової глобалістичної свідомості населення світу, особливо громадян найбільш потужних у воєнному сенсі держав, формування миротворчої глобалістичної свідомості людства, заснованої на прагненні до досягнення світової воєнної безпеки та справедливості.

Не менш важливим за трансформацію воєнно-політичних характеристик глобалістичної свідомості є розвиток її соціально-економічної та гуманітарної складових. Сутність однієї з основних умов розв'язання глобальних економічних диспропорцій, подолання бідності, забезпечення якісної охорони здоров'я, стабілізації чисельності світового населення полягає у дієвому сприянні розвинених держав економічному й соціальному розвитку країн, що розвиваються.

З метою виявлення рівня суспільної підтримки надання допомоги бідним країнам, міжнародною дослідницькою організацією «World public opinion» у 2010 р. було проведене соціологічне опитування населення 27 країн Євросоюзу. Незважаючи на відносну застарілість, дані опитування відрізняються високою актуальністю, оскільки відображають ступінь готовності європейців до матеріальної підтримки країн, які потребують допомоги, під час розпалу світової фінансово-економічної кризи, що вкрай негативно відобразилася на показниках соціально-економічного розвитку самої Європи.

В межах соціологічного дослідження респондентам пропонувалося надати відповідь на наступне запитання: «Європейський союз пообіцяв збільшити рівень допомоги країнам, що розвиваються. З урахуванням поточної економічної ситуації, які з наступних тверджень найкраще описують Вашу думку?». Відповідаючи на поставлене запитання, 64% опитаних висловилися за виконання обіцянки та збільшення обсягів міжнародної допомоги, 15% виступили проти такого збільшення, 14% виявилися прихильниками зменшення обсягів допомоги бідним країнам і 7% опитаних вагалися з відповіддю [358; 369].

Позитивне ставлення майже двох третин респондентів до збільшення обсягів допомоги країнам, що розвиваються, може пояснюватися не лише бажанням матеріально підтримати нужденні народи, а й прагненням виконати публічно проголошену обіцянку, що сприймається як ознака елементарної вихованості особистості, прояв слабкості якої в умовах глобальної економічної кризи може завдати шкоди високому міжнародному авторитету Євросоюзу. Тож, логічно припустити, що якби поставлене запитання не містило в собі згадки про виконання обіцянки, результат розподілу відповідей міг би виявитися значно іншим, очевидно, не на користь підтримки країн, що розвиваються.

Відносно високий рівень готовності європейців до збільшення допомоги бідним країнам, незважаючи на тогочасне послаблення економічного зростання Євросоюзу, є важливою передумовою збільшення обсягів міжнародної матеріальної підтримки третіх країн, ознакою соціально-прогресивного, соціально-виховного типів глобалістичної свідомості як вагомих чинників розв'язання глобальних економічних і гуманітарних проблем. За цих умов основною політичною причиною того, що вказана допомога практично не збільшується до рівня, достатнього для подолання зростаючих диспропорцій глобального економічного розвитку, може бути слабкість мотиваційно-вольових компонентів глобалістичної свідомості громадян розвинених держав щодо формування відповідних політичних вимог суспільства, нерозуміння того, якою саме має бути якість ефективної міжнародної допомоги.

Вірогідно, значна частина населення Європи не володіє глибокими знаннями відносно світового значення реструктуризації й скасування зовнішніх боргів країн, що розвиваються, послаблення їх залежності від ТНК, лібералізації митної політики розвинених держав, надання бідним країнам сучасних технологій, різнопланового стимулювання виробництва ними готової високотехнологічної продукції. Відповідно, як доводить практика, надання звичайної гуманітарної допомоги навіть у значних

обсягах, як правило, не забезпечує стрімкого підвищення конкурентоспроможності економічно залежних країн на глобальному ринку.

Респонденти, які не визнають доцільності збільшення допомоги третім країнам (15%), розділяють погляди представників економічно-традиційної, консервативної глобалістичної свідомості, 14% опитаних, переконаних у необхідності зменшення підтримки країнам, що розвиваються, можна віднести до носіїв її державно-егоїстичного, демографічно-спонукального типів. Ті ж 7% респондентів, які не мають визначеної позиції з поставленого питання, можуть бути представниками демографічно- та економічно-нейтрального типів глобалістичної свідомості.

Наведений розподіл суспільної поширеності типів глобалістичної свідомості серед респондентів дає підстави визнати необхідність активного сприяння розумінню громадянами розвинених держав переваг становлення справедливої глобальної економічної системи, детального інформування європейців про конкретні способи підвищення ефективності підтримки країн, що розвиваються, вирівнювання глобального економічного розвитку, формування відповідних політичних вимог до зовнішньої політики національних урядів.

Актуальність зазначених висновків підтверджується результатами серії соціологічних опитувань, проведених Чиказькою радою з глобальних питань («CCGA») у США. Якщо у 2008 р. із тим, що уряд повинен урізати витрати на економічну допомогу іншим країнам, погоджувалися 55% опитаних, то у 2010 р. частка таких респондентів збільшилася до 60% [287; 359; 369]. Ці дані засвідчують тенденційне посилення переважання серед більшості американців державно-егоїстичної, демографічно-спонукальної глобалістичної свідомості, що негативно впливає на здійснення державної політики підтримки країн, які потребують допомоги, та стає підставою для прогнозування подальшого загострення світових економічних проблем.

Згідно з результатами наведеного соціологічного дослідження, ступінь згоди громадян США з доцільністю надання допомоги нужденним країнам

для розвитку економіки з 2004 р. по 2010 р. зменшився з 70% до 62% [287; 359; 369]. Це означає, що в американському суспільстві під впливом світових економічних кризових явищ відбулося суттєве послаблення розуміння глобальної взаємовигідності стимулювання економічного розвитку слабких країн, поступове зростання метрополістичного, демографічно-спонукального, демографічно- та економічно-нейтрального типів глобалістичної свідомості, що значно ускладнює розв'язання глобальних конфліктів економічних інтересів, уповільнює процеси гармонізації системи соціально-економічних та гуманітарних відносин у світі.

З вищевикладеного аналізу особливостей суспільних поглядів на загальнопланетарні проблеми випливає логічний висновок про те, що глобалістична свідомість більшості населення світу, на жаль, не є гуманізаційною, має фрагментарний, перехідний характер з ознаками одночасно усіх запропонованих типів глобалістичної свідомості. Очевидною є недостатність існуючого рівня розвитку глобалістичної свідомості людства для справедливого подолання більшої частини глобальних викликів, здійснення глобальної політики на основі загальнолюдських цінностей гуманності і справедливості.

Формування стійкої готовності людства до подолання сучасних загальнопланетарних загроз вимагає наукової розробки механізму гуманізації його глобалістичної свідомості. За ставленням до розвитку інститутів глобалістичної соціалізації доцільно виділити соціалізаційно-нейтральний, соціалізаційно-традиційний та гуманістичний типи глобалістичної свідомості. Соціалізаційно-нейтральна глобалістична свідомість характеризується байдужим ставленням до стратегії діяльності перелічених інститутів глобалістичної соціалізації, чим нівелюється суспільний вплив на становлення ефективного механізму формування глобалістичної свідомості людства, значно знижуються шанси на гуманне подолання сучасних глобальних викликів.

Ознаками соціалізаційно-традиційного типу глобалістичної свідомості є підтримка продовження домінування у світовому інформаційному просторі інформаційних ресурсів розвинених країн, традиційної діяльності ЗМІ, індустрії культури, навчальних закладів, органів державної влади, політичних партій, профспілкових і релігійних організацій, існуючих обсягів глобального фінансового забезпечення інформаційно-освітньої діяльності. Системне втілення в життя вказаних поглядів вже сьогодні породжує низку глобальних диспропорцій навчально-інформаційного характеру, стає причиною непоодинокого ігнорування інститутами глобалістичної соціалізації глобальних викликів сьогодення, що вкрай негативно відбивається на формуванні світової глобалістичної свідомості [125].

Згідно з підрахунками О. Дубаса, частка ЗМІ США становить близько 60% усіх ЗМІ планети, тоді як в цілому на долю розвинених країн припадає 80% глобальних інформаційних ресурсів [27; 79; 151, с. 131]. Нерівномірний розвиток світового інформаційного простору стає причиною помітної слабкості на глобальному рівні впливу мас-медіа країн, що розвиваються, складностей донесення до світової спільноти об'єктивної інформації про ці країни, перетворення їх громадян на споживачів переважно іноземного інформаційного продукту, орієнтованого на досягнення політичних цілей розвинених держав. Переважна більшість ЗМІ та інших організацій культурної індустрії у світі, в гонитві за сенсаціями і популярністю зазвичай не приділяють достатньої уваги гуманістичному вихованню підростаючого покоління, висвітленню значення, негативних проявів та можливих науково обґрунтованих способів розв'язання глобальних проблем сучасності.

Спричинений недостатнім фінансуванням освітньої та інформаційної галузей, незадовільним матеріальним становищем широких верств, обмежений доступ населення економічно слабких регіонів до освітніх послуг і мережі Інтернет значно звужує можливості отримання інформації, необхідної для вироблення об'єктивного бачення стратегії подолання проблем глобального розвитку. За даними ООН, всього 43% населення світу

мають доступ до мережі Інтернет. При цьому, у регіонах, що розвиваються, доступ до Інтернету має лише третина населення, тоді як у розвинених країнах до постійних користувачів глобальної мережі належать 82% громадян [259, с. 67–68]. 57 млн. дітей молодшого шкільного віку не навчаються у школі, 100 млн. дітей не закінчують початкову школу та не отримують повної початкової освіти. У регіонах, що розвиваються, діти з бідних сімей (34,4%) піддаються у 5 разів більшому ризику не отримати повної початкової освіти, ніж діти із заможних родин (6,5%) [259, с. 24–26].

Розмір заробітної плати працівників середньої освіти у більшості країн, що розвиваються, як правило, не дозволяє віднести вчителів до категорії середнього класу, що нерідко змушує поєднувати освітянську ниву з іншими видами трудової діяльності, позбавляє освітян дієвих матеріальних стимулів науково-педагогічного самовдосконалення, знаходить негативне відображення на якості освітніх послуг.

Однією з перешкод на шляху всебічного розвитку глобалістичної свідомості є традиційний напівавторитарний стиль викладання, який ґрунтується на відтворенні культурного досвіду попередніх поколінь, ретрансляції існуючої політичної, екологічної, економічної та інших видів культури, пасивному накопиченні знань, що, на жаль, недостатньою мірою стимулює розкриття творчого потенціалу молоді, самостійне вироблення власної думки, розвиток критичного мислення, без якого становлення основних структурних компонентів глобалістичної свідомості є неможливим.

У переважній більшості загальноосвітніх та вищих навчальних закладів світу вивчення глобальних проблем характеризується поверхневістю, недостатньою глибиною аналізу сучасних глобальних тенденцій, чіткого переліку дій, необхідних для подолання світових загроз. Основна увага вчителя в цьому контексті частіше за все актуалізується на існуванні тієї чи іншої глобальної проблеми, її дослідженні переважно через призму національних інтересів певної країни, втім, глибокий деталізований аналіз причинно-наслідкових зв'язків, можливих наслідків вчасної невирішеності,

конкретних способів розв'язання світових негараздів здебільшого залишається поза межами навчального процесу.

Не дивлячись на позитивні політичні результати «Арабської весни» та низку інших проявів сучасних тенденцій поступової демократизації багатьох політичних систем у країнах, що розвиваються, діяльність органів державної влади більшості країн світу продовжує характеризуватися частими порушеннями основних принципів демократії, має риси авторитарності, корумпованості, спрямованості на першочергове задоволення вузькогрупових інтересів владної верхівки на фоні ігнорування потреб більшості членів суспільства. Авторитарний характер державної влади стає причиною ігнорування нею не лише суспільних, а й глобальних проблем, відповідно й інформативно-виховних процесів формування глобалістичної свідомості населення. Органи влади у демократичних країнах зорієнтовані в основному на представлення інтересів більшості виборців, що концентруються переважно на внутрішньодержавних питаннях, як правило, нехтуючи проблемами глобальної ваги. В цілому, і в авторитарних, і у демократичних країнах має місце обмеженість політичної уваги державних органів до гуманізації світових тенденцій, що у свою чергу негативно відбивається на якості глобального контексту державної, зокрема, інформаційної та освітянської політики.

У переважній більшості країн, особливо у країнах, що розвиваються, органи судової влади, на які покладені функції правосуддя, через недостатню вмотивованість суддів до утвердження законності часто приймають неправосудні рішення, що призводить до уникнення злочинцями відповідальності, розквіту міжнародної злочинності, системного порушення прав людини.

Далеким від досконалості є глобалістичний аспект діяльності політичних партій, більшість яких перебувають у значній залежності від своїх спонсорів, котрими часто виявляються власники великого бізнесу або державні лідери, через що створюються істотні перешкоди на шляху реальної

політичної боротьби за справедливий розподіл матеріальних благ, розв'язання інших гострих суспільних проблем як на національному, так і на глобальному рівнях. Більша частина діючих політичних партій далеко не завжди орієнтується на довгострокові цілі, частіше віддаючи перевагу короточасним завданням найближчого міжвиборчого періоду, внаслідок чого спостерігається низький рівень їх гуманізаційної активності, національної та міжнародної співпраці з питань розв'язання проблем глобального розвитку.

Вище керівництво профспілкових організацій, покликаних захищати права трудящих, часто опиняється під значним впливом політичних, фінансово-економічних еліт, що суттєво перешкоджає ефективному виконанню профспілками своїх основних суспільно-політичних функцій. Професійні спілки репрезентують соціально-економічні інтереси своїх членів переважно на національному рівні, зосереджують увагу на розв'язанні проблем, що існують всередині певної держави. Прагнення ж до розв'язання проблем глобального характеру зазвичай не належить до сфери основних інтересів більшості профспілок, чим обумовлена слабкість їх роз'яснювальної роботи серед населення щодо необхідності суспільної боротьби за гуманне подолання світових викликів.

Вплив на формування глобалістичної свідомості з боку релігійних організацій носить як позитивний, так і негативний характер. Більшість релігійних громад світу сповідують загальнолюдські цінності добра, смирення і самопожертви, що сприяють гуманізації ставлення до глобальних відносин. Разом з тим, переважна більшість релігійних діячів не приділяють необхідної уваги науковій думці відносно тенденційного загострення глобальних проблем, утримуються від закликів віруючих до ціннісного сприяння утвердженню глобальної справедливості. Традиційні настанови деяких східних релігійних напрямків суперечать вимогам часу стосовно необхідності обмеження кількості дітей в родині, що негативно впливає на загострення світової демографічної проблеми, а, отже, і більшості інших

глобальних загроз. Нерідко провідні релігійні авторитети не цураються використовувати віру у воєнних цілях, благословляючи людей на участь у несправедливих війнах чи кривавих терористичних актах.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що сучасна діяльність перелічених інститутів глобалістичної соціалізації є явно недостатньою для ефективного розвитку пізнавальної, оціночної та відповідно інших сфер глобалістичної свідомості людства. Відтак, світове поширення соціалізаційно-традиційного типу глобалістичної свідомості з позиції дієвого вирішення світових негараздів слід вважати вкрай небажаним.

Представники гуманістичного типу глобалістичної свідомості вважають за необхідне збільшення обсягів міжнародної допомоги, що спрямовується на розвиток мас-медіа, культурної індустрії, освіти у країнах, що розвиваються, глобальне утвердження демократії, запровадження Світового суду з прав людини, забезпечення незалежності політичних партій від згубного впливу бізнесових еліт, активне залучення інститутів глобалістичної соціалізації до цілеспрямованого формування гуманізаційної глобалістичної свідомості населення світу.

Посилення стимулювання розвитку інформаційної сфери у країнах, що розвиваються, забезпечення постійного доступу всього населення Землі до мережі Інтернет полегшить отримання об'єктивної інформації про стан справ на планеті, сприятиме світовому поширенню знань про актуальні проблеми світу з позиції третіх країн. Пропонується глобальне стимулювання професійної діяльності ЗМІ, журналістів, кінематографів, акторів, літераторів, видавців, музикантів, спрямованої на актуалізацію уваги населення на гостроті й небезпеці глобальних загроз. Системне, широке, об'єктивне висвітлення у новинах ЗМІ основних причин і наслідків загострення світових небезпек, зйомки і широкий показ тематичних фільмів, теле- і радіопередач, виготовлення та розповсюдження відповідної популярної літератури, художніх творів, продуктів музичної індустрії,

встановлення мінімальної квоти соціальної реклами, присвяченої глобальній проблематиці на рівні, не меншому за 5% від загального обсягу рекламної продукції, – все це матиме дієвий інформаційний вплив на оцінювання населенням справжнього значення світових проблем.

Збільшення світової мережі навчальних закладів до рівня обов'язкового охоплення всієї молоді планети повною початковою та середньою освітою, здобуття вищої освіти усіма бажаючими людьми незалежно від віку, статі, громадянства, національності, соціального стану, політичних, релігійних та інших переконань – значно розширить можливості аналітичного осмислення людьми результатів сучасних наукових досліджень світових проблем. Зростанню якості освітніх послуг сприятиме суттєве підвищення заробітної плати педагогічних працівників, забезпечення їх соціальної приналежності до середнього класу, що дозволить залучити до освітянської діяльності кращих представників інтелектуальної еліти, істотно зміцнити науково-педагогічний потенціал людства, професійно поширити наукові знання про існуючі глобальні виклики.

Гуманістична глобалістична свідомість відрізняється підтримкою переходу від традиційного до інноваційного навчання, що базується на широкому використанні інтерактивних методик, стимулюючих інтерес до отримання знань, самостійного прийняття рішень; педагогічному сприянні розвитку інтелектуальних здатностей, творчого мислення, вміння критично обробляти отриману інформацію, орієнтуватися у ситуації в країні і світі, прогнозувати майбутній розвиток існуючих національних та світових процесів. Наголошується на необхідності запровадження у середніх та вищих навчальних закладах обов'язкової до вивчення дисципліни «Глобалістична свідомість», що передбачатиме засвоєння наукових знань про зміст, актуальність, шляхи розв'язання глобальних проблем, сутність, значення, типологію і сучасні особливості розвитку світової глобалістичної свідомості.

Грунтовне вивчення молодими людьми існуючих тенденцій світової політики, міри їх відповідності спільним інтересам людства, відображення на

трансформаціях найбільших глобальних загроз сприятиме усвідомленню представниками молодого покоління нагальної потреби реалізації глобалістичної політики солідаристського типу, формуванню в майбутньому відповідних електоральних та інших суспільних вимог, планетарному становленню гуманізаційної глобалістичної свідомості населення.

Світове поширення демократичних політичних режимів, практична реалізація принципів демократії у цілому світі посилить мотивацію політичних еліт до справедливого розв'язання як державних, так і глобальних протиріч. Утворення Світового суду з прав людини як міжнародного суду, що діятиме за принципами Європейського суду з прав людини, складатиметься з представників усіх країн світу та матиме загальнопланетарну юрисдикцію, пропонується поєднувати з одночасним запровадженням уніфікованого механізму притягнення до відповідальності суддів національних судів за прийняття рішень, неправосудність яких доведена постановою Світового суду.

Сутність одного з варіантів такого механізму полягає у тому, щоб за прийняття одного неправосудного рішення автоматично оголошувати догану, за прийняття трьох таких рішень протягом одного року передбачити обов'язкове звільнення з посади з позбавленням права займатися суддівською діяльністю протягом наступних п'яти років. За умов об'єктивної, неупередженої роботи Світового суду з прав людини, запровадження вказаного порядку відповідальності суддів забезпечить значне зростання їх зацікавленості у прийнятті виключно справедливих судових рішень, гарантує істотне звуження масштабів корумпованості, політичної вмотивованості роботи національних судових систем, чітке дотримання принципів законності при розгляді правових спорів. Зростання ефективності судового захисту прав людини в світі матиме результатом значне звуження масштабів світової злочинності, торгівлі людьми, наркотиками, контрабанди, що сприятиме глобальній гармонізації людських відносин, вихованню молодого покоління на основі цінностей добра,

справедливості, законослухняності, загальній гуманізації глобалістичної свідомості населення.

Незалежність політичних партій від великого капіталу передбачається досягти шляхом введення в дію порядку фінансового утримання організаційної структури парламентських партій за рахунок коштів державних бюджетів, що нівелює гостру потребу пошуку спонсорів, сприятиме переорієнтуванню політичних сил на максимально дієву репрезентацію інтересів більшості виборців, у тому числі в питаннях забезпечення соціальної справедливості, посилення уваги до довгострокових цілей партійного будівництва, національного й світового розвитку.

Забезпечення самостійності політичних і профспілкових організацій від великого бізнесу також пропонується здійснювати завдяки формуванню готовності населення країн світу до системної сплати членських внесків для фінансового утримання політичних партій і профспілок, що стане надійною матеріальною основою їх зацікавленості у пріоритетності реалізації інтересів широких верств населення. Дієвим важелем поживавлення гуманізаційної діяльності профспілкових організацій також має стати їх імперативне формульне державне фінансування, достатнє для гарантування фінансової незалежності профспілок, посилення вимог у відносинах з державною владою, активізації суспільної боротьби за соціальний прогрес, глобальної координованості дій на світовому рівні задля подолання перш за все соціально-економічних глобальних проблем з рівнозначним урахуванням інтересів усіх країн і соціальних груп.

Обсяг фінансування політичних партій та профспілкових організацій пропонується встановити у розмірі соціально обґрунтованої частки річних доходів державного бюджету, що має супроводжуватися детальним визначенням фінансових та інших гарантій їх діяльності міжнародним законодавством. Державне фінансування профспілкових, партійних організацій, так само як і бюджетна фінансова підтримка ЗМІ, організацій індустрії культури, інших інститутів глобалістичної соціалізації має

здійснюватися за умови їх активного сприяння демократичному розвитку політичної культури, формуванню гуманізаційної глобалістичної свідомості населення. Інститути глобалістичної соціалізації повинні стати на службу глобальним інтересам всього людства, переорієнтувати свою ідейну, інформаційну спрямованість у відповідності до сучасних потреб гуманізації існуючого світового порядку.

Церква морально зобов'язана стати на бік справедливого миру і стабільності на планеті. Вище духовенство має зрозуміти важливість поступового відходу від тих релігійних традицій, що перешкоджають гуманному вирішенню глобальних проблем, а, отже, є неприйнятними в умовах сучасної світової екологічної кризи, посилення труднощів ресурсного, продовольчого та іншого забезпечення людської життєдіяльності. Релігійні діячі всього світу мають можливість звернути увагу мільярдів віруючих на весь широкий комплекс світових загроз, що з кожним днем продовжують все більше посилюватися. Саме релігійна еліта, як духовний провідник будь-якого народу, мусить виступити одним з лідерів ідейної боротьби за світове утвердження загальнолюдських цивілізаційних цінностей з метою порятунку людства від надзвичайно складних, небезпечних проблем, створених самим людством.

Глобальну координацію практичного втілення в життя наведених пропозицій представників гуманістичної глобалістичної свідомості пропонується здійснити на рівні такої впливової глобальної структури, як Організація Об'єднаних Націй, покликаної досліджувати і всебічно сприяти вирішенню багатьох проблемних питань світового розвитку.

Вищевикладене дає підстави стверджувати, що гуманістичний тип глобалістичної свідомості передбачає вдосконалення діяльності інститутів глобалістичної соціалізації до рівня, необхідного для ефективного формування гуманізаційної глобалістичної свідомості населення. З цього випливає гостра потреба набуття гуманістичною глобалістичною свідомістю рис домінуючої на всій планеті, практичної реалізації перелічених

пропозицій щодо вдосконалення інститутів глобалістичної соціалізації задля створення ефективного механізму гуманізації глобалістичної свідомості людства.

4.3. Формування глобалістичної свідомості українського суспільства у контексті демократизації політичної культури

Ще не так давно – наприкінці ХХ ст. – політична культура більшості громадян України носила вкрай суперечливий, постколоніальний характер з явно вираженими ознаками авторитарності, патерналізму, домінуючою орієнтацією на проросійський вектор зовнішньої політики. Втім, під впливом суспільного розвитку політична культура сучасного українського суспільства дедалі більше набуває ознак демократичності, посилення патріотизму, утвердження західних цінностей, активізації політичної участі, зростаючої підтримки інтеграційного курсу до європейського, євроатлантичного політичного простору.

Важливу роль у демократизації політичної культури відіграли масштабні революційні події, що охопили майже всю Україну під час Помаранчевої Революції 2004–2005 рр., Революції Гідності 2013–2014 рр. та мали неоціненне значення у світлі зростаючого вагомego впливу цінностей свободи і демократії на розвиток інформаційного простору, остаточного визначення стратегічного державного зовнішньополітичного курсу.

Російське воєнне вторгнення на територію суверенної Української держави стає найбільш впливовим чинником масового нівелювання проросійських настроїв суспільства, активізації героїчної визвольної збройної боротьби, волонтерського руху, зміцнення патріотизму. Національно-демократичні тенденції розвитку політичної культури підтверджуються результатами численних загальнодержавних соціологічних досліджень, проведених відомими дослідницькими центрами [54; 72; 75; 90; 133; 201; 212; 217; 231; 234; 245; 248; 264; 280; 281]. Так, за даними

всеукраїнського соціологічного опитування, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг», упродовж 2010–2014 рр. частка громадян України, які вважають себе патріотами, зросла з 76% до 86% [73]. Згідно ж з результатами загальнонаціонального соціологічного дослідження, організованого Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та соціологічною службою Центру Разумкова, протягом 2012–2016 рр. кількість прихильників вступу України до НАТО збільшилася з 13% до 43% населення [63].

Наведені кардинальні зміни політичної культури стають основою якісного розвитку глобалістичної свідомості більшості громадян України. У цьому контексті високою актуальністю характеризується дослідження особливостей розвитку глобалістичної свідомості українського суспільства у порівнянні з характером глобалістичної свідомості населення світу, Європи, таких сусідніх країн, як Польща та Росія. Для здійснення відповідних порівнянь, визначення міжнародних відмінностей у глобалістичній свідомості українців та інших народів доцільно використати дані соціологічного опитування, проведеного міжнародним науково-дослідним центром «Pew Research Center» у період з 25 березня по 27 травня 2015 р. у 40 країнах світу (додаток 3.5) [297].

Як бачимо, рівень занепокоєності більшістю наведених глобальних проблем серед українців є значно нижчим, ніж в середньому у світі та європейських країнах. Виключення становить лише напруженість з Росією, стурбованість відносно якої в Україні є у 1,5 та у 2,5 рази вищою, ніж у Європі та світі відповідно, що пояснюється воєнною агресією Російської Федерації по відношенню до Української держави, окупацією Автономної Республіки Крим, частини території Донецької та Луганської областей, тривалими бойовими діями, які породжують численні людські жертви і значні матеріальні втрати. Системні збройні напади російських бойовиків, події у зоні АТО спричинили перенесення уваги населення з більшості проблем глобального розвитку на проблеми переважно воєнного характеру,

що у світлі триваючого збройного протистояння становлять особливу небезпеку для всього Українського народу [138].

Глобальні зміни клімату та економічна нестабільність викликають в українського суспільства більшу стурбованість, ніж у Польщі, проте меншу, ніж у Росії. Разом з тим, згідно з даними того ж соціологічного дослідження, у необхідності обмеження урядом своєї країни обсягів викидів парникових газів переконані в середньому 79% європейців, 78% громадян усіх 40 країн, в яких проводилося опитування, 77% українців, 65% росіян та 63% поляків [360]. Таким чином, незважаючи на нижчий, ніж у Росії, рівень занепокоєності громадян України глобальними кліматичними проблемами, українці висловлюють істотно вищий, порівняно з росіянами та поляками, ступінь згоди з необхідністю здійснення конкретних урядових дій, потрібних для ефективного розв'язання вказаних світових проблем. Виявлення перестороги й відповідального ставлення до змін клімату з боку понад трьох чвертей респондентів в Україні дає підстави стверджувати про вищий ступінь готовності українців до подолання глобальних проблем змін клімату, порівняно з сусідніми народами.

Найменше з перелічених проблем українських респондентів турбують терористична загроза Ісламської держави та ядерна програма Ірану, стурбованість якими є найнижчою серед сусідніх країн, що, вірогідно, зумовлене порівняно низькою ймовірністю здійснення силами Ісламської держави терактів на українській території, територіальною віддаленістю Ірану, вищеописаним зосередженням уваги більшості населення України на воєнному конфлікті з Росією, яка підтримує терористичні угруповання так званих «ДНР» і «ЛНР» та володіє ядерною зброєю.

В цілому, середні значення занепокоєності українців наведеними глобальними проблемами є вищим, ніж в російському суспільстві, втім, нижчим порівняно з аналогічним показником розвитку глобалістичної свідомості населення Польщі, Європи та 40 країн, в яких проводилося соціологічне дослідження. Серед перелічених світових загроз занепокоєння

більшості громадян України викликає лише протистояння з Росією, інші ж глобальні проблеми не належать до об'єктів стурбованості більшої частини українців. За ступенем інтересу до наведених глобальних викликів рівень суспільного поширення гуманізаційного типу глобалістичної свідомості, що дорівнює ступеню інтересу до проблеми, котра викликає найменшу суспільну стурбованість, – ядерної програми Ірану – становить не більше 11% респондентів.

З викладеного слід зробити висновок про значну актуальність вжиття в Україні дієвих інформаційних, освітніх та інших заходів задля підвищення інтересу населення до глобальних викликів сучасності, зокрема, загроз економічного, екологічного, воєнно-ядерного характеру, об'єктивного інформування українського суспільства відносно значення спільних проблем всього людства.

На жаль, в Україні не проводилися загальнонаціональні соціологічні дослідження суспільної поширеності й співвідношення серед населення більшої частини запропонованих нами типів глобалістичної свідомості. Згідно з результатами соціологічного опитування «Сучасні глобальні виклики в оцінках населення м. Кропивницького», організованого дисертантом 5–6 листопада 2016 р., 87% респондентів вважають, що людина має піклуватися про природу, навіть якщо це не належить до її інтересів (додаток Г.1) [141].

Зазначене твердження серед усіх запропонованих тез виявилось найбільш популярним, отримало найвищий ступінь згоди опитаних, що свідчить про переважання суспільного визнання самоцінності природного світу, прагнення зберегти його гармонію, піклуватися про природу не лише заради людських інтересів, а заради самої природи, її краси і неповторності. Згода 83% опитаних із тим, що глобальна екологічна криза може призвести до знищення цивілізації і тому людство необхідно рятувати від екологічних загроз, доводить високу оцінку респондентами значення сучасних глобальних екологічних викликів, їх безпосередніх проявів, небезпек,

позитивне сприйняття активізації світової боротьби за охорону довкілля. Це означає, що глобалістична свідомість переважної більшості опитаних за ставленням до розв'язання глобальних проблем у сфері взаємовідносин людини і природи має ознаки енвіронментального типу глобалістичної свідомості.

Підтвердженням цієї думки є незгода більшості респондентів з тим, що світову природоохоронну діяльність слід обмежити, або продовжувати без суттєвих змін, оскільки розвиток економіки і зростання добробуту людей є важливішим за охорону природи. Незважаючи на незадовільний рівень життя, більша частина мешканців м. Кропивницького визнає пріоритетність захисту довкілля по відношенню до економічного зростання й підвищення рівня матеріального забезпечення, виявляє готовність до посилення глобальної екологічної політики.

Разом з тим, більше третини (38%) опитаних віддають перевагу отриманню матеріальних благ за рахунок погіршення стану навколишнього середовища, виявляють споживацьке ставлення до виснаження природних ресурсів, можливостей екосистем, бажання обмежити світову екологічну діяльність в інтересах матеріального збагачення, чим підтверджують свою приналежність до представників екоспоживацького, кліматично-деструкційного, екоруйнівного типів глобалістичної свідомості. 29% респондентів впевнені у необхідності стабілізації глобальної природоохоронної діяльності на існуючому рівні та відповідно є носіями екотрадиційного, кліматично-традиційного та тенденційного типів глобалістичної свідомості.

Понад дві третини опитаних не погоджуються з тим, що природа є власністю людини, яку необхідно максимально використовувати для задоволення людських потреб і що людина повинна мати можливість необґрунтовано наносити шкоду природі, коли перебуває у негативному емоційному стані та має таке бажання. Рівень нерозуміння місця людини у природному світі, деструктивності глобалістичної свідомості, руйнівного

ставлення респондентів до природи є відносно низьким. Між тим, до представників антропоцентричного та екодеструктивного типів глобалістичної свідомості належить відповідно кожний четвертий та кожний десятий опитаний, який підтримує вказані твердження.

На думку 60% респондентів, людина не повинна втручатися у дику природу, намагатися нею керувати та використовувати її, що є рисою священно-етичного типу глобалістичної свідомості, проявом прагнення до імперативного захисту природного середовища, недоторканості природного світу, яке з одного боку створює підстави для здійснення ефективної екологічної політики, з іншої ж сторони здатне звужити можливості людства щодо розв'язання глобальних проблем ресурсного забезпечення, світового соціально-економічного розвитку, подолання бідності тощо.

Враховуючи існування суттєвих відмінностей між священно-етичним та енвайронментальним типами глобалістичної свідомості, до представників останнього слід відносити лише тих респондентів, які не розділяють радикальних поглядів носіїв священно-етичної глобалістичної свідомості. Це означає, що представниками енвайронментального типу глобалістичної свідомості у його чистому вигляді можуть бути не більше 40% опитаних.

Понад дві третини (69%) респондентів не погоджуються з тим, що для подолання глобальних екологічних викликів людство має відмовитися від більшості благ сучасної цивілізації, очевидно, розуміючи можливі наслідки подібної відмови, які неодмінно матимуть негативне відображення на якості життя людей і цивілізаційного розвитку. Втім, більше чверті (26%) опитаних з даним твердженням погоджуються, що є проявом радикальної налаштованості на домінування екологічних інтересів над інтересами людства, однією з основних ознак природоцентричної глобалістичної свідомості.

Погляди респондентів щодо відношення до екоруйнівної частини людства розділилися навпіл: 44% опитаних відчують ненависть до людей, які своїми діями знищують природу, а значить можуть належати до

антропофобської глобалістичної свідомості, і 44% не відчують такої ненависті. Розподіл відповідей на поставлене запитання засвідчує високий ступінь агресивності суспільства до тих осіб, котрі безвідповідально ставляться до природного світу, наносять значну шкоду екосистемі, суттєво погіршують стан навколишнього природного середовища. Парадокс полягає у тому, що діяльність людства в цілому призводить до виснаження природних ресурсів планети, забруднення вод, ґрунтів, повітря, катастрофічної деградації світової екосистеми. Відповідно вищеописане почуття ненависті до тих, хто істотно погіршує навколишнє середовище, може бути екстрапольовано відносно більшої частини людства.

Визнання респондентами неважливості для них запропонованих тверджень може свідчити як про відсутність інтересу до питань охорони довкілля, так і про складність визначитися з відповіддю, що, як правило, пов'язується з низькою компетентністю в окресленому колі екологічних питань. Так чи інакше, обрання респондентом варіанту відповіді «Для мене це неважливо» є підставою відносити його до представників нейтральних відносно глобальних екологічних проблем типів глобалістичної свідомості.

Найменша кількість респондентів (3%) обрали третій варіант відповіді відносно твердження, згідно з яким людина повинна мати можливість необґрунтовано наносити шкоду природі, коли перебуває у негативному емоційному стані і має таке бажання, що свідчить про простоту, легкість сприйняття та інтерес опитаних до даного питання. Найменш важливим для респондентів виявилось твердження, за яким сучасну глобальну екологічну політику слід продовжувати без суттєвих змін, про неважливість якого повідомили 20% опитаних, що очевидно пов'язано з низькою обізнаністю щодо сучасної глобальної природоохоронної діяльності, складністю сформулювати однозначне ставлення до запропонованого твердження, оскільки це потребує відповідних знань. Таким чином, суспільна поширеність нейтральних відносно глобальних екологічних проблем типів глобалістичної свідомості може коливатися від 3% до 20% мешканців м. Кропивницького.

Більшість (59%) респондентів вважають, що вирішення глобальних проблем екології має відбуватися переважно на регіональному, а не глобальному рівні, оскільки це може бути більш ефективно, на підставі чого, за способом розв'язання глобальних екологічних проблем, їх можна віднести до представників біорегіонального типу глобалістичної свідомості. Причинами значної поширеності таких поглядів, вірогідно, є відсутність інформації про тісну взаємопов'язаність усіх без виключення складових частин світової екосистеми, значну залежність стану довкілля окремих регіонів від загального стану навколишнього середовища на планеті, відносна складність питання, а також слабкість інтересу до нього з боку значної частини опитаних. Очевидно, саме тому майже 1/5 частина респондентів повідомили, що зазначене твердження не є для них важливим, що є ознакою стратегічно-нейтральної глобалістичної свідомості.

Не виключено, що вагомим чинником наведеного розподілу відповідей є формулювання поставленого запитання, схвальна відповідь на яке передбачала підтримку принципів біорегіоналізму. Відтак, даючи схвальну відповідь, яка за формою психологічно виглядає більш привабливо, частина респондентів виявлялися прихильниками регіонального способу подолання проблем глобальної екології. Істотний вплив зовнішньої форми запитання на формування ставлення до наведеного твердження може бути проявом його поверхневого осмислення, невпевненості опитаних у правильності власних відповідей. Лише 22% респондентів із запропонованим твердженням не погодилися і можуть бути носіями глобального типу глобалістичної свідомості, який передбачає найбільш дієву комплексну стратегію подолання екологічних проблем планети.

На підставі викладеного логічно зробити висновок, що одними з найбільш важливих напрямків необхідного вдосконалення й розвитку ставлення суспільства до взаємовідносин людини і природи є усвідомлення переваг глобального підходу до подолання екологічних проблем, відхід від радикальних поглядів суспільства щодо взаємовідносин людини з природою.

З однієї сторони доцільним є формування засуджуючого ставлення до необґрунтованого нанесення шкоди навколишньому середовищу, антропоцентризму, нерозуміння необхідності підвищення ефективності глобальної екологічної політики, з іншого боку – слід відійти від крайніх форм природоохоронних прагнень, таких, як повне невтручання у дику природу, відмова від благ цивілізації, ненависть до тих, хто руйнує екосистему. Високою актуальністю відзначається переведення суспільного мислення в русло толерантності, конструктивізму, формування глобальної, енвайронментальної глобалістичної свідомості.

Значний науковий інтерес викликає розподіл відповідей респондентів залежно від статі, віку та наявності вищої освіти. Більша кількість чоловіків, порівняно з жінками зізнаються у неважливості для них більшості запропонованих тверджень, розглядають природу як власність людини, яку необхідно максимально використовувати для задоволення людських потреб та вважають, що людина повинна мати можливість необґрунтовано наносити шкоду природі, коли перебуває у негативному емоційному стані. Тобто, глобалістична свідомість чоловіків має більш високий ступінь байдужості до принципів взаємовідносин людини і природи, визнання переваги людини над природою, психологічної руйнівності у ставленні до навколишнього середовища (додаток Г).

Натомість, жінки частіше за чоловіків погоджуються з усіма іншими запропонованими твердженнями, що доводить їх більшу увагу до світових екологічних проблем, схильність як до згортання, так і до активізації глобальної природоохоронної діяльності, піклування про природу, енвайронменталізму, біорегіоналізму, посилену емоційну агресивність до людей, що руйнують довкілля.

Перелічені тези щодо взаємовідносин людини і природи найчастіше вважають неважливими люди старше 60 р. (в середньому 11,5%), найрідше – респонденти віком 31–45 р. (в середньому 8,1%), що підтверджує більш значну увагу представників молодших вікових груп до наведених проблем

екології. Серед респондентів віком до 45 р. спостерігається найвищий ступінь згоди із тим, що глобальна екологічна криза може призвести до знищення цивілізації і тому людство необхідно рятувати від екологічних загроз, а також переконаності у необхідності вирішення екологічних проблем переважно на глобальному, а не регіональному рівні, що доводить найбільшу зацікавленість представників молодших вікових груп у подоланні глобальної екологічної кризи, конструктивніше бачення молодими людьми стратегії світової екологічної політики у порівнянні з представниками старших поколінь.

У той же час у середовищі людей віком до 30 р. зафіксовано наймасовіше поширення екодеструктивного, антропоцентричного типів глобалістичної свідомості, найнижчий ступінь підтримки глибинно-екологічного підходу енвайронменталізму. Таким чином, респонденти наймолодшої вікової категорії виражають порівняно високу підтримку дієвої глобальної природоохоронної діяльності, проте здійснюють це прагматично – не заради самого довкілля, а переважно у своїх інтересах, дозволяючи собі найвищий рівень руйнівного ставлення до природного світу як своєї власності.

Згода з тим, що людина має піклуватися про природу, навіть якщо це не належить до її інтересів, частіше спостерігається відповідно серед представників вікових груп 31–45 р., 46–60 р. і більше 60 р. Енвайронментальна глобалістична свідомість є найбільш поширеною серед людей віком 31–45 р., які поєднують прагматичне прагнення до вирішення екологічних проблем з альтруїстичним піклуванням про оточуючий природний світ.

Найбільша кількість прихильників незмінності чи обмеження глобальної екологічної політики у зв'язку з більшою важливістю добробуту людей, ніж охорони природи зафіксована серед представників вікової групи 46–60 р., що може бути пов'язано з нижчим ступенем компетентності щодо питань сучасної природоохоронної діяльності та більш вираженою

пріоритетністю отримання матеріальних благ відносно захисту навколишнього середовища порівняно з іншими віковими групами.

Респонденти старше 60 р. найменше за інших переконані у необхідності порятунку людства від екологічних загроз, втім, найчастіше погоджуються з доцільністю відмови від більшості благ цивілізації для подолання екологічних проблем та відчують ненависть до людей, що демонструють екодеструктивні прояви поведінки. Виявлені особливості розподілу відповідей представників цієї вікової групи свідчать про недостатню інформованість відносно сучасних загальнопланетарних екологічних тенденцій, низьке цінування досягнень цивілізації, вірогідно пов'язане з рідшим користуванням ними в силу соціальних чинників, різке засудження моделей поведінки, які суперечать життєвим цінностям старших поколінь, зумовлене вагомим емоційним впливом на формування екологічних поглядів.

Респонденти з вищою освітою, порівняно з тими, які вищої освіти не мають, значно частіше розцінюють поставлені запитання важливими, засуджують обмеження та незмінність глобальної екологічної політики, виявляють вищу підтримку енвайронменталізму, слабше підтримують відмову від благ цивілізації та рідше відчують ненависть до людей, які руйнують довкілля. Це дає підстави стверджувати про більш високий рівень конструктивності, толерантності й розвитку глобалістичної свідомості опитаних з вищою освітою в частині ставлення до взаємовідносин з природою, ніж респондентів, які вищу освіту не здобули.

Досить інформативним виявився розподіл відповідей на запитання, що були поставлені з метою вивчення особливостей ставлення респондентів до окремих проблем світової екології (додаток Г.2). Виходячи з того, що розвиток відновлюваних джерел енергії, зменшення викидів парникових газів, сполук сірки, азоту, свинцю, модернізація очисних систем, підвищення безпеки АЕС та активізація відповідних наукових досліджень потребують істотних фінансових витрат, зокрема за рахунок збільшення видаткових

частин державних бюджетів, сформульовані запитання передбачали вивчення ставлення респондентів до можливості щомісячного вилучення на ці потреби коштів у сумі 5 грн. із доходів кожної працюючої людини.

За результатами опитування встановлено, що відмову від використання вугілля в якості палива, повне згортання усіх галузей виробництва, шкідливих для атмосфери, заборону промислового вирубування лісів, а також виробництва легкових автомобілів із двигунами об'ємом понад 2 л, польотів авіації і ракетних систем підтримують відповідно 26% та 19% респондентів. Приналежність цієї частини опитаних за ставленням до глобальних кліматичних змін до представників кліматично-радикальної глобалістичної свідомості може бути проявом як радикального прагнення до збереження клімату, так і поверхневості осмислення запропонованих екологічних заходів, нерозуміння можливих наслідків перелічених дій для світової та української економіки, інфраструктури, соціальної сфери [118].

Більшість опитаних (51%) позитивно ставляться до податкового стимулювання добровільної відмови від виробництва і використання двигунів легкових автомобілів об'ємом понад 2 л та обмеження польотів авіації і ракетних систем, чим підтверджується розуміння більшою частиною населення необхідності ефективної глобальної екологічної діяльності, спрямованої на подолання світових проблем, пов'язаних з кліматичними змінами.

Значне зниження темпів промислового вирубування лісів, зменшення викидів парникових газів та розвиток відновлюваних джерел енергії за рахунок щомісячного вилучення 5 грн. із доходів кожної працюючої людини підтримують менше половини респондентів (45%), що очевидно зумовлене переважно відсутністю бажання витратити власні кошти на екологічні потреби, бідністю більшості населення на фоні задекларованих мільярдних статків вищих державних чиновників, зневірою в те, що надані кошти не будуть вкрадені чи витрачені не за призначенням. Так, частина респондентів звертали особливу увагу на те, що вони погоджуються на вилучення коштів

на вказані екологічні заходи лише за умови, «якщо їх не вкрадуть». Розподіл відповідей на зазначене запитання вказує на відсутність підтримки більшістю опитаних усіх пропозицій представників кліматично-прогресивної глобалістичної свідомості, незважаючи на її перевагу над кліматично-радикальним, кліматично-традиційним, кліматично-деструкційним та кліматично-нейтральним типами глобалістичної свідомості.

За значне зменшення світових викидів сполук сірки, азоту та свинцю, посилення державного контролю за безпечною утилізацією ртутних, сірчаних і азотних виробів, а також підвищення безпеки АЕС і модернізацію систем фільтрації шкідливих викидів за рахунок щомісячного вилучення 5 грн. із доходів кожної працюючої людини виступають відповідно не більше 34% та 42% респондентів, що, вірогідно, пояснюється вищенаведеними матеріальними чинниками. Тобто, за ставленням до глобальних отруйних забруднень лише близько третини опитаних представляють екогармонійну глобалістичну свідомість, що свідчить про відносну слабкість її поширення серед населення.

Разом з тим, якщо із закриттям усіх атомних електростанцій погоджуються менше 1/5 респондентів, що підтверджує усвідомлення переважною більшістю опитаних можливих енергетичних, соціально-економічних наслідків припинення діяльності АЕС, то повну заборону викидів сполук сірки, азоту і свинцю та промислового використання ртуті підтримують майже дві третини (64%) опитаних. Підтримка більшістю респондентів вкрай кардинальних екологічних заходів дає підстави стверджувати про масові радикальні суспільні настрої відносно обмежень отруйних викидів, домінування ознак екстраобмежуючої глобалістичної свідомості, недостатню вдумливість респондентів у поставлене запитання, неповне розуміння значення сірчаної, азотної, ртутної промисловості, її вагомого впливу на глобальний економічний та соціальний розвиток.

Значний вплив матеріальних чинників на формування суспільних поглядів відчувається і на співвідношенні поширення в суспільстві типів

глобалістичної свідомості за ставленням до освоєння ресурсів Світового океану та космосу. Цілеспрямоване зменшення обсягів промислового вилову риби у Світовому океані та стимулювання розвитку морських рибних ферм підтримується більшістю (60%) опитаних, тоді як збільшення фінансування наукових досліджень шляхів підвищення раціональності використання природних ресурсів океану та космосу за рахунок щомісячного вилучення 5 грн. із доходів кожної працюючої людини підтримують всього 35% респондентів. При цьому більше половини (53%) опитаних заявили про непідтримку запропонованого перерозподілу фінансових ресурсів, що дає підстави стверджувати про їх приналежність до носіїв ресурсно-регресивної глобалістичної свідомості.

Значна різниця кількості позитивних відповідей на ці близькі за сутністю запитання доводять, що одними з основних причин вузького поширення серед опитаних ресурсно-перспективного та надмірне розповсюдження ознак ресурсно-регресивного типів глобалістичної свідомості є негативне ставлення до вирішення глобальних проблем за рахунок коштів більшості громадян, які на відміну від елітарних прошарків суспільства мають середні доходи, а також відсутність гарантій успішності наукових досліджень навіть за умов їх належної підтримки і фінансування. Рівень визнання неважливості зазначених екологічних заходів, а отже і суспільної поширеності ресурсно-нейтрального типу глобалістичної свідомості, є найвищим серед усіх запропонованих екологічних тверджень та коливається в межах 12% – 28% опитаних, що засвідчує потребу збільшення уваги населення до світових проблем забезпечення природними ресурсами.

Загальною тенденцією є підтримка більшістю опитаних тих оптимальних екологічних заходів, які не потребують фінансування за рахунок населення та відсутність підтримки тих дій, що таке фінансування передбачають. Це дає підстави припустити, що якби запропоновані дієві екологічні заходи, що пропонувалося здійснювати за рахунок вилучення 5 грн. з доходів кожної працюючої людини, не передбачали фінансових

витрат населення, вони теж були б підтримані більшістю респондентів. Таким чином, суспільство позитивно ставиться до подолання глобальних кліматичних проблем за рахунок коштів найбагатших верств населення, що є цілком логічним з точки зору принципів соціальної справедливості. Відтак, за умов фінансування запропонованих екологічних заходів найбільш заможними членами суспільства, більшість опитаних гіпотетично можна віднести до представників кліматично-прогресивної, екогармонійної та ресурсно-перспективної глобалістичної свідомості.

З огляду вищевикладеного, до основних напрямків формування ставлення респондентів до окремих проблем світової екології слід віднести: підвищення рівня об'єктивної інформованості суспільства про глобальні екологічні виклики, їх зв'язок з іншими світовими загрозами; подолання радикалізму у відношенні до обмежень отруйних забруднень, зокрема заборони сірчаного, азотного і ртутного виробництва; відновлення суспільної довіри до органів влади шляхом справедливого перерозподілу національного багатства на користь більшості громадян; формування кліматично-прогресивного, екогармонійного та ресурсно-перспективного типів глобалістичної свідомості.

Чоловіки частіше, порівняно з жінками, розцінюють більшість запропонованих глобальних екологічних заходів важливими, підтримують перелічені природоохоронні дії, які передбачають щомісячне вилучення 5 грн. із доходів кожної працюючої людини, що може пояснюватися вищою середньою оплатою чоловічої праці в країні, порівняно з оплатою праці жінок, конструктивнішим баченням чоловіками стратегії глобального екологічного розвитку, усвідомленням нагальної необхідності практичної реалізації наведених природоохоронних заходів (додаток Д).

Респонденти чоловічої статі більш позитивно, ніж жінки, ставляться до податкового стимулювання добровільної відмови від виробництва і використання двигунів легкових автомобілів об'ємом понад 2 л, обмеження авіапольотів, цілеспрямованого зменшення обсягів промислового вилову

риби і стимулювання розвитку морських рибних ферм, що може бути пов'язано з традиційно вищим інтересом чоловіків до питань розвитку автотранспорту, авіації, рибного господарства, глибшою обізнаністю у цих питаннях, відповідальнішим ставленням до розв'язання пов'язаних з ними глобальних проблем. Отже, рівень поширення кліматично-прогресивного, екогармонійного та ресурсно-перспективного типів глобалістичної свідомості серед чоловіків є істотно вищим, ніж серед жінок.

Якщо чоловіки активніше заперечують одночасну відмову від використання вугілля, повне згортання усіх галузей виробництва, шкідливих для атмосфери, заборону промислового вирубування лісів, виробництва двигунів об'ємом понад 2 л та авіапольотів, то жінки частіше підтримують повну заборону викидів сполук сірки, азоту, свинцю, промислового використання ртуті та закриття АЕС. Наведені дані засвідчують більш радикальні екологічні настрої жінок, порівняно з чоловіками, їх масовішу приналежність за ставленням до глобальних кліматичних змін та отруйних забруднень до носіїв кліматично-радикального, екстраобмежуючого, кліматично- та еконейтрального типів глобалістичної свідомості. Вірогідно, екологічний радикалізм респондентів жіночої статі може бути проявом сильнішого психологічного прагнення жінок до подолання глобальних проблем стану природного середовища і водночас нижчої компетентності щодо дієвості запропонованих екологічних заходів у порівнянні з чоловіками.

Неважливими більшу частину наведених запитань частіше визнають респонденти, старші 60 р., найрідше – опитані віком 46–60 р. та 31–45 р., що доводить вищий рівень інтересу респондентів середнього віку та молоді до здійснення світових природоохоронних дій порівняно з людьми похилого віку. Більшість заходів, що передбачають щомісячне вилучення 5 грн. з доходів кожної працюючої людини, знаходять найбільшу підтримку у вікових групах 18–30 р. та 31–45 р., найменшу – серед респондентів, старших 60 р., що може бути зумовлене сильнішою зацікавленістю молодих поколінь

у створенні екологічно безпечних умов життя в майбутньому, значно нижчими середніми доходами пенсіонерів порівняно з працюючими людьми.

Податкове стимулювання добровільної відмови від виробництва і використання двигунів легкових автомобілів об'ємом понад 2 л та обмеження польотів авіації і ракетних систем найменше підтримує молодь, найбільше – опитані, віком 46–60 р. та 31–45 р., що, очевидно, є проявом сильнішого бажання молодих людей до отримання задоволення від керування потужними автомобілями, користування послугами авіакомпаній, більш обдуманого ставлення людей середнього віку до основних причин і наслідків глобальних змін клімату. Таким чином, кліматично-прогресивна глобалістична свідомість виявилася найбільш поширеною серед вікової групи 31–45 р.

Пропозиції представників кліматично-радикальної глобалістичної свідомості найчастіше знаходять підтримку в середовищі людей віком 31–45 р., які найбільш позитивно ставляться до одночасної відмови від використання вугілля в якості палива і повного згорання усіх галузей виробництва, шкідливих для атмосфери, а також респондентів старше 60 р., котрі найбільш активно підтримують заборону виробництва легкових автомобілів із двигунами об'ємом понад 2 л та польотів авіації. При цьому, відмова від використання вугілля найменше підтримується найстаршою віковою групою, що, вірогідно, частіше за інших користується ним для опалення помешкань. Повну ж заборону виробництва й використання потужних автомобільних двигунів найменше підтримує молодь, яка традиційно має високий інтерес до користування транспортними засобами.

Екогармонійна глобалістична свідомість виявилася найбільш поширеною серед людей віком 18–30 р., що вказує на найвищу готовність молоді до ефективного подолання глобальної проблеми отруйних викидів у порівнянні з іншими віковими групами. За закриття усіх АЕС, повну заборону викидів сполук сірки, азоту, свинцю та промислового використання ртуті найбільше виступають респонденти віком 46–60 р. та старше 60 р.,

серед яких найбільшого поширення відповідно набуває екстраобмежуюча глобалістична свідомість, чим доводиться очевидність радикалізму відносно обмежень отруйних забруднень та недостатньо глибокого осмислення даного питання представниками старших поколінь.

Найбільшу частку представників ресурсно-перспективної глобалістичної свідомості зафіксовано серед опитаних віком 18–30 р. та 31–45 р., що підтверджує порівняно високий інтерес молодших поколінь до об'єктивного пошуку шляхів подолання глобальних екологічних загроз, їх прагнення до ефективного розв'язання глобальних проблем ресурсного забезпечення. Ресурсно-регресивна та ресурсно-нейтральна глобалістична свідомість найбільше поширена серед людей похилого віку, які через низку соціальних чинників мають найслабший інтерес до розвитку морських рибних ферм та фінансування наукових досліджень.

Респонденти з вищою освітою оцінюють більшість запропонованих екологічних заходів більш важливими, частіше виявляються представниками кліматично-прогресивної, екогармонійної та ресурсно-перспективної глобалістичної свідомості, що підтверджує якісний вплив вищої освіти на усвідомлення актуальності та шляхів розв'язання глобальних екологічних проблем. Відповідно, ресурсно-регресивна та ресурсно-нейтральна глобалістична свідомість знаходить більш масове поширення в середовищі опитаних, які не здобули вищої освіти. Поширення кліматично-радикального та екстраобмежуючого типів глобалістичної свідомості є відносно однаковим як серед респондентів з вищою освітою, так і людей без вищої освіти.

Не менш актуальним за становлення гуманістичних екологічних поглядів є розвиток воєнно-політичної складової глобалістичної свідомості. За даними соціологічного дослідження, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та соціологічною службою Центру Разумкова з 11 по 16 травня 2016 року у всіх регіонах України за винятком окупованих територій, на «мир за всяку ціну і компроміси з ким завгодно і про що завгодно» заради подолання збройного конфлікту на Донбасі згодні

22% респондентів, погляди яких, за ознакою справедливості воєн із застосуванням звичайної зброї, відповідно мають риси пацифістського типу глобалістичної свідомості [77]. Схильність до пацифізму більш ніж 1/5 опитаних є проявом нерозуміння значною частиною суспільства можливих наслідків розширення меж окупованої російськими військами території, суспільної втоми від руйнівних бойових дій, майже постійних інформаційних повідомлень про людські й матеріальні втрати, тривалим перебуванням у стані воєнної напруженості, небезпеки, падінням якості життя населення.

При цьому, пацифістські настрої є більш поширеними у південних і східних областях України, ніж у західних і центральних регіонах, що може бути обумовлено регіональними відмінностями у рівнях розвитку патріотизму населення, територіальною близькістю мешканців південно-східної частини держави до зони АТО [77]. З аналізу наведених соціологічних даних випливає очевидність потреби відходу від пацифізму, подолання страху перед воєнним захистом державного суверенітету, формування підтримуючого ставлення до активних дій української армії задля збереження державної незалежності.

Згідно з результатами загальнонаціонального опитування, організованого соціологічною службою Центру Разумкова з 6 по 12 листопада 2015 р., на запитання «Чи готові Ви захищати свою країну» відповіді респондентів розподілилися наступним чином: «Так, зі зброєю в руках» – 24%, «Так, участю у волонтерському русі» – 28%, «Ні» – 30% і 18% опитаних не змогли надати відповідь [262]. Зазначені соціологічні дані доводять, що до оборонної глобалістичної свідомості належить 52% опитаних, які у тому чи іншому вигляді підтримують оборонну стратегію держави. Готовність більшості населення до захисту країни є результатом зростаючого патріотизму, різкого засудження російської збройної агресії, значного прагнення зупинити іноземну навалу та бачити Україну незалежною європейською державою. Існуючий рівень усвідомлення

більшістю громадян потреби воєнного захисту від іноземної інтервенції є цілком достатнім для здійснення результативної воєнної політики, реалізації принципів національної воєнної доктрини, забезпечення безпеки на території України. Втім, погляди щодо оборони держави інших 48% опитаних підтверджують актуальність сприяння подальшому розвитку глобалістичної свідомості оборонного типу в українському суспільстві [109].

Разом з тим, за даними всеукраїнського дослідження, проведеного цією ж соціологічною службою з 24 по 29 лютого 2012 р., відповідаючи на запитання «Чи підтримуєте Ви можливість надання Україною воєнної допомоги (відповідно до норм міжнародного права) іншим країнам, що зазнали збройної агресії?» схвальну відповідь надали лише 25% опитаних, яких можна віднести до носіїв миротворчої глобалістичної свідомості [263]. Очевидно, відсутність згоди переважної більшості респондентів на надання воєнної допомоги іншим країнам, які її об'єктивно потребують для встановлення справедливості, пов'язане з небажанням брати участь у «чужих» війнах, нести військові втрати заради забезпечення миру в іноземних країнах, недовірою до ООН, яка далеко не завжди достатньою мірою виконує свої миротворчі функції, нерозумінням того, що реалізація принципів ООН відносно світової солідарності у питаннях підтримки воєнної безпеки є надійним гарантом запобігання воєнній агресії у всьому світі, у чому зацікавлені усі без виключення народи.

Наведені соціологічні дані підкреслюють недостатність рівня поширення в українському суспільстві миротворчого типу глобалістичної свідомості для необхідної участі України у гарантуванні світової воєнної безпеки. На цій основі логічно припустити, що розвиток миротворчої глобалістичної свідомості є низьким не лише в Україні, а й у низці інших держав, громадяни яких розмірковують над питанням збереження миру у світі приблизно так само, як і респонденти зазначеного опитування.

Висока вірогідність вказаного припущення підтверджує, що саме байдужість народів світу до воєнних проблем поза межами їх держав,

мовчазна згода з несправедливими війнами на чужій території є основною причиною слабкості роботи ООН та розгортання таких воєн на планеті. Поза усяким сумнівом, що задля забезпечення глобального миру існує гостра необхідність здійснення ефективних інформаційних, виховних та інших заходів з метою формування миротворчої глобалістичної свідомості, набуття нею ознак домінуючої як в Україні так і в цілому світі.

Згідно з результатами проведеного нами опитування населення м. Кропивницького, у відповідь на запитання «Як, на Вашу думку, необхідно вирішити питання володіння ядерною зброєю в Україні та світі?» 21% респондентів заявили, що Україна не повинна володіти ядерною зброєю в існуючих глобальних умовах (додаток А, В.1). Цим засвідчується логічне небажання відчувати екологічні, економічні, інші негативні наслідки розробки й утримання ядерного арсеналу на українській території і водночас неповне розуміння значення подолання світових ядерних загроз, приналежність за ставленням до доцільності наявності ядерної зброї до носіїв державно-без'ядерної глобалістичної свідомості [140].

На думку 30% опитаних Україна повинна мати ядерну зброю, що може бути проявом пріоритетного бажання зміцнення обороноздатності держави, гарантування безпеки державних кордонів шляхом набуття ядерного статусу, особливо актуального в умовах воєнного протистояння з Росією. Вказаний варіант відповіді отримав найбільшу підтримку респондентів, чим доводиться найвищий рівень поширення серед населення ядерної глобалістичної свідомості.

Кожен п'ятий опитаний переконаний, що Україна, не розмішуючи ядерну зброю на своїй території, має вступити до воєнного блоку, який володіє ядерною зброєю і відповідно є представником ядерно-блокової глобалістичної свідомості, чиї пропозиції спрямовані на підвищення національної воєнної безпеки завдяки перевагам міжнародного співробітництва. 7% опитаних розцінюють поставлене питання неважливим, чим доводять свою прихильність до ядерно-байдужого типу глобалістичної

свідомості, і 22% респондентів вважають за необхідне здійснити світове ядерне роззброєння та запровадити глобальну заборону на виготовлення і збереження ядерної зброї усіма країнам світу.

Таким чином, лише менше чверті опитаних є прихильниками найбільш надійного варіанту гарантування світової ядерної безпеки і представляють глобально-без'ядерну глобалістичну свідомість. Переважна більшість опитаних не розділяє поглядів носіїв цього типу глобалістичної свідомості, який за масовістю поширення поступається місцем ядерній глобалістичній свідомості, що може бути наслідком першочергової пріоритетності гарантування національної безпеки, нехтуючи ядерною безпекою у всьому світі, існування сумнівів у можливості втілення в життя наведених пропозицій у зв'язку з небажанням ядерних держав добровільно втрачати ядерний статус. З цього випливає нагальна потреба підвищення рівня розвитку глобалістичної свідомості населення у напрямку сприяння суспільному домінуванню її глобально-без'ядерного типу.

На запитання «Якби Україна мала ядерну зброю, як необхідно було б її використовувати?» розподіл відповідей респондентів виявився наступним: 60% опитаних вказали, що вважають доцільним не застосовувати ядерну зброю першими, допускаючи її воєнне використання лише у відповідь на іноземний ядерний напад (додаток А, В.2). Приналежність більшості опитаних за ставленням до застосування ядерної зброї першими до носіїв миролюбної глобалістичної свідомості засвідчує їх конструктивне, обережне ставлення до нанесення ядерних ударів, розуміння того, що наслідком розв'язання ядерної війни може стати фізичне знищення не лише окремих країн і народів, а й всього живого на планеті.

На підтримку здійснення локального ядерного удару по Росії з метою припинення російської воєнної агресії виступають 12% опитаних, нанесення масштабного ядерного удару по Росії чи іншій державі з метою її повного знищення підтримують 7%, здійснення локального чи масштабного ядерного удару по державі, яка не володіє ядерною зброєю, в разі конфлікту з цією

державою – 3% та 2% відповідно і 17% респондентів зізналися в неважливості для них даного запитання. Наведений розподіл відповідей співпадає з відповідними рівнями суспільної поширеності ядерно-локального, ядерно-масштабного, тривіально-локального, тривіально-масштабного, ядерно-нейтрального типів глобалістичної свідомості та виявляє високий рівень ядерної агресивності 19% респондентів відносно Росії, порівняно зі значно миролюбнішим ставленням до інших держав, незважаючи на те, що вони гіпотетично не мають ядерної зброї і, на відміну від Росії, не здатні нанести ядерний удар у відповідь. Порівняно високе суспільне прагнення до ядерної атаки проти Росії може знаходити пояснення у вкрай негативному ставленні українського суспільства до В. Путіна у зв'язку з російською воєнною агресією, значною кількістю загиблих українців від рук російських бойовиків, незліченними військовими втратами української сторони.

Істотному зниженню рівня агресивності, байдужості значної частини населення відносно застосування ядерної зброї могло б ефективно посприяти припинення агресивних дій керівництва Російської Федерації по відношенню до України, звільнення всієї української території від російських окупантів, забезпечення миру, воєнної безпеки в державі, об'єктивне інформування суспільства щодо питань ядерної політики.

Поряд з воєнно-політичними, екологічними особливостями становлення суспільного глобалістичного мислення значною актуальністю відзначається розвиток соціально-економічної та гуманітарної складових глобалістичної свідомості українців. Надаючи відповідь на запитання «Яким є рівень Вашої інформованості щодо класифікацій країн світу?», 92% опитаних повідомили, що не мають знань про такі класифікації, 8% знають одну з класифікацій країн, запропонованих міжнародними організаціями і лише 1% респондентів вважає, що володіє детальними знаннями про класифікації країн світу, запропоновані ООН, Світовим Банком та МВФ (додаток А, В.3) [121].

Наведені дані є доказом того, що за ставленням до класифікацій країн світу глобалістична свідомість переважної більшості опитаних має ознаки її класифікаційно-нейтрального типу, який визначально домінує над класифікаційно-компетентним та класифікаційно-мотивуючим типами глобалістичної свідомості, загальний рівень поширеності яких не перевищує 1/10 частини населення. Зазначена особливість соціально-економічної складової глобалістичної свідомості опитаних фактично означає звуженість можливостей суспільства щодо розуміння всієї диспропорційності, несправедливості глобального економічного розвитку, необхідності подолання світових економічних диспропорцій, якісної гармонізації принципів функціонування світової економічної системи.

В сучасних умовах суттєвого тенденційного посилення планетарних соціально-економічних викликів, їх негативного відображення на стані економічних систем більшості країн, в тому числі економіки України, для формування готовності людей до солідарних дій, спрямованих на розв'язання світових соціально-економічних проблем вкрай важливим є підвищення рівня обізнаності населення щодо глобальних економічних тенденцій, однією з передумов чого є засвоєння достеменних знань про основні існуючі класифікації країн світу.

Відповідаючи на запитання «На Вашу думку, який з наведених варіантів глобального економічного розвитку є найбільш прийнятним?» 3% респондентів виявилися прихильниками збереження постколоніального світового економічного порядку та припинення надання міжнародної матеріальної допомоги бідним країнам, 13% віддали перевагу пріоритетності задоволення інтересів України за рахунок ігнорування спільних інтересів всього людства та значному зменшенню щорічних обсягів міжнародної допомоги країнам третього світу. Збереження на існуючому рівні обсягів і характеру міжнародної допомоги країнам, що розвиваються, підтримали 13% опитаних, перехід усіх держав світу до соціалістичної планової економіки з одночасним посиленням міжнародної підтримки бідних країн – 18%,

формування соціально орієнтованої ринкової економіки та збільшення обсягів міжнародної допомоги бідним країнам – 39%, і 14% респондентів визнали це питання неважливим (додаток Б, В.4) [135].

Результати обробки відповідей на задане запитання надають інформацію про відповідні приблизні рівні суспільного поширення метрополістичного, державно-егоїстичного, економічно-традиційного, соціалістичного, соціально-прогресивного та економічно-нейтрального типів глобалістичної свідомості за ставленням до глобальних соціально-економічних диспропорцій. Найбільш позитивно респонденти ставляться до пропозицій представників соціально-прогресивної глобалістичної свідомості, які передбачають найоптимальніший спосіб гуманізації світового економічного порядку, що говорить про раціональність, конструктивність ставлення значної частини опитаних до питань стратегічного розвитку глобальних економічних відносин.

Між тим, зазначені пропозиції не підтримуються більшістю респондентів, симпатії яких виявилися розподіленими на користь інших запропонованих варіантів світового розвитку економіки, причинами чого вірогідно є обмеженість знань про сутність постколоніалізму, слабкість орієнтування у глобальній економічній ситуації, прояви державного егоїзму, ностальгії за радянською соціалістичною плановою економікою.

Недостатність розвитку глобалістичної свідомості респондентів для активної дієвої участі України у політичній боротьбі за подолання глобальних економічних диспропорцій підтверджується особливостями суспільного ставлення до проведення світових заходів, спрямованих на гуманізацію економічних процесів на планеті відповідно до поглядів носіїв соціально-прогресивної глобалістичної свідомості (додаток Б, Г.3). Переважна більшість опитаних тією чи іншою мірою схиляються до підтримки здійснення запропонованих соціально-економічних дій, що засвідчує гіпотетичну слабкість можливого опору і пасивну згоду суспільства на їх реалізацію. Втім, жоден із перелічених заходів не знаходить

однозначної, впевненої підтримки більшої частини респондентів. Відносно наведених кроків респонденти значно частіше обирають варіант відповіді «Скоріше так», ніж «Так, підтримую», що свідчить про невпевненість у правильності своєї відповіді, існування сумнівів у необхідності втілення в життя зазначених пропозицій, слабкість відповідних суспільних вимог до органів державної влади.

Найменш популярною з перелічених дій виявилася лібералізація митної політики розвинених держав для стимулювання розвитку високотехнологічного виробництва готової продукції у бідних країнах, яку однозначно підтримали лише 21% респондентів, що відображає відповідно вузькі межі суспільного поширення соціально-прогресивної глобалістичної свідомості в її чистому вигляді.

Саме недостатній рівень вимогливості суспільства у питаннях практичної реалізації гуманізаційних загальносвітових економічних кроків є однією з основних перешкод на шляху подолання зростаючої нерівномірності розвитку глобальної економічної системи, бідності, голоду на планеті, утвердження справедливого світового економічного порядку, від чого значною мірою залежить вирішення більшої частини екологічних, воєнно-політичних, демографічних та інших проблем глобального рівня. Результати аналізу економічного аспекту глобалістичних поглядів респондентів доводять високу актуальність активного всебічного стимулювання максимального поширення серед населення соціально-прогресивного типу глобалістичної свідомості.

На запитання «Що, на Вашу думку, має лежати в основі глобальної демографічної політики?» відповіді опитаних розподілилися наступним чином: за згортання демографічної політики світового співтовариства, що здійснюється для зменшення народжуваності у перенаселених країнах, виступили 7% опитаних, стабілізацію глобальної діяльності людства з контролю за народжуваністю на існуючому рівні підтримали 17%, запровадження системи жорстких адміністративних покарань за

перевищення норм кількості дітей у сім'ях громадян тих держав, в яких спостерігається стрімке демографічне зростання, – 9%, підвищення соціальних стандартів у слаборозвинених країнах та системне виховання відповідального ставлення населення до політики дітонародження – 55%, і 12% респондентів повідомили, що вказане питання є для них неважливим (додаток Б, В.5). Викладений розподіл відповідей за ставленням до регулювання народжуваності у країнах з надмірними показниками демографічного зростання відображає відповідні межі суспільної поширеності демографічно-спонукальної, консервативної, адміністративно-відповідальної, соціально-виховної та демографічно-нейтральної глобалістичної свідомості.

Належність 55% респондентів до представників соціально-виховної глобалістичної свідомості означає розуміння більшістю опитаних того, який саме із запропонованих варіантів світової демографічної політики є найбільш оптимальним, ефективним і необхідним, що створює підґрунтя для просування Україною відповідних пропозицій на міжнародному рівні. Між тим, відсутність позитивного ставлення до поглядів носіїв цього типу глобалістичної свідомості з боку 45% респондентів є проявом байдужості, недостатньої інформованості відносно особливостей демографічної ситуації на планеті, практичної діяльності, що здійснюється для її гуманізації, співвідношення ефективності адміністративних та соціально-виховних методів вирішення проблем народжуваності, що доводить актуальність державного сприяння подальшому формуванню й поширенню в суспільстві соціально-виховної глобалістичної свідомості.

На запитання «Як Ви вважаєте, якою має бути глобальна система охорони здоров'я у більшості країн світу?» розподіл відповідей респондентів виявився наступним: варіант відповіді «Такою як є сьогодні – у різних країнах різні медичні системи: державні, страхові та інші» підтримали 28% опитаних, «Страховою, але не загальнообов'язковою – такою, як у США» – 12%, «Страховою загальнообов'язковою без державного фінансування

медичних закладів – такою, як у Німеччині» – 3%, «Страховою загальнообов’язковою із державним фінансуванням медичних закладів – такою, як у Швеції» – 14%, «Страховою загальнообов’язковою з державним фінансуванням медичних закладів та компенсацією витрат населення і роботодавців на медичні страхові внески у вигляді зменшення податків» – 36%, і 6% опитаних заявили, що для них це неважливо (додаток Б, В.6) [131].

Наведені соціологічні дані залежно від ставлення до розвитку системи охорони здоров’я висвітлюють ступені поширення серед респондентів відповідно традиційного, приватницького, приватно-соціального, соціального, соціально-підтримуючого та медико-нейтрального типів глобалістичної свідомості. Пропозиції представників соціально-підтримуючої глобалістичної свідомості виявилися серед опитаних найбільш популярними, що підтверджує конструктивність поглядів більше третини респондентів відносно розвитку медицини у світі. Втім, охоплення соціально-підтримуючою глобалістичною свідомістю менше половини опитаних, очевидно є проявом бажання тривіального запозичення досвіду розвинених країн, неповного розуміння переваг та недоліків кожного із запропонованих варіантів реформування медицини, побоюванням погіршення якості медичних послуг внаслідок такого реформування. Все це засвідчує слабкість розвитку медичних особливостей глобалістичної свідомості в контексті здійснення відповідного реформування системи охорони здоров’я в Україні, коригування державної зовнішньої політики у напрямку реалізації вищеописаних пропозицій на світовому рівні, потребу їх активної популяризації серед населення.

Більшість опитаних тією чи іншою мірою виявляють схильність до підтримки більшої частини глобальних дій, необхідних для розвитку дієвого механізму формування гуманізаційної глобалістичної свідомості, чим підтверджують відсутність протидії й пасивну готовність населення до їх практичної реалізації (додаток Б, Г.4). Втім, об’єкт відносно позитивного ставлення більшості респондентів не охоплює державного фінансування

політичних партій, профспілок та формування готовності населення країн світу до системної сплати членських внесків на їх утримання, до чого більшість опитаних ставляться негативно, що є ознакою соціалізаційно-традиційної глобалістичної свідомості і, вірогідно, спричинено недовірою до політичних і профспілкових лідерів, бідністю населення, домінуванням протилежного прагнення перерозподілу коштів на власну користь.

Впевнену підтримку більшої частини респондентів отримала лише 1 з 8 запропонованих глобальних дій, яка передбачає розширення світової мережі навчальних закладів, суттєве підвищення заробітної плати педагогічним працівникам та перехід до інноваційного навчання. Усі інші пропозиції відносно становлення механізму формування глобалістичної свідомості не мають однозначної підтримки більшості опитаних. Лише 8% респондентів впевнено підтримують найменш популярну із запропонованих дій – державне фінансування політичних партій і профспілок, що за ставленням до розвитку інститутів глобалістичної соціалізації відображає вкрай низький рівень суспільного поширення основних рис гуманістичної глобалістичної свідомості. При цьому, середнє значення ступеня масовості соціалізаційно-нейтрального типу глобалістичної свідомості становить 14% опитаних.

В цьому контексті не можна не враховувати важливого значення запропонованих гуманізаційних дій. Адже, розв'язання глобальних проблем сучасності потребує становлення гуманізаційної глобалістичної свідомості, однією з основних передумов чого є зведення дієвого механізму її формування. Тож, від рівня поширеності гуманістичного типу глобалістичної свідомості, що здійснює визначальний вплив на розвиток такого механізму, значною мірою залежить те, чи зможе людство гармонізувати світовий порядок, зупинити вкрай несправедливі глобальні тенденції та здолати сучасні загальнопланетарні виклики.

Важливу роль у цьому процесі відіграє розвиток мотиваційно-вольової сфери глобалістичної свідомості. Будь-яке суспільство може скільки

завгодно демонструвати надвисокий рівень розуміння ефективних стратегій подолання глобальних небезпек і водночас пасивно спостерігати за їх загостренням, що неодмінно нівелюватиме шанси людства на успішне подолання світових загроз. Відтак, формування готовності до активних солідарних дій задля вирішення глобальних проблем є однією з основних умов їх вчасного розв'язання.

За результатами обробки відповідей респондентів на запитання «Чи здійснюєте Ви наступні дії з метою подолання глобальних проблем?» встановлено, що збирають інформацію про глобальні проблеми через Інтернет, ЗМІ, опрацювання наукової чи науково-популярної літератури з метою їх вирішення 11% опитаних, є членами громадських організацій, орієнтованих на подолання глобальних проблем, – 0,6%, вважають, що голосують переважно за тих політиків, які докладають необхідних зусиль для вирішення глобальних проблем, – 36%, участь у мітингах, демонстраціях, громадських слуханнях чи інших публічних заходах із вимогами вирішити проблеми глобального розвитку беруть 8% респондентів. Разом з тим, лише 2% опитаних планують звернутися до Президента та уряду з вимогою більш активної участі України у розв'язанні глобальних проблем (додаток Б, В.7, В.8).

Жодний з перелічених видів діяльності, необхідних для подолання світових викликів, не здійснюється більшістю опитаних, що обумовлено відсутністю стійкого інтересу до глобальної проблематики, недостатнім рівнем компетентності відносно ефективних способів гармонізації світових відносин, переконаністю у власній неможливості вплинути на глобальні процеси. Підтвердженням цьому є розподіл відповідей опитаних на запитання «Як Ви вважаєте, чи можуть звичайні люди із середніми доходами ефективно впливати на подолання глобальних проблем?», на яке схвальну, втім, невпевнену відповідь надали 21% респондентів, однозначно схвальну – лише 5% опитаних (додаток Б, В.9).

Очевидно, саме небажання більшості респондентів збирати інформацію про глобальні проблеми, вдосконалювати власну електоральну культуру, проявляти активну громадянську позицію відносно розв'язання загроз світового рівня стає основною причиною низької компетентності щодо питань глобалістики, недостатності розвитку глобалістичної свідомості, традиційної обмеженості впливу українського суспільства на подолання світових викликів. За цих умов особливої ваги набуває питання актуалізації суспільної уваги на глобальних проблемах, ефективних підходах до їх вирішення, формування готовності населення до дієвої участі у подоланні світових небезпек.

Визначення стратегічних підходів до розвитку глобалістичної свідомості населення має відбуватися з урахуванням гендерних, вікових та освітніх особливостей сучасних поглядів суспільства відносно глобальних проблем. Слід враховувати, що чоловіки порівняно з жінками рідше вважають неважливими переважну більшість поставлених їм воєнно-політичних, соціально-економічних і гуманітарних запитань, за виключенням питань охорони здоров'я та демографічної політики, демонструють вищий рівень володіння знаннями відносно класифікацій країн світу. Респонденти чоловічої статі більш позитивно ставляться до глобального формування соціально орієнтованої ринкової економіки, збільшення обсягів міжнародної допомоги бідним країнам, активного скасування розвиненими державами зовнішніх боргів цих країн, перегляду угод, укладених ними з транснаціональними корпораціями, надання сучасних виробничих технологій, можливостей самостійно розпоряджатися власними природними ресурсами (додаток А, Б, В, Е). Отже, чоловіками більше уваги приділяється більшості вищеописаних проблем глобального розвитку, позитивніше, ніж жінками, сприймаються погляди представників класифікаційно-компетентного і соціально-прогресивного типів глобалістичної свідомості.

Представники чоловічої статі активніше за жінок підтримують більшість заходів, необхідних для становлення ефективного механізму

формування глобалістичної свідомості, частіше здійснюють вищеописані дії, потрібні для подолання глобальних проблем, планують звернутися до Президента та уряду з вимогою більш активної участі України у їх розв'язанні, вважають, що звичайні люди із середніми доходами можуть ефективно впливати на подолання проблем світового характеру (додаток А, Б, В, Є). Таким чином, чоловіки у порівнянні з жінками демонструють більш високий рівень розвитку мотиваційно-вольової сфери глобалістичної свідомості, раціональніше сприйняття ознак її гуманістичного типу, сильнішу готовність до участі у вирішенні світових проблем.

Натомість, жінки виявляють вищий рівень підтримки незастосування ядерної зброї, світового ядерного роззброєння; посилення міжнародного контролю за рухом капіталу, використанням коштів, що виділяються для здійснення економічних реформ; глобального запровадження типової прогресивної шкали оподаткування прибутків великих підприємств, збільшення податків на значні суми депозитів, страхових внесків, дороге майно, предмети розкоші; лібералізації митної політики розвинених держав для стимулювання розвитку високотехнологічного виробництва готової продукції у бідних країнах. Окрім того, жінки частіше за чоловіків підтримують: підвищення соціальних стандартів у слаборозвинених країнах, формування відповідального ставлення населення до політики дітонародження; запровадження страхової загальнообов'язкової системи охорони здоров'я з державним фінансуванням медичних закладів і компенсацією страхових витрат; значне збільшення обсягів міжнародної допомоги, спрямованої на розвиток у бідних країнах засобів масової інформації, індустрії культури та освіти; державне фінансування політичних партій та профспілок, формування готовності населення країн світу до системної сплати членських внесків для їх фінансового утримання. Відтак, серед жінок більшого поширення набувають окремі риси соціально-прогресивної, гуманістичної глобалістичної свідомості, а також її

миролюбний, глобально-без'ядерний, соціально-виховний і соціально-підтримуючий типи [111].

Більшість поставлених запитань найрідше вважають неважливими респонденти віком 31–45 р., найчастіше – представники старших вікових груп. Молодь висловлює найбільшу підтримку активного залучення ЗМІ, індустрії культури, навчальних закладів, органів державної влади, політичних партій, профспілкових та релігійних організацій до цілеспрямованого інформування населення світу про сучасні глобальні проблеми, що є однією з важливих передумов розвитку глобалістичної свідомості людства.

Респонденти віком 31–45 р. та 18–30 р. найбільше підтримують лібералізацію митної політики розвинених держав, формування соціально орієнтованої ринкової економіки, сприятливого інвестиційного клімату у бідних країнах, збільшення обсягів відповідної міжнародної допомоги, надання сучасних виробничих технологій, підвищення соціальних стандартів, виховання відповідального ставлення населення до демографічної політики, утворення Світового суду з прав людини, а також найчастіше проявляють інтелектуальну громадську активність з метою подолання глобальних проблем. Відтак, серед вказаних вікових груп зосереджена найбільша кількість носіїв соціально-прогресивного, соціально-виховного типів глобалістичної свідомості, які демонструють найвищий рівень розвитку глобалістичних мотиваційно-вольових якостей, необхідних для практичної реалізації відповідного бачення глобального розвитку [106].

Представники вікових груп 31–45 р. та 46–60 р. є найбільш компетентними у питаннях класифікацій країн світу, найчастіше висловлюють позитивне ставлення до: світового ядерного роззброєння; запровадження механізму автоматичного звільнення суддів національних судів за прийняття судових рішень, неправосудність яких доведена постановою Світового суду; формування готовності населення країн світу до системної сплати членських внесків для фінансового утримання політичних

партій і профспілок, їх державного фінансування. Отже, в межах зазначених вікових груп спостерігається найбільше поширення класифікаційно-компетентної, глобально-без'ядерної, важливих аспектів гуманістичної глобалістичної свідомості, що свідчить про розуміння ефективних шляхів гарантування ядерної безпеки, захисту прав людини, забезпечення самостійності партійних та профспілкових об'єднань.

Найчастіше прихильниками формування на всій планеті демократичних політичних режимів виявляються респонденти віком 46–60 р., 31–45 р. та 18–30 р., які висловлюють переконання у можливості більшості населення вплинути на вирішення глобальних проблем та з метою їх розв'язання, планують звернутися до керівництва держави, чим підтверджують вищий за середній рівень готовності до дієвої боротьби за подолання світових загроз.

Опитані віком 31–45 р. та старше 60 р. найактивніше підтримують незастосування ядерної зброї, більшість запропонованих глобальних економічних заходів, спрямованих на подолання глобальних диспропорцій, розширення світової мережі навчальних закладів та суттєве підвищення заробітної плати педагогічним працівникам. При цьому, люди похилого віку найактивніше виступають за необхідне реформування системи охорони здоров'я, значне збільшення обсягів міжнародної допомоги, спрямованої на розвиток засобів масової інформації, індустрії культури та освіти у бідних країнах. Розуміння можливих наслідків ядерних воєн, потреби справедливого вирішення світових соціально-економічних, медичних проблем засвідчує найширші межі поширення серед означених вікових категорій миролюбного й соціально-підтримуючого типів глобалістичної свідомості.

Респонденти з вищою освітою, у порівнянні з опитаними, які не мають вищої освіти, значно частіше визнають важливість більшості перелічених питань, розділяють погляди представників миролюбного, глобально-без'ядерного, класифікаційно-компетентного, соціально-прогресивного, соціально-виховного, соціально-підтримуючого і гуманістичного типів

глобалістичної свідомості, беруть участь у вищенаведених видах діяльності, необхідних для подолання глобальних проблем, планують відповідні звернення до владних органів, втім мають слабшу переконаність у можливості суспільного впливу на світові тенденції. Загальний позитивний вплив освіченості опитаних на формування їх глобалістичної свідомості підтверджує необхідність всебічного державного сприяння розвитку закладів освіти як дієвого чинника вдосконалення й раціоналізації суспільного ставлення до глобальних проблем сучасності.

Як бачимо, гендерні, вікові та інші особливості глобалістичної свідомості мешканців м. Кропивницького здебільшого відповідають ознакам глобалістичної свідомості більшості респондентів, які брали участь у наведених глобальних опитуваннях. Недосконалість глобалістичних поглядів представників усіх без винятку вікових, гендерних, освітніх груп доводить потребу застосування комплексного підходу до формування глобалістичної свідомості, політичної культури населення, що відкріє можливості для реалізації солідаристської глобалістичної політики та вчасного подолання планетарних загроз.

Висновки до четвертого розділу

Глобалістична свідомість населення більшості країн світу характеризується недостатнім рівнем розвитку, що призводить до слабкості зацікавленості політичних еліт у дієвій реалізації комплексу заходів, вкрай необхідних для послаблення й нейтралізації згубного впливу найбільших світових небезпек.

До основних чинників, що істотно впливають на стурбованість суспільства проблемами глобального розвитку, належить інтерес до національної зовнішньої політики, освіченість, інформованість щодо глобальних тенденцій, гострота їх відображення на повсякденному житті населення.

Вищий рівень розуміння існування світових проблем у західних країнах порівняно зі східними пов'язаний з активнішою зовнішньополітичною діяльністю цих країн, більш вираженою увагою населення до міжнародних відносин, спричиненою переважно терористичними атаками, особливою занепокоєністю проблемами безпеки, якістю класичної європейської і американської освіти, інформаційною діяльністю вільних від цензури західних ЗМІ, їх домінуючим впливом на глобальний інформаційний простір, що протистоїть сильним східним релігійним традиціям.

Вищий ступінь стурбованості глобальними проблемами в Латинській Америці і Африці порівняно з Азією, Океанією і Середнім Сходом зумовлений найвищою в світі вразливістю і найнижчою невідповідністю до кліматичних змін, слабшим економічним розвитком, нижчим рівнем матеріального забезпечення населення. Помітніше визнання глобальних проблем у найбільш східних державах у порівнянні зі східним регіоном в цілому, обумовлене більш відчутним відображенням наслідків соціально-економічних, енергетичних, екологічних і медичних світових проблем на умовах життя громадян цих країн.

Глобальне значення розвитку глобалістичної свідомості як важливого чинника трансформації політичної культури населення, розв'язання надскладних планетарних загроз обумовлює високу актуальність організації і проведення подальших глобальних соціологічних досліджень сучасних особливостей ставлення народів світу до світових проблем в розрізі запропонованої типології глобалістичної свідомості, детального вивчення масштабів суспільної поширеності кожного з її існуючих типів. Цю важливу для всього людства місію під силу виконати таким авторитетним дослідницьким центрам, як «CCGA», «Gallup international», «GlobeScan», «GMF», «Pew Research Center», «Transatlantic Trends», «WIN», «YouGov» та багатьом іншим відомим соціологічним організаціям.

Результати соціологічного опитування, проведеного нами у м. Кропивницькому, в цілому корелюють з наведеними даними глобальних соціологічних досліджень, відображають реальний стан глобалістичної свідомості населення. Більшість опитаних усвідомлюють необхідність порятунку людства від глобальних екологічних загроз, втім не підтримують більшу частину заходів, необхідних для підвищення якості світової природоохоронної діяльності за умов їх фінансування за рахунок всього працюючого населення. Жінки частіше вважають важливими тези щодо стратегічних принципів взаємовідносин людини і природи, проте, більше за чоловіків визнають неважливими конкретні екологічні заходи, необхідні для подолання глобальних екологічних проблем.

Більшість респондентів є представниками лише миролюбної і соціально-виховної глобалістичної свідомості, втім, не виявляють впевненої підтримки пропозицій носіїв її миротворчого, глобально-без'ядерного, класифікаційно-компетентного, соціально-прогресивного, соціально-підтримуючого та гуманістичного типів, демонструють пасивність відносно участі у гуманізації глобальних процесів.

До головних напрямів гуманізації глобалістичної свідомості належить гармонійний розвиток її основних складових частин, пізнавальних, оціночних, емоційних, мотиваційно-вольових, самоаналітичних структурних елементів. Розвиток мотиваційно-вольової сфери глобалістичної свідомості населення має виражатися у системному зборі, аналізі інформації про глобальні проблеми, отриманої через Інтернет, ЗМІ, опрацюванні наукової чи науково-популярної літератури, зростанні значення особливостей ставлення політичних лідерів до глобальної проблематики як одного з основних критеріїв електорального вибору, участі у публічних заходах із вимогами вирішити проблеми глобального розвитку.

ВИСНОВКИ

Глобалістична свідомість як здатність відображати ставлення до глобальних проблем людства, їх характеру, причин, наслідків, загроз, можливих способів подолання, а також до людської діяльності, яка здійснюється для їх розв'язання і забезпечення становлення справедливого світового порядку, займає важливе місце у дискурсі політичних мислителів минулого та сучасних політологів. Перші спроби дослідження глобалістичної форми суспільної свідомості у її первинному, локальному вимірі були здійснені за часів Античності. Предметом роздумів античних філософів постають особливості ставлення людей до суспільних проблем, які на той час мали регіональний характер, проте, на пізніших етапах історичного розвитку поступово набули ознак складних і небезпечних глобальних викликів. Політико-філософська думка V – XVIII ст. поступово еволюціонує від пошуку аргументів на користь невтручання більшості населення у політичне життя, пасивності щодо розв'язання важливих суспільних проблем, ведення колоніальних воєн до визнання необхідності пріоритетного утвердження у суспільній свідомості таких цінностей як мир, свобода й рівність. Мислителями XIX ст. доведено визначальний вплив свідомості суспільства на формування демократичного політичного устрою, припинення колоніальних загарбань, демілітаризацію суспільного життя, забезпечення соціальної справедливості.

У XX ст. під впливом загострення планетарної екологічної кризи, двох світових воєн, появи ядерної зброї, посилення інших глобальних загроз глобалістична свідомість набуває нових ознак, починає розглядатися на якісно іншому рівні. У науковому світі утверджується теза про неприпустимість надмірного тиску на довкілля, необхідність істотних політичних, економічних, соціальних змін, трансформації суспільної свідомості як невід'ємної умови гарантування екологічної, соціальної, економічної та воєнної безпеки людства. Прискорення змін клімату,

посилення диспропорцій у розвитку світової економіки, гонка озброєнь, міжнародний тероризм наприкінці 70-х років XX ст. зумовили нову хвилю міждисциплінарних досліджень стану й шляхів подолання найбільших планетарних небезпек. Глобалістична свідомість стала предметом наукового аналізу багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, що сприяло переосмисленню зв'язків між глобальними проблемами та особливостями їх суспільного сприйняття, дослідженню шляхів раціоналізації ставлення суспільства до світових проблем і способів їх розв'язання.

Доцільно виділити основні наукові підходи до розуміння сутності глобалістичної свідомості: 1) глобалізаційний, в межах якого глобалістична свідомість ототожнюється з глобальною свідомістю, розглядається як наслідок глобалізаційних тенденцій, що складає головний зміст ідеології глобалізації; 2) прогресистський, що передбачає аналіз глобалістичної свідомості в якості вищого рівня суспільної свідомості, ознакою якого є прагнення до забезпечення гармонійного розвитку людства; 3) об'єктивістський, за яким глобалістична свідомість є формою суспільної свідомості, що включає в себе знання, уявлення, погляди, оцінки, установки, емоції, почуття, у формі яких відбувається опосередковане відображення глобальних проблем сучасності. Враховуючи існування значних відмінностей між глобальною, планетарною і глобалістичною формами суспільної свідомості, з метою всебічного вивчення як позитивних, так і негативних якостей предмета дослідження, аналіз глобалістичної свідомості здійснюється в межах об'єктивістського підходу, що чіткіше визначає її сутність, дозволяє ґрунтовно дослідити типологію, особливості формування, шляхи вдосконалення.

Згідно зазначеного підходу, глобалістична свідомість аналізується у контексті її значного впливу на трансформацію політичної культури людства, формування та політичної боротьби за реалізацію політичних вимог до суб'єктів світової політики щодо розв'язання глобальних проблем. У цьому розумінні глобалістична свідомість є специфічною формою суспільної

свідомості, що становить ступінь інтересу до глобальних проблем людства, рівень знань, уявлень, цінностей, емоцій, переконань стосовно значення, змісту, особливостей світових викликів, людської діяльності, яка здійснюється з метою їх подолання, усвідомлення оптимальних способів розв'язання загальнопланетарних проблем, необхідності політичної участі в їх вирішенні шляхом здійснення дієвого впливу на глобалістичну політику, суб'єктивної готовності до такої участі, а також рівень розвитку глобалістичної самосвідомості. Дослідження глобалістичної свідомості людства передбачає застосування комплексу філософських, загальнонаукових та спеціальних методів пізнання політичних явищ, що уможливорює аналіз феномену глобалістичної свідомості як чинника трансформації політичної культури та подолання глобальних проблем з позиції різних наукових напрямків.

У структурі глобалістичної свідомості виокремлюються пізнавальна, оціночна, емоційна, мотиваційно-вольова сфери та глобалістична самосвідомість. Залежно від характеру глобальних проблем окреслюються гуманітарна, екологічна, соціально-економічна та воєнно-політична складові глобалістичної свідомості. Гуманітарна складова глобалістичної свідомості забезпечує відображення глобальних проблем гуманітарного характеру, зокрема демографічної проблеми, проблем охорони здоров'я, освіти, культури, дотримання прав людини, принципів демократії. Екологічна складова – відображає ставлення до світової екологічної кризи з усіма її проявами і негативними наслідками як для життя людини, так і всього природного світу. Воєнно-політична складова – передбачає аналіз глобальних проблем війни і миру, розповсюдження ядерної зброї, поширення тероризму. Соціально-економічна складова – охоплює ставлення до світових економічних та соціальних проблем, зокрема, таких як поширення бідності, голоду, існування диспропорцій глобального соціально-економічного розвитку, несправедливий розподіл світового багатства. Рівень розвитку наведених складових глобалістичної свідомості є вагомим чинником

формування політичної поведінки у площині вирішення відповідних видів глобальних проблем.

Глобалістична свідомість перебуває у тісній і постійній взаємодії з політичною культурою. Ідейні цінності глобалістичної свідомості можуть бути втілені в життя переважно завдяки їх відображенню на особливостях політичної соціалізації, політичної культури населення як важливих факторів розвитку політичної системи. За допомогою активізації пізнавальних, оціночних, поведінкових та інших механізмів політичної культури глобалістична свідомість значно відчутніше впливає на процеси забезпечення воєнної, екологічної, продовольчої та інших видів світової безпеки, порівняно з інституційними чинниками. Таким чином, глобалістична свідомість визначає основи глобалістичної політики як одного з напрямів світової політики держав, міжнародних, зокрема громадських, організацій і рухів, об'єктом якого є сучасні гуманітарні, екологічні, воєнно-політичні та соціально-економічні проблеми глобального розвитку.

Важливий вплив на розвиток глобалістичної свідомості здійснює глобалізація – комплекс складних, суперечливих процесів посилення комунікативності, вестернізованої схожості, однотипності світу, що в контексті розвитку глобальної проблематики асиметрично сприяє як подоланню глобальних проблем людства, так і їх загостренню. Глобалізація увиразнює суб'єктивні переживання сучасною людиною світових подій і відтак трансформує свідомість, культуру, поведінку суспільства, формує нові, передусім гуманітарні, виклики демократичного політичного розвитку.

У межах загальної типології глобалістичної свідомості виокремлюються її деструкційний, нейтральний та гуманізаційний типи. Гуманізаційна глобалістична свідомість характеризується значним інтересом до глобальних проблем, наявністю ґрунтовних знань, чітких, об'єктивних уявлень щодо їх сутності, особливостей, загроз вчасної невирішеності, можливих шляхів розв'язання, глобальної діяльності людства, спрямованої на подолання світових викликів, здатністю критично оцінювати ефективність

такої діяльності, переконаністю у необхідності справедливого вирішення глобальних проблем, наявністю настанов щодо глибокого пізнання та активної участі в їх подоланні, політичної волі до такої участі, здатності до об'єктивного аналізу власної глобалістичної свідомості. Гуманізаційний тип глобалістичної свідомості є еталонним, раціональним її типом, максимальне поширення якого для людства є вкрай необхідним у контексті забезпечення гармонійного світового розвитку.

Типологію гуманітарної складової глобалістичної свідомості класифіковано за такими критеріями: 1) залежно від ставлення до шляхів стабілізації чисельності світового народонаселення (демографічно-нейтральна, загальна, вибіркова); 2) за ставленням до регулювання народжуваності у країнах із надмірними показниками демографічного зростання (демографічно-спонукальна, консервативна, адміністративно-відповідальна, соціально-виховна); 3) залежно від ставлення до розвитку системи охорони здоров'я (медико-нейтральна, традиційна, універсальна (приватницька, приватно-соціальна, соціальна – соціально-підтримуюча, соціально-фіскальна)); 4) за ставленням до розвитку інститутів глобалістичної соціалізації (соціалізаційно-нейтральна, соціалізаційно-традиційна, гуманістична).

Становлення екологічної складової глобалістичної свідомості тісно пов'язане із сучасними ідеями енвайронменталізму – глобальної екологічної течії, що має на меті як альтруїстичне піклування про природу незалежно від людських інтересів, так, водночас, і порятунок людства від світових екологічних загроз шляхом забезпечення стійкого балансу планетарної екосистеми, гармонійного розвитку людини і природи. З позицій проблем глобальної екології доцільно виокремити такі критерії типологізації глобалістичної свідомості: 1) за ставленням до розв'язання глобальних проблем у сфері взаємовідносин людини і природи (екодеструктивна, антропоцентрична, екоспоживацька, екотрадиційна, енвайронментальна, священно-етична, природоцентрична, антропофобська, природонейтральна);

2) за способом розв'язання глобальних екологічних проблем (глобальна, стратегічно-нейтральна, біорегіональна); 3) за ставленням до глобальних кліматичних змін (кліматично-нейтральна, кліматично-деструкційна, кліматично-традиційна, кліматично-прогресивна, кліматично-радикальна); 4) за ставленням до глобальних отруйних забруднень, у тому числі викидів радіаційного походження (еконейтральна, екоруйнівна, тенденційна, екстраобмежуюча, екогармонійна); 5) за ставленням до освоєння ресурсів Світового океану та космосу (ресурсно-нейтральна, ресурсно-регресивна, ресурсно-перспективна).

Основою класифікації типів воєнно-політичної складової глобалістичної свідомості визначаються такі критерії: 1) за ознакою справедливості воєн із застосуванням звичайної зброї – справедлива (оборонна, визвольна, миротворча), несправедлива (агресивно-авторитарна, агресивно-демократична, гегемоністично-авторитарна, гегемоністично-демократична), пацифістська, воєнно-нейтральна; 2) за ставленням до застосування ядерної зброї першими (ядерно-нейтральна, ядерно-масштабна, ядерно-локальна, тривіально-масштабна, тривіально-локальна, миролюбна); 3) за ставленням до доцільності наявності ядерної зброї (ядерно-байдужа, ядерна, ядерно-блокова, державно-без'ядерна, глобально-без'ядерна).

У контексті проблем світового соціально-економічного розвитку типологія глобалістичної свідомості базується на таких її ознаках: 1) за ставленням до класифікацій країн світу (класифікаційно-нейтральна, класифікаційно-мотивуюча, класифікаційно-компетентна); 2) за ставленням до глобальних соціально-економічних диспропорцій (економічно-нейтральна, метрополістична, державно-егоїстична, економічно-традиційна, соціалістична, соціально-прогресивна).

Рівень занепокоєності світовими проблемами в основних регіонах планети відрізняється, зокрема знижується у відповідних суспільствах за такою послідовністю: Північна Америка, Європа, Латинська Америка, Африка, Азія і Океанія, Середній Схід. Сучасна глобалістична свідомість

більшості населення світу має фрагментарний, перехідний характер з ознаками одночасно усіх запропонованих типів глобалістичної свідомості. Очевидною є недостатність існуючого рівня розвитку глобалістичної свідомості та політичної культури людства для здійснення глобалістичної політики на основі загальнолюдських цінностей гуманізму та справедливості, своєчасного подолання більшої частини глобальних викликів. Як наслідок, сучасна глобалістична політика, покликана забезпечити вирішення найбільших негараздів планети, набуває здебільшого руйнівного, тенденційного характеру, що призводить до подальшого загострення світових проблем.

Формування стійкої готовності людства до подолання загальнопланетарних загроз вимагає розвитку механізму гуманізації світової глобалістичної свідомості, що передбачатиме: збільшення обсягів міжнародної допомоги, спрямованої на розвиток мас-медіа, культурної індустрії, освіти у країнах, що розвиваються; глобальне утвердження демократії, утворення Світового суду з прав людини; запровадження механізму автоматичного звільнення суддів національних судів за прийняття судових рішень, неправосудність яких доведена постановою Світового суду; забезпечення фінансової незалежності політичних партій і профспілок; активне залучення інститутів глобалістичної соціалізації до цілеспрямованого формування гуманізаційної глобалістичної свідомості населення світу.

Політична культура громадян України дедалі більше набуває ознак демократичності, посилення патріотизму, утвердження західних цінностей, активізації політичної участі, зростаючої підтримки інтеграційного курсу до європейського, євроатлантичного політичного простору. Українському суспільству властивий розвиток окремих аспектів глобалістичної свідомості, проте загалом існуючий рівень її розвиненості є недостатнім для дієвої участі України у справедливому подоланні глобальних загроз. Цим зумовлена й слабка зацікавленість політичних еліт у здійсненні якісної глобалістичної

політики, що на практиці виявляється значно віддаленою від її еталонного солідаристського типу.

До актуальних напрямів становлення гуманізаційної глобалістичної свідомості в Україні слід віднести формування стійкого інтересу, належної обізнаності щодо всього комплексу глобальних проблем, розуміння необхідності їх системного розв'язання на планетарному рівні, впевненості у здатності більшості населення здійснити ефективний вплив на подолання світових загроз, готовності до цілеспрямованої участі у цьому процесі. Важливим напрямом розвитку глобалістичної свідомості громадян України є формування впевнених стійких суспільно-політичних вимог відносно: підвищення ефективності світової екологічної політики; миротворчої солідарності всього людства у питаннях запобігання несправедливих воєнних дій; глобального ядерного роззброєння і запровадження заборони на виготовлення ядерної зброї усіма країнами світу; загальнопланетарного формування соціально орієнтованої ринкової економіки, збільшення обсягів міжнародної допомоги країнам, що розвиваються, подолання глобальних соціально-економічних диспропорцій; формування відповідального ставлення населення світу до політики дітонародження; якісного реформування світової системи охорони здоров'я; становлення дієвого механізму гуманізації глобалістичної свідомості людства.

Вражаюча несправедливість існуючого світового порядку зумовлює високу актуальність подальших наукових досліджень сучасних особливостей та шляхів формування гуманізаційної глобалістичної свідомості людства як головного чинника реалізації солідаристської глобалістичної політики, розв'язання загальнопланетарних проблем, створення належних умов для життя та всебічного розвитку людини на планеті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аболіна Т. Г. Прикладна етика. Навч. посіб. / Т. Г. Аболіна, В. Г. Нападиста, О. Д. Рихліцька та ін. За наук. ред. В. І. Панченко. – К.: «Центр учбової літератури», 2012. – 392 с.
2. Абрамов А. В. Современная концепция модернизации: работа над прежними ошибками / А. В. Абрамов // Вестник Московского государственного областного университета. – 2012. – № 4. – С. 112–127.
3. Абрамян Е. А. Цивилизация в XXI веке. Анализ обстановки в мире и перспектив будущего. Глобальные кризисы. Четвёртое издание / Е. А. Абрамян. – М.: Терика, 2009. – 324 с.
4. Андрущенко В. П. Організоване суспільство / В. П. Андрущенко. – К.: Інститут вищої освіти АПН України, 2006. – 520 с. [Відомості доступні також в Інтернеті]. – Режим доступу: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwia_YzHs9HRAhUFXSwwKHfJRAZUQFggaMAA&url=http%3A%2F%2Fmoskalik.at.ua%2Finshi%2Fandrushenko.doc&usg=AFQjCN GfeLodXrn2gApsTAInp6bCl2hQsA (дата звернення: 25.04.2017).
5. Андрущенко Т. В. Параметри «нового світу»: критико-аналітичний аналіз світових футурологічних концепцій / Т. В. Андрущенко // Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». – 2011. – Вип. 44 (№ 2). – С. 602–609.
6. Андрущенко Т. В. Політико-аксіологічні детермінанти цивілізаційного розвитку : дис. на здобуття наук. ступеня док. політ. наук : спец. 23.00.01 «Теорія та історія політичної науки» / Т. В. Андрущенко. – К., 2012. – 453 с.
7. Анохин П. К. Избранные труды: Философские аспекты теории функциональной системы / П. К. Анохин. – М.: Наука, 1978. – 400 с.
8. Антична література: Хрестоматія. Упорядник О. І. Білецький. – К.: Радянська школа, 1968. – 612 с.

9. Антологія лібералізму: політично-правові вчення та верховенство права / Упор.: С. Головатий, М. Козюбра, О. Сироїд; Відп. ред. С. Головатий; Наук. ред. С. Головатий, О. Сироїд, О. Волкова, А. Черевко; Вст. сл. С. Головатий. – К.: «Книги для бізнесу», 2008. – 992 с.

10. Аристотель Сочинения: в 4-х т. Т.4 / Пер. с древнегреч. Общ. ред. А. И. Доватура. – М.: Мысль, 1983. – 830 с.

11. Арутюнов В. Х. Філософія глобальних проблем сучасності: Навчальний посібник / В. Х. Арутюнов, В. М. Свінціцький. – К.: КНЕУ, 2003. – 90 с. [Відомості доступні також в Інтернеті]. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-7139.html>; <http://www.info-library.com.ua/books-text-7133.html> (дата звернення: 25.04.2017).

12. Ачкасов В. А. Мировая политика и международные отношения: Учебник / В. А. Ачкасов, С. А. Ланцов. – М.: Аспект Пресс, 2011. – 480 с. [Ведомости доступны также в Интернете]. – Режим доступа: <http://freebooks.site/uchebnik-mejdunarodnie-otnosheniya/puti-resheniya-globalnyih-problem-24929.html> (дата обращения: 25.04.2017).

13. Бабкіна О. В. Методологія дослідження політичного життя суспільства / О. В. Бабкіна // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. – К, 2009. – Випуск 2. – С. 3–8

14. Баньковская С. П. Инвайронментальная социология / С. П. Баньковская. – Рига: Зинате, 1991. – 130 с.

15. Баталов Э. Я. О философии международных отношений / Э. Я. Баталов. – М.: Научно-образовательный форум по международным отношениям, 2005. – 132 с.

16. Бебик В. М. Політична культура сучасної молоді / В. М. Бебик, М. Ф. Головатий, В. А. Ребкало. – К.: А.Л.Д., 1996. – 112 с.

17. Бебик В. М. Політологія для політика і громадянина: Монографія / В. М. Бебик. – К.: МАУП, 2003. – 424 с.

18. Безопасность жизнедеятельности. Безопасность в чрезвычайных ситуациях природного и техногенного характера: Учебное пособие – 3-е изд., испр. / Акимов В. А., Фалеев М. И., Воробьёв Ю. Л. – М.: Высшая школа, 2008. – 592 с. [Ведомости доступны также в Интернете]. – Режим доступа: http://stud.com.ua/1485/bzhd/yaderna_zbroya_zahist_nogo#474 (дата обращения: 25.04.2017).

19. Бекон Ф. Сочинения в 2-х томах. Т. II. / Френсис Бекон, сост., общая ред. и вступит. статья Л. Л. Субботина. – М.: Мысль, 1971. – 582 с.

20. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Перевод с английского. Изд. 2-ое, испр. и доп. – М.: Academia, 2004. – 788 с.

21. Бергсон Анрі. Творча еволюція / Анрі Бергсон. – К.: Видавництво Жупанського, 2011. – 320 с.

22. Бестужев-Лада И. В. Буржуазная футурология в поисках «новой цивилизации» / И. В. Бестужев-Лада // США: экономика, политика, идеология. – 1983. – № 8. – С. 40–51.

23. Бестужев-Лада И. В. Социальное прогнозирование. Курс лекций / И. В. Бестужев-Лада. – М.: Педагогическое общество России, 2002. – 392 с. [Ведомости доступны также в Интернете]. – Режим доступа: http://polbu.ru/bestuzhev_sforecasting/ch07_all.html (дата обращения: 25.04.2017).

24. Беттельгейзе Д. Д. Феномен планетарної свідомості: філософсько-антропологічний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.04 «Філософська антропологія, філософія культури» / Д. Д. Беттельгейзе. – Х, 2007. – 19 с.

25. Бёрк Э. Философское исследование о происхождении наших идей возвышенного и прекрасного: Пер. с англ. / Эдмунд Берк. – 1979. – М.: Искусство. – 237 с.

26. Бідзюра І. П. Геополітичний вибір України / І. П. Бідзюра // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень. – 2003. – Вип. 24. – С. 316–327.

27. Білорус О. Г. Можливості та шляхи інтеграції України у світовий ринок інтелектуальних продуктів / О. Г. Білорус, О. К. Скаленко, Н. В. Ярова // Економічний Часопис – XXI. – 2002. – № 1. – С.15–21.

28. Бобров Е. Г. Карл Линней / Е. Г. Бобров. – Ленинград: Наука, 1970. – 288 с.

29. Боднарский М. С. Античная география: Книга для чтения / М. С. Боднарский. – М.: Географгиз. – 1953. – 374 с.

30. Борейко В. Є. Екологічна етика. Навчальний посібник / В. Є. Борейко, А. В. Подобайло. – К.: Фітосоціоцентр, 2004. – 116 с.

31. Брегеда А. Ю. Основы политологии: Навч. посібник. – Вид. 2-ге, перероб. і доп / А. Ю. Брегеда. – К.: КНЕУ, 2000. – 312 с.

32. Будущее мировой экономики: Доклад группы экспертов ООН во главе с В. Леонтьевым. – М.: Международные отношения. – 1979. – 216 с.

33. Буроменський М. В. Міжнародне право: Навч. посібник / М. В. Буроменський. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 336 с. [Відомості доступні також в Інтернеті]. – Режим доступу: <http://textbooks.net.ua/content/view/363/9/> (дата звернення: 25.04.2017).

34. Варго О. М. Екологічна свідомість як умова становлення екологічного суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / О. М. Варго. – Х., 2006. – 21 с.

35. Варзар І. М. Соціальна ціна суспільних перетворень як фактор забезпечення сталого економічного зростання / І. М. Варзар, Г. І. Громов // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2007. – № 22. – С. 91–93.

36. Васюкова Г. Т. Екологія: підручник / Г. Т. Васюкова, О. І. Грошева. – К.: Кондор, 2009. – 524 с. [Відомості доступні також в Інтернеті]. – Режим

доступу:

http://pidruchniki.com/11510513/ekologiya/ekologichni_naslidki_zabrudnennya_biosferi_bezgospodarskoyi_diyalnosti_lyudey (дата звернення: 25.04.2017).

37. Вдовічен А. А. Причини диспропорційного розвитку світової економіки / А. А. Вдовічен // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2013. – Вип. 2. – С. 75–82.

38. Вебер Макс. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / Пер. з нім. Олександр Погорілий. – К.: Основи, 1998. – 534 с.

39. Веремієнко Т. С. Соціокультурні критерії концепції економічного розвитку / Т. С. Веремієнко // Ефективна економіка. – 2012. – № 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1349> (дата звернення: 25.04.2017).

40. Вернадский В. Несколько слов о ноосфере / Владимир Вернадский // Успехи современной биологии. – 1944. – № 18. – Вип. 2. – С. 113–120.

41. Вернадський В. И. Научная жизнь как планетарное явление / В. И. Вернадский [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vernadsky.lib.ru/e-texts/archive/thought.pdf> (дата обращения: 25.04.2017).

42. Вишняков Я. Д. Безопасность жизнедеятельности: учебник для бакалавров / Я. Д. Вишняков. – М.: Юрайт, 2013. – 544 с. [Ведомости доступны также в Интернете]. – Режим доступа: http://stud.com.ua/28398/bzhd/nadzvichayni_situatsiyi_viyskovogo_harakteru (дата обращения: 25.04.2017).

43. Відділ ведення ДРВ виконавчого комітету Кіровської районної у м. Кіровограді ради. Державний реєстр виборців [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.drv.gov.ua/portal!/cm_core.cm_index?option=ext_organ_ved&pid100=35&pf3001=761&prejim=3 (дата звернення: 25.04.2017).

44. Відділ ведення ДРВ виконавчого комітету Ленінської районної у м. Кіровограді ради. Державний реєстр виборців [Електронний ресурс] – Режим доступу:

https://www.drv.gov.ua/portal!/cm_core.cm_index?option=ext_organ_ved&pid100=35&pf3001=762&prejim=3 (дата звернення: 25.04.2017).

45. Возняк Т. Глобалізація як виклик людству / Тарас Возняк // Незалежний культурологічний часопис «І». – Львів. – 2000, – № 19. – С. 27–48.

46. Войтович Р. В. Глобальне суспільство як нова форма соціальної організації у сучасних умовах / Р. В. Войтович // Державне управління: теорія та практика. – 2005. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/philo/05vrvosu.pdf> (дата звернення: 25.04.2017).

47. Волянчук О. Я. Типові стани суспільної пам'яті та їх вплив на політичну свідомість у трансформаційний період / О. Я. Волянчук // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. – 2010. – Вип. 4. – С. 91–97.

48. Воронцов А. В. Демография: учебник и практикум для прикладного бакалавриата / А. В. Воронцов, М. Б. Готов. – М.: Юрайт, 2016. – 287 с.

49. Всемирная энциклопедия: Философия / Главн. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов. – М.: АСТ, Мн.: Харвест, Современный литератор, 2001. – 1312 с.

50. Гаврилишин Богдан. До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє: доп. Римському Клубові / Богдан Гаврилишин; упоряд. В. Рубцов. – Вид. 3-тє, допов. – К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2009. – 248 с.

51. Гаджиев К. С. Политическая наука: Учебное пособие. – 2-е изд. / К. С. Гаджиев. – М.: Междунар. отношения, 1995. – 400 с.

52. Гапоненко А. В. Общая экология: лекции для студентов I курса / А. В. Гапоненко. – М.: РГСУ, 2006. – 188 с. [Ведомости доступны также в Интернете]. – Режим доступа: <http://ibib.ltd.ua/demograficheskaya-problema-22213.html> (дата обращения: 25.04.2017).

53. Гегель Г. В. Ф. Феноменология духа / Г. В. Ф. Гегель. – М.: Наука, 2000. – 495 с.

54. Геополітичні орієнтації громадян України: стале і мінливе останніх років (лютий 2012 – лютий 2015). Соціологічне опитування. Київський міжнародний інститут соціології. 14 – 24 лютого 2015 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=507&page=12> (дата звернення: 25.04.2017).

55. Гілецький Й. Р. Економічна і соціальна географія: Посібник для абітурієнтів / Й. Р. Гілецький, Р. Р. Сливка, М. М. Богович; За редакцією Гілецького Й. Р. – Львів: ВНТЛ-Класика, 2005. – 400 с. [Відомості доступні також в Інтернеті]. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/8963-problema-osvonnya-resursv-svtovogo-okeanu.html> (дата звернення: 25.04.2017).

56. Глуха Г. Я. Глобалізація та економічне зростання / Г. Я. Глуха // Академічний огляд. – 2014. – № 1 (40). – С. 17–23.

57. Гнатишин М. А. Сталий еколого-економічний розвиток: еволюція поглядів / М. А. Гнатишин // Ефективна економіка. – 2010. – № 12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=409> (дата звернення: 25.04.2017).

58. Гоббс Т. Сочинения в 2 т. Т.2 / Сост., ред., авт. примеч. В. В. Соколов; Пер. с лат. и англ. – М.: Мысль, 1991. – 731 с.

59. Головатий М. Ф. Політична психологія: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / М. Ф. Головатий – [2-ге вид.]. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 400 с.

60. Гольбах П. А. Избранные произведения в двух томах. Том 1. / П. А. Гольбах; Общая редакция Х. Н. Момджяна, пер. с фр. М. Соцекгиза. – М.: Издательство социально-экономической литературы, 1963. – 715 с.

61. Горбулін В. П. Реалізація національної безпеки держави в контексті глобальних кліматичних змін / В. П. Горбулін // Наука і оборона. – 2011. – № 4. – С. 3–16.

62. Горшков В. Г. В повестке дня – стратегия выживания человечества / В. Г. Горшков, А. М. Макарьева, К. С. Лосев // Вестник Российской академии наук. – 2006. – Т. 76. – № 4. – С. 309–314.

63. Громадська думка про НАТО: новий погляд. Соціологічне опитування. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та соціологічна служба Центру Разумкова. 11 – 16 травня 2016 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-pro-nato-noviy-poglyad> (дата звернення: 25.04.2017).

64. Громов Е. В. Экологическое мировоззрение человека в свете идей А. Швейцера / Е. В. Громов // Проблема человека в свете современных социально-философских наук. – 2001. – Вып. 2 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.egpu.ru/lib/elib/Data/Content/128275708383141299/Default.aspx> (дата обращения: 25.04.2017).

65. Губський А. І. Цивільна оборона. Підручник для вищих учбових закладів / А. І. Губський. – К.: Міністерство освіти, 1995. – 2016 с. [Відомості доступні також в Інтернеті]. – Режим доступу: <http://readbookz.com/book/198/7492.html> (дата звернення: 25.04.2017).

66. Гусарев С. Д. Юридична деонтологія / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. – К.: ВІРА-Р, 2002. – 506 с.

67. Данилов-Данильян В. И. Перед главным вызовом цивилизации. Взгляд из России. / В. И. Данилов-Данильян, К. С. Лосев, И. Е. Рейф. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 224 с.

68. Дашутін Г. П. Гуманізація політичного процесу як мета і засіб модернізації України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Г. П. Дашутін. – К., 2002. – 16 с.

69. Дашутін Г. П. Політичний ідеал: світовий досвід і сучасна Україна : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Г. П. Дашутін. – К., 2006. – 16 с.

70. Декарт Р. Сочинения в 2 т.: Пер с лат. и франц. Т. I / Рене Декарт; Сост., ред., вступ. ст. В. В. Соколова. – М.: Мысль, 1989. – 654 с.

71. Дзех А. В. Энвайронментализм как новая концепция отношения к природе / А. В. Дзех // «Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история»: сборник статей по материалам XLIV-XLV международной научно-практической конференции. (21 января 2015 г.). – 2015. – № 1 (42). – С. 59–65.

72. Динаміка євроатлантичних настроїв громадян. Соціологічне опитування. Соціологічна група «Рейтинг». 3 – 13 червня 2015 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/dinamika_evroatlanticeskikh_nastroeniy_grazhdan.html (дата звернення: 25.04.2017).

73. Динаміка патріотичних настроїв. Соціологічне опитування. Соціологічна група «Рейтинг». 10 – 18 липня 2014 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/dinamika_patrioticheskikh_nastroeniy.html (дата звернення: 25.04.2017).

74. Дмитренко М. А. Політичні детермінанти інноваційного розвитку України в умовах глобалізації: ідеологічний та соціокультурний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. політ. наук : спец. 23.00.03 / М. А. Дмитренко. – К., 2009. – 36 с.

75. До Дня Незалежності: що українці думають про Україну? Соціологічне опитування. Інститут соціології НАН України у співпраці з Благодійним фондом «Інтелектуальна перспектива». 26 червня – 18 липня 2015 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dif.org.ua/article/donnya-nezalezhnosti-shcho-ukrainsi-dumayut-pro-ukrainu> (дата звернення: 25.04.2017).

76. Доклад о человеческом развитии 2015. Труд во имя человеческого развития / Пер. с англ.; Программа развития ООН. – М.: «Весь Мир», 2016. – 284 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа:

http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2015_report_ru.pdf (дата обращения: 25.04.2017).

77. Донбас: погляд населення на конфлікт. Соціологічне опитування. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та соціологічна служба Центру Разумкова. 11 – 16 травня 2016 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dif.org.ua/article/donbas-poglyad-naselennya-na-konflikt> (дата звернення: 25.04.2017).

78. Дробот Г. А. Мировая политика: учебник для бакалавров / Г. А. Дробот. – 2014. – М.: Юрайт. – 476 с. [Ведомости доступны также в Интернете]. – Режим доступа: http://stud.com.ua/29607/politologiya/svitova_politika (дата обращения: 25.04.2017).

79. Дубас О. П. Інформаційно-комунікаційний простір: культурно-політичні детермінанти: монографія / О. П. Дубас. – К.: «Генеза», 2011. – 256 с.

80. Дьоміна О. С. Формування правової культури студентської молоді в умовах сучасного українського суспільства: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.01 / Дьоміна Оксана Сергіївна. – К., 2007. – 217 с.

81. Екологічна енциклопедія: У 3 т. / Редколегія: А. В. Толстоухов (головний редактор) та ін. – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2007. – Т. 2: Є-Н. – 416 с.

82. Жадан О. В. Феномен глобалізації як соціально-економічна проблема / О. В. Жадан // Державне будівництво. – 2012. – № 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-1/doc/4/02.pdf> (дата звернення: 25.04.2017).

83. Зазимко А. З. Політична економія: Структурно-логічний навч. посіб. / А. З. Зазимко. – Вид. 2-ге, без змін. – К.: КНЕУ, 2006. – 358 с.

84. Закон України «Про громадські об'єднання» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 1. – С. 1.

85. Закон України «Про політичні партії в Україні» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 23. – С. 118.

86. Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. – № 45. – С. 397.

87. Зарубина Н. Н. Экономическая социология: учебник и практикум для академического бакалавриата / Н. Н. Зарубина. – 3-е изд. – М.: Юрайт, 2015. – 378 с.

88. Зеленов Є. А. Теоретико-методологічні основи планетарного виховання студентської молоді: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / Є.А. Зеленов. – Луганськ, 2009. – 44 с.

89. Зеленько Г. І. Навздогінна модернізація: досвід Польщі та України: Монографія / Г. І. Зеленько. – К.: Критика, 2003. – 215 с.

90. Зовнішньополітичні орієнтації українців: кінець 2015 р. Соціологічне опитування. Центр «Соціальний моніторинг» та Український Інститут соціальних досліджень імені О.Яременка. 9 квітня – 16 грудня 2015 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uisr.org.ua/img/upload/files/2016%2001%2014%20PR%202.pdf> (дата звернення: 25.04.2017).

91. Зюганов Г. Глобальное порабощение России или глобализация по-американски / Геннадий Зюганов. – М.: Эксмо, 2011. – 352 с. [Ведомости доступны также в Интернете]. – Режим доступа: <http://www.rulit.me/books/globalnoe-poraboshchenie-rossii-ili-globalizaciya-po-amerikanski-read-219765-1.html> (дата обращения: 25.04.2017).

92. Ільїн В. В. Філософія: Підручник: В 2 ч. – Ч. II. Актуальні проблеми сучасності / В. В. Ільїн, Ю. І. Кулагін. – К.: «Альтерпрес», 2002. – 480 с.

93. Іртищева І. Світ врятує марикультура / І. Іртищева, Н. Потапенко // Економіст. – 2014. – № 4. – С. 35–38.

94. История политических и правовых учений: Учебник / Под ред. В. С. Нерсисянца. – М.: Юрид. лит., 1983. – 720 с.

95. Калакура Я. С. Историчне джерелознавство: Підручник для студентів істор. Спец. ВНЗ / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, Б. І. Корольов та ін. – К: Либідь, 2002. – 488 с. [Відомості доступні також в Інтернеті]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/19570411/istoriya/dzherelna_baza_istorichnih_doslidzhen (дата звернення: 25.04.2017).

96. Карпенко В. Є. Методологічна роль гуманістично-ноосферної концепції у розв'язанні глобальних проблем сучасності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.09 «Філософія науки» / В. Є. Карпенко. – Чернівці, 2008. – 20 с.

97. Кар Т. Л. Про природу речей / Т. Л. Кар. – К.: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1988. – 192 с.

98. Кинг А. Первая глобальная революция. Доклад Римского клуба / Александр Кинг, Бертран Шнайдер. – Москва: Прогресс-Пангея, 1991. – 344 с. [Ведомости доступны также в Интернете]. – Режим доступа: <http://www.val--s.narod.ru/rome4.htm> (дата обращения: 25.04.2017).

99. Кириленко Г. Г. Философия. Высшее образование / Г. Г. Кириленко, Е. В. Шевцов. – М.: ЭКСМО, 2003. – 672 с.

100. Кириллов В. В. История России: Учебник / В. И. Кириллов. – М.: Юрайт-Издат, 2007. – 661 с. [Ведомости доступны также в Интернете]. – Режим доступа: http://stud.com.ua/18214/istoriya/stvorenniya_atomnoyi_zbroyi_pochatok_yadernogo_protistoyannya#535 (дата обращения: 25.04.2017).

101. Кейзеров Н. М. Политическая и правовая культура: методологические проблемы / Н. М. Кейзеров. – М.: Юрид. лит., 1983. – 232 с.

102. Кирилюк Ф. М. Історія зарубіжних політичних вчень Нової доби: Навч. посібник / Ф. М. Кирилюк. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 414 с.

103. Кількість випадків захворювання на рак у світі може зрости на 70% [Електронний ресурс] // Bayer: Science for a better life. – 4.02.2015. – Режим доступу: http://www.bayer.ua/media/news/2015-02-04_cancer-day.php (дата звернення: 25.04.2017).

104. Кларин М. В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии. (Анализ зарубежного опыта) / М. В. Кларин. – Рига: НПЦ «Эксперимент», 1995. – 176 с.

105. Колесниченко Р. Н. Структурно-функциональное взаимодействие глобалистического сознания и политической культуры / Р. Н. Колесниченко // Актуальные проблемы изучения гуманитарных наук. Межвузовский сборник научных статей. – Баку, 2016. – № 3. – С. 256–263.

106. Колісніченко Р. М. Вікові та освітянські відмінності глобалістичної свідомості м. Кропивницького / Р. М. Колісніченко // Суспільні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 20 – 21 січня 2017 року. – Одеса: ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2017. – С. 94–96.

107. Колісніченко Р. М. Внесок Римського клубу у дослідження глобалістичної свідомості в кінці 70-х – на початку 90-х років ХХ ст. / Р. М. Колісніченко // Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. [Відп. ред. О. В. Бабкіна] – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 11. – С. 15–22.

108. Колісніченко Р. М. Воєнний захист Європи у світлі розвитку глобалістичної свідомості населення країн – членів НАТО / Р. М. Колісніченко // Політологія, філософія, соціологія, психологія: контури міждисциплінарного перетину : матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції 11 – 12 листопада 2016 року. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 43–45.

109. Колісніченко Р. М. Воєнно-політичні особливості глобалістичної свідомості українського суспільства / Р. М. Колісніченко // Місце суспільних наук у системі сучасного гуманітарного знання XXI століття : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 16 – 17 грудня 2016 року. – Київ: ГО «Київська наукова суспільнознавча організація», 2016. – С. 106–108.

110. Колісніченко Р. М. Вплив воєнних доктрин на прийняття воєнно-політичних рішень / Р. М. Колісніченко // Наука та освіта: проблеми та перспективи : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 28 квітня 2016 року. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2016. – С. 5–8.

111. Колісніченко Р. М. Гендерні особливості глобалістичної свідомості у м. Кропивницькому / Р. М. Колісніченко // Перспективи розвитку сучасної науки : матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції 2 – 3 грудня 2016 року. – Львів: Видавничий дім «Гельветика». – С. 104–105.

112. Колісніченко Р. М. Глобалізація і демографічні ознаки глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 112 (№ 9). – С. 278–282.

113. Колісніченко Р. М. Глобалістична свідомість в умовах диспропорцій глобального економічного розвитку / Р. М. Колісніченко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 109 (№ 6). – С. 305–312.

114. Колісніченко Р. М. Глобалістична свідомість в умовах світового демографічного зростання / Р. М. Колісніченко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 111 (№ 8). – С. 321–326.

115. Колісніченко Р. М. Глобалістична свідомість людства: політологічний аналіз: монографія / Р. М. Колісніченко. – Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. – 422 с.

116. Колісніченко Р. М. Глобалістична свідомість: поняття, структура, типологія / Р. М. Колісніченко // Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. [Відп. ред. О. В. Бабкіна] – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 9. – С. 117–124.

117. Колісніченко Р. М. Готовність до воєнної оборони як риса глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // Реалії та перспективи розвитку суспільства: соціальні, психологічні і політичні аспекти : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 28 – 29 жовтня 2016 року. – Словацька Республіка. – Сладковічево: Вища школа «Данібус», 2016. – С. 162–163.

118. Колісніченко Р. М. Еколого-демографічні особливості глобалістичної свідомості українського суспільства на прикладі м. Кропивницького / Р. М. Колісніченко // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані» (політичні науки) [Гол. ред. С. А. Квітка] – Дніпро: Видавництво «Грані», 2016. – № 12 (140). – С. 45–51.

119. Колісніченко Р. М. Енвайронменталізм і типологічні характеристики глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані» (політичні науки) [Гол. ред. С. А. Квітка] – Дніпропетровськ: Видавництво «Грані», 2016. – № 2 (130). – С. 33–38.

120. Колісніченко Р. М. Загальнопланетарний контекст трансформації глобалістичної свідомості людства / Р. М. Колісніченко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 113 (№ 10). – С. 326–331.

121. Колісніченко Р. М. Інформованість щодо класифікацій країн світу як риса глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // «Суспільні науки: проблеми та досягнення сучасних наукових досліджень : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 2 – 3 грудня 2016 року. –

Одеса: ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2016. – С. 85–86.

122. Колісніченко Р. М. Історичний аналіз проблеми формування екологічної складової глобалістичної свідомості суспільства / Р. М. Колісніченко // Слов'янський вісник: збірник наукових праць. Серія «Історичні та політичні науки» / Рівненський державний гуманітарний університет, Рівненський інститут слав'янознавства Київського славістичного університету. – Вип. 15. – Рівне, 2013. – С. 97–101.

123. Колісніченко Р. М. Медичні та самоідентифікаційні якості глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // Науковий журнал «Політикус» [Гол. ред. С. М. Наумкіна]. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – Вип. 3. – С. 123–128.

124. Колісніченко Р. М. Методологія дослідження глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // Науковий журнал «Політикус» [Гол. ред. С. М. Наумкіна]. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – Вип. 4. – С. 78–82.

125. Колісніченко Р. М. Механізм гуманізації глобалістичної свідомості людства / Р. М. Колісніченко // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані» (політичні науки) [Гол. ред. С. А. Квітка] – Дніпро: Видавництво «Грані», 2016. – № 9 (137). – С. 109–115.

126. Колісніченко Р. М. Миротворчість НАТО в контексті дослідження глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // Теоретичні, методичні і практичні проблеми соціології, історії та політології : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 18 – 19 листопада 2016 року. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 117–119.

127. Колісніченко Р. М. Міжцивілізаційні відмінності світової глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Питання політології» [Відп. ред. О. А. Фісун]. – Харків: Видавництво Харківського

національного університету імені В. Н. Каразіна, 2016. – Вип. 30. – С. 120–126.

128. Колісніченко Р. М. Місце глобалістичної свідомості у західних футурологічних розробках середини 70-х років XX ст. / Р. М. Колісніченко // Слов'янський вісник: збірник наукових праць. Серія «Історичні та політичні науки» / Рівненський державний гуманітарний університет, Рівненський інститут слав'янознавства Київського славістичного університету. – Вип. 16. – Рівне, 2013. – С. 160–165.

129. Колісніченко Р. М. Місце глобалістичної складової політичної свідомості суспільства у поглядах класиків західної політичної думки (від Платона до М. Вебера) / Р. М. Колісніченко // Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. [Відп. ред. О. В. Бабкіна] – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 8. – С. 14–21.

130. Колісніченко Р. М. Мотиваційно-вольова сфера глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // Актуальні питання освіти і науки : матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції 10 – 11 листопада 2016 року. – Харків: ХОГОКЗ, 2016. – С. 188–191.

131. Колісніченко Р. М. Особливості ставлення населення м. Кропивницького до реформування глобальної системи охорони здоров'я / Р. М. Колісніченко // Актуальні питання розвитку суспільних наук у XXI столітті : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 9 – 10 грудня 2016 року. – Дніпро: НО «Відкрите суспільство», 2016. – С. 95–97.

132. Колісніченко Р. М. Регіональні особливості глобалістичної свідомості населення світу / Р. М. Колісніченко // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: «Міжнародні відносини» [Гол. ред. Є. Б. Тихомирова]. – Луцьк:

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2016. – № 11 (336). – С. 88–94.

133. Колісніченко Р. М. Розвиток глобалістичної свідомості громадян України в умовах російської окупації Автономної Республіки Крим / Р. М. Колісніченко // Актуальні суспільно-політичні проблеми права та економіки : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 11 квітня 2014 року. – Кіровоград: Вид-во Кіровоградського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2014. – С. 7–8.

134. Колісніченко Р. М. Розвиток західних та українських наукових досліджень глобалістичної свідомості наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. / Р. М. Колісніченко // Слов'янський вісник: збірник наукових праць. Серія «Історичні та політичні науки» / Рівненський державний гуманітарний університет, Рівненський інститут слав'янознавства Київського славістичного університету. – Вип. 22. – Рівне, 2015. – С. 75–80.

135. Колісніченко Р. М. Соціально-економічні ознаки глобалістичної свідомості населення м. Кропивницького / Р. М. Колісніченко // Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах реформаційних процесів сьогодення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції 13 грудня 2016 року. – Кропивницький: Центрально-Українське видавництво, 2016. – С. 5–8.

136. Колісніченко Р. М. Стан глобалістичної свідомості на сучасному етапі світового розвитку / Р. М. Колісніченко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 114 (№ 11). – С. 312–316.

137. Колісніченко Р. М. Стан наукової розробки проблеми формування глобалістичної свідомості суспільства (ХХ – початок ХХІ ст.) / Р. М. Колісніченко // Український науковий журнал «Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації» [Гол. ред. В. М. Бебик] – К: Видавничо-друкарський комплекс університету «Україна», 2012. – № 3. – С. 118–123.

138. Колісніченко Р. М. Суспільна занепокоєність глобальними проблемами у контексті аналізу глобалістичної свідомості України та світу / Р. М. Колісніченко // Розвиток суспільних наук: європейські практики та національні перспективи : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 23 – 24 грудня 2016 року. – Львів: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2016. – С. 126–129.

139. Колісніченко Р. М. Сутність глобалістичної свідомості в контексті порівняльного аналізу / Р. М. Колісніченко // Наукові пошуки: актуальні проблеми теорії та практики : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 20 травня 2015 року. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2015. – С. 6–8.

140. Колісніченко Р. М. Сучасне ставлення мешканців м. Кропивницького до світової ядерної безпеки / Р. М. Колісніченко // Теоретичні та прикладні дослідження в галузі педагогіки, психології та суспільних наук : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 28 – 29 грудня 2016 року. – Республіка Польща. – Кельце: Holy Cross University, 2016. – С. 173–175.

141. Колісніченко Р. М. Сучасні глобальні виклики в оцінках населення м. Кропивницького / Р. М. Колісніченко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 115 (№ 12). – С. 446–451.

142. Колісніченко Р. М. Типи глобалістичної свідомості за способом подолання глобальних екологічних проблем / Р. М. Колісніченко // Наукові пошуки: актуальні проблеми теорії та практики : матеріали II міжнародної науково-практичної конференції 25 листопада 2015 року. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2015. – С. 8–10.

143. Колісніченко Р. М. Типологічні характеристики глобалістичної свідомості в контексті справедливості воєнних дій / Р. М. Колісніченко // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані» (політичні

науки) [Гол. ред. С. А. Квітка] – Дніпропетровськ: Видавництво «Грані», 2016. – № 1 (129). – С. 41–46.

144. Колісніченко Р. М. Типологія глобалістичної свідомості за ставленням до освоєння Світового океану та космосу / Р. М. Колісніченко // Історичні, соціологічні, політологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 23 – 24 вересня 2016 року. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 116–119.

145. Колісніченко Р. М. Типологія глобалістичної свідомості як чинника подолання загрози ядерної війни / Р. М. Колісніченко // Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії [Відп. ред. В. М. Денисенко] – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2016. – Вип. 8. – С. 153–160.

146. Колісніченко Р. М. Типологія екологічної складової глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Питання політології» [Відп. ред. О. А. Фісун] – Харків: Видавництво Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 2015. – Вип. 28. – С. 174–179.

147. Колісніченко Р. М. Формування демократичної електоральної культури молоді в сучасній Україні: дис. ... кандидата політ. наук : 23.00.03 / Колісніченко Роман Миколайович. – К., 2011. – 252 с.

148. Конради К. О. Гёте. Жизнь и творчество. Т. 2. Итог жизни. Пер. с нем. / К. О. Конради; Общая редакция А. Гугнина. – М.: Радуга, 1987. – 648 с.

149. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник / А. І. Кормич. – К.: Правова єдність, 2009. – 312 с.

150. Корнієнко В. О. Межі раціонального та ірраціонального в політичному ідеалі / В. О. Корнієнко // Людина і політика. – 2001. – № 1. – С. 58–68.

151. Король А. М. Інформаційні чинники демократизації політичної культури у системі міжнародних відносин: дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: 23.00.03 «Політична культура та ідеологія» / А. М. Король. – Київ, 2016. – 203 с.

152. Корсак К. В. Основи сучасної екології: Навч. посіб. – 4-те вид., перероб. і допов. / К. В. Корсак, О. В. Плахотнік. – К.: МАУП, 2004. – 340 с.

153. Костина Галина. Мало не покажется / Галина Костина, Тигран Оганесян // Эксперт. – № 16 (799). – 23. 04. 2012. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://expert.ru/expert/2012/16/malo-ne-pokazhetsya/> (дата обращения: 25.04.2017).

154. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика: Навч. посібник / В. С. Крисаченко. – К.: Заповіт, 1996. – 352 с.

155. Круть И. В. Очерки истории представлений о взаимоотношении природы и общества / И. В. Круть, И. М. Забелин. – М.: Наука, 1998. – 416 с.

156. Кудряченко А. І. Геополітика: Підручник / А. І. Кудряченко, Ф. М. Рудич, В. О. Храмов. – К.: МАУП, 2004. – 296 с.

157. Кушнарьова М. Б. Основні тенденції розвитку масової культури в сучасній Україні в контексті глобалізації / М. Б. Кушнарьова // Туризм Гуцульщини [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://tur.kosiv.info/tourism-and-culture/104-основні-тенденції-розвитку-масової-культури-в-сучасній-україні-в-контексті-глобалізації-аналітичний-огляд.html> (дата звернення: 25.04.2017).

158. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія: Підручн. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. (рівень стандарту, академічний рівень) / Т. В. Ладиченко. – К.: Грамота, 2011. – 224 с.

159. Ласло Э. Век бифуркации: постижение изменяющегося мира / Эрвин Ласло // Путь. – 1995. – № 1. – С. 3–129.

160. Ласло Э. Глобальная бифуркация: время принимать решения / Эрвин Ласло // Век глобализации. – 2011. – № 2. – С. 3–7.

161. Латигіна Н. А. Демократія: сутність, механізми здійснення та сучасні світові тенденції розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. політ. наук : спец. 23.00.02 / Н. А. Латигіна. – К., 2010. – 35 с.

162. Леонова С. Проблеми реформування вищої юридичної освіти в контексті Сорбонсько-Болонського процесу / Світлана Леонова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://obuch.com.ua/pravo/3795/index.html> (дата звернення: 25.04.2017).

163. Липсет С. М. Роль политической культуры / С. М. Липсет // Пределы власти. – 1994. – № 2–3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://old.russ.ru/antolog/predely/2-3/dem32.htm> (дата обращения: 25.04.2017).

164. Лозова О. В. Теоретико-методичні засади прогнозування соціального розвитку / О. В. Лозова // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2011. – № 4 (23). – С. 29–33.

165. Локк Д. Два трактати про врядування / Джон Локк. – К.: Основи, 2001. – 265 с.

166. Львовочкіна А. М. Основи екологічної психології: Навч. посіб. / А. М. Львовочкіна. – К.: МАУП, 2004. – 136 с.

167. Макиавелли Н. Государь. Пер. с ит. / Николло Макиавелли. – М.: Планета, 1990. – 84 с.

168. Максименко С. Д. Загальна психологія: Навч. посібник / С. Д. Максименко, В. О. Соловієнко. – К.: МАУП, 2000. – 256 с.

169. Маркс К. Про комуністичне виховання / Карл Маркс, Фрідріх Енгельс, Володимир Ленін. – К.: Політвидав України, 1985. – 279 с.

170. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Т. 1. Кн. 1. Процесс производства капитала / Карл Маркс. – М.: Политиздат, 1983. – 905 с.

171. Медоуз Д. Пределы роста. 30 лет спустя / Пер. с англ. / Донелла Медоуз, Деннис Медоуз, Йорген Рандерс. – М: ИКЦ «Академкнига», 2007. – 342 с.

172. Мироненко О. М. Історія вчень про державу і право: навч. посіб. / О. М. Мироненко, В. П. Горбатенко. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 456 с.
173. Міжнародна економіка: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Козак Ю. Г., Лук'яненко Д. Г., Макогон Ю. Г. та ін.; За ред. Ю. Г Козака, Д. Г. Лук'яненка, Ю. В. Макогона [3-тє вид.] – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 560 с.
174. Міжнародні економічні відносини: Навч. посіб. – 9-те вид. / Козик В. В., Панкова Л. А. – К., Знання. – 2013. – 469 с. [Відомості доступні також в Інтернеті] – Режим доступу: <http://readbookz.com/pbooks/book-37/ua/chapter-1932/> (дата звернення: 25.04.2017).
175. Мировая экономика и международные экономические отношения: учебник для бакалавров / под ред. Р. К. Щенина, В. В. Полякова. – М.: Юрайт, 2013. – 446 с.
176. Мировая экономика и международный бизнес: учебник / кол. авторов ; под общ. ред. д-ра экон. наук, проф. В. В. Полякова и д-ра экон. наук, проф. Р. К. Щенина. – 5-е изд., стер. – М.: КНОРУС, 2008. – 688 с.
177. Моисеев Н. Н. Как далеко до завтрашнего дня... Свободные размышления. 1917–1993 / Н. Н. Моисеев. – М.: Изд-во МНЭПУ, 1997. – 426 с.
178. Нагорна Л. П. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії / Л. П. Нагорна. – К.: Стилос, 1997. – 278 с.
179. Нейсбит Д. Мегатренды / Джон Нейсбит; Пер. с англ. М. Б. Левина. – М: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2003. – 380 с.
180. Несин И. Г. Экологизация сознания как философский аспект энвайронментализма : автореф. дис. на соискание учён. степени канд. философ. наук : спец. 09.00.11 «Социальная философия» / И. Г. Несин. – Томск, 2003. – 22 с.
181. Нэш Р. Дикая природа и американский разум. Сокращ. пер. с англ. / Родерик Нэш. – К.: КЭКЦ, 2001. – 204 с. [Ведомости доступны также в

Интернете]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Nash/index.php (дата обращения: 25.04.2017).

182. Новакова О. В. Роль міжнародних неурядових організацій в реалізації концепції сталого розвитку / О. В. Новакова. // Політологічні записки. – 2013. – № 7 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_4 (дата звернення: 25.04.2017).

183. Оболонский А. В. Драма российской политической истории: система против личности / А. В. Оболонский. – М.: Юрист, 1994. – 352 с.

184. Олійник Я. Б. Основи екології: підручник / Я. Б. Олійник, П. Г. Шищенко, О. П. Гавриленко. – К.: Знання, 2012. – 558 с. [Відомості доступні також в Інтернеті]. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/13254-64-shlyahi-virshennya-demografchno-problemi.html> (дата звернення: 25.04.2017).

185. Олійник Я. Б. Географія: Навч. посіб. для старшокласників та абітурієнтів. Відповіді на всі питання нової програми. – 5-те вид., перероб. і доп. / Я. Б. Олійник, П. Г. Шищенко, А. В. Степаненко, П. О. Масляк. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2006. – 455 с. [Відомості доступні також в Інтернеті]. – Режим доступу: http://uchebnikonline.com/geografia/geografiya_oliynik_yab/problema_viyni_miru.htm (дата звернення: 25.04.2017).

186. Оливер Мартин. История философии / Оливер Мартин; Пер. с англ. О. Г. Беложеева. – Минск: Белфакс, 1999. – 191 с.

187. Ольшанский Д. В. Политическая психология / Д. В. Ольшанский. – СПб.: Питер, 2002. – 576 с.

188. Опалько В. В. Подолання бідності в системі світового господарства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / В. В. Опалько. – Донецьк, 2009. – 20 с.

189. Орач Є. М. Історія політичних і правових вчень: Навчальний посібник / Є. М. Орач. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
190. Основы экологии и природопользования. Учебное пособие / Дикань В. Л., Дейнека А. Г., Позднякова Л. А., Михайлов И. Д., Каграманян А. А. – Харьков: ООО «Олант», 2002. – 384 с.
191. Остапенко М. А. Політична культура суспільства: Навч. посіб. / М. А. Остапенко. – К.: МАУП, 2008. – 96 с.
192. Отделенцев Є. О. Базові детермінанти процесів демократизації суспільства: український вимір : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 / Є. О. Отделенцев. – Харків, 2016. – 20 с.
193. Павелків Р. В. Загальна психологія. Підручник. / Р. В. Павелків. – К.: Кондор, 2009. – 576 с.
194. Панарин А. С. Искушение глобализмом / А. С. Панарин. – М.: Изд-во Эксмо, 2003. – 416 с.
195. Парсонс Т. О. О структуре социального действия / Т. О. Парсонс. – М.: Академический Проект, 2000. – 800 с.
196. Парсонс Т. Система современных обществ / Пер. с англ. Л. А.Седова, А. Д. Ковалева. Под ред. М. С. Ковалевой. – М.: Аспект Пресс, 1998. – 270 с.
197. Педагогічний досвід як фактор оновлення змісту науково-методичної діяльності в установах і закладах освіти: вектори випереджувального розвитку: тематичний збірник праць / За заг. редакцією В. В. Олійника. – Рівне: ПП Лапсюк, 2012. – 168 с.
198. Пестель Э. За пределами роста. Глобальные проблемы современности и деятельность международной организации Римский клуб: пер. с англ. / Эдуард Пестель; Пер. Е. В. Нетесова; Общ. ред., вступ. ст. Д. М. Гвишиани. – Москва: Прогресс, 1988. – 268 с.
199. Петрушенко В. Л. Філософія: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти III – IV рівнів акредитації. 2-е видання,

виправлене і доповнене / В. Л. Петрушенко. – К.: «Каравела»; Львів: «Новий світ-2000», 2002. – 544 с.

200. Печчеи А. Человеческие качества / Аурелио Печчеи. – М.: Прогресс, 1985. – 312 с.

201. Півроку Євромайдану: до ЄС готові приєднатися на 20% більше, ніж до Митного Союзу. Соціологічне опитування. Київський міжнародний інститут соціології. 22 квітня – 14 травня 2014 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=336&page=18> (дата звернення: 25.04.2017).

202. Піча В. М. Політологія. Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти I-II рівнів акредитації. 2-е видання, виправлене і доповнене / В. М. Піча, Н. М. Хома. – К.: «Каравела», Львів: «Новий світ – 2000», 2000. – 328 с.

203. Платон. Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль. – К.: Основи, 2005. – 355 с.

204. Политическая философия: учеб. пособие для академического бакалавриата / под общ. ред. Г. Л. Тульчинского. – М.: Юрайт, 2014. – 324 с.

205. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.

206. Політологія: академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. І. Панов (керівн. авт. кол.), Л. М. Герасіна, В. С. Журавський та ін. – 2-е вид., перероб і доп. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 520 с.

207. Політологія: Навчально-методичний комплекс / За ред. Ф. М. Кирилюка. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 704 с. [Відомості доступні також в Інтернеті]. – Режим доступу: <http://politics.ellib.org.ua/pages-2299.html> (дата звернення: 25.04.2017).

208. Політологія: Підручник / За ред. М. М. Вегеша. – 3-тє вид., перероб і доп. – К.: Знання, 2008. – 384 с.

209. Політологія: Підручник / І. С. Дзюбка, К. М. Левківський, В. П. Андрущенко та ін.; За заг. ред. І. С. Дзюбка, К. М. Лемківського. – К.: Вища шк., 1998. – 415 с.

210. Політологія: Посібник для студентів вищих навчальних закладів / За редакцією О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенко. – К.: Видавничий центр «Академія», 1998 – 368 с.

211. Політологія / Ф. М. Кирилюк, М. І. Обушний, М. І. Хилько та ін.; За ред. Ф. М. Кирилюка. – К.: Здоров'я, 2004. – 776 с.

212. Постмайданна благодійність і волонтерство – 2015. Соціологічне опитування. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та соціологічна служба Центру Разумкова. 14 – 22 листопада 2015 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dif.org.ua/article/postmaydannablagodiynist-i-volonterstvo-2015-rezultati-sotsdoslidzhennya> (дата звернення: 25.04.2017).

213. Пригожин И. Философия нестабильности / Илья Пригожин // Вопросы философии. – 1991. – № 6. – С. 46–52.

214. Примуш М. В. Загальна соціологія. Навч. посібник / М. В. Примуш. – К.: Професіонал, 2004. – 590 с. [Відомості доступні також в Інтернеті]. – Режим доступу: <http://textbooks.net.ua/content/view/7219/46/> (дата звернення: 25.04.2017).

215. Причепій Є. М. Філософія: Підручник / Є. М. Причепій, А. М. Черній, Л. А. Чекаль. – К.: Академвидав, 2007. – 592 с.

216. Проект «Малыши и няньки» // Вместе со всей планетой. – 1995. – С. 107–109. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kids.genebee.msu.ru/nurses/puschino1995> (дата обращения: 25.04.2017).

217. Референдум щодо вступу до НАТО був би виграний, проте це питання ділить Україну. Соціологічне опитування. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та соціологічна служба Центру Разумкова. 22 – 27 липня 2015 року [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://dif.org.ua/article/referendum-shchodo-vstupu-do-nato-buv-bi-vigraniy-prote-tse-pitannya-dilit-ukrainu> (дата звернення: 25.04.2017).

218. Рихліцька О. Д. Екологічна етика: проблема цінностей / О. Д. Рихліцька // Вісник Житомирського державного університету. – 2011. – Вип. 57. – С. 23–27.

219. Руссо Ж. Ж. Об общественном договоре. Трактаты / Пер. с фр. – М.: «КАНОН–пресс», «Кучково поле», 1998. – 416 с.

220. Сабадаш Ю. С. Глобальні проблеми сучасності та «Римський клуб» / Ю. С. Сабадаш // Вісник житомирського державного університету. – 2011. – Вип. 57. – С. 17–22.

221. Сазонов М. І. Політологія: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / М. І. Сазонов, О. А. Фісун, В. І. Чигринов. – Харків: Фоліо, 1998. – 735 с.

222. Саморегуляція соціального організму країни: монографія / за науковою ред. В. П. Бежа; В. П. Бех (голова), Н. В. Крохмаль, Г. О. Нестеренко; Мін-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – 652 с.

223. Санин Ф. П. Водород, озоновый слой и парниковый эффект / Ф. П. Санин, А. Ф. Санин // Персонал. – 1999. – Т. 54, № 6. – С. 18–20.

224. Ситник К. Ноосфера: міфи і реальність / Костянтин Ситник // Вісник НАН України. – 2003. – № 5. – С. 45–53.

225. Ситаров В. А. Социальная экология: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Ситаров, В. В. Пустовойтов. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 280 с.

226. Ситаров В. А. Социальная экология: учебник для бакалавров / В. А. Ситаров, В. В. Пустовойтов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Юрайт, 2015. – 517 с. [Ведомости доступны также в Интернете]. – Режим доступа:

http://stud.com.ua/4176/ekologiya/kontrol_demografichnoyi_situatsiyi#671 (дата звернення: 25.04.2017).

227. Сморгж Л. О. Філософія: Навч. Посібник / Л. О. Сморгж. – К.: Кондор, 2004. – 416 с.

228. Современный философский словарь / Под ред. д. ф. н., проф. В. Е. Кемерова. – Бишкек: Одиссей, 1996. – 608 с.

229. Соціологія: терміни, поняття, персоналії. Навчальний словник-довідник. Укладачі: В. М. Піча, Ю. В. Піча, Н. М. Хома та ін. За заг. ред. В. М. Пічі. – К.: «Каравела», Львів: «Новий світ – 2000», 2002. – 480 с.

230. Співак В. М. Політико-правовий та соціокультурний виміри глобалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / В. М. Співак. – К., 2011. – 37 с.

231. Ставлення до унітарної держави та сепаратизму в Україні. Соціологічне опитування. Київський міжнародний інститут соціології. 29 квітня – 11 травня 2014 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=319&page=19> (дата звернення: 25.04.2017).

232. Сталий розвиток суспільства: навчальний посібник / А. П. Садовенко, Л. Ц. Масловська, В. І. Середя, Т. В. Тимочко. – 2 вид. – К.: Представництво Програми розвитку ООН в Україні, 2011. – 392 с.

233. Султанова М. А. Homo sapiens – «мыслящий тростник»? / М. А. Султанова // Вестник Российского философского общества. – 2009. – № 3 (51). – С. 114–119.

234. Суспільно-політичні настрої України. Блок 3: Геополітичний вибір. Соціологічне опитування. Київський інститут проблем управління імені Горшеніна. 8 – 17 лютого 2017 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://institute.gorshenin.ua/programs/researches/2654_obshchestvennopoliticheskie.html (дата звернення: 25.04.2017).

235. Сучасний словник із суспільних наук / За ред. О. Г. Данильяна, М. І. Панова. – Х.: Прапор, 2006. – 432 с.

236. США отчитались о жертвах войны в Ираке // Мир. – 15.10.2010. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lenta.ru/news/2010/10/14/toll1/> (дата обращения: 25.04.2017).

237. Теорія та історія світової і вітчизняної культури: Підручник / Горбач Н. Я, Гелей С. Д., Росінська З. П. та ін. – Львів: Каменяр, 1992. – 166 с.

238. Тихомирова Є. Б. Рольова участь паблік рилейшнз у процесах політичної глобалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. політ. наук : спец. 23.00.03 / Є. Б. Тихомирова. – К., 2005. – 28 с.

239. Тімченко Т. В. Глобальна демографічна проблема і здоров'я людини / Т. В. Тімченко // Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». – 2011. – Вип. 53 (№ 10). – С. 252–257.

240. Тинберген Я. Пересмотр международного порядка: пер. с англ. / Ян Тинберген; Предисл. Д.М. Гвишиани; Общ.ред. А. А. Рывкина. – Москва: Прогресс, 1980. – 416 с.

241. Токвіль А. Про демократію в Америці. У двох томах. (Переклад з французької Григорія Філіпчука та Михайла Москаленка.) / Алексіс де Токвіль; Передмова Андре Жардена. – К.: Видавничий дім «Всесвіт», 1999. – 590 с.

242. Тоффлер А. Футурошок: пер. с англ. / Алвин Тоффлер. – СПб.: Лань, 1997. – 464 с.

243. Требін М. П. Україна перед війсьними викликами сучасності / М. П. Требін // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2014. – № 4 (23). – С. 246 – 251.

244. Третьякова І. С. Міжнародна екологічна безпека в умовах глобалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / І. С. Третьякова. – Донецьк, 2008. – 20 с.

245. Україна – 25: досягнення та поразки. Соціологічне опитування. Київський міжнародний інститут соціології. 4 – 19 серпня 2016 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=643&page=1> (дата звернення: 25.04.2017).

246. Укрінформ. Китайська політика планового дітородіння з усіма її «перегинами» в черговий раз опинилася у центрі уваги на цьому тижні / Ольга Танасійчук, 15. 06. 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1364222-kitay_diti_bez_prava_na_narodgennya_1734865.html (дата звернення: 25.04.2017).

247. Устінов О. В. Актуальні проблеми здоров'я та охорони здоров'я у III тисячолітті / О. В. Устінов // Український медичний часопис. – 2013. – № 3 (95). – С. 28–31.

248. Фініш парламентських перегонів під акомпанемент війни на Сході та стихійної люстрації. Соціологічне опитування. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. 13 – 19 жовтня 2014 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ispp.org.ua/index.php?inc=docs&id=26> (дата звернення: 25.04.2017).

249. Философия: Энциклопедический словарь / Под редакцией А. А. Ивина. – М.: Гардарики. – 2004. – 1072 с. [Ведомости доступны также в Интернете]. – Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/1314/%D0%A4%D0%9E%D0%A0%D0%A0%D0%95%D0%A1%D0%A2%D0%95%D0%A0 (дата обращения: 25.04.2017).

250. Філософія: Навч. посіб. / Л. В. Губерський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрющенко та ін.; За ред. І. Ф. Надольного. – 6-те вид., випр. і доп. – К.: Вікар, 2006. – 455 с.

251. Філософія політики: Підручник / Авт-упоряд.: В. П. Андрущенко (кер.) та ін. – К.: Знання України, 2003. – 400 с.

252. Філософія: Хрестоматія (від витоків до сьогодення): Навч. посіб. – 2-ге вид., стер. Рекомендовано МОН / За ред. Л. В. Губерського. – К.: Знання. – 2012. – 621 с.

253. Фукуяма Ф. Примат культури / Френсіс Фукуяма // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2001. – № 21. – С. 48–57.

254. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? / Сэмюэль Хантингтон // «Полис». – 1994. – № 1. – С. 33–48.

255. Харитонов Р. Ю. Усвідомлення кліматичних змін як чинник становлення екологічної свідомості молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія, психологія соціальної роботи» / Р. Ю. Харитонов. – К., 2010. – 22 с.

256. Ходжаян А. О. Політична економія: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / А. О. Ходжаян. – К.: Кондор, 2009. – 304 с.

257. Хоменко В. М. Цивілізаційний статус особистості: глобальні проблеми і перспективи розвитку (соціально-філософський аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / В. М. Хоменко. – К., 2002. – 19 с.

258. Хорина Г. П. Глобализм как идеология / Г. П. Хорина // Знание. Понимание. Умение. – М., 2005. – № 1. – С. 71–78.

259. Цели развития тысячелетия: доклад за 2015 год. – Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, 2015. – 73 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Resources/Static/Products/Progress2015/Russian2015.pdf> (дата обращения: 25.04.2017).

260. Цицерон М. Т. Диалоги. О государстве. О законах / М. Т. Цицерон. – М.: Наука, 1966. – 226 с.

261. Червяк П. І. Медична енциклопедія / П. І. Червяк. – К.: Вид. центр «Просвіта», 2001. – 1024 с.

262. Чи готові Ви захищати свою країну? Соціологічне опитування. Соціологічна служба Центру Разумкова. 6 – 12 листопада 2015 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1080 (дата звернення: 25.04.2017).

263. Чи підтримуєте Ви можливість надання Україною військової допомоги (відповідно до норм міжнародного права) іншим країнам, що зазнали збройної агресії? Соціологічне опитування. Соціологічна служба Центру Разумкова. 24 – 29 лютого 2012 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=697 (дата звернення: 25.04.2017).

264. Чи хочуть українці вступу до НАТО? Соціологічне опитування. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та соціологічна служба Центру Разумкова. 14 – 22 листопада 2015 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dif.org.ua/article/chi-khochut-ukraintsi-vstupu-do-nato-zagalnonatsionalne-opituvannya> (дата звернення: 25.04.2017).

265. Чжочао Ю. Демографічні чинники соціально-економічного розвитку Китаю / Юй Чжочао // Економічна теорія. – 2014. – № 1. – С. 85–90.

266. Чхеайло А. А. Методологія глобалістики як методологічна засада дослідження феномену виживання / А. А. Чхеайло // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2010. – Випуск 42. – С. 34–42.

267. Шайгородський Ю. Ж. Політика: взаємодія реальності і міфу: монографія / Ю. Ж. Шайгородський. – Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – К.: Знання України, 2009. – 400 с.

268. Шевцов А. І. Майбутнє людства необхідно спланувати: глобальні загрози і довгострокова стратегія розвитку України / А. І. Шевцов // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 1 (2). – С. 187–193.

269. Шедловська М. В. Означення та типи екологічної свідомості / М. В. Шедловська // Український соціум. – 2011. – № 2. – С. 95–100.
270. Шейко В. М. Історико-культурологічні концепції цивілізаційної еволюції в добу глобалізму (кінець XIX – початок XXI ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук : спец. 17.00.01 «Теорія та історія культури» / В. М. Шейко. – Х., 2002. – 36 с.
271. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – 6-те вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2008. – 310 с.
272. Шеллинг Ф. В. Й. Идеи философии природы как введение в изучение этой науки / Ф. В. Й. Шеллинг. – Спб.: Наука, 1998. – 518 с.
273. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник / П. П. Шляхтун. – К.: Либідь, 2002. – 576 с.
274. Шульженко Ф. П. Історія політичних і правових вчень / Ф. П. Шульженко, Т. Г. Андрусак. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 304 с.
275. Шумлянський В. О. Клімат. Виклики глобалізації / В. О. Шумлянський // Світогляд. – 2008. – Т.9, № 1. – С. 26–30.
276. Юдина И. Н. Развивающиеся страны в международных экономических отношениях / И. Н. Юдина. – Барнаул: Азбука, 2000. – 77 с.
277. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Т.5: П-С. – 2003. – 736 с.
278. Юрченко Л. І. Екологічна культура як системотворчий чинник екологічної безпеки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. філософ. наук : спец. 09.00.04 «Філософська антропологія, філософія культури» / Л. І. Юрченко. – Х., 2009. – 30 с.
279. Юхименко П. І. Історія економіки та економічної думки: Підручник / П. І. Юхименко, П. М. Леоненко. – К.: Знання, 2011. – 646 с. [Відомості доступні також в Інтернеті]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1675110942360/politekonomiya/zrostannya_nerivnosti_do_hodiv (дата звернення: 25.04.2017).

280. Як Ви оцінюєте позицію Росії в конфлікті на сході України? (регіональний розподіл). Соціологічне опитування. Соціологічна служба Центру Разумкова. 19 – 24 лютого 2016 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1106 (дата звернення: 25.04.2017).

281. Яким інтеграційним напрямком має йти Україна: референдумом щодо вступу до Митного Союзу, Європейського Союзу, НАТО. Соціологічне опитування. Київський міжнародний інститут соціології. 19 – 29 травня 2015 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=530&page=10> (дата звернення: 25.04.2017).

282. Ялі М. Х. Формування нового світового порядку в умовах глобалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / М. Х. Ялі. – К., 2007. – 21 с.

283. Ярош Б. О. Загальна теорія політики: Навч. посіб. для студ. спец. «Політологія» вищ. навч. закладів / Б. О. Ярош, О. Б. Ярош. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту Ім. Лесі Українки, 2005. – 240 с. [Відомості доступні також в Інтернеті]. – Режим доступу: <http://politics.ellib.org.ua/pages-560.html> (дата звернення: 25.04.2017).

284. Ярошенко В. М. Формування гуманістичних цінностей у політичній свідомості молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / В. М. Ярошенко. – Одеса, 2002. – 19 с.

285. Activity report 2014. Amazon [Electronic resource] – Access mode: http://amazon.org.br/PDFamazon/Ingles/annual_reports/ImazonActivityReport2014.pdf (date of the application: 25.04.2017).

286. Almond G. The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy In Five Nations / G. Almond, S. Verba. – N. J.: Princeton University Press, 1963. – 563 p.

287. American public vastly overestimates amount of U.S. foreign aid. World public opinion [Electronic resource] – Access mode: <http://worldpublicopinion.org/pipa/articles/brunitedstatescanadara/670.php?lb=btda&pnt=670&nid=&id=> (date of the application: 25.04.2017).

288. Anderson J. Public Policy Making: An Introduction. Third Edition / J. Anderson. – Boston: Houghton Mifflin Company, 1997. – 355 p.

289. Armstrong K. The Great Transformation: The Beginning of Our Religious Traditions / K. Armstrong. – Anchor, 2007. – 592 p.

290. Beetham D. The Legitimation of Power / D. Beetham. – London: Palgrave Macmillan, 1991. – 267 p.

291. Bell D. The cultural contradictions of capitalism. / D. Bell. – N. Y.: Basic books, 1976. – 334 p.

292. Benney M. How people vote / M. Benney, A. Gray, R. Pear. – L.: Routledge, 1956. – 227 p.

293. Blondel J. People and Parliament in the European Union: Participation, Democracy and Legitimacy / J. Blondel, R. Sinnott, P. Svensso. – Oxford: Clarendon Press, 1998. – 331 p.

294. Branson M. S. The Role of Civic Education. A Forthcoming Education Policy Task Force Position Paper from the Communitarian Network / Margaret S. Branson. – Washington, DC: Center for Civic Education, 2002. – 49 p.

295. Clark I. Globalization and International Relations Theory / Ian Clark. – Oxford: Oxford University Press, 1999. – 198 p.

296. Cleveland H. The birthday of a new world. A keynote address to the World Future Society's conference / H. Cleveland. – Minneapolis: Minnesota, 1991. – July 25.

297. Climate change seen as top global threat. Pew Research Center [Electronic resource] – Access mode: <http://www.pewglobal.org/2015/07/14/climate-change-seen-as-top-global-threat/> (date of the application: 25.04.2017).

298. Combs J. E. Political Advertising as a Popular Mythmaking Form / James E. Combs // Journal of American Culture. – 1979. – № 2. – P. 331–340.

299. CO2 time series 1990–2014 per region/country. Edgar [Electronic resource] – Access mode: <http://edgar.jrc.ec.europa.eu/overview.php?v=CO2ts1990-2014&sort=des9> (date of the application: 25.04.2017).

300. Cuthbertson G. Political Myth and Epic / Gilbert Cuthbertson. – Chicago: East Lansing: Michigan State University Press, 1975. – 384 p.

301. Czada R. Institutions and Political Choice. On the Limits of Rationality / R. Czada, A. Héritier, H. Keman. – Amsterdam: VU Press. – 112 p.

302. D'Anieri P. J. Constructivist Theory and Ukrainian Foreign Policy // Ukrainian Foreign and Security Policy: Theoretical and Comparative Perspectives / P. J. D'Anieri, J. D. P. Moroney, T. Kuzio, M. Molchanov. – London: Praeger, 2002. – P. 38–46.

303. Dahl R. Development and Democratic Culture in Consolidating the Third Wave Democracies / R. Dahl, L. Diamond, Marc F. Plattner. – Baltimor; London, 1997. – 360 p.

304. Danleavy P. British democracy at the crossroads: Voting and party competition in the 1980 s. / P. Danleavy, C. Husbands. – L.: Allen and Unwin, 1985. – 251 p.

305. Day J. The Creation of Political Myths: African Nationalism in Southern Rhodesia / John Day // Journal of Southern African Studies. – 1975. – № 2. – P. 52–65.

306. Deforestation report for the Brazilian Amazon (October 2015) SAD. Imazon [Electronic resource] – Access mode: <http://imazon.org.br/publicacoes/deforestation-report-for-the-brazilian-amazon-october-2015-sad/?lang=en> (date of the application: 25.04.2017).

307. Diamond L. Developing and sustaining democratic government in the Third World. Paper presented at the 1986 Annual Meeting of the American Political Science Association / L. Diamond, J. Linz, S. Lipset. – Washington: DC, 1986. – August 28. – 31 p.

308. Diamond Larry. Developing Democracy: Toward Consolidation / Larry Diamond. – Baltimore: The John Hopkins University Press, 1999. – 362 p.

309. Dijk T. V. Ideology: A multidisciplinary approach / T. V. Dijk. – L.: Sage Publications, 1998. – 374 p.

310. Dijk T. V. Strategies of Discourse Comprehension / T. V. Dijk, W. Kintsch. – N.-Y.: Academic Press, 1983. – 387 p.

311. Dijk T. V. Discourse and Communication: New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication / T. V. Dijk. – Walter de Gruyter, 1985 – 367 p.

312. Dijk T. V. Ideology and discourse. A Multidisciplinary Introduction / T. V. Dijk. – B.: Pompeu Fabra University, 2000. – 118 p.

313. Dittmer L. Comparative Communist Political Culture / L. Dittmer // Studies in Comparative Communism. – 1983. – Spring-Summer. – P. 11–23.

314. Downs A. An Economic Theory of Democracy / A. Downs. – New York: Harper Collins, 1957. – 310 p.

315. Dye T. Understanding Public Policy / T. Dye. – New Jersey: Prentice Hall, 1995. – 342 p.

316. Easton D. The Political System: An inquiry into the State of Political Science / David Easton. – New York, 1964. – 173 p.

317. Edelman M. Myths, Metaphors and Political Conformity / M. Edelman // Psychiatry. – 1967. – № 30. – P. 217–228.

318. Falk R. Liberalism at the Global Level: The Last of the Independent Commissions? / R. Falk // Millenium. 1995. – 24 (3). – P. 563–578.

319. Fiorina M. Retrospective voting in American national elections / M. Fiorina. – New Haven: Yale univ. press, 1981. – 249 p.

320. Futures for Diplomacy. Integrative Diplomacy in the 21st Century / B. Hocking, J. Melissen, S. Riordan, P. Sharp // Clingendael Netherlands Institute of International Relations Report. – 2012. – № 1. – 78 p.

321. Fykuyama F. The end history and the last man / F. Fykuyama. – N. Y.: Avon Books, 1992. – 270 p.

322. Geys B. Explaining Voter Turnout: A Review of Aggregate-level Research / B. Geys // Electoral Studies. – 2006. – Vol. 25. – P. 637–636.

323. Global citizenship a growing sentiment among citizens of emerging economies: global poll. GlobeScan [Electronic resource] – Access mode: <http://www.globescan.com/news-and-analysis/press-releases/press-releases-2016/103-press-releases-2016/383-global-citizenship-a-growing-sentiment-among-citizens-of-emerging-economies-global-poll.html> (date of the application: 25.04.2017).

324. Global survey: Britain among least concerned in the world about climate change. YouGov [Electronic resource] – Access mode: <https://yougov.co.uk/news/2016/01/29/global-issues/> (date of the application: 25.04.2017).

325. Greenstein F. Children and politics / F. Greenstein. – New Heaven: Yale univ. press, 1965. – 199 p.

326. Gross national income per capita ranking table based on the World Bank Atlas method and purchasing power parity. The World Bank [Electronic resource] – Access mode: <http://data.worldbank.org/data-catalog/GNI-per-capita-Atlas-and-PPP-table> (date of the application: 25.04.2017).

327. Gumplowicz L. System Socjologii / Ludwik Gumplowicz. – Warszawa: Antique Print, 2010. – 690 p.

328. Hargrove E. Foundation of environmental ethics / E. Hargrove. – New Jersey: Prentice Hall, 1988. – 229 p.

329. Harry Eckstein, Larry Diamond. Developing Democracy: Toward Consolidation // Eckstein Harry, Diamond Larry. – Baltimore: The John Hopkins University Press, 1999. – 362 p.

330. Himmelweit H. How voter decide / H. Himmelweit, P. Humphreys, M. Jaeger. – Milton Keynes: Open Univer.Press, 1985. – 296 p.

331. Hinich M. Ideology and the theory of public choice / M. Hinich, M. Munger. – Ann Arbor: Univ. press, 1994. – P. 5–86.

332. Hope prevails in spite of the magnitude of humanity's challenges: global poll. GlobeScan [Electronic resource] – Access mode: <http://www.globescan.com/news-and-analysis/press-releases/press-releases-2014/99-press-releases-2014/327-hope-prevails-in-spite-of-the-magnitude-of-humanitys-challenges.html> (date of the application: 25.04.2017).

333. Horn J. Unimperial Russia: Political Myth or Reality / Jacob Horn. – Edinburgh: Duchenne, 2006. – 192 p.

334. Horowitz D. Comparing democratic systems / D. Horowitz // Journal of Democracy, 1990. – № 1 (4). – P. 73–79.

335. Huntington S. After Twenty Years: The Future of the Third Wave / S. Huntington // Journal of Democracy. – 1997. – Vol. 8, № 4. – P. 4–12.

336. Huntington S. The Crsis of Democracy / S. Huntington. – N.Y.: University Press, 1975. – 220 p.

337. Increased fears about environment, but little change in consumer behavior, according to new national geographic / Globescan study [Electronic resource] – Access mode: <http://www.globescan.com/news-and-analysis/press-releases/press-releases-2014/99-press-releases-2014/328-increased-fears-about-environment-but-little-change-in-consumer-behavior-national-geographic-globescan-study.html> (date of the application: 25.04.2017).

338. Jennings M. K. The political character of adolescence: The influence families and school / M. K. Jennings, R. G. Niemi. – Princeton: Princeton univ. press, 1974. – 357 p.

339. Kavanagh D. Political Science and Political Behavior / Dennis Kavanagh. – London.: Unwin Hyman, 1983. – 225 p.

340. King M. L. I Have a Dream / Martin Luther King. [Electronic resource] – Access mode:

http://www.worldwideschool.org/library/books/hst/northamerican/IHaveaDream/c_hap1.html (date of the application: 25.04.2017).

341. Kullberg I. Elites Institutions and Democratization in Russia and Eastern Europe. – Gill G. (ed.) Elites and Leadership in Russian Politics / I. Kullberg, J. Higley, J. Pakulski. – St. Martin's Press, 1998. – P. 106 – 183.

342. Łakowska W. Andrzej Lepper i Polska po nim / Wanda Łakowska // Strona Główna. – 2013. – № 19 (206). – P. 7–9.

343. Lane J. The New Institutional Politics: Performance and Outcomes / J. Lane, S. Ersson. – London; New York: Routledge, 2000 – 234 p.

344. Lasarsfeld P. The People's Choice. How Voter Makes up His Mind in a Presidential Campaign / P. Lasarsfeld, B. Bereisen, H. Gaudet. – N.Y.: Columbia univ. press, 1968. – 168 p.

345. Lawson S. The Myth of Cultural Flomogeneity and Its Implications for Chiefly Power and Politics in Fiji / Stephanie Lawson // Comparative Studies in Society and History. – 1990. – № 32. – P. 795–821.

346. Lewis–Beck M. S. Economic voting: an introduction / M. S. Lewis–Beck, M. Paldam // Electoral Studies. – 2006 – Vol. 19. – P. 171–182.

347. Lewis–Beck M. S. Forecasting elections / M. S. Lewis–Beck, T. W. Rice. – Washington: Congressional quarterly Press, 1992. – 163 p.

348. Lipset S. Capitalist Development and Democracy / S. Lipset, D. Rueschemeyer, E. Stephens. – Chicago: University of Chicago Press, 1992. – 398 p.

349. Lipset S. Cleavage structures, party systems, and voter alignments: An introduction / S. Lipset, M. Rokkan // Party system and voter alignments. – N.Y., 1967. – P. 1–64.

350. March J. G. Rediscovering Institutions: The Organizational Basis of Politics / J. G. March, J. P. Olsen. – N.Y.: The Free Press, 1989. – 355 p.

351. Mayer-Schonberger V. The Shape of Governance: Analyzing the World Internet Regulation / V. Mayer-Schonberger. // Virginia Journal of International Law. – 2002. – Vol. 43. – P. 21–36.

352. Muller E. Civil Culture and Democracy: The Question of Casual Relationships / E. Muller, N. Stligson, A. Mitchell // American Political Science Review. – Vol. 88, № 3. September 1994. – P. 635–652.

353. Myers K. Imperial myth and modern delusion / Kevin Myers // [Electronic resource] – Access mode: <http://www.independent.ie/opinion/columnists/kevin-myers/kevin-myers-imperial-myth-and-modern-delusion-have-become-triumphant-in-the-british-mindset-26691108.html> (date of the application: 25.04.2017).

354. O'Donnell G. Transitions from Authoritarian Rule. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies (4 vols) / G. O'Donnell, P. Schmitter. – Baltimore and London: John Hopkins University Press, 1986. – 432 p.

355. Parsons T. Evolutionary Universals in Society / T. Parsons // Amer. Sociol. Rev., N.Y. – June 1964. – Vol. 7, Review 29, № 3. – P. 339–357.

356. Percheron A. Political continuity in French families / A. Percheron, M. Jennings // Comparative politics. – 1981. – Vol. 13. – P. 421–436.

357. Piltern H. The Political Myth and New German Leadership in Europe / Hubert Piltern. – Ithon: Nortwhile Publishing, 2010. – 310 p.

358. Public opinion on global issues. Chapter 7: World opinion on economic development and humanitarian aid [Electronic resource] – Access mode: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjH5aOdqNHRAhXEKCwKHTbXBTMQFggdMAE&url=http%3A%2F%2Fwww.cfr.org%2Fcontent%2Fpublications%2Fattachments%2F2011_POPCH7Development.pdf&usg=AFQjCNHa7XikrUhb4iXKnb8sqXpLOVIOHQ&bvm=bv.144224172,d.bGg (date of the application: 25.04.2017).

359. Public opinion on global issues. Chapter 15: U.S. opinion on development and humanitarian aid [Electronic resource] – Access mode:

http://www.cfr.org/content/publications/attachments/2011_USPOPCH15Development.pdf (date of the application: 25.04.2017).

360. Public support for action on climate change. Pew Research Center [Electronic resource] – Access mode: <http://www.pewglobal.org/2015/11/05/2-public-support-for-action-on-climate-change/> (date of the application: 25.04.2017).

361. Putnam R. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community / R. Putnam. – New York: Simon & Schuster, 2000. – 541 p.

362. Putnam R. The Strange Disappearance of Civic America / R. Putnam // American Prospect. – 1996. – № 24. – P. 24–48.

363. Rendall S. Imperial Mythology / S. Rendall // [Electronic resource] – Access mode: <http://www.fair.org/index.php?page=3433> (date of the application: 25.04.2017).

364. 1% richest have half the wealth of mankind. – Oxfam. – January 19, 2015 [Electronic resource] – Access mode: http://www.bbc.com/ukrainian/business/2015/01/150119_wealth_vj_oxfam_it (date of the application: 25.04.2017).

365. Rosenbaum W. Political Culture / W. Rosenbaum. – N.Y.: Praeger, 1975. – 151 p.

366. Rose R. Social cohesion, political parties and strains in regimes / R. Rose, D. Urwin // Comparative political studies. – 1969. – № 2. – P. 7–67.

367. Saigth R. N. America The Beautiful. Great West / Richard Norman Saigth. – Glasgow: Famart Press, 2013. – 98 p.

368. Stogdill R. Handbook of Leadership. A Survey of Theory and Research / R. Stogdill. – N.Y., London, 1974. – viii, 613 p.

369. Support for economic aid only modestly dampened by economic downturn. World public opinion [Electronic resource] – Access mode: <http://worldpublicopinion.net/support-for-economic-aid-only-modestly-dampened-by-economic-downturn/> (date of the application: 25.04.2017).

370. Survey: transatlantic majorities want to see NATO engaged in territorial defense. Transatlantic Trends [Electronic resource] – Access mode:

<http://trends.gmfus.org/survey-transatlantic-majorities-want-to-see-nato-engaged-in-territorial-defense-want-to-provide-economic-and-political-support-for-ukraine-even-at-risk-of-continued-conflict-with-russia-bu/> (date of the application: 25.04.2017).

371. Szydłowski W. Mity polityczni narodów Europejskich i Wschodnich / W. Szydłowski. – Poznań, 2006. – 462 p.

372. The countries most vulnerable to climate change, in 3 maps. The Washington Post [Electronic resource] – Access mode: https://www.washingtonpost.com/news/energy-environment/wp/2015/02/03/the-countries-most-vulnerable-to-climate-change-in-3-maps/?utm_term=.0b465dd139ab (date of the application: 25.04.2017).

373. Tudor H. Political Myth / Henry Tudor. – London: Pall Mall, 1972. – 294 p.

374. Underhill J. W. Humboldt, Worldview and Language / J. W. Underhill. – Edinburgh University Press, 2009. – 161 p.

375. Verba S. Participation in America. Political Democracy and Social Equality / S. Verba, N. Nie. – New York: Harper and Row, 1987. – 452 p.

376. Wagner P. The Languages of Civil Society / P. Wagner. – Berghahn Books, 2006 – 258 p.

377. Wake L. Nlp: Principles in practice / L. Wake. – Ecademy Press, 2010. – 230 p.

378. Walker R. B. J. Inside/Outside: International Relations as Political Theory / R. B. J. Walker. – Cambridge University Press, 1993. – 237 p.

379. Watts D. Political Communication Today / D. Watts. – Manchester University Press ND, 1997. – 228 p.

380. Webster F. Theories of the Information Society / F. Webster. – Routledge, 2007. – 304 p.

381. Welch D. Nazi Propaganda: The Power and the Limitations / D. Welch. – K.: Taylor & Francis, 1983. – 228 p.

382. Wells A. Mass Media and Society / A. Wells, A. E. Hakanen. – Greenwood Publishing Group, 1997. – 613 p.

383. Which, if any, of the following do you consider to be serious problems facing the world as a whole? YouGov [Electronic resource] – Access mode: https://d25d2506sfb94s.cloudfront.net/cumulus_uploads/document/a7dgd6mj6is/Results_160208.pdf (date of the application: 25.04.2017).

384. Why is the South China Sea contentious? BBC [Electronic resource] – Access mode: <http://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-13748349> (date of the application: 25.04.2017).

385. WIN / Gallup International's global survey shows three in five willing to fight for their country [Electronic resource] – Access mode: <http://gallup-international.bg/en/Publications/2015/220-WIN-Gallup-International%E2%80%99s-global-survey-shows-three-in-five-willing-to-fight-for-their-country> (date of the application: 25.04.2017).

386. Wodak R. Language, Power and Ideology: Studies in Political Discourse / R. Wodak. – John Benjamins Publishing, 1989 – 288 p.

387. Wolfsfeld G. Making Sense of Media and Politics / G. Wolfsfeld. – Taylor & Francis, 2011. – 160 p.

388. Wöll A. Democracy and Myth in Russia and Eastern Europe / A. Wöll, H. Wydra. – Routledge, 2007 – 240 p.

389. Woman in China carrying 8-month baby faces choice: Kill it or lose husband's job, 08.09.2015. The Japan Times [Electronic resource] – Access mode: <http://www.japantimes.co.jp/news/2015/09/08/asia-pacific/social-issues-asia-pacific/woman-china-carrying-8-month-baby-faces-choice-kill-lose-husbands-job/#.V3FV5tSLR49> (date of the application: 25.04.2017).

390. World Economic Outlook Database, October 2016. International Monetary Fund [Electronic resource] – Access mode: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/02/weodata/index.aspx> (date of the application: 25.04.2017).

391. Yanarella E. J. Political Mythology and Popular Fiction / Ernest J. Yanarella, Lee Sigelman. – Westport, CT: Greenwood, 1988. – 200 p.

392. Ziarek K. Inflected Language: Toward a Hermeneutics of Nearness: Heidegger, Levinas, Stevens, Celan / K. Ziarek. – N.-Y.: SUNY Press, 1994. – 239 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета першого етапу соціологічного опитування «Сучасні глобальні виклики в оцінках населення м. Кропивницького»

1. Як, на Вашу думку, необхідно вирішити питання володіння ядерною зброєю в Україні та світі? Оберіть один варіант відповіді!

1. Україна не повинна володіти ядерною зброєю в існуючих умовах ☐
2. Україна повинна мати ядерну зброю ☐
3. Україна, не розміщуючи ядерну зброю на своїй території, має вступити до воєнного блоку, який володіє ядерною зброєю ☐
4. Необхідно здійснити світове ядерне роззброєння та запровадити глобальну заборону на виготовлення і збереження ядерної зброї усіма країнам світу ☐
5. Для мене це неважливо ☐

2. Якби Україна мала ядерну зброю, як необхідно було б її використовувати? Оберіть один варіант відповіді!

1. Здійснити локальний ядерний удар по Росії з метою припинення російської воєнної агресії ☐
2. Нанести масштабний ядерний удар по Росії з метою її повного знищення ☐
3. Здійснити локальний ядерний удар по державі, яка не володіє ядерною зброєю, в разі конфлікту з цією державою ☐
4. Здійснити масштабний ядерний удар по державі, яка не володіє ядерною зброєю, в разі конфлікту з цією державою ☐
5. Не застосовувати ядерну зброю першими, допускаючи її воєнне використання лише у відповідь на іноземний ядерний напад ☐
6. Для мене це неважливо ☐

**3. Яким є рівень Вашої інформованості щодо класифікацій країн світу?
Оберіть один варіант відповіді!**

1. Володієте детальними знаннями про класифікації країн світу, запропоновані ООН, Світовим Банком та МВФ ☐

2. Знаєте одну з класифікацій країн світу, запропонованих міжнародними організаціями ☐

3. Не маєте інформації про класифікації країн світу ☐

В разі 1 та 2 варіантів - На які групи поділяються країни згідно з відомою Вам класифікацією? _____

4. Чи погоджуєтесь Ви з наступними твердженнями?

Твердження	А) Так, погоджуюся	В) Ні, не погоджуюся	С) Для мене це неважливо
1. Людина повинна мати можливість необґрунтовано наносити шкоду природі, коли перебуває у негативному емоційному стані і має таке бажання			
2. Природа є власністю людини, яку необхідно максимально використовувати для задоволення людських потреб			
3. Світову природоохоронну діяльність слід обмежити, оскільки розвиток економіки і зростання добробуту людей є важливішим за охорону природи			
4. Сучасну глобальну екологічну політику слід продовжувати без суттєвих змін			
5. Глобальна екологічна криза може призвести до знищення цивілізації, тому людство необхідно рятувати від екологічних загроз			
6. Людина має піклуватися про природу, навіть якщо це не належить до її інтересів			
7. Людина не повинна втручатися у дику природу, намагатися нею керувати та використовувати її			
8. Для подолання глобальних екологічних викликів людство має відмовитися від більшості благ сучасної цивілізації			
9. Ви відчуваєте ненависть до людей, які своїми діями знищують природу			
10. Вирішення глобальних проблем екології має відбуватися переважно на регіональному, а не глобальному рівні, оскільки це може бути більш ефективно			

5. Чи підтримуєте Ви проведення наступних глобальних екологічних заходів у всьому світі?

Глобальні екологічні заходи	А) Так, підтримую	В) Ні, не підтримую	С) Для мене це неважливо
1. Значне зниження темпів промислового вирубування лісів, зменшення викидів парникових газів та розвиток відновлюваних джерел енергії за рахунок щомісячного вилучення 5 грн. із доходів кожної працюючої людини			
2. Одночасну відмову від використання вугілля в якості палива; повне згортання усіх галузей виробництва, шкідливих для атмосфери; заборону промислового вирубування лісів			
3. Податкове стимулювання добровільної відмови від виробництва і використання двигунів легкових автомобілів об'ємом понад 2 л та обмеження польотів авіації і ракетних систем			
4. Заборону виробництва легкових автомобілів із двигунами об'ємом понад 2 л та польотів авіації і ракетних систем			
5. Значне зменшення світових викидів сполук сірки, азоту та свинцю, посилення державного контролю за безпечною утилізацією ртутних, азотних і сірчаних виробів за рахунок щомісячного вилучення 5 грн. із доходів кожної працюючої людини			
6. Повну заборону викидів сполук сірки, азоту, свинцю та промислового використання ртуті			
7. Підвищення безпеки АЕС та модернізацію систем фільтрації шкідливих викидів за рахунок щомісячного вилучення 5 грн. із доходів кожної працюючої людини			
8. Закриття усіх атомних електростанцій			
9. Цілеспрямоване зменшення обсягів промислового вилову риби у Світовому океані та стимулювання розвитку морських рибних ферм			
10. Збільшення фінансування наукових досліджень шляхів підвищення раціональності використання природних ресурсів океану та космосу за рахунок щомісячного вилучення 5 грн. із доходів кожної працюючої людини			

Додаток Б
Анкета другого етапу соціологічного опитування
«Сучасні глобальні виклики в оцінках населення м. Кропивницького»

1. На Вашу думку, який з наведених варіантів глобального економічного розвитку є найбільш прийнятним? Оберіть один варіант відповіді!

1. Збереження постколоніального світового економічного порядку та припинення надання міжнародної матеріальної допомоги бідним країнам ☐
2. Пріоритетність задоволення інтересів України за рахунок ігнорування спільних інтересів всього людства, значне зменшення щорічних обсягів міжнародної допомоги країнам третього світу ☐
3. Збереження на існуючому рівні обсягів і характеру міжнародної допомоги слаборозвиненим країнам ☐
4. Перехід усіх держав світу до соціалістичної планової економіки з одночасним посиленням міжнародної підтримки бідних країн ☐
5. Формування соціально орієнтованої ринкової економіки та збільшення обсягів міжнародної допомоги бідним країнам ☐
6. Для мене це неважливо ☐

2. Чи підтримуєте Ви проведення наступних глобальних соціально-економічних заходів у всьому світі?

Глобальні соціально-економічні заходи	А) Так, підтримую	В) Скоріше так	С) Скоріше ні	Д) Ні, не підтримую	Е) Для мене це не важливо
1. Світове запровадження типової прогресивної шкали оподаткування прибутків великих підприємств, встановлення міжнародного фінансового контролю за рухом капіталу					
2. Збільшення податків на значні суми депозитів, страхових внесків, дороге майно та предмети розкоші					
3. Активне скасування розвиненими державами зовнішніх боргів бідних країн					
4. Перегляд угод, укладених бідними країнами з транснаціональними корпораціями та надання цим країнам можливостей самостійно розпоряджатися власними природними ресурсами					
5. Збільшення обсягу міжнародної допомоги бідним країнам до рівня, достатнього для належного зростання їх економіки					
6. Посилення міжнародного контролю за ефективним використанням коштів, що виділяються для здійснення економічних реформ у бідних країнах					
7. Лібералізація митної політики розвинених держав для стимулювання розвитку високотехнологічного виробництва готової продукції у бідних країнах					
8. Надання бідним країнам сучасних виробничих технологій, міжнародне стимулювання їх технологічного розвитку					
9. Формування у бідних країнах сприятливого інвестиційного клімату					

3. Що, на Вашу думку, має лежати в основі глобальної демографічної політики? Оберіть один варіант відповіді!

1. Згортання демографічної політики світового співтовариства, що здійснюється для зменшення народжуваності у перенаселених країнах ☐
2. Стабілізація на існуючому рівні глобальної діяльності людства з контролю за народжуваністю ☐
3. Запровадження системи жорстких адміністративних покарань за перевищення норм кількості дітей у сім'ях громадян тих держав, в яких спостерігається стрімке демографічне зростання ☐
4. Підвищення соціальних стандартів у слаборозвинених країнах та системне виховання відповідального ставлення населення до політики дітонародження ☐
5. Для мене це неважливо ☐

4. Як Ви вважаєте, якою має бути глобальна система охорони здоров'я у більшості країн світу? Оберіть один варіант відповіді!

1. Такою як є сьогодні – у різних країнах різні медичні системи: державні, страхові та інші ☐
2. Страховою, але не загальнообов'язковою – такою, як у США ☐
3. Страховою загальнообов'язковою без державного фінансування медичних закладів – такою, як у Німеччині ☐
4. Страховою загальнообов'язковою із державним фінансуванням медичних закладів – такою, як у Швеції ☐
5. Страховою загальнообов'язковою з державним фінансуванням медичних закладів та компенсацією витрат населення і роботодавців на медичні страхові внески у вигляді зменшення податків ☐
6. Для мене це неважливо ☐

5. Чи здійснюєте Ви наступні дії з метою подолання глобальних проблем?

1. Збираю інформацію про глобальні проблеми через Інтернет, ЗМІ, опрацювання наукової чи науково-популярної літератури з метою їх вирішення

Так ☐ Ні ☐

2. Є членом громадської організації, орієнтованої на подолання глобальних проблем (вказати назву) _____

Так ☐ Ні ☐

3. Голосую переважно за тих політиків, які докладають необхідних зусиль для вирішення глобальних проблем

Так ☐ Ні ☐

4. Беру участь у мітингах, демонстраціях, громадських слуханнях чи інших публічних заходах із вимогами вирішити проблеми глобального розвитку

Так ☐ Ні ☐

6. Чи плануєте Ви звернутися до Президента та уряду з вимогою більш активної участі України у розв'язанні глобальних проблем?

Так, планую ☐ Ні, не планую ☐

7. Як Ви вважаєте, чи можуть звичайні люди із середніми доходами ефективно впливати на подолання глобальних проблем?

Так ☐ Скоріше так ☐ Скоріше ні ☐ Ні ☐ Важко відповісти ☐

8. Чи підтримуєте Ви проведення наступних глобальних дій у всьому світі?

Глобальні дії	А) Так, підтримую	В) Скоріше так	С) Скоріше ні	Д) Ні, не підтримую	Е) Для мене це не важливо
1. Значне збільшення обсягів міжнародної допомоги, спрямованої на розвиток у бідних країнах засобів масової інформації, індустрії культури та освіти					
2. Розширення світової мережі навчальних закладів, суттєве підвищення заробітної плати педагогічним працівникам, перехід до інноваційного навчання					
3. Формування на всій планеті демократичних політичних режимів					
4. Утворення Світового суду з прав людини як міжнародного суду, що діятиме за принципами Європейського суду з прав людини, складатиметься з представників усіх країн світу та матиме глобальну юрисдикцію					
5. Запровадження механізму автоматичного звільнення суддів національних судів за прийняття протягом одного року трьох судових рішень, неправосудність яких доведена постановою Світового суду					
6. Державне фінансування політичних партій та профспілок					
7. Формування готовності населення країн світу до системної сплати членських внесків для фінансового утримання політичних партій і профспілок					
8. Активне залучення ЗМІ, індустрії культури, навчальних закладів, органів державної влади, політичних партій, профспілкових та релігійних організацій до цілеспрямованого інформування населення світу про сучасні глобальні проблеми					

Додаток В

**Гендерний, віковий та освітній розподіл відповідей респондентів
на запитання № 1–3 першого етапу та № 1, 3–7 другого етапу соціологічного опитування
«Сучасні глобальні виклики в оцінках населення м. Кропивницького»**

Таблиця В.1

Розподіл відповідей на запитання

«Як, на Вашу думку, необхідно вирішити питання володіння ядерною зброєю в Україні та світі?»

Варіант відповіді Категорія населення	№ 1		№ 2		№ 3		№ 4		№ 5		Всього опитано	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	20	13	67	42	35	22	31	19	7	4	160	100
Жінки	47	29	28	18	30	19	40	25	15	9	160	100
Віком 18–30 р.	17	21	25	31	16	20	14	18	8	10	80	100
Віком 31–45 р.	10	16	16	25	13	20	24	38	1	2	64	100
Віком 46–60 р.	10	16	27	42	12	19	14	22	1	2	64	100
Віком старше 60 р.	30	27	27	24	24	21	19	17	12	11	112	100
З вищою освітою	37	23	40	25	33	21	44	28	6	4	160	100

Продовж. табл. В.1

Без вищої освіти	30	19	55	34	32	20	27	17	16	10	160	100
Всього	67	21	95	30	65	20	71	22	22	7	320	100

*Таблица В.2***Розподіл відповідей на запитання****«Якби Україна мала ядерну зброю, як необхідно було б її використовувати?»**

Варіант відповіді Категорія населення	№ 1		№ 2		№ 3		№ 4		№ 5		№ 6	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	28	18	14	9	7	4	3	2	91	57	17	11
Жінки	9	6	7	4	3	2	3	2	101	63	37	23
Віком 18–30 р.	11	14	7	9	3	4	2	3	41	51	16	20
Віком 31–45 р.	4	6	4	6	4	6	1	2	43	67	8	13
Віком 46–60 р.	9	14	4	6	2	3	1	2	36	56	12	19
Віком старше 60 р.	13	12	6	5	1	1	2	2	72	64	18	16
З вищою освітою	12	8	8	5	5	3	2	1	112	70	21	13
Без вищої освіти	25	16	13	8	5	3	4	3	80	50	33	21
Всього	37	12	21	7	10	3	6	2	192	60	54	17

Таблиця В.3

Розподіл відповідей на запитання

«Яким є рівень Вашої інформованості щодо класифікацій країн світу?»

Варіант відповіді Категорія населення	№ 1		№ 2		№ 3	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	2	1	15	9	143	89
Жінки	0	0	9	6	151	94
Віком 18–30 р.	0	0	7	9	73	91
Віком 31–45 р.	0	0	8	13	56	88
Віком 46–60 р.	1	2	4	6	59	92
Віком старше 60 р.	1	1	5	4	106	95
З вищою освітою	1	1	20	13	139	87
Без вищої освіти	1	1	4	3	155	97
Всього	2	1	24	8	294	92

Таблиця В.4

Розподіл відповідей на запитання

«На Вашу думку, який з наведених варіантів глобального економічного розвитку є найбільш прийнятним?»

Варіант відповіді Категорія населення	№ 1		№ 2		№ 3		№ 4		№ 5		№ 6	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	4	3	21	13	21	13	31	19	64	40	19	12
Жінки	4	3	19	12	22	14	28	18	61	38	26	16
Віком 18–30 р.	2	3	15	19	9	11	10	13	32	40	12	15
Віком 31–45 р.	1	2	7	11	5	8	8	13	37	58	6	9
Віком 46–60 р.	3	5	8	13	11	17	10	16	24	38	8	13
Віком старше 60 р.	2	2	10	9	18	16	31	28	32	29	19	17
З вищою освітою	4	3	21	13	23	14	24	15	76	48	12	8
Без вищої освіти	4	3	19	12	20	13	35	22	49	31	33	21
Всього	8	3	40	13	43	13	59	18	125	39	45	14

Таблиця В.5

Розподіл відповідей на запитання

«Що, на Вашу думку, має лежати в основі глобальної демографічної політики?»

Варіант відповіді Категорія населення	№ 1		№ 2		№ 3		№ 4		№ 5	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	10	6	27	17	16	10	84	53	23	14
Жінки	13	8	26	16	13	8	92	58	16	10
Віком 18–30 р.	4	5	12	15	7	9	47	59	10	13
Віком 31–45 р.	3	5	11	17	3	5	43	67	4	6
Віком 46–60 р.	5	8	13	20	8	13	33	52	5	8
Віком старше 60 р.	11	10	17	15	11	10	53	47	20	18
З вищою освітою	8	5	28	18	13	8	96	60	15	9
Без вищої освіти	15	9	25	16	16	10	80	50	24	15
Всього	23	7	53	17	29	9	176	55	39	12

Таблиця В.6

Розподіл відповідей на запитання

«Як Ви вважаєте, якою має бути глобальна система охорони здоров'я у більшості країн світу?»

Варіант відповіді Категорія населення	№ 1		№ 2		№ 3		№ 4		№ 5		№ 6	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	46	29	19	12	4	3	27	17	49	31	15	9
Жінки	45	28	19	12	6	4	18	11	67	42	5	3
Віком 18–30 р.	22	28	15	19	0	0	10	13	24	30	9	11
Віком 31–45 р.	15	23	10	16	3	5	10	16	24	38	2	3
Віком 46–60 р.	17	27	4	6	2	3	12	19	22	34	7	11
Віком старше 60 р.	37	33	9	8	5	4	13	12	46	41	2	2
З вищою освітою	46	29	21	13	4	3	25	16	59	37	5	3
Без вищої освіти	45	28	17	11	6	4	20	13	57	36	15	9
Всього	91	28	38	12	10	3	45	14	116	36	20	6

Таблиця В.7

Розподіл відповідей на запитання

«Чи здійснюєте Ви наступні дії з метою подолання глобальних проблем?»

№ дій	№ 1				№ 2				№ 3				№ 4			
Варіант відповіді Категорія населення	Так		Ні		Так		Ні		Так		Ні		Так		Ні	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	21	13	139	87	1	1	159	99	64	40	96	60	18	11	142	89
Жінки	15	9	145	91	1	1	159	99	52	33	108	68	9	6	151	94
Віком 18–30 р.	14	18	66	83	0	0	80	100	30	38	50	63	10	13	70	88
Віком 31–45 р.	7	11	57	89	1	2	63	98	27	42	37	58	8	13	56	88
Віком 46–60 р.	9	14	55	86	1	2	63	98	20	31	44	69	3	5	61	95
Віком старше 60 р.	6	5	106	95	0	0	112	100	39	35	73	65	6	5	106	95
З вищою освітою	18	11	142	89	1	1	159	99	69	43	91	57	15	9	145	91
Без вищої освіти	18	11	142	89	1	1	159	99	47	29	113	71	12	8	148	93
Всього	36	11	284	89	2	0,6	318	99,4	116	36	204	64	27	8	293	92

Таблиця В.8

Розподіл відповідей на запитання

«Чи плануєте Ви звернутися до Президента та уряду

з вимогою більш активної участі України у розв'язанні глобальних проблем?»

Варіант відповіді Категорія населення	Так, планую		Ні, не планую	
	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	5	3	155	97
Жінки	2	1	158	99
Віком 18–30 р.	2	3	78	98
Віком 31–45 р.	2	3	62	97
Віком 46–60 р.	3	5	61	95
Віком старше 60 р.	0	0	112	100
З вищою освітою	4	3	156	98
Без вищої освіти	3	2	157	98
Всього	7	2	313	98

Таблиця В.9

Розподіл відповідей на запитання
«Як Ви вважаєте, чи можуть звичайні люди із середніми доходами
ефективно впливати на подолання глобальних проблем?»

Варіант відповіді Категорія населення	Так		Скоріше так		Скоріше ні		Ні		Важко відповісти	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	8	5	36	23	38	24	42	26	36	23
Жінки	8	5	31	19	36	23	50	31	35	22
Віком 18–30 р.	3	4	12	15	21	26	26	33	18	23
Віком 31–45 р.	3	5	16	25	16	25	20	31	9	14
Віком 46–60 р.	6	9	14	22	10	16	20	31	14	22
Віком старше 60 р.	4	4	25	22	27	24	26	23	30	27
З вищою освітою	7	4	34	21	40	25	50	31	29	18
Без вищої освіти	9	6	33	21	34	21	42	26	42	26
Всього	16	5	67	21	74	23	92	29	71	22

Додаток Г

Розподіл відповідей респондентів на запитання № 4, 5 першого етапу та № 2, 8 другого етапу соціологічного опитування «Сучасні глобальні виклики в оцінках населення м. Кропивницького»

Таблиця Г.1

Розподіл відповідей на запитання «Чи погоджуєтесь Ви з наступними твердженнями?», %

Твердження	Варіант відповіді	А) Так, погоджуюся	В) Ні, не погоджуюся	С) Для мене це неважливо
1. Людина повинна мати можливість необґрунтовано наносити шкоду природі, коли перебуває у негативному емоційному стані і має таке бажання		10	87	3
2. Природа є власністю людини, яку необхідно максимально використовувати для задоволення людських потреб		26	67	8
3. Світову природоохоронну діяльність слід обмежити, оскільки розвиток економіки і зростання добробуту людей є важливішим за охорону природи		38	53	8
4. Сучасну глобальну екологічну політику слід продовжувати без суттєвих змін		29	51	20
5. Глобальна екологічна криза може призвести до знищення цивілізації, тому людство необхідно рятувати від екологічних загроз		83	12	5
6. Людина має піклуватися про природу, навіть якщо це не належить до її інтересів		87	7	6
7. Людина не повинна втручатися у дику природу, намагатися нею керувати та використовувати її		60	22	18
8. Для подолання глобальних екологічних викликів людство має відмовитися від більшості благ сучасної цивілізації		26	69	5
9. Ви відчуваєте ненависть до людей, які своїми діями знищують природу		44	44	12
10. Вирішення глобальних проблем екології має відбуватися переважно на регіональному, а не глобальному рівні, оскільки це може бути більш ефективно		59	22	19

Таблиця Г.2

**Розподіл відповідей на запитання
«Чи підтримуєте Ви проведення наступних глобальних екологічних заходів у всьому світі?», %**

Глобальні екологічні заходи	Варіант відповіді	А) Так, підтримую	В) Ні, не підтримую	С) Для мене це неважливо
1. Значне зниження темпів промислового вирубування лісів, зменшення викидів парникових газів та розвиток відновлюваних джерел енергії за рахунок щомісячного вилучення 5 грн. із доходів кожної працюючої людини		45	45	10
2. Одночасну відмову від використання вугілля в якості палива; повне згортання усіх галузей виробництва, шкідливих для атмосфери; заборону промислового вирубування лісів		26	60	14
3. Податкове стимулювання добровільної відмови від виробництва і використання двигунів легкових автомобілів об'ємом понад 2 л та обмеження польотів авіації і ракетних систем		51	29	20
4. Заборону виробництва легкових автомобілів із двигунами об'ємом понад 2 л та польотів авіації і ракетних систем		19	63	18
5. Значне зменшення світових викидів сполук сірки, азоту та свинцю, посилення державного контролю за безпечною утилізацією ртутних, азотних і сірчаних виробів за рахунок щомісячного вилучення 5 грн. із доходів кожної працюючої людини		34	54	12
6. Повну заборону викидів сполук сірки, азоту, свинцю та промислового використання ртуті		64	19	17
7. Підвищення безпеки АЕС та модернізацію систем фільтрації шкідливих викидів за рахунок щомісячного вилучення 5 грн. із доходів кожної працюючої людини		42	51	8
8. Закриття усіх атомних електростанцій		19	67	13
9. Цілеспрямоване зменшення обсягів промислового вилову риби у Світовому океані та стимулювання розвитку морських рибних ферм		60	11	28

Продовж. табл. Г.2

10. Збільшення фінансування наукових досліджень шляхів підвищення раціональності використання природних ресурсів океану та космосу за рахунок щомісячного вилучення 5 грн. із доходів кожної працюючої людини	35	53	12

Таблиця Г.3

Розподіл відповідей на запитання

«Чи підтримуєте Ви проведення наступних глобальних соціально-економічних заходів у всьому світі?», %

Глобальні соціально-економічні заходи	Варіант відповіді	А) Так, підтримую	В) Скоріше так	С) Скоріше ні	Д) Ні, не підтримую	Е) Для мене це не важливо
1. Світове запровадження типової прогресивної шкали оподаткування прибутків великих підприємств, встановлення міжнародного фінансового контролю за рухом капіталу		30	52	5	3	10
2. Збільшення податків на значні суми депозитів, страхових внесків, дороге майно та предмети розкоші		39	39	12	4	5
3. Активне скасування розвиненими державами зовнішніх боргів бідних країн		33	41	10	4	13
4. Перегляд угод, укладених бідними країнами з транснаціональними корпораціями та надання цим країнам можливостей самостійно розпоряджатися власними природними ресурсами		31	48	4	2	15
5. Збільшення обсягу міжнародної допомоги бідним країнам до рівня, достатнього для належного зростання їх економіки		39	43	5	2	11
6. Посилення міжнародного контролю за ефективним використанням коштів, що виділяються для здійснення економічних реформ у бідних країнах		48	37	7	3	5
7. Лібералізація митної політики розвинених держав для стимулювання розвитку високотехнологічного виробництва готової продукції у бідних країнах		21	41	12	4	23
8. Надання бідним країнам сучасних виробничих технологій, міжнародне стимулювання їх технологічного розвитку		34	48	3	2	12
9. Формування у бідних країнах сприятливого інвестиційного клімату		32	43	4	3	19

Таблиця Г.4

**Розподіл відповідей на запитання
«Чи підтримуєте Ви проведення наступних глобальних дій у всьому світі?», %**

Глобальні дії \ Варіант відповіді	А) Так, підтримую	В) Скоріше так	С) Скоріше ні	Д) Ні, не підтримую	Е) Для мене це не важливо
1. Значне збільшення обсягів міжнародної допомоги, спрямованої на розвиток у бідних країнах засобів масової інформації, індустрії культури та освіти	36	31	8	7	18
2. Розширення світової мережі навчальних закладів, суттєве підвищення заробітної плати педагогічним працівникам, перехід до інноваційного навчання	54	38	2	2	4
3. Формування на всій планеті демократичних політичних режимів	23	33	13	4	27
4. Утворення Світового суду з прав людини як міжнародного суду, що діятиме за принципами Європейського суду з прав людини, складатиметься з представників усіх країн світу та матиме глобальну юрисдикцію	30	48	5	4	13
5. Запровадження механізму автоматичного звільнення суддів національних судів за прийняття протягом одного року трьох судових рішень, неправосудність яких доведена постановою Світового суду	47	29	6	6	12
6. Державне фінансування політичних партій та профспілок	8	20	28	29	16
7. Формування готовності населення країн світу до системної сплати членських внесків для фінансового утримання політичних партій і профспілок	11	16	32	29	13

Продовж. табл. Г.4

8. Активне залучення ЗМІ, індустрії культури, навчальних закладів, органів державної влади, політичних партій, профспілкових та релігійних організацій до цілеспрямованого інформування населення світу про сучасні глобальні проблеми	43	37	7	2	11

Додаток Г

**Гендерний, віковий та освітній розподіл відповідей респондентів
на запитання № 4 першого етапу соціологічного опитування
«Сучасні глобальні виклики в оцінках населення м. Кропивницького»**

Таблиця Г.1

**Рівень згоди респондентів із твердженням «Людина повинна мати
можливість необґрунтовано наносити шкоду природі, коли перебуває у
негативному емоційному стані і має таке бажання»**

Варіант відповіді Категорія населення	Так, погоджуюся		Ні, не погоджуюся		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	17	11	137	86	6	4
Жінки	14	9	142	89	4	3
Віком 18–30 р.	10	13	68	85	2	3
Віком 31–45 р.	5	8	58	91	1	2
Віком 46–60 р.	4	6	57	89	3	5
Віком старше 60 р.	12	11	96	86	4	4
З вищою освітою	17	11	141	88	2	1
Без вищої освіти	14	9	138	86	8	5

Таблиця Г.2

**Рівень згоди респондентів із твердженням
«Природа є власністю людини, яку необхідно максимально
використовувати для задоволення людських потреб»**

Варіант відповіді Категорія населення	Так, погоджуюся		Ні, не погоджуюся		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	44	28	108	68	8	5
Жінки	39	24	105	66	16	10
Віком 18–30 р.	22	28	53	66	5	6
Віком 31–45 р.	17	27	44	69	3	5
Віком 46–60 р.	17	27	41	64	6	9
Віком старше 60 р.	27	24	75	67	10	9
З вищою освітою	44	28	105	66	11	7
Без вищої освіти	39	24	108	68	13	8

Таблиця І.3

**Рівень згоди респондентів із твердженням
«Світову природоохоронну діяльність слід обмежити, оскільки розвиток
економіки і зростання добробуту людей
є важливішим за охорону природи»**

Варіант відповіді Категорія населення	Так, погоджуюся		Ні, не погоджуюся		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	56	35	87	54	17	11
Жінки	67	42	84	53	9	6
Віком 18–30 р.	25	31	45	56	10	13
Віком 31–45 р.	26	41	32	50	6	9
Віком 46–60 р.	30	47	30	47	4	6
Віком старше 60 р.	42	38	64	57	6	5
З вищою освітою	56	35	89	56	15	9
Без вищої освіти	67	42	82	51	11	7

Таблиця І.4

**Рівень згоди респондентів із твердженням
«Сучасну глобальну екологічну політику
слід продовжувати без суттєвих змін»**

Варіант відповіді Категорія населення	Так, погоджуюся		Ні, не погоджуюся		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	45	28	82	51	33	21
Жінки	48	30	82	51	30	19
Віком 18–30 р.	21	26	41	51	18	23
Віком 31–45 р.	16	25	36	56	12	19
Віком 46–60 р.	22	34	30	47	12	19
Віком старше 60 р.	34	30	57	51	21	19
З вищою освітою	40	25	88	55	32	20
Без вищої освіти	53	33	76	48	31	19

Таблиця І.5

**Рівень згоди респондентів із твердженням
«Глобальна екологічна криза може призвести до знищення цивілізації,
тому людство необхідно рятувати від екологічних загроз»**

Варіант відповіді Категорія населення	Так, погоджуюся		Ні, не погоджуюся		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	132	83	17	11	11	7
Жінки	134	84	21	13	5	3
Віком 18–30 р.	69	86	7	9	4	5
Віком 31–45 р.	56	88	4	6	4	6
Віком 46–60 р.	53	83	10	16	1	2
Віком старше 60 р.	88	79	17	15	7	6
З вищою освітою	135	84	18	11	7	4
Без вищої освіти	131	82	20	13	9	6

Таблиця І.6

**Рівень згоди респондентів із твердженням
«Людина має піклуватися про природу,
навіть якщо це не належить до її інтересів»**

Варіант відповіді Категорія населення	Так, погоджуюся		Ні, не погоджуюся		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	139	87	9	6	12	8
Жінки	140	88	12	8	8	5
Віком 18–30 р.	66	83	7	9	7	9
Віком 31–45 р.	58	91	3	5	3	5
Віком 46–60 р.	56	88	4	6	4	6
Віком старше 60 р.	99	88	7	6	6	5
З вищою освітою	144	90	9	6	7	4
Без вищої освіти	135	84	12	8	13	8

Таблиця І.7

Рівень згоди респондентів із твердженням
«Людина не повинна втручатися у дику природу, намагатися нею
керувати та використовувати її»

Варіант відповіді Категорія населення	Так, погоджуюся		Ні, не погоджуюся		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	88	55	45	28	27	17
Жінки	104	65	24	15	32	20
Віком 18–30 р.	47	59	24	30	9	11
Віком 31–45 р.	40	63	16	25	8	13
Віком 46–60 р.	35	55	12	19	17	27
Віком старше 60 р.	70	63	17	15	25	22
З вищою освітою	102	64	35	22	23	14
Без вищої освіти	90	56	34	21	36	23

Таблиця І.8

Рівень згоди респондентів із твердженням
«Для подолання глобальних екологічних викликів людство має
відмовитися від більшості благ сучасної цивілізації»

Варіант відповіді Категорія населення	Так, погоджуюся		Ні, не погоджуюся		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	34	21	118	74	8	5
Жінки	49	31	104	65	7	4
Віком 18–30 р.	20	25	56	70	4	5
Віком 31–45 р.	15	23	49	77	0	0
Віком 46–60 р.	14	22	47	73	3	5
Віком старше 60 р.	34	30	70	63	8	7
З вищою освітою	39	24	116	73	5	3
Без вищої освіти	44	28	106	66	10	6

Таблиця Г.9

**Рівень згоди респондентів із твердженням
«Ви відчуваєте ненависть до людей,
які своїми діями знищують природу»**

Варіант відповіді Категорія населення	Так, погоджуюся		Ні, не погоджуюся		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	65	41	74	46	21	13
Жінки	75	47	68	43	17	11
Віком 18–30 р.	32	40	39	49	9	11
Віком 31–45 р.	29	45	28	44	7	11
Віком 46–60 р.	28	44	30	47	6	9
Віком старше 60 р.	51	46	45	40	16	14
З вищою освітою	69	43	73	46	18	11
Без вищої освіти	71	44	69	43	20	13

Таблиця Г.10

**Рівень згоди респондентів із твердженням
«Вирішення глобальних проблем екології має відбуватися переважно на
регіональному, а не глобальному рівні,
оскільки це може бути більш ефективно»**

Варіант відповіді Категорія населення	Так, погоджуюся		Ні, не погоджуюся		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	92	58	36	23	32	20
Жінки	97	61	33	21	30	19
Віком 18–30 р.	38	48	24	30	18	23
Віком 31–45 р.	43	67	14	22	7	11
Віком 46–60 р.	43	67	11	17	10	16
Віком старше 60 р.	65	58	20	18	27	24
З вищою освітою	96	60	31	19	33	21
Без вищої освіти	93	58	38	24	29	18

Додаток Д
Гендерний, віковий та освітній розподіл відповідей респондентів
на запитання № 5 першого етапу соціологічного опитування
«Сучасні глобальні виклики в оцінках населення м. Кропивницького»

Таблиця Д.1

Рівень підтримки респондентами проведення таких глобальних екологічних заходів, як «Значне зниження темпів промислового вирубування лісів, зменшення викидів парникових газів та розвиток відновлюваних джерел енергії за рахунок щомісячного вилучення 5 грн. із доходів кожної працездатної людини»

Варіант відповіді Категорія населення	Так, підтримую		Ні, не підтримую		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	75	47	70	44	15	9
Жінки	70	44	74	46	16	10
Віком 18–30 р.	37	46	34	43	9	11
Віком 31–45 р.	34	53	26	41	4	6
Віком 46–60 р.	27	42	32	50	5	8
Віком старше 60 р.	47	42	52	46	13	12
З вищою освітою	74	46	72	45	14	9
Без вищої освіти	71	44	72	45	17	11

Таблиця Д.2

Рівень підтримки респондентами проведення таких глобальних екологічних заходів, як «Відмова від використання вугілля в якості палива; повне згортання усіх галузей виробництва, шкідливих для атмосфери; заборона промислового вирубування лісів»

Варіант відповіді Категорія населення	Так, підтримую		Ні, не підтримую		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	43	27	99	62	18	11
Жінки	40	25	94	59	26	16
Віком 18–30 р.	19	24	51	64	10	13
Віком 31–45 р.	24	38	31	48	9	14
Віком 46–60 р.	21	33	35	55	8	13

Продовж. табл. Д.2

Віком старше 60 р.	19	17	76	68	17	15
З вищою освітою	44	28	94	59	22	14
Без вищої освіти	39	24	99	62	22	14

Таблиця Д.3

Рівень підтримки респондентами проведення таких глобальних екологічних заходів, як «Податкове стимулювання добровільної відмови від виробництва і використання двигунів легкових автомобілів об'ємом понад 2 л та обмеження польотів авіації і ракетних систем»

Варіант відповіді Категорія населення	Так, підтримую		Ні, не підтримую		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	85	53	55	34	20	13
Жінки	77	48	39	24	44	28
Віком 18–30 р.	34	43	28	35	18	23
Віком 31–45 р.	33	52	21	33	10	16
Віком 46–60 р.	38	59	18	28	8	13
Віком старше 60 р.	57	51	27	24	28	25
З вищою освітою	85	53	44	28	31	19
Без вищої освіти	77	48	50	31	33	21

Таблиця Д.4

Рівень підтримки респондентами проведення таких глобальних екологічних заходів, як «Заборона виробництва легкових автомобілів із двигунами об'ємом понад 2 л та польотів авіації і ракетних систем»

Варіант відповіді Категорія населення	Так, підтримую		Ні, не підтримую		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	30	19	114	71	16	10
Жінки	31	19	86	54	43	27
Віком 18–30 р.	11	14	54	68	15	19
Віком 31–45 р.	11	17	42	66	11	17
Віком 46–60 р.	13	20	43	67	8	13
Віком старше 60 р.	26	23	61	54	25	22
З вищою освітою	24	15	105	66	31	19
Без вищої освіти	37	23	95	59	28	18

Таблиця Д.5

Рівень підтримки респондентами проведення таких глобальних екологічних заходів, як «Значне зменшення світових викидів сполук сірки, азоту та свинцю, посилення державного контролю за безпечною утилізацією ртутних, азотних і сірчаних виробів за рахунок щомісячного вилучення 5 грн. із доходів кожної працездатної людини»

Варіант відповіді Категорія населення	Так, підтримую		Ні, не підтримую		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	55	34	86	54	19	12
Жінки	54	34	88	55	18	11
Віком 18–30 р.	33	41	39	49	8	10
Віком 31–45 р.	22	34	36	56	6	9
Віком 46–60 р.	18	28	39	61	7	11
Віком старше 60 р.	36	32	60	54	16	14
З вищою освітою	56	35	85	53	19	12
Без вищої освіти	53	33	89	56	18	11

Таблиця Д.6

Рівень підтримки респондентами проведення таких глобальних екологічних заходів, як «Повна заборона викидів сполук сірки, азоту, свинцю та промислового використання ртуті»

Варіант відповіді Категорія населення	Так, підтримую		Ні, не підтримую		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	101	63	31	19	28	18
Жінки	103	64	30	19	27	17
Віком 18–30 р.	47	59	21	26	12	15
Віком 31–45 р.	40	63	16	25	8	13
Віком 46–60 р.	42	66	10	16	12	19
Віком старше 60 р.	75	67	14	13	23	21
З вищою освітою	103	64	33	21	24	15
Без вищої освіти	101	63	28	18	31	19

Таблиця Д.7

Рівень підтримки респондентами проведення таких глобальних екологічних заходів, як «Підвищення безпеки АЕС та модернізація систем фільтрації шкідливих викидів за рахунок щомісячного вилучення 5 грн. із доходів кожної працездатної людини»

Варіант відповіді Категорія населення	Так, підтримую		Ні, не підтримую		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	67	42	82	51	11	7
Жінки	66	41	81	51	13	8
Віком 18–30 р.	40	50	34	43	6	8
Віком 31–45 р.	26	41	34	53	4	6
Віком 46–60 р.	25	39	37	58	2	3
Віком старше 60 р.	42	38	58	52	12	11
З вищою освітою	71	44	78	49	11	7
Без вищої освіти	62	39	85	53	13	8

Таблиця Д.8

Рівень підтримки респондентами проведення таких глобальних екологічних заходів, як «Закриття усіх атомних електростанцій»

Варіант відповіді Категорія населення	Так, підтримую		Ні, не підтримую		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	27	17	108	68	25	16
Жінки	35	22	107	67	18	11
Віком 18–30 р.	13	16	53	66	14	18
Віком 31–45 р.	11	17	46	72	7	11
Віком 46–60 р.	13	20	44	69	7	11
Віком старше 60 р.	25	22	72	64	15	13
З вищою освітою	34	21	105	66	21	13
Без вищої освіти	28	17	110	69	22	14

Таблиця Д.9

**Рівень підтримки респондентами
проведення таких глобальних екологічних заходів, як
«Цілеспрямоване зменшення обсягів промислового вилову риби у
Світовому океані та стимулювання розвитку морських рибних ферм»**

Варіант відповіді Категорія населення	Так, підтримую		Ні, не підтримую		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	101	63	19	12	40	25
Жінки	92	58	17	11	51	32
Віком 18–30 р.	48	60	15	19	17	21
Віком 31–45 р.	45	70	2	3	17	27
Віком 46–60 р.	40	63	10	16	14	22
Віком старше 60 р.	60	54	9	8	43	38
З вищою освітою	101	63	16	10	43	27
Без вищої освіти	92	58	20	13	48	30

Таблиця Д.10

**Рівень підтримки респондентами проведення таких глобальних
екологічних заходів, як «Збільшення фінансування наукових досліджень
шляхів підвищення раціональності використання природних ресурсів
океану та космосу за рахунок щомісячного вилучення 5 грн. із доходів
кожної працездатної людини»**

Варіант відповіді Категорія населення	Так, підтримую		Ні, не підтримую		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	57	36	84	53	19	12
Жінки	56	35	85	53	19	12
Віком 18–30 р.	32	40	36	45	12	15
Віком 31–45 р.	22	34	37	58	5	8
Віком 46–60 р.	25	39	37	58	2	3
Віком старше 60 р.	34	30	59	53	19	17
З вищою освітою	61	38	81	51	18	11
Без вищої освіти	52	33	88	55	20	13

Додаток Е

**Гендерний, віковий та освітній розподіл відповідей респондентів
на запитання № 2 другого етапу соціологічного опитування
«Сучасні глобальні виклики в оцінках населення м. Кропивницького»**

Таблиця Е.1

**Рівень підтримки респондентами проведення таких глобальних соціально-економічних заходів, як
«Світове запровадження типової прогресивної шкали оподаткування прибутків великих підприємств,
встановлення міжнародного фінансового контролю за рухом капіталу»**

Варіант відповіді Категорія населення	Так, підтримую		Скоріше так		Скоріше ні		Ні, не підтримую		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	44	28	84	53	13	8	6	4	13	8
Жінки	53	33	81	51	4	3	2	1	20	13
Віком 18–30 р.	24	30	36	45	3	4	4	5	13	16
Віком 31–45 р.	21	33	29	45	5	8	2	3	7	11
Віком 46–60 р.	13	20	44	69	2	3	1	2	4	6
Віком старше 60 р.	39	35	56	50	7	6	1	1	9	8

Продовж. табл. Е.1

З вищою освітою	53	33	83	52	9	6	4	3	11	7
Без вищої освіти	44	28	82	51	8	5	4	3	22	14

Таблиця Е.2

**Рівень підтримки респондентами проведення таких глобальних соціально-економічних заходів, як
«Збільшення податків на значні суми депозитів, страхових внесків, дороге майно та предмети розкоші»**

Варіант відповіді Категорія населення	Так, підтримую		Скоріше так		Скоріше ні		Ні, не підтримую		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	61	38	60	38	26	16	7	4	6	4
Жінки	65	41	65	41	13	8	7	4	10	6
Віком 18–30 р.	29	36	28	35	10	13	7	9	6	8
Віком 31–45 р.	26	41	24	38	8	13	3	5	3	5
Віком 46–60 р.	21	33	25	39	15	23	0	0	3	5
Віком старше 60 р.	50	45	48	43	6	5	4	4	4	4
З вищою освітою	64	40	65	41	19	12	9	6	3	2
Без вищої освіти	62	39	60	38	20	13	5	3	13	8

Таблиця Е.3

**Рівень підтримки респондентами проведення таких глобальних соціально-економічних заходів, як
«Активне скасування розвиненими державами зовнішніх боргів бідних країн»**

Варіант відповіді Категорія населення	Так, підтримую		Скоріше так		Скоріше ні		Ні, не підтримую		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	56	35	66	41	18	11	5	3	15	9
Жінки	48	30	65	41	13	8	9	6	25	16
Віком 18–30 р.	25	31	35	44	4	5	4	5	12	15
Віком 31–45 р.	21	33	24	38	8	13	5	8	6	9
Віком 46–60 р.	16	25	27	42	9	14	1	2	11	17
Віком старше 60 р.	42	38	45	40	10	9	4	4	11	10
З вищою освітою	53	33	67	42	17	11	9	6	14	9
Без вищої освіти	51	32	64	40	14	9	5	3	26	16

Таблиця Е.4

**Рівень підтримки респондентами проведення таких глобальних соціально-економічних заходів, як
«Перегляд угод, укладених бідними країнам з транснаціональними корпораціями та надання цим країнам
можливостей самостійно розпоряджатися власними природними ресурсами»**

Варіант відповіді Категорія населення	Так, підтримую		Скоріше так		Скоріше ні		Ні, не підтримую		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	50	31	80	50	6	4	2	1	22	14
Жінки	49	31	72	45	7	4	5	3	27	17
Віком 18–30 р.	22	28	39	49	4	5	2	3	13	16
Віком 31–45 р.	27	42	27	42	3	5	1	2	6	9
Віком 46–60 р.	16	25	31	48	3	5	2	3	12	19
Віком старше 60 р.	34	30	55	49	3	3	2	2	18	16
З вищою освітою	62	39	70	44	7	4	2	1	19	12
Без вищої освіти	37	23	82	51	6	4	5	3	30	19

Таблиця Е.5

Рівень підтримки респондентами проведення таких глобальних соціально-економічних заходів, як «Збільшення обсягу міжнародної допомоги бідним країнам до рівня, достатнього для належного зростання їх економіки»

Варіант відповіді Категорія населення	Так, підтримую		Скоріше так		Скоріше ні		Ні, не підтримую		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	64	40	67	42	9	6	0	0	20	13
Жінки	61	38	71	44	6	4	6	4	16	10
Віком 18–30 р.	29	36	33	41	5	6	1	1	12	15
Віком 31–45 р.	33	52	25	39	4	6	0	0	2	3
Віком 46–60 р.	19	30	33	52	2	3	1	2	9	14
Віком старше 60 р.	44	39	47	42	4	4	4	4	13	12
З вищою освітою	71	44	71	44	8	5	3	2	7	4
Без вищої освіти	54	34	67	42	7	4	3	2	29	18

Таблиця Е.6

**Рівень підтримки респондентами проведення таких глобальних соціально-економічних заходів, як
«Посилення міжнародного контролю за ефективним використанням коштів, що виділяються для здійснення
економічних реформ у бідних країнах»**

Варіант відповіді Категорія населення	Так, підтримую		Скоріше так		Скоріше ні		Ні, не підтримую		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	75	47	55	34	15	9	7	4	8	5
Жінки	80	50	64	40	6	4	1	1	9	6
Віком 18–30 р.	38	48	27	34	7	9	3	4	5	6
Віком 31–45 р.	40	63	18	28	2	3	0	0	4	6
Віком 46–60 р.	21	33	34	53	5	8	2	3	2	3
Віком старше 60 р.	56	50	40	36	7	6	3	3	6	5
З вищою освітою	85	53	56	35	11	7	1	1	7	4
Без вищої освіти	70	44	63	39	10	6	7	4	10	6

Таблиця Е.7

**Рівень підтримки респондентами проведення таких глобальних соціально-економічних заходів, як
«Лібералізація митної політики розвинених держав для стимулювання розвитку
високотехнологічного виробництва готової продукції у бідних країнах»**

Варіант відповіді Категорія населення	Так, підтримую		Скоріше так		Скоріше ні		Ні, не підтримую		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	32	20	61	38	27	17	9	6	31	19
Жінки	35	22	69	43	11	7	4	3	41	26
Віком 18–30 р.	17	21	22	28	16	20	2	3	23	29
Віком 31–45 р.	17	27	26	41	7	11	3	5	11	17
Віком 46–60 р.	12	19	32	50	6	9	1	2	13	20
Віком старше 60 р.	21	19	50	45	9	8	7	6	25	22
З вищою освітою	37	23	69	43	18	11	8	5	28	18
Без вищої освіти	30	19	61	38	20	13	5	3	44	28

Таблиця Е.8

**Рівень підтримки респондентами проведення таких глобальних соціально-економічних заходів, як
«Надання бідним країнам сучасних виробничих технологій,
міжнародне стимулювання їх технологічного розвитку»**

Варіант відповіді Категорія населення	Так, підтримую		Скоріше так		Скоріше ні		Ні, не підтримую		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	60	38	81	51	1	1	4	3	14	9
Жінки	50	31	72	45	10	6	3	2	25	16
Віком 18–30 р.	30	38	37	46	2	3	2	3	9	11
Віком 31–45 р.	28	44	27	42	2	3	2	3	5	8
Віком 46–60 р.	13	20	40	63	2	3	2	3	7	11
Віком старше 60 р.	39	35	49	44	5	4	1	1	18	16
З вищою освітою	56	35	81	51	7	4	3	2	13	8
Без вищої освіти	54	34	72	45	4	3	4	3	26	16

Таблиця Е.9

**Рівень підтримки респондентами проведення таких глобальних соціально-економічних заходів, як
«Формування у бідних країнах сприятливого інвестиційного клімату»**

Варіант відповіді Категорія населення	Так, підтримую		Скоріше так		Скоріше ні		Ні, не підтримую		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	53	33	72	45	7	4	5	3	23	14
Жінки	48	30	65	41	5	3	3	2	39	24
Віком 18–30 р.	29	36	28	35	3	4	3	4	17	21
Віком 31–45 р.	24	38	28	44	5	8	1	2	6	9
Віком 46–60 р.	18	28	31	48	1	2	1	2	13	20
Віком старше 60 р.	30	27	50	45	3	3	3	3	26	23
З вищою освітою	56	35	70	44	10	6	3	2	21	13
Без вищої освіти	45	28	67	42	2	1	5	3	41	26

Додаток Є

**Гендерний, віковий та освітній розподіл відповідей респондентів
на запитання № 8 другого етапу соціологічного опитування
«Сучасні глобальні виклики в оцінках населення м. Кропивницького»**

Таблиця Є.1

**Рівень підтримки респондентами проведення таких глобальних дій, як
«Значне збільшення обсягів міжнародної допомоги, спрямованої на розвиток у бідних країнах
засобів масової інформації, індустрії культури та освіти»**

Варіант відповіді Категорія населення	Так, підтримую		Скоріше так		Скоріше ні		Ні, не підтримую		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	57	36	55	34	12	8	11	7	25	16
Жінки	59	37	43	27	14	9	12	8	32	20
Віком 18–30 р.	29	36	24	30	8	10	7	9	12	15
Віком 31–45 р.	23	36	25	39	3	5	5	8	8	13
Віком 46–60 р.	22	34	20	31	5	8	1	2	16	25
Віком старше 60 р.	42	38	29	26	10	9	10	9	21	19
З вищою освітою	58	36	58	36	11	7	15	9	18	11

Продовж. табл. Є.1

Без вищої освіти	58	36	40	25	15	9	8	5	39	24

Таблиця Є.2

**Рівень підтримки респондентами проведення таких глобальних дій, як
«Розширення світової мережі навчальних закладів, суттєве підвищення заробітної плати
педагогічним працівникам, перехід до інноваційного навчання»**

Варіант відповіді Категорія населення	Так, підтримую		Скоріше так		Скоріше ні		Ні, не підтримую		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	88	55	59	37	3	2	4	3	6	4
Жінки	86	54	62	39	3	2	2	1	7	4
Віком 18–30 р.	41	51	31	39	4	5	1	1	3	4
Віком 31–45 р.	47	73	16	25	1	2	0	0	0	0
Віком 46–60 р.	27	42	28	44	1	2	3	5	5	8
Віком старше 60 р.	59	53	46	41	0	0	2	2	5	4
З вищою освітою	100	63	55	34	3	2	0	0	2	1
Без вищої освіти	74	46	66	41	3	2	6	4	11	7

Таблиця Є.3

**Рівень підтримки респондентами проведення таких глобальних дій, як
«Формування на всій планеті демократичних політичних режимів»**

Варіант відповіді Категорія населення	Так, підтримую		Скоріше так		Скоріше ні		Ні, не підтримую		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	42	26	51	32	20	13	11	7	36	22
Жінки	33	21	53	33	21	13	3	2	50	31
Віком 18–30 р.	21	26	25	31	8	10	6	8	20	25
Віком 31–45 р.	14	22	23	36	9	14	1	2	17	27
Віком 46–60 р.	19	30	20	31	8	13	2	3	15	23
Віком старше 60 р.	21	19	36	32	16	14	5	4	34	30
З вищою освітою	36	23	52	32	22	14	5	3	45	28
Без вищої освіти	39	24	52	32	19	12	9	6	41	26

Таблиця Є.4

**Рівень підтримки респондентами проведення таких глобальних дій, як
«Утворення Світового суду з прав людини як міжнародного суду, що діятиме за принципами Європейського суду
з прав людини, складатиметься з представників усіх країн світу та матиме глобальну юрисдикцію»**

Варіант відповіді Категорія населення	Так, підтримую		Скоріше так		Скоріше ні		Ні, не підтримую		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	56	35	73	46	9	6	10	6	12	8
Жінки	40	25	80	50	7	4	2	1	31	19
Віком 18–30 р.	24	30	43	54	3	4	4	5	6	8
Віком 31–45 р.	23	36	30	47	4	6	0	0	7	11
Віком 46–60 р.	17	27	26	41	6	9	3	5	12	19
Віком старше 60 р.	32	29	54	48	3	3	5	4	18	16
З вищою освітою	49	31	74	46	9	6	6	4	22	14
Без вищої освіти	47	29	79	49	7	4	6	4	21	13

Таблиця Є.5

**Рівень підтримки респондентами проведення таких глобальних дій, як
«Запровадження механізму автоматичного звільнення суддів національних судів за прийняття протягом одного
року трьох судових рішень, неправосудність яких доведена постановою Світового суду»**

Варіант відповіді Категорія населення	Так, підтримую		Скоріше так		Скоріше ні		Ні, не підтримую		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	77	48	45	28	14	9	14	9	10	6
Жінки	73	46	49	31	6	4	5	3	27	17
Віком 18–30 р.	38	48	24	30	7	9	4	5	7	9
Віком 31–45 р.	34	53	15	23	4	6	4	6	7	11
Віком 46–60 р.	32	50	12	19	6	9	5	8	9	14
Віком старше 60 р.	46	41	43	38	3	3	6	5	14	13
З вищою освітою	77	48	41	26	13	8	9	6	20	13
Без вищої освіти	73	46	53	33	7	4	10	6	17	11

Таблиця Є.6

**Рівень підтримки респондентами проведення таких глобальних дій, як
«Державне фінансування політичних партій та профспілок»**

Варіант відповіді Категорія населення	Так, підтримую		Скоріше так		Скоріше ні		Ні, не підтримую		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	7	4	33	21	53	33	51	32	16	10
Жінки	17	11	30	19	37	23	42	26	34	21
Віком 18–30 р.	5	6	15	19	15	19	32	40	13	16
Віком 31–45 р.	7	11	12	19	21	33	15	23	9	14
Віком 46–60 р.	5	8	11	17	24	38	15	23	9	14
Віком старше 60 р.	7	6	25	22	30	27	31	28	19	17
З вищою освітою	12	8	35	22	47	29	45	28	21	13
Без вищої освіти	12	8	28	18	43	27	48	30	29	18

Таблиця Є.7

**Рівень підтримки респондентами проведення таких глобальних дій, як
«Формування готовності населення країн світу до системної сплати членських внесків для фінансового
утримання політичних партій і профспілок»**

Варіант відповіді Категорія населення	Так, підтримую		Скоріше так		Скоріше ні		Ні, не підтримую		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	18	11	22	14	60	38	47	29	13	8
Жінки	18	11	28	18	41	26	45	28	28	18
Віком 18–30 р.	9	11	12	15	16	20	30	38	13	16
Віком 31–45 р.	12	19	10	16	20	31	18	28	4	6
Віком 46–60 р.	7	11	10	16	28	44	12	19	7	11
Віком старше 60 р.	8	7	18	16	37	33	32	29	17	15
З вищою освітою	20	13	26	16	51	32	48	30	15	9
Без вищої освіти	16	10	24	15	50	31	44	28	26	16

Таблиця Є.8

**Рівень підтримки респондентами проведення таких глобальних дій, як
«Активне залучення ЗМІ, індустрії культури, навчальних закладів, органів державної влади, політичних партій,
профспілкових та релігійних організацій до цілеспрямованого інформування населення світу
про сучасні глобальні проблеми»**

Варіант відповіді Категорія населення	Так, підтримую		Скоріше так		Скоріше ні		Ні, не підтримую		Для мене це неважливо	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Чоловіки	71	44	60	38	10	6	5	3	14	9
Жінки	68	43	57	36	13	8	2	1	20	13
Віком 18–30 р.	38	48	32	40	5	6	2	3	3	4
Віком 31–45 р.	30	47	24	38	4	6	1	2	5	8
Віком 46–60 р.	24	38	22	34	7	11	3	5	8	13
Віком старше 60 р.	47	42	39	35	7	6	1	1	18	16
З вищою освітою	73	46	55	34	13	8	2	1	17	11
Без вищої освіти	66	41	62	39	10	6	5	3	17	11

Додаток Ж

Сучасні тенденції та прогнози світового демографічного зростання

Таблиця Ж. 1

**Динаміка змін кількості населення світу
за вибрані роки у період з 1985 р. по 2015 р., млн. осіб
(розраховано на основі аналізу даних МВФ)**

Показник \ Рік	1985	1995	2005	2015
Кількість населення світу	4355	5521	6405	7210
Кількість населення розвинених країн	849	937	998	1055
Кількість населення країн, що розвиваються і з ринком, що формується	3506	4584	5407	6155
Приріст населення світу за попередні 10 років		1166 (26,8%)	884 (16%)	805 (12,6%)
Приріст населення розвинених країн за попередні 10 років		88 (10,4%)	61 (6,5%)	57 (5,7%)
Приріст населення країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, за попередні 10 років		1078 (30,7%)	823 (17,9%)	748 (13,8%)

Таблиця Ж.2

**Динаміка змін кількості населення світу
за вибрані роки у період з 2005 р. по 2015 р., млн. осіб
(розраховано на основі аналізу даних МВФ)**

Показник \ Рік	2005	2010	2015
Кількість населення світу	6405	6805	7210
Кількість населення розвинених країн	998	1029	1055
Кількість населення країн, що розвиваються і з ринком, що формується	5407	5776	6155
Приріст населення світу за попередні 5 років		400 (6,2%)	405 (5,9%)
Приріст населення розвинених країн за попередні 5 років		31 (3,1%)	26 (2,5%)
Приріст населення країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, за попередні 5 років		369 (6,8%)	379 (6,6%)

Таблиця Ж.3

**Прогнозовані зміни кількості населення світу
за вибрані роки у період з 2025 р. по 2055 р., млн. осіб
(розраховано на основі аналізу даних МВФ)**

Рік Показник	2025	2035	2045	2055
Кількість населення світу	8037	8933	9923	11023
Кількість населення розвинених країн	1113	1174	1238	1306
Кількість населення країн, що розвиваються і з ринком, що формується	6924	7759	8685	9717
Приріст населення світу за попередні 10 років	827 (11,5%)	896 (11,1%)	990 (11,1%)	1100 (11%)
Приріст населення розвинених країн за попередні 10 років	58 (5,5%)	61 (5,5%)	64 (5,5%)	68 (5,5%)
Приріст населення країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, за попередні 10 років	769 (12,5%)	835 (12%)	926 (11,9%)	1032 (11,8%)

Додаток 3

Дані міжнародних соціологічних досліджень особливостей ставлення населення до глобальних проблем сучасності

Таблиця 3.1

Розподіл відповідей на запитання

**«Чи погоджуєтеся, що особисто Ви робите свій необхідний внесок у
вирішення проблем людства?» (за даними опитування компанії
«GlobeScan», проведеного у 14 країнах), %**

Індекс «Надія» Варіант відповіді	«Висока надія» (понад 50 зі 100 пунктів індексу)	«Низька надія» (менше 50 зі 100 пунктів індексу)
Повністю погоджуюся	27	14
Скоріше погоджуюся	41	31
Скоріше не погоджуюся	17	21
Повністю не погоджуюся	7	12
Важко відповісти	7	22

Таблиця 3.2

Розподіл відповідей на запитання «Які з наступних проблем Ви вважаєте серйозними загальносвітовими проблемами?»

(за даними опитування компанії «YouGov», проведеного у 17 країнах), %

Група країн Проблема	Усі країни	Західні країни	Східні країни	Країни з низьким рівнем життя
Міжнародний тероризм	71	76	67	65
Злидні, голод і нестача питної води	59	62	56	57
Збройні конфлікти	53	60	46	41
Зміна клімату	52	53	51	53
Економічна нестабільність	48	43	53	60
Поширення інфекційних захворювань	39	35	41	45
Збільшення світового населення	34	39	30	30
Розповсюдження ядерної зброї	32	37	30	29
Обмеженість енергетичних ресурсів	31	30	33	40
Усі перелічені проблеми (середнє значення)	46	48	45	46

Таблиця 3.3

**Рівень суспільної занепокоєності глобальними проблемами
за даними соціопитування дослідницького центру «Pew Research Center»,
проведеного у 40 країнах, %**

Проблеми \ Регіон	В цілому	Північна Америка	Європа	Середній Схід	Азія та Океанія	Латинська Америка	Африка
Глобальні зміни клімату	46	42	42	35	41	61	59
Глобальна економічна нестабільність	42	51	40	33	35	54	50
Тероризм	41	68	70	54	45	33	38

Таблиця 3.4

Рівень суспільної підтримки подолання світових кліматичних проблем за даними соціопитування дослідницького центру «Pew Research Center», проведеного у 40 країнах, %

Країна	Підтримка способів подолання		Підтримка обмежень викидів парникових газів в межах міжнародних зобов'язань		Засудження обмежень викидів парникових газів в межах міжнародних зобов'язань		Розвинені країни мають робити більше для вирішення проблем глобального потепління, ніж країни, що розвиваються		Країни, що розвиваються мають робити більше для вирішення проблем глобального потепління, ніж розвинені країни	
Середній показник сорока країн	78		12		54		38			
	R	N	R	N	R	N	R	N	R	N
	83	73	12	12	50	58	43	33		
Китай	71		16		56		33			
США	69		24		40		50			
Індія	70		13		44		30			
Росія	65		17		58		29			
Японія	83		10		34		58			
Середній показник п'яти країн	72		16		45		42			
	R	N	R	N	R	N	R	N	R	N
	76	68	17	15	37	53	54	31		

Таблиця 3.5

**Рівень суспільної занепокоєності глобальними проблемами
в Україні та світі за даними соціопитування дослідницького центру
«Pew Research Center», проведеного у 40 країнах, %**

Проблеми \ Регіон	Світ	Європа	Польща	Україна	Росія
Глобальні зміни клімату	46	42	14	20	22
Глобальна економічна нестабільність	42	40	26	35	43
Терористична загроза Ісламської держави	41	70	29	9	18
Ядерна програма Ірану	31	42	26	11	15
Напруженість з Росією	24	41	44	62	---
Середнє значення	37	47	28	27	24

Додаток И

Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію отриманих наукових результатів

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Колісніченко Р. М. Глобалістична свідомість людства: політологічний аналіз: монографія / Р. М. Колісніченко. – Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. – 422 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Колісніченко Р. М. Місце глобалістичної складової політичної свідомості суспільства у поглядах класиків західної політичної думки (від Платона до М. Вебера) / Р. М. Колісніченко // Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. [Відп. ред. О. В. Бабкіна] – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 8. – С. 14–21.

3. Колісніченко Р. М. Стан наукової розробки проблеми формування глобалістичної свідомості суспільства (XX – початок XXI ст.) / Р. М. Колісніченко // Український науковий журнал «Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації» [Гол. ред. В. М. Бебик] – К: Видавничо-друкарський комплекс університету «Україна», 2012. – № 3. – С. 118–123.

4. Колісніченко Р. М. Глобалістична свідомість: поняття, структура, типологія / Р. М. Колісніченко // Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22.

[Відп. ред. О. В. Бабкіна] – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 9. – С. 117–124.

5. Колісніченко Р. М. Історичний аналіз проблеми формування екологічної складової глобалістичної свідомості суспільства / Р. М. Колісніченко // Слов'янський вісник: збірник наукових праць. Серія «Історичні та політичні науки» / Рівненський державний гуманітарний університет, Рівненський інститут слав'янознавства Київського славістичного університету. – Вип. 15. – Рівне, 2013. – С. 97–101.

6. Колісніченко Р. М. Внесок Римського клубу у дослідження глобалістичної свідомості в кінці 70-х – на початку 90-х років XX ст. / Р. М. Колісніченко // Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. [Відп. ред. О. В. Бабкіна] – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 11. – С. 15–22.

7. Колісніченко Р. М. Місце глобалістичної свідомості у західних футурологічних розробках середини 70-х років XX ст. / Р. М. Колісніченко // Слов'янський вісник: збірник наукових праць. Серія «Історичні та політичні науки» / Рівненський державний гуманітарний університет, Рівненський інститут слав'янознавства Київського славістичного університету. – Вип. 16. – Рівне, 2013. – С. 160–165.

8. Колісніченко Р. М. Розвиток західних та українських наукових досліджень глобалістичної свідомості наприкінці XX – на початку XXI ст. / Р. М. Колісніченко // Слов'янський вісник: збірник наукових праць. Серія «Історичні та політичні науки» / Рівненський державний гуманітарний університет, Рівненський інститут слав'янознавства Київського славістичного університету. – Вип. 22. – Рівне, 2015. – С. 75–80.

9. Колісніченко Р. М. Типологія екологічної складової глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Питання політології»

[Відп. ред. О. А. Фісун] – Харків: Видавництво Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 2015. – Вип. 28. – С. 174–179.

10. Колісніченко Р. М. Типологія глобалістичної свідомості як чинника подолання загрози ядерної війни / Р. М. Колісніченко // Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії [Відп. ред. В. М. Денисенко] – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2016. – Вип. 8. – С. 153–160.

11. Колісніченко Р. М. Міжцивілізаційні відмінності світової глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Питання політології» [Відп. ред. О. А. Фісун]. – Харків: Видавництво Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 2016. – Вип. 30. – С. 120–126.

12. Колісніченко Р. М. Регіональні особливості глобалістичної свідомості населення світу / Р. М. Колісніченко // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: «Міжнародні відносини» [Гол. ред. Є. Б. Тихомирова]. – Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2016. – № 11 (336). – С. 88–94.

Статті у зарубіжних наукових виданнях та фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз:

13. Колісніченко Р. М. Типологічні характеристики глобалістичної свідомості в контексті справедливості воєнних дій / Р. М. Колісніченко // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані» (політичні науки) [Гол. ред. С. А. Квітка] – Дніпропетровськ: Видавництво «Грані», 2016. – № 1 (129). – С. 41–46.

14. Колісніченко Р. М. Енвайронменталізм і типологічні характеристики глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані» (політичні науки)

[Гол. ред. С. А. Квітка] – Дніпропетровськ: Видавництво «Грані», 2016. – № 2 (130). – С. 33–38.

15. Колісніченко Р. М. Глобалістична свідомість в умовах диспропорцій глобального економічного розвитку / Р. М. Колісніченко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 109 (№ 6). – С. 305–312.

16. Колісніченко Р. М. Глобалістична свідомість в умовах світового демографічного зростання / Р. М. Колісніченко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 111 (№ 8). – С. 321–326.

17. Колісніченко Р. М. Глобалізація і демографічні ознаки глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 112 (№ 9). – С. 278–282.

18. Колесниченко Р. Н. Структурно-функциональное взаимодействие глобалистического сознания и политической культуры / Р. Н. Колесниченко // Актуальные проблемы изучения гуманитарных наук. Межвузовский сборник научных статей. – Баку, 2016. – № 3. – С. 256–263.

19. Колісніченко Р. М. Загальнопланетарний контекст трансформації глобалістичної свідомості людства / Р. М. Колісніченко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 113 (№ 10). – С. 326–331.

20. Колісніченко Р. М. Медичні та самоідентифікаційні якості глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // Науковий журнал «Політикус» [Гол. ред. С. М. Наумкіна]. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – Вип. 3. – С. 123–128.

21. Колісніченко Р. М. Стан глобалістичної свідомості на сучасному етапі світового розвитку / Р. М. Колісніченко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 114 (№ 11). – С. 312–316.

22. Колісніченко Р. М. Механізм гуманізації глобалістичної свідомості людства / Р. М. Колісніченко // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані» (політичні науки) [Гол. ред. С. А. Квітка] – Дніпро: Видавництво «Грані», 2016. – № 9 (137). – С. 109–115.

23. Колісніченко Р. М. Сучасні глобальні виклики в оцінках населення м. Кропивницького / Р. М. Колісніченко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 115 (№ 12). – С. 446–451.

24. Колісніченко Р. М. Еколого-демографічні особливості глобалістичної свідомості українського суспільства на прикладі м. Кропивницького / Р. М. Колісніченко // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані» (політичні науки) [Гол. ред. С. А. Квітка] – Дніпро: Видавництво «Грані», 2016. – № 12 (140). – С. 45–51.

25. Колісніченко Р. М. Методологія дослідження глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // Науковий журнал «Політикус» [Гол. ред. С. М. Наумкіна]. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – Вип. 4. – С. 78–82.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають отримані наукові результати:

26. Колісніченко Р. М. Розвиток глобалістичної свідомості громадян України в умовах російської окупації Автономної Республіки Крим / Р. М. Колісніченко // Актуальні суспільно-політичні проблеми права та економіки : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 11 квітня 2014 року. – Кіровоград: Вид-во Кіровоградського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2014. – С. 7–8.

27. Колісніченко Р. М. Сутність глобалістичної свідомості в контексті порівняльного аналізу / Р. М. Колісніченко // Наукові пошуки: актуальні

проблеми теорії та практики : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 20 травня 2015 року. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2015. – С. 6–8.

28. Колісніченко Р. М. Типи глобалістичної свідомості за способом подолання глобальних екологічних проблем / Р. М. Колісніченко // Наукові пошуки: актуальні проблеми теорії та практики : матеріали II міжнародної науково-практичної конференції 25 листопада 2015 року. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2015. – С. 8–10.

29. Колісніченко Р. М. Вплив воєнних доктрин на прийняття воєнно-політичних рішень / Р. М. Колісніченко // Наука та освіта: проблеми та перспективи : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 28 квітня 2016 року. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2016. – С. 5–8.

30. Колісніченко Р. М. Типологія глобалістичної свідомості за ставленням до освоєння Світового океану та космосу / Р. М. Колісніченко // Історичні, соціологічні, політологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 23 – 24 вересня 2016 року. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 116–119.

31. Колісніченко Р. М. Готовність до воєнної оборони як риса глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // Реалії та перспективи розвитку суспільства: соціальні, психологічні і політичні аспекти : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 28 – 29 жовтня 2016 року. – Словацька Республіка. – Сладковічево: Вища школа «Данібус», 2016. – С. 162–163.

32. Колісніченко Р. М. Мотиваційно-вольова сфера глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // Актуальні питання освіти і науки : матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції 10 – 11 листопада 2016 року. – Харків: ХОГОКЗ, 2016. – С. 188–191.

33. Колісніченко Р. М. Воєнний захист Європи у світлі розвитку глобалістичної свідомості населення країн – членів НАТО / Р. М. Колісніченко // Політологія, філософія, соціологія, психологія: контури міждисциплінарного перетину : матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції 11 – 12 листопада 2016 року. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 43–45.

34. Колісніченко Р. М. Миротворчість НАТО в контексті дослідження глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // Теоретичні, методичні і практичні проблеми соціології, історії та політології : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 18 – 19 листопада 2016 року. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 117–119.

35. Колісніченко Р. М. Інформованість щодо класифікацій країн світу як риса глобалістичної свідомості / Р. М. Колісніченко // «Суспільні науки: проблеми та досягнення сучасних наукових досліджень : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 2 – 3 грудня 2016 року. – Одеса: ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2016. – С. 85–86.

36. Колісніченко Р. М. Гендерні особливості глобалістичної свідомості у м. Кропивницькому / Р. М. Колісніченко // Перспективи розвитку сучасної науки : матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції 2 – 3 грудня 2016 року. – Львів: Видавничий дім «Гельветика». – С. 104–105.

37. Колісніченко Р. М. Особливості ставлення населення м. Кропивницького до реформування глобальної системи охорони здоров'я / Р. М. Колісніченко // Актуальні питання розвитку суспільних наук у XXI столітті : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 9 – 10 грудня 2016 року. – Дніпро: НО «Відкрите суспільство», 2016. – С. 95–97.

38. Колісніченко Р. М. Соціально-економічні ознаки глобалістичної свідомості населення м. Кропивницького / Р. М. Колісніченко // Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах реформаційних процесів сьогодення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції

13 грудня 2016 року. – Кропивницький: Центрально-Українське видавництво, 2016. – С. 5–8.

39. Колісніченко Р. М. Воєнно-політичні особливості глобалістичної свідомості українського суспільства / Р. М. Колісніченко // Місце суспільних наук у системі сучасного гуманітарного знання XXI століття : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 16 – 17 грудня 2016 року. – Київ: ГО «Київська наукова суспільнознавча організація», 2016. – С. 106–108.

40. Колісніченко Р. М. Суспільна занепокоєність глобальними проблемами у контексті аналізу глобалістичної свідомості України та світу / Р. М. Колісніченко // Розвиток суспільних наук: європейські практики та національні перспективи : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 23 – 24 грудня 2016 року. – Львів: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2016. – С. 126–129.

41. Колісніченко Р. М. Сучасне ставлення мешканців м. Кропивницького до світової ядерної безпеки / Р. М. Колісніченко // Теоретичні та прикладні дослідження в галузі педагогіки, психології та суспільних наук : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 28 – 29 грудня 2016 року. – Республіка Польща. – Кельце: Holy Cross University, 2016. – С. 173–175.

42. Колісніченко Р. М. Вікові та освітянські відмінності глобалістичної свідомості м. Кропивницького / Р. М. Колісніченко // Суспільні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 20 – 21 січня 2017 року. – Одеса: ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2017. – С. 94–96.

Відомості про апробацію результатів дисертації

Основні положення дисертації обговорювалися на засіданні кафедри філософії та політології Українсько-Азербайджанського інституту соціальних наук і самоврядування ім. Г.А. Алієва Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», а також пройшли апробацію на Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні суспільно-політичні проблеми права та економіки» (Кіровоград, 11 квітня 2014 року; форма участі – усна доповідь); Міжнародній науково-практичній конференції «Наукові пошуки: актуальні проблеми теорії та практики» (Кіровоград, 20 травня 2015 року; форма участі – усна доповідь); Другій міжнародній науково-практичній конференції «Наукові пошуки: актуальні проблеми теорії та практики» (Кіровоград, 25 листопада 2015 року; форма участі – усна доповідь); Міжнародній науково-практичній конференції «Наука та освіта: проблеми та перспективи» (Кіровоград, 28 квітня 2016 року; форма участі – усна доповідь); Міжнародній науково-практичній конференції «Історичні, соціологічні, політологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» (Херсон, 23 – 24 вересня 2016 року; форма участі – заочна); Міжнародній науково-практичній конференції «Реалії та перспективи розвитку суспільства: соціальні, психологічні і політичні аспекти» (Сладковічево, Словачька Республіка, 28 – 29 жовтня 2016 року; форма участі – заочна); Четвертій міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання освіти і науки» (Харків, 10 – 11 листопада 2016 року; форма участі – заочна); Четвертій міжнародній науково-практичній конференції «Політологія, філософія, соціологія, психологія: контури міждисциплінарного перетину» (Одеса, 11 – 12 листопада 2016 року; форма участі – заочна); Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні, методичні і практичні проблеми соціології, історії та політології» (Херсон, 18 – 19 листопада 2016 року; форма участі – заочна); Міжнародній науково-

практичній конференції «Суспільні науки: проблеми та досягнення сучасних наукових досліджень» (Одеса, 2 – 3 грудня 2016 року; форма участі – заочна); Четвертій міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку сучасної науки» (Львів, 2 – 3 грудня 2016 року; форма участі – заочна); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання розвитку суспільних наук у XXI столітті» (Дніпро, 9 – 10 грудня 2016 року; форма участі – заочна); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах реформаційних процесів сьогодення» (Кропивницький, 13 грудня 2016 року; форма участі – усна доповідь); Міжнародній науково-практичній конференції «Місце суспільних наук у системі сучасного гуманітарного знання XXI століття» (Київ, 16 – 17 грудня 2016 року; форма участі – заочна); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток суспільних наук: європейські практики та національні перспективи» (Львів, 23 – 24 грудня 2016 року; форма участі – заочна); Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та прикладні дослідження в галузі педагогіки, психології та суспільних наук» (Кельце, Республіка Польща, 28 – 29 грудня 2016 року; форма участі – заочна); Міжнародній науково-практичній конференції «Суспільні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку» (Одеса, 20 – 21 січня 2017 року; форма участі – заочна).